sosyalist politika

ÜÇ AYLIK KİTAP DİZİSİ
sayı 10
EYLÜL 1996

SOSYALİST POLİTİKA
— 10 —

DORUK

DORUK YAYIMCILIK, 1996 - ANKARA

SOSYALİST POLİTİKA 10
Ortak Kitap

Eylül - 1996

Dizgi : GOŞA (0.312) 418 05 52

Yayınevi Adresi : Sakarya Cad. 36/11 06420 Yenişehir/Ankara
Tel-Fax : (0.312) 435 24 97

İÇİNDEKİLER

SUNU

Sosyalist Politika

Sosyalist Politika, Türkiye'nin iç ve dış politikada yoğun gelişmeler yaşadığı bir dönemde 10. kitabı ile okurlarına ulaşıyor.

Son üç aylık dönemin politik değrelendirmesi, kitabın ilk bölümünü oluşturuyor. Ne yazık ki, Eylül ayı içinde okurların karşısında zamanında çıkabilme kaygıları, söz konusu değrelendirmenin Ağustos sonlarına doğru tamamlanması gerektiriyordu. Bu nedenle, politik durum değerlendirmesi, dış politika alanında son dönemde hızlanan gelişmelere eğilme olanağı bulamadı. Bu eksikliğin, *Soyalist Politika*'nın teorik bir yayın olduğu gözetilerek en azından bir ölçüde hoşgörüyle karşılanacağını umuyoruz.

Bu sayının dikkat çekici bir başka yanı da İlhan Kamil Turan ve Metin Çulhaoğlu tarafından yapılan çalışmaların hacmi ve yoğnuluğu. İlhan Kamil Turan, "ÖDP Kendini Anlatıyor" başlıklı yayından hareketle, ÖDP'nin çeşitli sözcülerinin görüşlerini, konumlarını ve perspektiflerini ele alıyor, eleştiri geliştiriyor. ÖDP söz konusu olduğunda, eteklerdeki taşları ortaya dökmenin zamanıdır. Turan'ın yola çıktığı derlemede, ÖDP'nin önde gelen bütün sözcüleri ve yöneticileri bunu zaten yapıyorlar; ÖDP'ye ilişkin perspektiflerini, herhangi bir sınırlamaya gerek duymadan aktarıyorlar. turan da böyle kapsamlı veriler yığınından hareketle, kendi karşıt/yandaş/eleştirel konumunu dile getiriyor. Söz konusu yazıdaki değerlendirmeler, bir yanıyla, *Sosyalist Politika*'nın eteğinden döktüğü taşları temsil ediyor. Özeti şu oluyor : ÖDP'nin geldiği bu noktada, geleneksel karalamalara hiç girmeden, saygısızlık etmeden, düşüncelein, karıtlıkların ve eleştirilerin olanca netliğiyle dillendirilmesi gerekiyor. *Ssoyalist Politika* ve Turan, işte bu gerekliliği yerine getiriyor.

Metin Çulhaoğlu'nun çalışması ise, "varoşlar" ve "kent yoksulları" ile ilgili. bilindiği gibi, son 1 Mayıs'ın ardından bu kavramlar eskisine göre daha sıkça kullanılır oldu. İşin ilginç yanı şu: Türkiye solunun anlı şanlı teorisyenleri "yeni toplumsal hareketler"e, Habitat II mekanlarına, çeşitli özgürleşme projelerine tutulup böyle köklü toplumsal sorunlara fazla ilgi duymazlarken, solun o hep küçümsenen pratisyen ve çelik çekirdekçi kesimleri, varoşaların ve kent yoksulluğunun siyasal çalışmayla ilgili boyutlarına çok daha fazla kafa yormaktadırlar. Çulhaoğlu'nun yazısı, bu olgunun Türkiye bazında daha derinden irdelenebilmesi için bir zemin, bir başlangıç noktası oluşturmayı amaçlıyor.

Engin Erkiner, türkiye solunun batı marksizmindeki gelişmelerden ve

tartışmalardan uzak kalmasına haklı bir eleştiriyi de içeren yazısında, bugünden yarına hep tartışılacak, gerçek anlamda hiç tamamlanmasa bile salt tartışılmasının bile sosyalist pratik açısından önemli uzantılar taşıyacağı bir konuya, marksizmin teorik ylanda yeniden kurğulanmasına değiniyor. Erkiner'in yazısının, özellikle "çok kimliklilik" meraklıları tarafından dikkatle okunmasını diliyoruz. Çok kimliklilik meraklılarının, bu kimlikler arasında bir tür tenzilata gitmeleri, tenzilata uğramış kimlik sayısının ise bir üst kimlikte buluşturulması sola yarar sağlayacaktır. Başlangıç olarak, tek tek sosyalist bireylerin kendi değişik kimliklerinde ciddi bir tenzilata gitmelerini öneriyoruz.

Bu kitabımızın diğer iki yazarı ise Cihan Keskin ile İlker Ege. Keskin, Türkiye sol hareketinde yapılması hem çok kolay hem de çok ciddi ve riskli bir işi deniyor : Somut sosyalist kimlikleri ve kimliklerin günümüze özgü söylemlerini baz alarak, psikolojizme düşmeden, genellemelere ve eleştirilere yöneliyor. türkiye'deki sosyalist bireyler, iç muhasebelerini hiçbir zaman tam anlamda tüketmeyeceklerdir. Ama, bu tür iç muhasebelerde, en azından, insanları pratiğe ve kararlılığa yöneltecek bir ara bilançoya ulaşmak da gerekiyro. Yoksa, bitmeyen muhasebeler, insanları köşelerinde oturan benmerkezci sinikler konumuna getirebiliyor.

İlker Ege, sosyalist projenin bugüne dek yeterince dikkate almadığı, bu nedenle daha çok siyasal iktidar kaygısı taşımayan başka eleştirel akımlarca dillendirilen bir konuya eğiliyor: Sosyalizm, üretim ve teknoloji ilişkileri... Sosyalistlerin, ekonomizm, indirgemecilik, teknoloji fetişizmi, üretimcilik, doğaya egemenlik anlayışı vb. konularda, başka akımlarla tartışacağı çok şey var. Eke'nin yazısı, işte bu tartışmalar için bir tür ön alan yoklaması amacını taşıyor.

Sosyalist Politika'nın 11.kitabı Aralık ayında, 1996'yı kapatırken elenizde olacak. Üç ay sonra, daha doyurucu bir içerikle buluşmayı diliyoruz.

UZUN SICAK YAZIN ARDINDAN: SİYASETE ve GÜNDEME KISA BAKIŞLAR

Türkiye solunun güncel siyasal durum değerlendirmeleri, gerçek süreçlere nüfuz etmede yetersiz kalmakta, aşırı genelleştirilmiş betimlemelerle çok spesifik kurgular arasında bir salınım yaşanmaktadır.

Siyasal durum değerlendirmesi, solun toplantılarında, kongrelerinde ve yayınlarında hep birinci gündem maddesi ya da başlık olagelmiştir. Aslında, benimsenen mantık hiç de kusurlu değildir. Siyasal durum değerlendirmesi yapılırken, dünyanın ve ülkenin genel gidişatı ortaya konulacaktır. Ardından, bu tablodan hareketle sosyalistlere düşen görevler tanımlanacak, gerekliyse yeni taktikler ve mücadele biçimleri belirlenecektir.

Evet, bu mantıkta bir kusur bulmak güçtür. Bununla birlikte, "siyasal durum değerlendirmesi" başlığının hakkını verecek, kavramın içini dolduracak çözümlemeler yapılması son dönemde özellikle güçleşmektedir. Bu güçlüğün birkaç nedeni vardır. Bir kere sol, 60'lı ve hatta 70'li yıllardan farklı olarak, devletin ve düzen içi siyasetin önemli oyuklarından haber alma olanaklarını neredeyse tümden kaybetmiştir. Geçmişte, özellikle de 60'lı yıllarda sol, kendileri düzen içi olmasalar bile düzen içinde çeşitli görevler yapan sempatizanlara sahipti. Bu sempatizanlar, sol çizgileri ve yayınları oldukça önemli sayılabilecek mesajlarla besleyebiliyorlardı. 60'lı yıllarda TİP'e, önce *Yön* sonra *Devrim* dergilerine ve giderek *Türk Solu*'na, iç ve dış politika dinamiklerine ilişkin önemli haberler uçuran çevreler hiç de az değildi. Ardından, Ecevit iktidarları döneminde, "Karaoğlan"ın bazı açılımlarının veya CHP'nin örneğin sendikalara ilişkin operasyon planlarının, orta, hatta üst kademe CHP'lilerden önce sosyalistlerce haber alınması pek doğal sayılırdı. Devlet bürokrasisi, bazı siyasal partiler ve elbette basın, sol sempatizanları ve sosyalistleri barındıran kurumlardı.

Siyasal durum değerlendirmelerinin, ancak bu tür özel haberler ya da tiyolar elde edildiğinde gereğince yapılabileceğini söylemiyoruz şüphesiz. Solun gücünü kaybedip etkisizleşmesi, aktif ve müdahil bir güç olarak reel politika süreçlerinden kopması, siyasal durum değerlendirmelerini ister istemez daha teorik ve daha genel alanlara sınırlamıştır. Kendi gündemini yaratmada zaten çok eksikli kalan sol, bu sınırlı alanda bir de kendi dışında geliştirilen yarı medyatik, zaman zaman da saptırıcı gündemlerin tasallutuna uğramıştır. Böyle olunca da, sıkışılan teorik ve genel alandan bu kez çok spesifik ilişkilere ve entrikalara hoş atlayışlar yapılabilmektedir.

Sözgelimi, bugünkü koalisyonun, Tansu Çiller'i yüce divandan kurtarıp Mercümek skandalını örtmek için kurulduğunu ve bundan başka hiçbir temele oturmadığını söyleyen pek çok solcu bulabilirsiniz. Yine bugünkü koalisyonu, doğrudan doğruya ABD tarafından tezgahlanan ve Türkiye'ye şeriat düzeni getirmeyi hedefleyen bir planın ilk adımı sayan solcular da az değildir. Bütün bunlarla, örneğin Söylemez çetesi-Bucak aşireti çekişmeleriyle ve benzeri başka olaylarla ilişki kurulması ise hiç de güç değildir. Türkiye'de, temel sınıfsal ve siyasal dinamiklerin artık beş paralık hükümlerinin kalmadığına; iktidarların, koalisyonların, iç ve dış politikaların, bir ABD'nin buyruklarıyla, bir de dar çıkar-rant çevrelerinin it dalaşıyla belirlendiğine inanan o kadar çok solcu vardır ki...

Elbette bu söylenenlerin dışında şeyler söyleyen başka solcular da var. Bazıları için, en başta özelleştirmelerde somutlanan emek karşıtı sermaye saldırısı gündemin başındadır. Bazıları için de Kürt meselesi böyledir. Gerek emeğe yönelik saldırının gerekse Kürt meselesinin Türkiye'de güncel siyasetin en önemli gündem maddelerini oluşturduğuna itiraz etmiyoruz. Ne var ki, bu iki parametre, başka olguları ve verileri işin içine katmaksızın, Türkiye'deki siyasal gelişmeleri, örneğin merkezin dağılmasını, bir koalisyonun ardından diğerinin gelmesini kendi başına açıklayamaz. Bu yöndeki açıklama çabalarının ise, insanları tuhaf sonuçlara götürmesi kaçınılmazdır. Örneğin bazıları için, bugünkü koalisyon, en açık emek düşmanı ve en hızlı özelleştirmeci olduğu için işbaşındadır ve başkaca bir açıklamaya gerek yoktur. Diğerleri için ise, aynı koalisyon, Kürtlerin üstüne bomba yağdırmaya ve kirli savaşı tırmandırmaya en kararlı kesimlerden oluştuğu için işbaşındadır ve başkaca bir açıklamaya gerek yoktur. Tek parametreye dayandırıldıkları için inandırıcılıklarını kaybeden bu tür teşhisler, geçmişteki ANAP, DYP-SHP (CHP) ve DYP-ANAP iktidarlarını bugünküne göre nisbeten aklamaya bile varabilecek garip bir sonuç üretmektedir.

Oysa, bu kadar zorlamaya hiç gerek yok.

Odak ve Akomodasyon Halesi

Türkiye'de siyasal süreçlere, daha çok perde arkasında kalan bir odağın yön verdiği doğrudur. Ancak, bu odağın büsbütün sorunsuz ve ödünsüz bir mutlak iktidar sahibi olduğu sanılmamalıdır.

Türkiye'de bir gerçeğin herkes farkındadır. *Sosyalist Politika*'nın 1994 yılında kullandığı bir deyimle, bugün bu ülkede siyaset devlete yıkılmıştır. Başka deyişle, temsili demokrasi tükenmiş, siyasal partilerin temsili demokrasi alanı içinde az çok özerk çözümler ve modeller üretebilecekleri, birbirleriyle bu çözümleri ve modelleri tokuşturarak yarışabilecekleri ortam yok olmuştur. Siyasal partilerin oluşturdukları temsili demokrasi alanının bu etkisizleşmesi, sınırlı sayıda elit siyasetçiyi, sermayenin en iri temsilcilerini ve üst düzey devlet bürokrasisi ile generalleri, siyasetin gerçek odağını oluş-

turmak üzere biraraya getirmiştir. Bu odak bazıları tarafından "gizli iktidar odağı" (neresi gizliyse?), "çekirdek yönetici kesim" vb. biçimlerde adlandırılmaktadır.

Adına her ne dersek diyelim, bu odak siyaset sahnesinde büsbütün yalnız değildir. Bu odağın çevresinde, başta TBMM, siyasal partiler ve medya olmak üzere bir *akomodasyon halesi* bulunmaktadır. Akomodasyon sözcüğü ile kastedilen, bu halenin, merkezin, yani asıl odağın işini kolaylaştırması, bazı ihtiyaçlarını karşılaması ve onu biçimsel olarak tamamlamasıdır. Ancak, akomodasyon halesi, bir sonuç olarak ortaya çıkan bu işlevinin berisinde, asıl iktidar odağının doğrudan birebir maniplasyonuyla oluşmamıştır. Akomodasyon halesi, nisbeten özerk siyasal dinamiklerin, sermaye çevrelerinin, özel ideolojik ve siyasal tercihlerin de barındığı bir alandır. Dolayısıyla, hem asıl iktidar odağı ile bu hale arasında, hem de halenin kendi içinde birtakım zıtlaşmaların yaşanması kaçınılmazdır. Çiller örneğin işte bu tür zıtlaşmalar sonucunda bir TÜSİAD'ı "kan emici" ilan edebilmektedir.

Türkiye, akomodasyon halesinin gelişip güçlendiği, asıl iktidarı kendi eline alıp ortağını geriye, devlet içindeki asli yerine ittiği bir dönemi daha uzun süre yaşayamayacaktır. Buna karşılık, bu halenin kendisinin büsbütün ortadan kalktığı bir cunta yönetimi de bugün gündemde değildir. Bu durumda, gündelik basına hergün yansıyan çuvallamalarla, kırılan potlarla, sahici ve sahte kavgalarla, göstermelik ve ciddi karşılıklı ödünlerle, Türkiye'de siyaset şimdilik bu minvalde devam edecektir.

Ancak, unutmamak gerekir ki, "ara dönem" denilen düzen çözümü, kendini zaman zaman unuttursa bile gündemden kalıcı biçimde düşmeyecektir. Çünkü, asıl iktidar odağı, elbette kendisine alternatif olmayan, ama bugünküne göre daha derli toplu, siyasal merkezin güçlendiği bir akomodasyon halesi arzu etmektedir. Akomodasyon halesinin derlenip toplanması, yani siyasal yelpazede merkezin yeniden güçlenip ağırlık kazanması, kendi doğal siyasal süreçleri içinde, başka deyişle siyasal partilerin yarışı ve seçim sonuçlarıyla gündeme gelmezse ve bu dağınıklık çok baş ağrıtmaya başlarsa, bu kez "ara dönem" tezgahları daha ön plana çıkacaktır. Zaten Marmaris baykuşu da dönüp dolanıp bunu anlatmakta, "artık olsun bu iş" demektedir.

Bütün bu söylenenler ışığında, son siyasal gelişmeler nereye oturtulabilir?

Kim Nerede Esnedi?

Refah Partisi'nin asıl yönetici çekirdeği, düzenin duyarlılık noktalarını bilen ve bunlara özen gösteren, geleneksel devlet politikalarına yatkın, hatta bu politikaları içselleştirmiş siyasetçilerden oluşmaktadır.

Türkiye'deki siyasal gelişmeleri çözümlerken, sözünü ettiğimiz asıl iktidar odağına mutlak anlamda bir güç ve belirleyicilik yakıştırmaktan özellikle ka-

çınmak gerekir. Bu odağın, Türkiye'nin karşılaştığı temel sorunlara yaklaşımda başat durumda olduğu, kritik noktalarda son sözün bu odakça söylendiği elbette doğrudur. Ancak bu, kadiri mutlaklık anlamına gelmemektedir. Akomodasyon halesinin de baştan sona bu odağın tercihleriyle biçimlendiği anlamına ise hiç gelmemektedir. "Demokrasinin bir uzlaşma rejimi olduğu" sığ ve kafasız demokratların sık sık tekrarladıkları, ama hiçbir temeli olmayan, hatta burjuva siyaset biliminin bile dışında bir tekerlemedir. Odak ile hale arasındaki ilişkiler, şüphesiz iki taraflı ve böyle "demokratik" uzlaşmalarla yürümüyor. Biri, ötekine "benim çizdiğim şu alanın dışına çıkamazsın, şu görevleri de boşlayamazsın" diyor; öteki de birincisine "eğer gözünü karartıp paydos düdüğü çalmayacaksan bana ihtiyacın var, bensiz çözüm bulamazsın" yanıtını veriyor.

İşin özü bu kadar basit.

Ancak, bu ikili ilişkide, Refah Partisi'nin salt iktidar olabilmek için son birkaç ayda kılık kıyafetini baştan sona değiştirdiğini sanmamak gerekir. Refah Partisi, zaman zaman çeperlere gidip gelse bile, dünyada siyasal islamı temsil eden akımlar içinde kapitalizme en sıkı tutunmuş, bu düzeni en çok içselleştirmiş olanlarından biridir. Bir kere bu siyasal akım, 1960'lı yıllarda, öyle yoksulların, halkın, garibanların falan değil özel olarak belirli bir *sermaye kesiminin* temsilcisi kimliğiyle ortaya çıkmıştır. Ardından, 70'li yıllarda, ikili ve dörtlü koalisyonlara katılarak iktidara ortak olmuş, bu ortaklık sırasında da devleti, devletin zinde güçlerini ve bu zinde güçlerin özel duyarlılık noktalarını tanıma olanağı bulmuştur. Bugünkü RP'ni de, içinde veya yanında yer alan radikal uç kesimler değil, geleneksel devlet anlayışını ve politikalarını içselleştirmiş siyasetçiler belirlemektedir. Erbakan'ın yanısıra, örneğin Oğuzhan Asiltürk, Fehim Adak, Şevket Kazan, Recai Kutan gibileri bu tür siyasetçiler arasındadır. Anlaşıldığı kadarıyla, bu partinin yeni harika çocuğu sayılan Abdullah Gül de aynı kervandadır.

Sıkıntılarını dile getiren kesimler olmuştur. Ama Türkiye burjuvazisi Refah'tan korkmamıştır. Ayrıca belirtelim ki, Refah'ın bazı politikalarına, TÜSİAD'dan çok, kendisine yandaş MÜSİAD'ın tepki göstermesi ilginç bir veridir. Türkiye kapitalizminin bugünkü gelişkinlik düzeyinde ve dünya kapitalizminin bugünkü eklemlenmesinde, egemen sermaye kesimlerine yeni *grupsal* (holding ve şirket düzeyinde) iltihaklar olabilir, olacaktır; ama sermayenin ana *kategorilerinden* birinin, kapitalizmin doğal gelişme süreçleri içinde güçlenerek o güne kadar egemen durumdaki bir başka kesimi alaşağı etmesi söz konusu olamaz. Başka deyişle, Tansu Çiller'in aklı sıra Refah'la akord tutturacağını sanarak söylediği "bugüne kadar hep büyük sermayeyi kolladık, şimdi küçük ve orta ölçekli sermayeyi kollayacağız" açıklamaları veya "İstanbul'a rakip Anadolu sermayesi" modelleri, az önce sözü edilen özel katılmalar ve palazlanmalar ötesinde, temel sınıf kategorilerinden birinin ötekini yerini alması gibi köklü değişimleri akla getirmemelidir. Bu ülkede,

sermayenin genel, büyük sermayenin ise özel çıkarlarını kollamayan hiçbir iktidar ayakta duramaz.

Bunlara rağmen, sermaye içinde, temel sınıf kesimleri itibarıyla değil de devlet olanaklarından ve çeşitli rantlardan yararlanma itibarıyla bir çekişme olduğu açıktır. Hatta, söz konusu rantlardan yeterince pay alamayanların ya da alamadıklarına inananların RP'nin asıl destekçileri oldukları da söylenebilir. Bu söylenebilir de, RP'nin kategorik bir tercihle kendini büsbütün "mağdur edilmiş" bu sermaye kesimlerine dayayacağı kesinlikle söylenemez. Refah, sermaye içindeki dengeleri ve mesafeleri kollayıcı bir tutum izlemektedir. İktidarda kalmak istiyorsa da hep böyle yapması gerekecektir. RP'nin bazı politiklarının TÜSİAD tarafından sineye çekilirken MÜSİAD'ın tepkilerine hedef oluşunun nedeni de budur.

Kapitalizminde, emekçiler şöyle dursun, sermayenin bütün kesimlerini ve gruplarını memnun edecek bir siyasal iktidar olamaz. Böyle bir şans, rant savaşlarının kızıştığı Türkiye gibi ülkelerde ise hiç mi hiç yoktur.

Refah'lı İktidar ve Özel Duyarlılık Noktaları

ABD'nin bölgeye ilişkin yeni sondajları ve aranışları
ile RP'nin bu alanda birtakım misyonlar üslenme istekliliği
ABD ile RP arasında bir tür uyum yaratmış, daha dogrusu
RP'ne bu alanda belirli bir hareket alanı tanınmıştır.

Şimdi, az önce söylenenlere dönelim.

Asıl iktidar odağı ile çevresindeki halenin RP bileşeni arasında şöyle ya da böyle bir tür diyaloğun yaşandığından söz etmiştik. Odak, kendi özel duyarlılık noktalarını Refah'a iletmiş, Refah ise odağın bugünkü koşullarda o kadar da fazla seçeneğe sahip olmadığını lisanı münasiple anlatmıştı. Odağın özel duyarlılık noktaları şöyle özetlenebilir: Birincisi, ekonomiyi altüst edebilecek "ideolojik" (ve popülist) girişimlerden uzak durulması; ikincisi, IMF gözetimli ve sermaye destekli yapısal uyum politikalarının, özelleştirmeler dahil ikirciksiz sürdürülmesi; üçüncüsü, temelde batıya bakan, batıyla bütünleşecek bir Türkiye vizyonunun benimsenmesi; dördüncüsü, rejimin bugünkü kurumlarının ve kurumsallaşmış bazı ideolojik motiflerin üzerine çok fazla gidilmemesi; ve beşincisi de, şüphesiz, Kürt meselesinde belirli sınırların zorlanmaması...

Refah, daha ayağının tozuyla, yukarıdaki duyarlılık noktalarından ilk ikisi konusunda pürüz çıkarmayacağını göstermiştir. Bundan sonra da gündeme gelebilecek ufak tefek nüanslar ve politika rötüşları dışında, esasen Refah'ın, odağın ilk iki noktadaki duyarlılıklarıyla öyle fazla alıp veremediği de yoktur. Peki, ya diğer üçü? Yani, batıyla ilişkiler, kurumsallaşmışlık ve Kürt sorunu?

İlki konusunda şunu söylemekte hiçbir sakınca yok: RP, Amerika'yı özellikle kollama, bu ülke ile ipleri koparmamaya duyarlılık gösterme açı-

sından, son 15 yılda iktidara gelen cunta hükümetlerinden, ANAP'tan, DYP'den, CHP'den ve SHP'den geride değil, olsa olsa ileride sayılmalıdır. RP'nin, baştan bu yana, örneğin MNP, MSP dönemlerinde de hep böyle olduğunu söylemiyoruz. Ama, bir kere ABD "yeni dünya düzeni" için yeni aktörler düşünmekte, bu arada Ortadoğu'da kartları yeniden karmaya yönelmektedir. Bu arada Türkiye'de Refah birinci parti konumuna gelip tek başına iktidar hesapları yapmaktadır. İşte bu iki gelişme, bu partiyi ABD'ne daha çok yaklaştırmıştır.

ABD'ne gelince. O da, Orta Doğu'yu yeniden biçimlendirme politikalarında RP'ni yeni bir olanak, henüz yalama olup büsbütün itibar yitirmemiş bir araç olarak değerlendirmektedir. Örneğin siyasal güçten yoksun bir Faysal'a, ipliği iyice pazara çıkmış bir Mısır'a, herşeye rağmen hep çıban başı olarak kalacak bir İsrail'e göre, ehlileşmiş ve ılımlılaşmış (ehlileştim ve ılımlılaştım diyen !) siyasal islamın iktidar ortağı olduğu bir Türkiye, ABD'nin bölgeye ilişkin politikalarına uygun düşmektedir.

Bu açıdan bakıldığında, RP'nin batı ile olan ilişkilerinde büyük sorunların yaşanacağını sanmamak gerekir. Bu söylenene, özel ABD ilişkilerinin ötesinde, Avrupa ile ilişkiler de dahildir. Üstelik, Türkiye'nin dış ticaretinin yüzde 66'sı Avrupa ülkeleri ile gerçekleşmektedir ve bu bileşimin şu veya bu ilişki ve siyasal tercih nedeniyle köklü bir değişim geçirmesi hiç mümkün değildir. Özetle RP, ya artık geri dönemeyeceği düzen kanallarında ufak tefek şovlarla yetinecek ve bu arada kendini daha da merkeze çekecek, ya da bir kez daha muhalefete geçip radikal mesajlarını yeniden sivriltmeye koyulacaktır. Bunlardan birincisi çok daha büyük olasılıktır. Yeter ki, çok özel birtakım operasyonlarla iktidardan alaşağı edilmesin...

Eğer yakın dönemde koalisyon bozulursa, bu iki şeyden birinin göstergesi olacaktır: Ya ara rejim tercihi iyice öne çıkmaktadır; ya da Kongre'den çıkan ANAP, DYP ile en az bir yıl uslu uslu geçinmeye ikna edilmiştir. DYP'nin ise herhangi bir şeye ikna edilmesine gerek yoktur. Türkiye'nin, asıl odak karşışındaki en kişiliksiz partisi DYP'dir.

Ama biz olasılıkları bırakıp RP'ne dönelim.

RP'nin ve lideri Erbakan'ın batıyla ilişkilerinde dikkat çekici bir nokta daha var. Politikada, zaman zaman, en uçta ve en radikal görünen çıkışların bile, aslında bir kabullenmeyi, rızayı ve uzlaşmayı yansıtması söz konusudur. Bir siyasal liderin, emperyalizmden, en az ikiyüz yıldır sürüp giden bir sömürünün ve talanın hesabını sormak dururken, 11-13 yüzyıl önceki bilim ve bilgi transferlerinin patent hakkını araması, "ben bu işi bıraktım, işi şakaya döktüm"den başka bir anlam taşımamaktadır. Batılılar da Erbakan'a "haklısınız, size donumuzu bile verirdik ama kadınlarda tesettüre aykırı düşer" dediklerinde, "batılı emperyalizmle mazlum doğu halklarının" tarihsel hesabı kapatılmış, iş tatlıya bağlanmış olacaktır.

İkinci duyarlılık noktasına gelince. Bundan kastettiğimiz, laiklik, medeni hukuk, milli eğitim, ordunun "dokunulmazlığı" gibi kurumsallıklarla birlikte kemalizmin bazı yerleşik ideolojik motifleridir. Hemen belirtmek gerekirse, işlerin bu alanda büsbütün sorunsuz yürümesi pek mümkün görünmemektedir. Refah liderliği elbette dikkatli davranacak, ürkütücü çıkışlardan kaçınmaya çalışacaktır. Ancak, böyle bir esnekliğin Refah tarafından temsil olunsun olunmasın radikal dinci kesimlerin hepsince anlayışla karşılanması çok güçtür. Bununla birlikte, bu duyarlılık noktasında şimdilik kaçak güreşildiği, tarafların birbirlerinin dalına basmamaya çalıştıkları söylenebilir. Örneğin ordu birkaç şeriatçı subayı atarak "ben buradayım" demiş, Refah ise atılan subay sayısının azlığından hareketle kendi ağırlığını gösterme fırsatını bulmuştur.

İşin aslına bakılırsa, bu alanda iki tarafın birbiriyle nerede gerçekten uzlaşmaz oldukları da ayrı bir tartışma konusudur. Başta Kürt aydınları olmak üzere pek çok solcunun sandığının tersine, bugün Türkiye'de egemen olan, başka deyişle siyasal süreçlerin sınır aşmamacasına içinde dönüp durduğu ideoloji kemalizm *değildir*. Bugün Türkiye'de kemalizmden varlığını gerçek anlamda sürdüren bir ideoloji olarak söz etmek bile çok güçtür. Bu nedenle, resmi ideolojinin "kemalizm" değil "cumhuriyet ideolojisi" olarak tanımlanması çok daha yerinde olacaktır. Cumhuriyet ideolojisi de, kendi başına egemen ideoloji falan değil, toplumdaki egemen ideolojik yapı içinde en başta devlet tarafından temsil edilen, söyleminden çok kurumlarıyla sahiplenilen bir sert çekirdek görünümündedir. Bugün için görülebildiği kadarıyla, Refah bu sert çekirdeğe ilişmeye kalkmayacak, ama çevresinde birtakım sondajlar ve yoklamalar yapacaktır. Bu sondaj ve yoklamaların ardından gelen adım da, çoğunlukla, geri adım olacaktır.

Sonuncu duyarlılık noktasını oluşturan "Kürt sorunu", Refah açısından, üçüncü duyarlılık noktasıyla birlikte, yani batıyla ilişkiler bağlamında biçimlenen bir özelliğe sahiptir. Böyle ele alındığında, ABD'nin asıl derdi, Türkiye'nin, radikalizmi budanmış, kadroları kırılmış ve uysallaştırılıp düzen içine çekilmiş bir Kürt hareketi ile masaya oturmasıdır. Ama bunun için, Kürt önderliği ile Kürt kitleselliğinin arasını açmak gerekiyor. HADEP'e yönelik provokasyon ve saldırıların altında da bu yatıyor.

ABD'nin, Orta Doğu ve diğer İslam ülkelerine ilişkin olarak RP'ye bir tür misyon ve sondaj alanı açtığından söz etmiştik. Bu misyon ve sondaj alanı, "içeriye doğru" Kürt meselesini de kapsamaktadır. Ayrıca RP, gerek ülke içindeki tabanını genişletmek, gerekse dış itibarını artırmak için böyle bir misyonu seve seve yerine getirecektir. MİT'le çalıştığı herkesçe bilinen İsmail Nacar'ın birtakım yoklamalara soyundurulması raslantı değildir. Şüphesiz, böyle yoklamaları hiç akıl edemeyen bir RP'nin salt ABD dürtüsüyle Kürt meselesine yöneldiğini söylemiyoruz. Unutmamak gerekir ki, RP Kürt illerinde çok ciddi bir oy tabanına sahiptir. Amaç, önce bu tabanı eritmeyip sabitlemek, hemen ardından da Kürt solunun ve HADEP'in altını oyacak biçimde genişletmektir.

Bütün bu söylenenlerle, RP'nin artık diğer partilerden hiçbir farkı kalmadığını, tam tamına düzen içine çekildiğini anlatmak istemiyoruz. Ama bu parti bir şeyi görmüştür: İtidalli ve kontrollü gittiği takdirde, kendini boşalan merkezin yeni partisi olarak kabul ettirebilecektir. Merkeze kaymanın getirecekleri ile götürecekleri arasında bir muhasebeyi mutlaka yapıyorlardır. Ama bu muhasebenin kesin sonuç vermediği, henüz birtakım yoklamalarla ipucu aranmaya çalışıldığı söylenebilir.

Belirsizlikler var. Ama bazı noktaların daha şimdiden açıklığa kavuşmuş olması gerekir. Örneğin, bu ülke solunun en derinliksiz, en kof kesimini oluşturan sivil toplumcuların artık takkelerini önlerine koyup düşünmeleri gerekmektedir. Sivil toplumcular ve II. Cumhuriyetçiler, Boyner fiyaskosundan sonra ikinci bir yanlışlanmayı da Refah ile yaşamışlardır. Daha da yaşayacaklardır. Dinsel muhalefetin temsilcisi olarak bu kesime biçilen misyon, düzenin üzerindeki anti-demokratik örtünün kaldırılmasıydı. Hatta, dinsel cemaatler, geçmişte sivil toplum oluşumunun öncüleriyken, kemalist devletçilik bu nüveleri çepere itmişti. Şimdi, aynı ögeler çeperden kalkıp yaygınlaşıyorlardı ve bu yaygınlaşmayla birlikte pek çok şey sorgulanacak, birtakım tabular yıkılacaktı. Devletçilik, kemalizm, merkezcilik, orducuolük, tepedencilik, seçkincilik, resmi ideolojicilik vb. işte tarihin bastırılmış ve sindirilmiş derinliklerinden gelen bu sivilliğin elinde duman olacaktı...

Böyle olması bekleniyordu; ama şu oldu: Refah Partisi, yalnızca koalisyon ortağı olarak iktidardaki performansıyla değil, son üç dört yıllık siyasetiyle başkalarına rahmet okutacak ölçüde devletçi, merkezci, tepedenci, seçkinci ve hatta orducu olduğunu kanıtlamıştır. Bir de, kemalizmden ve resmi ideolojinin diğer sahiplenicilerinden hiç de aşağı kalmayan ceberrutlukla bir devlet ve yönetim anlayışı taşıdıklarını, en başta ölüm oruçları sırasındaki Kazan kafalılarla göstermiştir.

Refah ve Faşizm

Refah Partisi'nin kestirmeden gidilerek "faşist parti" olarak tanımlanması doğru olmayacaktır. Ancak bu parti, kendine özgü faşizan bir yönelim için gerekli bazı nüveleri içinde barındırmaktadır.

Günümüzün koşullarında faşizmin nasıl tanımlanması gerektiği ayrı ve ciddi bir tartışma konusudur. Bize kalırsa, örneğin "tekelci sermayenin en gerici, en tutucu, en şoven kesimlerinin baskıya ve teröre dayalı açık diktatörlüğü" türü tanımların bugün fazla anlamı kalmamıştır. Sermayenin tekelci kesim dışı kesimlerinin faşizme ortaklığını örtbas etme gibi bir içerik de taşıyan bu tanımın 1930'lar için ne kadar geçerli sayılabileceği de ayrı bir tartışmayı gerektirir.

Burada faşizm konusunu açmamızın nedeni, Türkiye solunun bu kavramı oldukça savurgan biçimlerde ve gelişigüzel kullanmasıdır. Örneğin bazı tanımlara bakılırsa, Türkiye'de tek tek faşist politikacılar ve bürokratlar dışında

faşist parti olmaması gerekir. Başka bazı tanımlara göre ise, Türkiye'de belki bir tek CHP hariç diğer bütün düzen partilerinin resmen ve alenen faşist sayılmaları gerekecektir.

Ama bizim konumuz Refah. Soldaki bazı kesimler için Refah Partisi faşist bir partidir. Eğer klasik tanım hala sahipleniliyorsa, solun bu kesimlerinin, Refah Partisi'nin "tekelci sermayenin en gerici, en tutucu ve şoven kesimlerinin baskıya ve teröre dayalı açık diktatörlüğünü" hedeflediğine inanmaları gerekir. Bunun anlamsızlığı ise açıktır. O zaman ya faşizmi başka türlü tanımlamak ya da Refah Partisi'nin özel olarak sivrilen bir faşizminin olmadığını kabul etmek gerekecektir.

Biz Refah Partisi'nin klasik anlamda faşist bir parti olduğunu düşünmüyoruz. Ama faşizm, örneğin örgütlü işçi sınıfı üzerindeki açık ve boğucu baskının yanısıra sermayenin genel çıkarları adına belirli sermaye kesimlerinin ve gruplarının (ki bunların arasında tekelci sermayenin en iri kesimleri de olabilir) da sindirildiği; ister dinci, ister şoven, ister milliyetçi olsun topluma belirli bir ideolojinin zorla dayatıldığı; orta sınıflarla toplumun en yoksul kesimlerinin hayalci ve demagojik hedefler yönünde mobilize edildikleri; adaletin, hakkın ve hukukun ancak birtakım mistik çerçevelere atıfla tanımlanabildiği ve coğrafi yayılmacılığı retoriğin ötesine, fiiliyata taşıyan rejimleri de içerecek bir genişlikte tanımlanırsa, o zaman Refah'ın özgün kimliğinde birtakım faşizan ögelerin bulunduğu söylenebilir.

Türkiye'de herhangi bir tür faşizmin kitle tabanının, din dışı, dünyevi ve salt milliyetçi-şoven temellerde yeterince genişleyebilmesi mümkün değildir. Din, şöyle ya da böyle mutlaka işin içinde olacaktır. Örneğin MHP dinci söylemi BBP'ne büsbütün bırakamamıştır. MHP'lilerin ve polislerin düzenledikleri bazı gösterilerde (örneğin İzmir ve Bursa'daki gösteriler) RP'nin "Kürt sorununa siyasal çözüm" bağlamında özel olarak hedef seçilmesi de bu anlamda bir raslantı sayılamaz. Radikal dinci taban, faşizmin vazgeçemeyeceği bir kaynak oluşturmaktadır.

Ancak, bütün bu söylenenler yalnızca bir ön kestirim olarak değerlendirilmelidir. Sınıf hareketi, birçok alanda en sağlıklı turnusol kağıdıdır. Sınıf hareketinin yeterince güçlü ve düzen açısından tehdid edici olamadığı ortamlarda, en has faşistin bile sözde "demokratik" ve "çağdaş" tutumlar sergilemesi mümkündür. Sınıf hareketinin güçlendiği bir Türkiye'de Refah'ın kendi tabanını mahallelerde, fabrikalarda ve sokaklarda sınıfın üzerine salması, düzenin gereksinim duyduğu sivil militanlığı karşılayacak bir işlev görmesi mümkündür. Refah'ın sosyalist mücadele açısından asıl tehlikesi de buradadır.

Sonuçta, bize sorarsanız bugünkü Refah faşist bir parti değildir; ama faşizan yöne evrilmeye elverişli bir yapıya sahiptir.

Cezaevi Direnişleri

Cezaevlerine yönelen ve ölüm oruçlarıyla karşılık verilen son saldırı, aslında düzenin solun tümünü hedef alan çok yönlü saldırısının bir kolu olarak görülmeli, öyle değerlendirilmelidir.

Sosyalist Politika'nın 9. kitabı piyasaya çıktıktan hemen sonra HADEP Kongresi yapıldı ve bu Kongre'de herkesin bildiği şu ünlü "bayrak krizi" yaşandı. Polis HADEP'lilere karşı toplu saldırıya geçti; illerine dönen delegeler öldürüldü, dayaktan geçirildi. Kısa süre sonra HADEP'in neredeyse bütün yöneticileri tutuklandı. HADEP Kongresi'nin hemen ertesi günü polis Emek Partilileri de boş bırakmadı. Bütün bu olup bitenler, Kürt hareketine ve sola karşı geniş çaplı bir saldırının başlaması biçiminde yorumlandı.

Ama Türkiye gerçekten ilginç gelişmelere sahne oluyor. "Bayrak krizi" ile tam bir tırmanma yaşanmışken, bundan kısa denebilecek bir süre sonra bu kez "siyasal çözüm" aranışına yönelik girişimler ön plana çıktı. Bu kıvrılmada, iktidara yeni gelen Erbakan'ın "farklılık" imajı yaratma çabalarının da payı vardı şüphesiz. Sonuçlarını herkes bildiği için konu üzerinde ayrıca durmuyoruz.

İşte bu araya, yani "bayrak krizi"nin tırmandırıldığı günler ile RP'nin Kürt sorununa "siyasal çözüm" sondajlarının gündeme yerleştiği günler arasına cezaevi direnişleri girdi. Başlarda kamuoyunun fazla önemsemediği bu direnişler, ölümlerin başlaması üzerine ülke gündemine yerleşti.

Cezaevi direnişleri ve ölüm oruçları üzerinde değişik açılardan pek çok şey söylemek mümkün. Ama hemen en başta belirtmek gerekir ki, cezaevlerindeki sol tutuklu ve hükümlülere yönelik saldırı, düzenin sopasının sola doğru daha fazla yönelmesi operasyonlarının bir parçasıdır. Düzen, son 1 Mayıs'ta yaşananların böyle operasyonlar için gerekli zemini ve kamuoyunu yarattığına inanmaktadır. Bu gözetildiğinde, düzenin soldaki asıl boy hedefinin cezaevlerindeki siyasal önderler olduğunu söylemek zorlamadır. Ancak, düzenin hazmedemediği bir şey vardır: Dışarıdakiler, "illegal örgütleri" ve eylemleri ile birşeyler yapıyorlar; tamam da, elimizin avucumuzun içinde olanlar, duvarların, telörgülerin ardına sıkıştırdıklarımız nasıl olur da kendi başlarına bir dinamik yaratabilirler, nasıl olur da devletin içine uzanamakta aciz kaldığı adacıklar oluşturabilirler? Başta Ağar ve Kazan gibiler olmak üzere düzen koruyucularının hazmedemedikleri budur.

Böyle olmakla birlikte, son dönemin saldırılarına salt cezaevleri olgusundan hareketle ve o açıdan bakmak dar bir yaklaşım olacaktır. Gerçekten de sola yönelik toplu bir saldırı söz konusudur ve cezaevleri bu saldırının bir cephesini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, son cezaevi direnişleri ve ölüm oruçları kendi başlarına ve kendi tikelliklerinde değil, sola yönelik genel saldırının bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Bu yapıldığında, düzenin saldırısının, bu cephede kesin yenilgiye uğratılmasa bile geri püskürtüldüğünü söylemek gerçekçi olacaktır.

Çok fazla abartmamak kaydıyla, cezaevi direnişlerinin ve ölüm oruçlarının suskun ve duyarsız kamuoyunda bir kımıldanma, en azından sorgulama yarattığı söylenebilir. Ölüm, artık son sözdür; kendi isteği ve iradesiyle ölüme yatan insanları "maşa" olarak göstermek, bu insanların kullanıldıkarını ileri sürmek, hangi yetkili ağızdan çıkarsa çıksın yeterince inandırıcı olmayacaktır. Ne kadar aptallaştırılmış ve suskunlaştırılmış olursa olsun, toplumun vicdanı tam silinip kazınamamıştır. Bu nedenle, ölüm orucu eylemcileri geniş bir toplumsal destek ve kitlesel yandaş bulamasalar bile, insanların vicdanlarının bir yerine ulaşabilmişlerdir. Sokaktaki insan, bu nedenle düzenin istediği gibi "gebersinler" dememiş, "neden yapıyorlar bu işi, ölmeseler bari" demiştir. Hatta "ölümü göze aldıklarına göre kimbilir nelere maruz kalıyorlar, nasıl yaşıyorlar" düşüncesi o dönemde belli bir yaygınlığa ulaşabilmiştir.

Silah, hedefini onikiden vurmamış, ama çalıştığını göstermiştir. Ancak bu, öyle her zaman değil, ancak çok kritik dönemeçlerde kullanılan bir silah olarak kalmalıdır

Güncel Gelişmeler ve Sol

Türkiye solu, kendine hamle ve nitel sıçrama yaptırtabilecek ikilemleri henüz verili uçlardan birine mahkumiyet biçiminde yaşamaktadır. Birbirini dışlar gibi görünen uçlar dışında yeni kanalların ve çözümlerin yakalanması, Türkiye solunun önemli adımlar atmasını sağlayacaktır.

Özetlemeye çalıştığımız bu siyasal ortamda solun durumu nasıl?

Cezaevi direnişleriyle başlayalım. ÖDP, direnişler sırasında, özellikle son haftada kötü bir performans göstermedi. Gecikerek de olsa, gündemi yakalayabildi ve aktif bir tutum sergiledi. Bu olay vesilesiyle ÖDP'nin belli bir ders çıkardığına inanmak istiyoruz. ÖDP'de sıkça raslanan "taban inisiyatifi", "aman tabana danışmadan iş yapmayalım" türü yönelimlere rağmen, olayların gelişiminde merkeziyetçi bir mekanizma işletilmiş, daha doğrusu buna mecbur kalınmıştır. Böyle oldu diye kıyamet de kopmamıştır. Bir siyasal partinin daha uzun zaman dilimine yayılacak stratejilerinin, mücadele ve örgütlenme ilkelerinin belirlenmesinde tabanın görüş ve yönelimleri elbette önemlidir. Ancak, bir anda gündeme geliveren acil konularda, böyle bir tabancılığın hiçbir işlerliği olamaz. ÖDP'nin merkezi ile il-ilçe yönetimleri bu gerçeği kavramış, gelişmelere müdahil olmaya çalışmıştır.

Türkiye solu, genel doğrulardan özel yanlışlar türetmekte hayli ustalaşmıştır. Örneğin Türkiye'de birçok şeyin asıl sınıf dinamiği ve hareketliliğiyle belirlenebileceği elbette doğrudur. Ama, ölüm oruçları gibi bir eylem kapıya dayanmışken, sınıf dinamiğini beklemek olsa olsa kaytarmacılıktır. Eğer bir karşılaştırma yapmak gerekirse, EP zaman zaman böyle bir gerekçenin ardına sığınıp güncel gelişmelerden uzak kalmakta, ÖDP ise bu çemberi aşabilmektedir. Özetle, siyasette yalnızca genel doğruların dile getirilmesiyle yetinile-

mez; genel doğruları söyleyip güncele şu ya da bu düzeyde müdahil olamamak, pasifizme götürür.

Solun son dönemdeki tutumuna ilişkin bir laboratuar oluşturduğu için cezaevlerindeki direnişle başladık. Bu konuda söylenebilecek bir şey daha var: Ölüm oruçları sırasındaki eylemlerde de görüldüğü gibi, somut bir gündem üzerine örgütlü davranışlara yönelindiğinde, çok açık gibi görünen sol içi mesafaler daralabilmektedir. Sonuçta, ÖDP'si de, "leninist öncü örgütü" de, "oligarşiye karşı öncü savaş veren" de aşağı yukarı aynı sloganlarla oradan oraya yürümekte, merkezi yerlerdeki eylemlere en çoğu iki üç bin kişi getirebilmekte, bu kalabalık da ciddi bir polis müdahalesi karşısında direnememektedir. İşte, böyle bir ortaklıkta da, kimse kimseye üstten bakıp hava atamamaktadır.

Konuya daha genel olarak bakıldığında, solun önünde aşılması gereken ciddi ikilemler bulunmaktadır. Bu ikilemler, Refahyol iktidarına karşı izlenecek politikalarda, Kürt meselesine ilişkin barış girişimlerinde, sınıf hareketi ile sendikal harekete yaklaşımda ve nihayet düzen içi sol eğilimlerle ilişkilerde düğümlenmektedir. Özetlemek gerekirse, kestirmeden ve sekter gitmeyip güncel siyaset yapmak isteyen örgütlü solun karşısındaki ikilemler şunlardır: Refahyol iktidarına karşı çıkan kemalist, laik, aydınlanmacı ve batıcı çizgi ile sosyalist çerçeveli ve sınıf temelli bir muhalefetin gerekliliği arasındaki dengeler; Kürt meselesinde barışın önemini vurgulamakla, eksen kaydırıcı, hatta uzlaşmacı önceliklendirmeler arasındaki gerilim; sınıfın ve sendikal hareketin daha ileri mevzilere çekilmesi gerekliliği ile "sınıfı ürkütmeme" ve "sınıf içi duyarlılıklara özen gösterme" kaygıları arasında yaşanan salınımlar; ve nihayet, düzen içi solun tabanına yönelik duyarlılıklarla bu solun merkezine yönelik açık ve kesin eleştirilerin bağdaştırılması.

Açık söylemek gerekirse bütün bunlar, sol siyasetin kendi rüştünü ispat etmesi, belirli bir siyasal beceri düzeyine ulaşması ve sağlam bir hat oluşturması açısından elverişli verilerdir ve hepsi birlikte solun siyasette olgunlaşabileceği bir ortam yaratmaktadır. Ne var ki, Türkiye solunun, ÖDP'den SİP'e, Emek Partisi'nden partileşmemiş gruplara, Kürt hareketinden devrimci demokratlara kadar, bu ikilemler ve gerilimlerle göz çıkarmadan, yani uçlara savrulmadan başetmesi kolay olmayacaktır.

Güçlüğü yaratan, Türkiye solunun bütün öznelerinin, daha işe başlarlarken önlerinde iki kenarı kalın çizilmiş ama ortası büsbütün boş bırakılmış şablonlar bulmalarıdır. Güçsüzlük ve marjinallik temalarının artık gerçekçi durum tesbiti olmanın ötesine geçip bir çaresizlik psikolojisi yaratması, bunun yanısıra güncelcilik ve dar pratikçilik, solun analitik gücünü büyük ölçüde eksiltmiştir. Sol, eksilen analitik gücünü "hayatın içinde" kalarak telafi etmeye çalışmakta, o zaman da gerçekten hayatın içinde, yani ortalama vatandaşın zihninde olan ikilemlere kendini daha fazla mahkum etmektedir.

Örnek mi? Saymakla bitmez. Evet, Refah'a geleneksel kemalist çizgiden

değil de kendi sosyalist zeminimizden karşı çıkmak gerekir; ama, "hayatın içindeki" Alevi ve CHP'li emekçi sosyalizmi falan pek dinlemeyip Refah'a tam da kemalist çizgiden karşı duruyorsa ne yapacağız? Evet, Kürt meselesinde barış ve siyasal çözüm tek yoldur; ama ya sınıfın önemli kesimleri şoven koşullanmaların etkisi altında elinde bayrakla yürüyüp HADEP'e lanet yağdırıyorsa ne olacak? Evet, bugünkü sendikal önderlikler bürokratikleşmiş, yozlaşmışlardır; ama sendikaları da tu kaka ilan edersek sınıfın tutunacak tek dalını da kesmiş olmaz mıyız? Evet, CHP'nin, DSP'nin merkez kadroları iyiden iyiye düzen içine çekilmişlerdir; ama bunları çok fazla söylersek Belediye'de çalışan Sivas'lı Alevi işçiyi rencide etmez miyiz? Evet, dinciliğe ve fanatizme pirim vermemek gerek; ama grevine Allah bismillah diye başlayan işçiye bunu nasıl anlatacağız? Evet, Veziroğlu'nun DBH girişimi tam tamına solu bölmeye yöneliktir; ama, bu harekete katılan iyi niyetli ve solcu emekçileri de gözetmemiz gerekmez mi?

Bu tür örnekler sıralamakla bitmez. Sonra, kimse kalkıp da "bunlar solun belirli bir kesiminin sorunu, biz bunları çoktan aştık" demesin. İşçi ve emekçi yığınlara ulaşmaya çalışan, dar kadro hareketi olarak kalmakla yetinmeyip belirli bir kitleselleşme perspektifine sahip her sol çizgi bu ikilemleri, bu ayırımları yaşayacaktır.

Bu ikilemlerin aşılması da salt "hayatın içinde" olmakla gerçekleşebilecek bir iş değildir. Analitik gücünü, yaratıcılıklarını yitirenler, "artık söz bitti" darlığına mahkum olanlar, bu ikilemleri yine "hayatın içinde" kalarak yaşamaya devam edeceklerdir.

Çözüm: Bizde de Yok!

> *Türkiye solu, biçim olarak çoktan aştığı MDD'ciliğin özünü oluşturan aşamacılık virüsünü hala bünyesinde taşımaktadır. Türkiye solu, güncel politikanın ancak ön aşamalar belirlenerek yapılabileceği inancından henüz kurtulamamıştır.*

Bütün bu anlatılanların ardından okur haklı olarak "ya çözüm" diyecektir. Biz de haklı olarak "bizde herkesi ikna edecek çözüm yok olamaz; yaptığımız, ana sorun noktalarını belirleyip bu noktalara ilişkin açılımın ipuçlarını vermektir" diyeceğiz. Çünkü, dile getirilen sorunların, ikna edici *teorik çözümleri* olamaz. Teori, mevcut durumun saptanmasında ve sorunların çözümüne yönelik *ilkesellliklerin* konulmasında işlevli olabilir. Bundan sonrası, sınıf politikalarının pratikte geliştirilmesine ve örgütlülüğün yaygınlaştırılmasına bağlıdır.

Peki, bu ilkesellikler nelerdir, diye sorulduğunda ise, bütün bu söylenenlerden hareketle şu ana başlıkları saptamak mümkündür:

1- Bugün Türkiye'de toplumsal muhalefet diye bir olgu yoktur. Türkiye'de muhalif öbekler vardır; muhalif eylemlilikler vardır; muhalif çıkışlar vardır. Ama toplumsal muhalefet diye kendi başına hazır ve ortada duran bir şey

yoktur. Dolayısıyla, sosyalistlerin, "varolan toplumsal muhalefeti örgütleme" gibi görevleri de olamaz. Sosyalistlerin görevi, muhalif öbekleri toplumsal bir muhalefet çizgisinde toparlama olarak tanımlanırsa, o zaman da bu toplumsal muhalefetin ekseni olabilecek tek gücün, işçi sınıfının ve emekçilerin konumu gündeme gelecektir.

2- İşçi sınıfı ve emekçiler, bugün, birkaç yıl önceki hareketliliklerinden daha geri bir konumdadırlar. Sınıfın nisbeten öne çıkan kolu olarak kamu emekçileri hareketi bir gerileme dönemindedir. Sınıfın diğer ana gövdesi ise, kendi korporatist-uzlaşmacı anlayışlarını sürdüren sendikal bürokrasilerin hegemonyası altındadır. Bu ülkede bir siyasal parti lideri ve Başbakan Yardımcısı "işçiler bu ülkenin kanını emiyor" diyebiliyorsa, üzerinde asıl durulması gereken bu liderin densizliği değil, koskoca bir sınıfın nasıl olup da bu kadar kaale alınmaz duruma getirilebildiğidir. Nihayet, örgütlü kamu çalışanlarıyla sendikalı işçilerden çok daha geniş bir niceliği temsil eden kesimler büsbütün örgütsüz durumdadırlar.

3- Bu koşullarda, sosyalistler, sınıfa yönelik kapsamlı politikalar ve eylemler geliştirmeye başlamadıkları sürece, ne muhalefet ögelerini bir eksende toplumsal muhalefet olarak örgütleyebilecek, ne öncelikli sorun olarak görülen barış konusunda etkili ve ses getirici işler yapabilecek ne de, eğer bunu gerekli görüyorlarsa, "kirizi derinleştirebileceklerdir".

4- Türkiye'de, sınıfa salt "barış", "demokrasi" "demokratikleşme", "insan hakları" ve benzeri mesajlarla sınırlı bir dağarcıkla yönelindiği taktirde hiçbir sonuç elde edilemeyecektir. Türkiye solu "demokratikleşme"nin, bir bilanço olarak kalıcı kazanımlar elde edebileceği yanılsamasından kurtulmalıdır. Türkiye'de, "demokratikleşme" adına atıldığı sanılan her ileri adım ya da kazanıldığı düşünülen her mevzi, başka alanlarda gerçekleştirilen "antidemokratikleşmeler" ve eskisinden de geriye götürücü karşıt adımlar sonucunda değersizleşmektedir.

5- Türkiye solu eğer demokraside ve demokratikleşmede israr edecekse, demokrasinin içeriğini, siyasal özgürlüklerin ve hukuksal düzenlemelerin ötesinde, emek süreçlerine ve emek-sermaye ilişkilerine atıfla yeniden tanımlamalıdır. Yoksa, bugüne kadar içeriklendirildiği biçimiyle demokrasi de, insan hakları da, sınıfa fazla hitap şansı olmayan söylemler olarak kalacaklardır.

6- Bugün Türkiye'de açık açık "ben MDD"ciyim diye dolaşan solcu sayısı sınırlıdır. Ama eğer MDD'ciliğin bir yanı, hatta özü aşamacılıksa, Türkiye solunun ezici çoğunluğu MDD'cidir; 30 küsur yıllık MDD-Sosyalist Devrim tartışmasının, bu yolda mağlup sayılan asıl galibi MDD'ciliktir. Türkiye solu "önce emperyalizmi ve feodalizmi halledelim" çizgisinden kopmuştur elbette. Ama, sosyalist iktidar perspektifinin ve sosyalizm mücadelesinin önüne emperyalizme ve feodalizme rahmet okutacak kadar çok sayıda ve mesafesi açılmış bir sürü başka aşama koymuştur. MDD teorisinin 60'ların sonunda ve 70'lerin başında iflas ettiği söylenir. Bir bakıma öyledir. Ama buna rağmen,

70'lerin solu 60'ların solundan daha aşamacı olmuştur. 80'lerin solu 70'lerinkinden daha aşamacıdır. Bugünün solu ise, hepsinin toplam aşamacılığından daha fazla aşamacıdır.

Türkiye solunda, ne yazık ki, bir öbeğin doğrusunu sol adına *kamulaştıracak* bir olgunluk düzeyine henüz gelinmemiştir. Bir öbeğin doğrusu, saçmasapan bir rekabet ortamı içinde, doğru sahibinin absürd fetişi, onun dışındakilerin de korkulu rüyası haline gelmektedir. Kadro doğrusu dile getirildiğinde, başka öbeklerin budalaca "jakobenizm", "seçkincilik" vb. suçlamaları hem bu doğrudan uzak durulmasına yol açmakta, hem de doğru sahibi kendi doğrusuna normalin ötesinde tapınmaya başlamaktadır. Doğru ve gerekli olan sınıf vurgusu başkalarınca "indirgemecilik" olarak tanımlandığında, bir taraf sınıftan uzak kalmak için özel çaba göstermekte, sınıf vurgusu yapan doğru sahibi de yerinde duramayıp bu kez uvriyerizme yönelmektedir. Barış gereklidir diyenlerin doğrusu, rakip öbeklerin "ne yani, barış için herkesle uzlaşalım mı" salvolarıyla karşılaştığında, bu salvoların sahipleri önceden kestiremedikleri bir uca sürüklenmekte, barışı vurgulayanlar da, gene önceden kestiremedikleri bir başka uçta "barış olmadan sosyalizm falan denemez" kısırlığına yamanmaktadırlar.

Bu garip ve geriletici sinerji, teorik ve siyasal tartışma fobisi yüzünden daha bir süre devam edeceğe benzemektedir.

Sosyalist Politika
22 Ağustos 1996

ÖDP'DE EGEMEN TİPOLOJİ: YENİLENME ve ÇOĞULCULUKTA STANDARDİZASYON

İlhan TURAN

"ÖDP Kendini Anlatıyor" adlı kitabı bitirince, okuduklarımın çoğunluğu bana bu yazının başlığını düşündürttü. 24 ÖDP'li ile yapılan söyleşilerden oluşuyor kitap. Söyleşi yapılanların tanıtım yazılarından birkaçında, parti içindeki görevleri belirtilmemiş. Ancak sanırım tamamı ÖDP Parti Meclisi üyesi.

Kongreden sonraki en üst organın üyeleriyle ÖDP eksenli görüşmeler yapılmış ve adı geçen kitapta toplanmış.

Kitaba geçmeden önce kısmen "kişisel" sayılabilecek bir konuya değinmek istiyorum. Solu izlemek benim için eski ve hep sürecek bir ilgi alanı olmuştur. Başka çevrelerin evrimlerine, yayınlarına ilgisiz, kendi yayınından başka birşey okumayan, böyle böyle kendi yayınına da özünde yabancılaşanları gördükçe, solu izlemenin yararını ve insanlarda yarattığı boşluğu daha iyi anlamışımdır. Kuşkusuz sorun yayınlarla sınırlı değil, genel olarak okumaya, ideolojik-kültürel olana yabancılaşma ile bağlantılı. Tabii konu sol olunca, gerekçe kolay bulunuyor: "kayda değer bir şeyler yazılmıyor ki" vb. Gerçekten çoğu örnekte böyle olsa da, sorun, apolitikleşerek hayatın içinde eğitimini alan insanlarla başlayıp yine bu insanlarla bitmiyor. Bu sorunun kökeni ve sonuçları itibarıyla "günahı" *kolektif* alanlarda aranmalı.

"Kişisel" olan yan ise solu satır satır izlemekten bana gına gelmesi. Daha açığı, solun bir adım ileri iki adım geri temposunun kulağa bazen hoş bazen aşırı tekdüze gelen Ravel'in Bolero'sundaki ritimden daha beter olması..

Sol bugün üretken ve yaratıcı olunabilecek koşullara karşın konum sabitleştirmeyle meşguldür. Yıkılan paradigmalardan sonra bu doğal bir çaba olarak değerlendirilebilir. Ancak bu iç mesainin insanlara heyecan ve yenilik katma özelliği bugün artık bulunmamaktadır. Kendi adıma söyleyeyim, en fazla eleştirilecek bir yayında bile kimi doğruları bulmayı önemsemişimdir. Ancak solu izlerken, bugün bunun ötesinde öğretici birşeyler bulamadığımı peşinen belirtmek istiyorum. Üstelik yenilenme diyenlerin yıllardır aynı şeyleri basmakalıplıklar içinde (isteyen dogmatik tarzda olarak da okuyabilir)

* Belgin Demirer, ÖDP Kendini Anlatıyor, Güncel Yayıncılık, Birinci Basım, Temmuz 1996

tekrar ededurmalarının yarattığı sıkıntı, insanda kimi zaman izleme yorgunluğuna yolaçabiliyor. Adı geçen kitabı okurken birkaç kişi dışında aynı yorğunluğu yaşadığımı itiraf etmeliyim. ÖDP'nin kuruluşu ayrı bir konudur, birçok insanın bu kuruluştan dolayı umutlanmasına bir sosyalist olarak sempati ve saygı duydum. Ancak okuduklarım ayrıdır; kitaptaki insanların ve bazı çevrelerin temsilcilerinin sistemleştirmeye çalıştıkları düşüncelerin iç gereklilik ve kıvrımlarının kavranışı ötesinde birşey öğrenmek mümkün değil. Şu insan şundan dolayı şunu söylüyor, şu yenilgiyi şöyle mutlak bir olgu olarak alıyor, şu şu dolayım üzerinden şunu yapmak istiyor. Ama siyaset adına öğretici hiçbirşey yok. Düşünelim, sosyalist demokrasi tartışmalarının, feminizmin, çevreye ilişkin duyarlılıkları merkeze almanın, "parti olmayan parti"nin, sosyalizmin ilişkilerinin bugünden yaratılmasının, herşeyin "hemen şimdi burada" gerçekleşmesi isteminin vb. bugün ilgili çevrelerin içinde bir heyecan yarattığını gözlemleyebilir miyiz? Aynı şekilde, öncümüz hazır ve nazırdır diyenlerin de bugün iç inandırıcılık sorunları bulunmaktadır. Sol yenilenme yerini "kuşku çağı"na bırakmaktadır. Bununla birlikte solun sözkonusu inandırıcılık özellik ve yeteneğini sözkonusu söylemlerle kazanamamasının bir nedeninin, bir bütün olarak solun siyaset yapmanın eşiğine gelip dayanmış olmasıyla açıklamak mümkün. Zira bugünün Türkiyesi'nde siyaset başka yaratıcılıkları gereksindirmektedir. Artık "birlik en devrimcidir" denemeyecektir; çünkü devrimcilik, devrimci perspektif ve pratiği gereksindiği bir evreye girmiştir. Sosyalist siyasetin "olmazsa olmaz" koşulu ile gereksinildiği bir döneme..

Yıllardır sosyalist demokrasi, çoğulculuk, birey hukuku vb. şeyler söyleyenlerin grupçu-merkezci tutumları, partneri olan grupların yayınlarını dahi izlemeyen grup yöneticilerinin varlığı insana hiç de harmanlanmayı anımsatmıyor. Sosyalizmin kirlenen yüzünün böyle yıkandığı, "sözel kültür"ün böylesine egemen olduğu bir solu izler ve yaşarken sıkılmaz mısınız?

İyi olansa şudur: Siyasetin gereklilikleri hasıraltı edilse de sözkonusu gerekliliklerin hissedilmesi engellenemiyor. Ancak her gereklilik hemen yaşanmayabiliyor. Genel olarak sola baktığımızda bir bölümünün, iç boşaltıcı yenilenmeciliğe karşı direngenliğin ifrada varmış konum deklarasyonlarıyla yetinildiğini, bir diğer bölümünde ise yenilenmeciliğin sabitlenişindeki aşırı dolayımcılığı gözlemlemek mümkün. Bundan sonrasının ise kötü bir iç mesai olacağı görülebilir. Bodoslama doğrudanlık ile dolayım erbaplığı üzerinden Türkiye'nin gereklerine uygun bir siyaset yapılamayacağı, çift yönlü imaj hastalığının ciddi boşluk ve koflukları örtemeyeceği bundan böyle daha fazla anlaşılacaktır.

Tüm kısırlığına, öğretici olamamasına karşın solun geleceği kendisini çevreleyen fasit dairenin kırılmasında ve bu çelişkilerin bir ucunda bir parametre oluşturmakla mümkündür. Solu izlemek, sıkıcı olsa da bu nedenle gerekli.

ÖDP"liler ÖDP'yi nasıl anlatıyor?

Kitaba dair bir izlenimim bu yazıya başlık oldu. Bir gözlemim ise şu: röportajları yapanlar da, soruları yanıtlayanların çoğunluğu da oldukça içrek bir düşünce sistematiğine sahipler. Sorular neredeyse aynı, yanıtların çoğu yine neredeyse aynı. Bir ve aynı olanın farklı anlatımlarla dile getirilişi oldukça bariz. Elbette farklı görüşler de var, ama çoğunlukla esasa ilişkin olmayan tarzda. Esasa ilişkin olanlarını ise ayrıca belirteceğim. Ayrıca bu yazı bir kitap tanıtım yazısı olmadığı için kendimi sınırlamayıp röportaj yapılan herkesin görüşlerine değineceğim. Özellikle Nesrin Aslan'ın biraz geriye giderek anlattıkları oldukça önemli. Bu önem TKP-TBKP sürecinin, bugünkü sola bir *bakiye bırakmış olmasında* açıkça görülebilecek.

Geçmiş değerlendirmelerinde, bireysel-örgütsel-siyasal-toplumsal kimi ölçütler kullanılır. Ancak 1980 sonrasının genel ölçeği, olumsuzlukların ön plana çıkarılması ile belirlenmiştir. Burada kah bireysel, kah örgütsel ya da diğer ölçek ve ölçütler biraz keyfi ve öznel düzeyde öne çıkarılmakta ya da aşıcı nesnellik birincil belirleyen olarak alınmaktadır. Ancak her durumda Türkiye'nin eksikli öznesi, kendisini ezici tarzda masaya yatırmaktadır. Öznenin kendisini eksikleriyle değerlendirmesi ve aşmaya çalışması birşeydir, kendisini ezici tarzda değerlendirmesi ise başka birşeydir. Türkiye'de sol özne, kendisinden önce başka öznelere sırtını dayamış, bu nedenle kendisini güçsüz kılmıştır. Örneğin Kemalizm veya Sovyetler Birliği, Çin, Arnavutluk, Latin Amerika veya ortayolculuğun eklektik duruşu; özetle solun başka öznelere dayalı konumlanışı ve Marksizmle ilişkideki eğretilikler bir bütün olarak Türkiye'nin sol öznesini zayıf kılmıştır. Bu ve benzeri öncüllerden hareket ederek, öznenin toplumsal ve siyasal konumlanışındaki eğretiliklere uzanılabilir. Bu noktada önemli olan, gerek bireysel, gerekse kolektif ve örgütsel olarak bu olguların bütününün birarada gözetilmesi ve bireyimizin burada çözümleyici ve aşıcı bir perspektife sahip olmasıdır.

Kısacası, bireyin ezilen konumdan çıkıp, bireyselliğini kolektif, sorumlu ve özne olabileceği bir alana taşıması gerekliliğine işaret etmek gerekiyor. Yaklaşım böyle olursa insanlar geçmişi yalnızca olumsuzluklara dair örnekler yığını olarak sunmazlar. Nesrin Aslan'da bence bu açıdan kendisine, geçmişine, kuşağına ve bazı siyasal olgulara haksızlık yapıyor. 80'li yılları, eski eksik ve yanlışların birikimi üzerinde toplumsal olarak yalıtılmışlık ekiyle birlikte şöyle aktarıyor: "80'li yıllar dediğinizde olaylardan önce duyguları anımsıyorum. Olayları unutabilirsiniz, ayrıntılar silinip gidebilir ama yarattığı duygu kalıcıdır. Ve sizin bir parçanız olarak içinizde bir yerlerde taşırsınız. Bütün yanıtlarımda bu duygular da kaçınılmaz olarak size yansıyacak. Çünkü bunları ayırmamayı tercih edeceğim. Tanıklık da böyle bir şey değil mi?

"Geriye dönüp baktığımda kendi kuşağımın tipik bir örneği olduğumu görüyorum. Erken büyümek zorunda kalanlar. Gayrı insani, herşeyi neredeyse kanıksamış. Kötü evlerde, çok az parayla, illegalite nedeniyle dayanışmanın

çok az olduğu, dostlukların bile çok politik kaldığı, yalnızlık zamanlarıydı. O zaman aidiyet duygusunu kışkırtıyorsunuz.

"Ait olma dolayımıyla, yalnız olmadığınıza ikna ediyorsunuz kendinizi. Şimdilerde büyük konuşmaya başladım galiba. Çünkü bazen şöyle düşünüyorum, bir daha hiç bir güç beni illegal hayata zorlayamaz. Hepsi bir yana, gerçekten insanı çok hırpalayan, direnmeyi bilmezseniz deforme eden bir yaşam biçimi. Umalım ki bir daha olmasın." (sf.300)

Bu tür yaklaşımların pozitif karşılığının bizatihi siyasal mücadele içinde varolduğunu, bunun daha geniş ölçeklisinin de yine aynı alanda yaratılacağını düşünüyorum. Ancak bu durum bizi solun tarihi ve insanlarını özne rolünden arındıracak tarzda sunuluşuna karşı koymaktan alıkoymamalıdır. Zira bu çabalarımız, söylenen şeylere karşı çıkmanın çok çok ötesinde, başta da belirttiğim gibi bir parametre oluşturma, bir bütün olarak, sosyalist özneye alan açma anlamına da gelecektir. Çünkü sunulan "yaşanmışlıklar", başka yaşanmışlıkları ve yaşanacak olanları boğuntuya götürmektedir. En başta perspektif düzeyinde, ardından fiilen. Ben bu noktada Nesrin Aslan ve birçok sosyalistin kırıklık dolu değerlendirmelerine karşı bir şekilde "içerden" bir şekilde "cepheden" bir hat oluşturulması gerektiğini düşünüyorum. BSP GYK'sından tanıyıp içtenliğinden emin olduğum, röportajının yer aldığı kitabı okurken yaşıtı olduğumu öğrendiğim Nesrin Aslan'a, yaklaşım-bakış açısı vs. ötesinde "herşey öyle değildi" demek istiyorum. Ayrıca açık faaliyet nasıl bir siyasal gerekliliğin karşılığı ise illegalitenin de aynı karşılığı içerdiğini özellikle belirtmek istiyorum. Birşeylerin doğru yaşanabilirliği de vardır ve olmalıdır, değil mi? Bir de şunun üzerinde düşünülmelidir: ister "özel tarih"ler isterse solun tarihi açısından olsun, yanlışlıkların sistematize edilip büyük sonuçlar çıkartılması yaklaşımı ile solun sürekliliği arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? Bu ülke çelişki kaynağı, sol buradan beslenir gibi doğru, doğru olduğu kadar da hamasi yanıtlarla yetinilmeyecekse eğer, şu görülmelidir: sosyalizm gibi kökeninden tüm örgüsüne kadar toplumsal bir hareket ancak ve ancak, eksikli de olsa doğrularının yaşamda karşılık bulmasıyla sürekliliğini sağlayabilir. Bence Türkiye solunun kesiklilikler de içerse sürekliliğinde böylesi pozitif bir yüklem vardır. Bu süreklilik ögelerinin bugün yeniden kurulması/yapılandırılması ise bu tür öncüllere dayalı bir sosyalist hareketin ideolojik ve siyasal görevleri arasındadır. Aynı zamanda örgütsel bir görevdir bu.

Nesrin Aslan, "Özal döneminin, sol açısından ayrıca ele alınarak değerlendirilmesi" gerekliliğine değindikten sonra, bir başka önemli noktaya işaret ediyor: "Bence en çarpıcı olan, yıllarca yalnızca bizim söylediğimiz birçok şeyin, 'düşman' tarafından söylenmesinin şaşkınlığı ve belki de silahsızlığını yaşadık" (sf.300) diyerek "herşeyin sallandığı" o dönemin TKP'nin düşünsel hayatını da sarsması ile devam ediyor. Nesrin Aslan'ın alıntı olarak aktardığım sözleri, solun ideoloji, sınıfsal konum ve perspektif olarak kendisini güçlendirme gerekliliğini anımsatıyor. Anımsatıyor, çünkü sol, egemen

ideolojinin çeperlerine alıp kullanabileceği ortalama doğrularla yetinmesin, keza egemen ideolojiden sistem olarak kopuşu yaşayabilsin.

Şimdi Nesrin Aslan'ın TKP-TBKP sürecinden aktarmalar yapacağım. Konuya girerken değindiğim "bakiye" konusu burada görülecek. N.Aslan TKP'deki değişim ve düşünsel canlanmanın iki önemli eşiğini dile getiriyor. İlki 36 yıl aradan sonra 1983 yılında toplanan 5. Kongre. TKP bu Kongre'de geçmişinde yeralan ama yakın tarihte kötülediği komünistleri sahiplenir. Ayrıca anımsıyorum, 5.Kongre ile TKP, "tırmanan faşizm"in merdivenlerin en üst basamağına geldiğini söylüyor, sol ile arasındaki bir köprüyü atıyor, hatta "oligarşi"den bahsediyordu. N.Aslan'ın ikinci eşik olarak değindiği 1986 Ulusal Konferansı ile ise rüzgar farklı yönlerden eser. Konferans Tezleri "herkesi kendi aklıyla düşünmeye teşvik ediyor, soru sorduruyordu." Edilgen bir parti yaşamında bu noktanın TKP insanı için gerçekten önemli olduğunu anlamak gerek. N.Aslan devam ediyor: "Barış ve Demokrasi Eylem Programı'nı hatırlıyorum da önceyle kıyaslanamayacak kadar hayatın içinde, realist, rasyonel ve yereldi Parti. Herbirimizin komünistliğini de sahicileştiren gelişmelerdi bunlar. Parti'de heyulalığıyla değil, zaaflarıyla, gücüyle, arayışıyla sahicileşiyordu. Bir bütün olarak 80'li yıllara baktığımda gördüğüm geleneksel sol üslup ve anlayışla politika yapmanın tıkandığından hareketle 'yenilenme' adı altında bir arayışın başladığıdır." (sf.301) N.Aslan sanırım fazlasıyla 80 sonrasıyla dolu, çünkü "hayatın içinde" olarak bulduğu ögeler TKP'nin 80 öncesinde de mevcuttu. Örneğin Ulusal Demokratik Cephe arayışları da bence aynı hayatın içindeliğini veriyordu, bunun da ötesinde TKP'nin her alandaki yaygınlığı da. Ama UDC'li de olsa o zaman sınıf, sınıf söylemi vb. ögeler 86 sonrasına göre o hayatın içindeliği kuşatabiliyordu. Birazdan göreceğimiz gibi 86 sonrası hayatının içi başka şeylerle daha fazla donatılmıştır. N.Aslan'ın parti içi yaşamın canlanmasına ilişkin söylediği şeyler ise TKP açısından gerçekten önemlidir. O güne kadar, N.Aslan'ın "heyula" benzetmesinin bir başka ifadesi olan ve parti geleneğinde daha çok görülen "parti fetişizmi", insanları oldukça köreltici bir iç yaşama hapsetmiştir. Faaliyet de bu iç belirlenimin izdüşümü olarak şekillenmiştir. 1980 sonrasının kapalı yaşamı, toplumsallıktan yalıtılmışlık ve parti fetişizminin kapalı devresi insanları gerçekten bunaltmış ve yeni aranışlara hazır hale getirmiştir. Artık "yenilenme" eşiktedir. "...biz gençlerin hep Gorbaçov okuduğu bir dönem oldu. İnsana daha çok vurgu yapmaya başladık. Stalinizm eleştirisi, tek tek *bireyleri* bile *ikiye bölüyordu*. Bir *kendiyle yüzleşme, kuşkuculuk*, alt-üst oluş içinde politika üretiliyordu.. *Doğru kimsenin tekelinde değildi.. Bilinene ve denenmişe duyulan kuşku*, yeni bir politik kültürü ve yepyeni bir politika tarzını aratıyordu. Bir yerden sonra Gorbaçov'u ve politikalarını da eleştirmeye başladığımızı anımsıyorum. İnsanı, insanca olanı, parti yaşamında da aramaya başladık. Yıllarca çelik disiplinli, çok keskin hiyerarşiyle yürüyen bir yapı, kendini *'çeşitlilik içinde birlik'* diye tanımlamaya ve buna uygun ya-

şamaya çalışıyordu. Toptan baktığımda, geleneksel olandan kopma çabası olarak görüyorum. Yeni bir sosyalizm tanımlanmaya çalışılıyordu. Yaşanandan daha insancıl, daha çevreci daha feminize.. Ama tabi ki bu kavramlarla konuşulamıyor ama sanki aranıyordu." (sf.301)(abç-İ.T.)

Bunları yorum yapmaksızın geçiyorum. Şimdiden TKP-TBKP yenilenme süreci ile bugün arasında doğrudan bağları görülebiliyoruz. İlerde diğer ÖDP'lilerde daha somut olarak ayrıca görebileceğiz.

Devam ediyor N.Aslan: "O dönem en çok tartışılan konu olarak hatırladığım 'insani olanla sınıfsal olanın diyalektiği' gibi birşeydi. Bugün bunun bile ne kadar kategorik ve ayırarak, kendi pozisyonundan vazgeçmeme baskısıyla olduğunu farkediyorum." (sf.301-302) Sanırım N.Aslan TKP'ye haksızlık yapıyor, zira TKP "kendi konumundan vazgeçmeme baskısı"nı bertaraf etmek için öylesi zorlamalara başvuruyordu. Birçok başka konuda olduğu gibi. Bence TKP üst yönetimi Gorbaçov'un bilinçli yönelimini çok iyi anlamış, sınıfsal olanı, bunalmış bir kadro ve kitle topluluğu nezdinde bunalma nedenlerini de kullanarak tasfiye etmiştir. Bence bu, UDC vb. yönelimlerle bağı olan bir süreçtir. Bağımsız, yalnızca 86 sonrasının özgün dinamiklerince şekillendirilmiş bir durum değildir. N.Aslan 90'lı yılların başında ulaştıkları noktayı dile getiriyor, kesikli aktarmalarla yansıtacağım: "Büyük günleri beklemeden bugüne müdahale eden gerçekçi ve yapıcı politik alternatifler.. hiçbir parti ya da toplumsal kesimin ülkenin sorunlarını tek başına çözmesinin olanaklı olmadığından hareketle.. demokrasi kavgası.. demokratik, çoğulcu, katılımcı bir partiye geçişte önemli deneyimler.. Yeni sorunlara çözüm arayışı, Marksizm dışı teorilere de yönelmiş, teorik çoğulculuk anlayışı, insanlığın biriktirdiği tüm bilgiden yararlanma ve Marksizme eleştirel yaklaşma yolunu açmış yaratıcı teorik çalışmanın yolu açılmıştı.. Yenilenme bitmemesi gereken bir süreçti. Değişiklikler, gelişmeler sürekli arayışı gerektiriyordu." (sf.302)

N.Aslan TBKP'nin 1991 Ocak ayında yapılan Kongre kararlarını da sıralamış: "...Yeni gelişmeler, geçmişin ana ilerici görüşlerini oluşturan sosyal demokrat ve komünist partilerden farklı yeni bir değişim partisini gerekli kılmaktadır. SBP'nin bu yolda bir ilk adım olması umuduyla kongre, yeni partinin:

"Barış, demokrasi, sosyalizm, kadının kurtuluşu, insanla doğanın evriminin uyumunun sağlanması gibi amaçlara yönelik çok amaçlı bir mücadele vermesini,

"İşçi sınıfının yanısıra diğer toplumsal sınıf ve katmanların hiç birine bir ayrıcalık tanımadan tüm değişim güçlerine dayanmasını,

"Marksizmin yanısıra öteki toplumsal değişim teorilerine de değer vermesini,

"Öteki özgürleşme akım ve hareketleriyle ve aydınlarla eşitlik ve karşılıklı anlayış ve etkileşim içinde düzenli diyalog yürütmesini önerir.

"..marksizmin ve tarihimizin değerlerini ön kabulsüz, ideolojik olmayan bir tutumla ortaya çıkarabilmek ve bütün değişim güçlerinin hizmetine sunabilmek.." (sf.302-303).

Şimdi sanırım TBKP'nin Türkiye soluna bıraktığı bakiye daha net olarak görülüyor. Aynı şekilde, özel olarak ÖDP'nin hangi konularda TBKP'yi aştığı, hangi konularda ise onun mantalitesini izlediği de umarım görülüyordur.

Nesrin Aslan TBKP'nin TKP-TİP birliği olarak kuruluşunda bir "özür" buluyor. "Birliğin politik, ideolojik ortamı gibi, psikolojik ortamı" açısından TBKP'nin sorunlu olduğunu belirttikten sonra, TKP-TİP arası psikolojik ortamı kastederek, "Ve tüm coşkuma rağmen Ankara'nın ortasında yapılan Komünist Parti kongresini, konuk olarak izledim. Sanki rövanştı ve kazanmıştık, ama buruktuk. Aynı kongre, SBP girişimine katılma kararı aldı.

"SBP oldukça canlı bir kuruluş sürecinden çıktı. Fakat her geçen gün canlılık, yerini gerilime ve daralmaya bıraktı." (sf.304)

Bir birlik, TKP'nin rövanşı, birlik kongresinde sosyal demokrat ve komünist olmayan bir değişim partisi olma önerisiyle SBP'ye katılım, SBP'nin canlılığı, binlerce insanın kapı-pencere sirkülasyonuyla gelip geçmesi ve daralma. SBP örneğini Birleşik Sosyalist Parti üye toplantılarında örneklediğimizde, ne de olsa bizi doğrulamak olmazdı, ne bir SBP'lide ne de diğer bileşenlerden insanlarda ciddi bir duyarlılık görmediğimi söylemek istiyorum. BSP MYK'sında ise BSP'nin sorunları daha çok hissedilirdi. Orada Sosyalist Politika'dan MYK üyeleri dışında Sıtkı Coşkun'un "duyarlılığı" dışında kayda değer birşey anımsamıyorum. Sıtkı Coşkun bu süreçleri içinden yaşamış bir insan olarak dile getirdiği, BSP'ye ilişkin "acı" hissiyatını gerçekten yaşıyor, ama sanırım kızıl boyasını arka cebinde taşıyordu.

Nesrin Aslan ÖDP'ye ilişkin bir soruya verdiği yanıtın bir yerinde şöyle söylüyor: "Geçenlerde bir arkadaşım, 'ya bu bizim kurduğumuz parti değli galiba' dedi ve çok güldük. Bir şey yapmaya karar veriyorsunuz, tasarlıyorsunuz, ilk ivmeyi kısmen kontrol ediyorsunuz ama o andan başlayarak o kendi diyalektiğiyle değişiyor, şekilleniyor ve kendini belirliyor." (sf.310) N.Aslan sanırım diğer bazı ÖDP'liler gibi geleneksel formlara dönüşü dile getiriyor. Bakalım sözü edilen diyalektik mi, yoksa kurgulanan "yeni"mi baskın çıkacak. Evet ÖDP ilk havayı artık yaşamıyor, ne kurguların uçukluğundan ötürü ne de siyasal ortamdan ötürü. Kaygılar, sorular artık belirginleşmeye başlıyor, tabii soranına göre değişkenliği içinde. "Bilinen sol, sosyalist dar partilerden biri mi olacağız, yoksa başlangıçta tasarladığımız renkli, çoğulcu, reel politik, herkesin anladığı dide konuşan, devletle didişmeyi, toplumla bütünleşmenin önüne koyarak kendini yalnızlaştırmayan, slogancı olmak yerine düşlerini, projelerini, politikalarına sindiren bir parti mi olacağız. Yoksa her kararımızda sermayeden bağımsızlığımızı, emekten yanalığımızı, tekrarlayarak iman mı tazeleyeceğiz." (sf.311)

Ben bu noktada bazı şeylerin artık açıkça konuşulup, N.Aslan'ın belirttiği gibi "Örgütlenme ve çalışma anlayışımıza ilişkin canlı ve organize bir tartışmanın gerekliliği'ne (sf.312) yansıtılmak üzere bazı sorular sormak istiyorum.

Devletle didişmeksizin, (didişme sözcüğünü isterseniz atalım zira bu mücadele sözcüğünün içeriğindeki ciddiyeti gölgeliyor), kapitalist devleti karşıya almaksızın, onunla mücadele etmeksizin topluma ulaşmanın bir yolu var mıdır, varsa da bu devrimci bir yol mudur?

Yoksa devrimci sözcüğü de geleneksel sol söylemin bir artığı mıdır?

Hangi toplumla bütünleşilecektir; Gazi'deki, Kartal'daki, Gülsuyu, Kağıthane, Okmeydanı mı, Şişli, Beyoğlu, Kadıköy'mü, Erzurum, Yozgat, Çankırı'mı, yoksa Gaziantep, Adana, Mersin'mi, yoksa Diyarbakır'mı? Bu semt ve kentlerin hepsi toplumun bütününü verir. Bu bütünle mi bütünleşilecek?

"Her karar" yakıştırmasının ötesinde, her kararına sermayeden bağımsızlığı, emekten yanalığı içerilmeyen bir politika tarzı, sosyalist midir, nedir?

Slogancılık, cılık'tan dolayı elbette bir siyaset tarzı olarak benimsenemez. Ancak, "slogancı olmayalım" diyenlerin miting ve yürüyüşlerde doğru düzgün slogan attıklarına tanık olmadım. Sorum şu: birşeylere karşı çıkarken, çubuğun tam tersine bükülmeme gerekliliği yerine getirilecek mi?

Nesrin Aslan, son olarak ÖDP içinde grupların kendilerini konsolide eğiliminde oldukları gözlemini dile getirmiş. Çok doğru, BSP'de de öyleydi, burada da. Ama Nesrin Aslan bu eğilime karşı, ÖDP'nin parti olma gerekliliğine değinmiyor. Çünkü geçmişte solda kötü deneyimler yaşanmıştır. Peki iyi deneyimler yaşamak, parti gibi parti olarak yaşamak mümkün değil midir? İşte bunun netleştirilmesi gerek. Yoksa, ÖDP, SBP ve BSP'den daha kötü durumlara düşecektir. Herhalde ÖDP bunun için kurulmadı.

Aşkolsun! Sıtkı Coşkun

ÖDP Parti Meclisi üyeleriyle söyleşi yapılırken, kendi kökeni ile birlik ve ÖDP'ye uzanan süreçlere ilişkin hemen herkese soru soruluyor. Bu nedenle PM üyeleri özel siyasal geçmişleri ile bugün arasında doğal olarak bir bağ kuruyorlar. Hele bir de sözkonusu çevre gerçekten birlik süreçlerinde yeralmışsa, anlatımda kökenine dair vurgular da o kadar özel bir yer kaplıyor. Sıtkı Coşkun'dan özleyelim: "..TKP üye, kadro ve yöneticilerinin büyük çoğunluğunu oluşturan sadık komünist kadroların, bugün de çağdaş, yenilikçi, birleşik ve çoğulcu bir zeminde birliğini sağlamaya başlamış olan Türkiye komünist, Marksist, sosyalist, devrimci hareketinin ya da sosyalist solun en önemli damarlarından biri olduğu gerçeğinin altını bir kere daha çizmeliyim." (sf.360)

Kuruluşundan 1980'lere kadar TKP'nin birlik politikalarını ise şöyle özetliyor Coşkun: "Genel olarak anti emperyalist, anti faşist, ulusal kurtuluşçu, demokratik ve sol güçlerin birliği çalışmalarındaki yeri kendini daha çok TKP"nin Kurtuluş Savaşı yıllarındaki politikalarında; 2.Savaş sırasında Faşizme ve Vurgunculuğa Karşı Savaş Cephesi vb. politikalarında; 1970'lerde Ulusal Demokratik Cephe gibi tutumlarında ve sosyal demokratların da içinde

geniş sol güçlerin birliği için seçim işbirliği vb. politikalarında ortaya koymuştur." (sf.361) Sıtkı Coşkun, TKP'nin kuruluşundan bugünlere dek gerek geniş birlikler gerekse sosyalistlerin birliği alanlarında TKP tarihi içinde doğrusal, bir çizginin varlığına işaret ediyor. (Sekter olunan dönemleri ayrıca belirtmekle birlikte, süreklilik oldukça belirgin.) TKP'nin 1980'lerdeki birlik çabalarını ise marksist, sosyalist hareketin birliği eksenli girişimler olarak değerlendiriyor. Bu TKP-TİP-TSİP-TKSP-KÖİP ve TKEP'den oluşan "Sol Birlik" ile somutlanıp, TKP-TBKP'nin sonraki evriminde de sürdürüldüğü düşünülüyor: "Dahası ÖDP süreci ile ilişkili olarak TKP'nin soldaki birlik çalışmaları içindeki yeri sorunu, ancak marksist, sosyalist sol güçlerin birliği ile bağlanan bir çalışma olarak ele alınmalıdır." (sf.361) Sosyalist solun birliği özel vurgusunun yanısıra S.Coşkun TBKP birliğinden bugüne "TKP'nin sosyalist solun birliğine katkısı bir bütün ve esas olarak olumludur" (sf.364) diyor. "TBKP ve SBP süreçleri", "çoğulcu hoşgörülü, çeşitlilik içinde birlikçi, her adımda sosyalistlerin daha geniş birliğini arayan ve Sosyalist hareketin gruplararası fetret dönemini bu yolla aşmaya çalışan birlikçi süreçlerin ideolojik, politik ve örgütsel temellerinden önemli bir kısmını hazırlamıştır." (sf.365) şeklinde değerlendiriliyor.

Sıtkı Coşkun için "barikatın öte yanına geçen azınlık" olarak değerlendirdiği Zülfü Dicle'lilerin dışındaki "sadık komünist kadrolar" dünden bugüne doğrusal bir çizgide yer almışlar, marksist, sosyalist hareketin birliği için uğraş vermişlerdir. Ancak Sıtkı Coşkun bu birlik süreçlerinin ideolojik belirlenimleri konusunu "pas" geçmekte çünkü marksizmi, sosyalizmi bu süreçlere içerilmiş olarak görmekte; konunun deformasyon boyutuna ise Dicleli'ler dışında hiç değinmemektedir. Bu noktada S.Coşkun yanlış iyimserliklerle yaşamaktadır. Örneğin BSP için "ideolojik ortaklıkta ve Marksist teoriyi yenileme ve geliştirmede de yol almanın mümkün olduğunu gösterdi" (sf.365-366) diyebilmektedir. Aslında S.Coşkun'un iyimserliği, asgari olan ile yetinme "gerekliliğinden" kaynaklanmaktadır. Türkiye solunda en az ile yetinme gerekliliğini yaşayanlar, tarihen yadsınamayanı ve bir şekilde benimseneni, bütün boyutlarıyla ellerinde tutuyorlarmış yanılsamasını yaratmakta ustalaşmışlardır. Bunun yolu, en az ile yetinirken, "en çoğu"nun gelişme sürecini açmış olma izlenimi yaratmaktır. Şimdi düşünelim, Marksizm BSP'de "kavga dövüş" içinde kendine yer açmaya çalışırken, mutabakatlar pahasına benimsenir görünür, program komisyonundaki tırpanlamalar aleni bir şekilde yaşanırken, BSP nasıl oluyor da "Marksist teoriyi yenileme ve geliştirmede de yol almanın mümkün olduğunu" göstermiş oluyor? Sıtkı Coşkun anımsar, BSP'de "yol verme" yaklaşımı Marksizme ilişkin değil, gruplar hukukunun yerleşmesine yönelik yaşanmıştır.

Sıtkı Coşkun, BSP'yi değerlendirirken, başlıca sonucun grupsal yapı ve ilişkilere göre belirlenmemesi ve esas olarak "birey hukuku"nun temelinin kurulması gerektiğini söylüyor. (sf.366)

Sıtkı Coşkun BSP'den ÖDP'ye geçerken, ÖDP'yi grupların kendilerini konsolide eden anlayışa karşı çıkıyor ve buna karşı "yeniden sınıf mücadelesi, yeniden marksist teoriyi güçlendirmek, yeniden ve şimdi devrimci ve sosyalist mücadele için yalnızca ve yalnızca ÖDP demek" (sf.366) gerektiğini belirtiyor. Türkiye solundaki yaygın ve yerleşik "kanaatkar" anlayışın bir belirtisi olarak da şunları söylüyor" "Elimize doğan, doğurabildiğimiz ya da doğurtabildiğimiz ÖDP'dir! Yeterince devrimci bulmayanlar için Halep oradaysa ÖDP buradadır! Yeterince kızıl bulmayanlar için ise, işin fırçası elimizdedir, daha kızıla boyamayana aşkolsun"(sf.366-367) Sıtkı Coşkun'un söylediklerinin sol kitle içinde ajitatif bir değeri olabilir, ama sol kadrolar için ne ajitatif ne de propagandif bir değeri vardır.

İşte bunun için: aşkolsun Sıtkı Coşkun.

Sıtkı Coşkun "sol" bir duruş gayreti gösteriyor. "..kesin olarak anti kapitalist, kapitalizm dışı bir toplumsal proje olarak sosyalizmi amaçlayan, sınıf mücadelesini eksen alan ve işçi sınıfının, emek güçlerinin partisine ihtiyacı zorunlu sayan, bu temelde tüm eşitsizlik biçimlerine karşı çıkan, doğayla uyumu savunanların yani sosyalistlerin, sosyalist bir amaca yönelenlerin birliği Sosyal Demokrat akımla "Sol" bir partide birliğe indirgenemez."(sf.367) Bu yerinde tutumun ardından S.Coşkun, "Ha! sosyal demokrasinin daha da düzen içi bir akıma dönüşmesi ile, kapitalizme karşı köklü tavır alan yani henüz marksist olmasa da daha açık bir anti kapitalist tutuma yönelen sosyal demokrat akımın sol ya da radikal ögeleri ile birlik nasıl ele alınmalıdır?" diye soruyor. Coşkun'un bu soruya yanıtı, sarfettiği "birlik" kavramını gereksizleştirmektedir. Coşkun'un bu ayrımın farkında olduğunu ama bilerek birlik kavramını kullandığını sanıyorum. Yanıtı şöyle: "Bu; sosyalizmi amaçlayan Marksist partinin; yani ÖDP'nin, kendini Sosyalist, Marksist olarak nitelemese de partimizin programını benimseyen herkese, bu arada henüz marksist olmayan sosyal demokratlara ve sosyalistlere de açık olması demektir" (sf.367) Dikkat edilirse burada terminolojik bir hassasiyet gösterilmekte, marksist olmayan sosyalistlerden sözetmektedir. Gerek bu hassasiyet, gerekse Coşkun'un sorduğu soruya yanıtı çok sağlıklıdır. Eğreti duran, "birlik" kavramlaştırmasıdır. Sıtkı Coşkun'un böyle yapması ÖDP'deki ortalamacı hassasiyetleri yansıtıyor olsa gerek. BSP ve ÖDP deneyimleri, bana, insan ve çevrelerin "sol" konumlanışlarına ilişkin fazla iyimser olmamayı öğretti. tutumumu "aşırı" bulacak olanlara dostça bir uyarıda bulunmak istiyorum: yeni resmi sosyalizmlere dikkat!

Yukarıda kaldığı yerden aktarmaya devam ediyorum: "Ve ÖDP böyle bir sosyalizmi ve emek güçlerinin iktidarını (siz proleterya iktidarı anlayın) amaçlayan Sosyalist ve de kuranların bir kısmı demese de MARKSİST bir partidir.

"Dolayısıyla ÖDP tabiiki salt sosyalistlerin birlik projesi değil, henüz marksist olmasalar da partimizin tüzük ve programını benimseyen tüm solcuların, sosyal demokratların ve sosyalistlerin birlik projesidir.'(sf.367)

Bu ülkede bilinci ve vicdanı fazla aşınmamış kimi "sosyal demokrat"ların "keşke ciddi bir sosyalist hareket olsa da sol adına bizimkilerin bu rezaletlerini yaşamak zorunda kalmasak" diye hayıflandıklarını tahmin etmek mümkündür. Böyleleri ÖDP'ye ister kurucu olmuş olsunlar, ister üye, ya da bundan sonra üye olacak olsunlar, bu durum ÖDP'yi "tüm solcuların, sosyal demokratların ve sosyalistlerin birlik projesi" olarak lanse etmeye yine de yeter gerekçe oluşturmaz. Zira şu anki konumları gereği bu konunun asli öznesi değildirler.

Ayrıca kurucularının ve kurucu iradesinin çoğunluğunun sosyalist olması veya bir partinin sosyalizmi amaçladığını deklare etmesi, o partinin sosyalist ve de hele hele marksist olduğunu hiç göstermez, yalnızca bu konumlara geçebileceğinin bir işareti sayılabilir.

Coşkun bir yerde "marksist teori ile olan illiyet"e vurgu yapılması gerektiğini söylüyor. Bu bana olayı anımsattı. İlki sanırım 1992 yılında, Gelenek çevresinin Ümraniye'de düzenlediği bir panelde Sıtkı Coşkun, anarşizmin Marksizmin devlet anlayışına ilişkin yönelttiği eleştirilerin (70 yılın deneyimlerinin gösterdiği üzere) haklı çıktığını söylemişti. Aradan 3 yıl geçmişti, Sıtkı Coşkun Hatay'daki bir BSP panelinde salondan bir konuşmacının aynı konuda benzer şeyler söylemesini onaylamıştı. Sanırım şimdi de aynı görüştedir. Ama bu yaklaşımın, oldukça eksikli bir Marksizmi üreteceğini ve TBKP'nin Marksizm dışındaki diğer özgürlükçü akımlara da yönelinmesi gerektiğine ilişkin fetvasıyla birebir uyumlu olduğunu, en azından içinden kabul edecektir, sanıyorum.

Sıtkı Coşkun, parti olma gerekliliğine ise şu dolayımlarla değinmiş: "Parti üyelerinin ve organlarının tam egemenliğine daha hızlı yönelmeliyiz." (sf.369)

Sıtkı Coşkun parti içi yaşam, parti kimliği, genç kuşağın önünün açılması, çağdaş bir parti, organlı çalışma vb. hususlara dikkat edilmezse, "yığınsal ilginin geldiği gibi hatta daha hızlı geri çekilmesi riski ciddidir" diyor. (sf.370)

Söylem ve Niyetlerden Hanya ve Konya'ya

Eski TSİP'li Tektaş Ağaoğlu, "biz TSİP'teyken kitle inisiyatifini öne çıkaran bir anlayışta değildik. Biz o zaman bir tür "öncü" parti anlayışı içindeydik, pratiğimizi de bunun gereklerini yerine getirme çabamız belirliyordu. Hanyayı Konyayı sonradan anladık.

"Öncü parti anlayışı nasıl değişti? Nasıl yeni arayışlara dönüştü?

"Bir yere varmadığı görüldü. Bırakın son dönemlerde dünyada olup bitenleri, Türkiye'de o anlayışla ortaya çıkmış düzinelerle 'siyasi' örgütlenme vardı. Hiç biri bir yere varamamıştı. Bir tanesi bile kayda değer, kıymeti harbiyesi olan bir varlık kazanamamıştı. Dik bayrağı bir yere, 'Ey ahali, işte bayrak, biz buradayız, siz de kalkın gelin bayrağın altına' de. Kabaca söylüyorum ama, genel tavır buydu. ne oldu?

"Herkes, bayrak elde, kendi 'doğru çizgi'si ve 'öncü'lüğüyle başbaşa fiilen

hiçbir şey yapmamakla sosyal demokratlara oy devşirme arasında kendisini helak etti." (sf.375)

Bugün öncülüğe "vur abalıya" tarzıyla saldıranlar, bir yanıyla kendilerini tarihsizleştiriyorlar, bir yanıyla da solun sistematiğine ilişkin bütün bir sorunlar yumağını öncülük gibi tekil bir alana indirgeyerek birçok konuyu çarpıtmış oluyorlar.

Baktığımızda Türkiye solunda "helak" da vardır, gerçekten kötürüm "öncülük" vakaları da. Ama bazılarının hanya Konya sonucuna ulaşmasının gerçek nedenlerini bu "vaka"lar oluşturmamaktadır. Bence birkaç çevre dışında, ne TSİP ne de diğer sol bölmelerin öncülük anlayışları kitleselliğe kapalı bir yaklaşıma sahip değildi. Öncülük ve kitlesellik arasındaki dolayımların besleyici, süreklilik sağlayıcı ilişkisinin kurulamamış oluşu ve bir dönemin bugün daha netlikle ve bir bütünlük içinde görülebilen eksiklerini yalnızca bir başlığa indirgemek ne kadar samimi ve öğretici olabilir, meçhuldür. Düşünelim, birçok siyasi çevre kendisine bilimsel sosyalist, devrimci, Marksist-leninist vb. sıfatlar takmıştır ve insanlar eksikli de olsa yaşadıkları bu belirlenimlerle belki de siyasal yaşamlarının en içten, en mücadeleci anlarını solumuşlardır. Ama sözkonusu eksiklikler ve merkezlerinin ideolojik gafletleriyle sosyal demokrasiye oy depoluğu da yapabilmişlerdir. Yani öncülüğün yanlış tezahürünü yaşamışlardır. Burada sorun ideolojik düzeyde midir, yoksü öncülüğün baştan sona yanlışlanabilir ve ideolojik düzeyden koparılabilir olarak algılanmasında mıdır?

Ayrıca şu kitlesellik konusu da o kadar gölgelenmemeli, kitleselleşme süreçlerinin önü tıkalı olan bazı gruplar dışında solun TSİP dahil birçok bölmesi için kitleselliğin o dönem ulaşılabilirliği olan maksimum noktasına ulaştığını da teslim etmek gerekir.

Aynı şekilde "helak" olma konusunda da dikkatli olmak gerekir. Bir kavgada düşenler vardır, bir de soluk yetmezliği.. Solun, insanlarına kolektif soluk katamaz duruma düşmesi, bu ülkede direniş-kavga geleneği yaratılması sırasında düşenlere bulaştırılmamalı. Seleksiyon süreci ile mücadele sürecinin dinamikleri arasında özdeşlik kurulduğu anda herşeyin bitebileceği de ayrıca düşünülmelidir.

Şu konuların da üzerinde düşünülmesi gerektiğine inanıyorum; solun bölmeleri işçi sınıfında, bazı kırsal noktalarda, kent merkezleri ve çevrelerinde, öğrenci gençlik ve bir dizi toplumsal alanda, anti-faşist mücadelede, hatta kısmi ölçekte güvenlik güçleri içinde kendine yer edinebilmiş ve bunların çoğunda önemli mevziler elde etmiş idiyse, sol tarih öyle çok da kolayca üstünde oynanılabilir birşey olmamalıdır. Deyim yerindeyse "oynama", bu toplumsallaşma ile onun içten içe çözülüş dinamiklerinin sorumlu tarzda, bir durumun barındırabildiği farklılaşabilen dinamiklerin kökenine inmekle yapılabilir. Ancak bu koşulla.

Tektaş Ağaoğlu, bazı şeylerin iyi yapılamamasının kökenine inmeme tutumunu benimsemiş görünüyor. SBP'yi değerlendirirken, "..partide ve partiyle birlikte çalışacak insan bulmakta zorlandık. 'Devrimci'ler, 'reformcu'larla işimiz yok, deyip uzak duruyorlardı. Düşünce yapısı bize yakın olanlar da yakınımıza gelmediler. bir çoğu kendi özel hayatlarına, uğraşlarına daldı gitti." (sf.375) diyor. T.Ağaoğlu'nun 'devrimci'ler için söylediği doğru, tabii bunun nedenleri ayrı. O dönemin, Ağaoğlu'nun değindiği "dünyada kıyamet kopması"nın etkisiyle çekilenler olduğu da doğru. Ama şu da var, SBP'ye binlerce insan gelip gelip gitmiştir. Bu insanlar neden tutulamamış, çalıştırılamamıştır? 'Devrimci'lerin ilgisizliğinden önce bu sorunun üstünde durulması, eminim bugün için de yararlanılabilecek sonuçlar çıkaracaktır. Ancak SBP kökenlerinin böylesi bir çabadan kaçındıklarını söylemeliyiz. Onlar sosyalist hareketin geleceğini geçmişe yüklenmekte ve "çeşitlilik içinde birliğe" vurgu yapmakta kurmaktadırlar!

T.Ağaoğlu, parti ve hareket gelenekleri arasında "çok da fazla bir ayrım olmadığını görmemiz gerekiyor. Türkiye'de parti geleneğinin -yakından yaşayanlar bilirler- partiye ve partili olmaya pek de benzemeyen özellikleri vardır. bunlar onları hareket geleneğine bir hayli yakınlaştırır." (sf.379) diyerek iki gelenek arasındaki gerilim noktalarını gidermeye çalışıyor. Bu saik yapıcıdır kuşkusuz. Ancak tartışılması gereken yanları da barındırıyor: "Bir çok kendine parti diyen yapı, şimdiye kadar, bir siyasi partinin davranması gerektiği gibi davranmamıştır. Örgütlenmesi gerektiği gibi örgütlenmemiştir. Partinin kitleyle ilişki kurması ve bunun için izlemesi gereken yöntemlere 'iltifat' etmemiştir, hatta çoğu zaman bunlardan haberdar bile olmamıştır. Siyasi partinin işi ne? Siyaset yapmak. Bunun yani toplumun gündemini belirlemenin gerektirdiği örgütlenmeleri ve topyekün faaliyeti, parti geleneği, şimdiye kadar tam anlamıyla hiç üstlenmedi. kuru propaganda ve ajitasyonla, dağarcıkta ne varsa, onunla yetindi. Çalışan kitlelerin, *ezilenlerin acil ihtiyacından yola çıkan somut politikalar üretmenin*, -dilerseniz bürokratik deyin- gereklerini yerine getirmedi. Kısacası iktidar hedefi, sözde ve söylemde her alanı ve konuyu, köşe bucağı işgal ettiği halde, fiilen savsaklandı. Bu açıdan, iki gelenek arasında çok büyük bir ayrım yok. Olan da abartılmamalı." (sf.379) (abç-İ.T.)

T.Ağaoğlu, sanırım burada parti olmanın bütünleyici ikinci boyutunu öne çıkarıyor, bunu yaparken de birinci boyutu geriye atıyor. Birincisi organlı, birimli belirli bir örgütsel düzenek alanı, ikincisi de parti hareketini siyasal boyutlarıyla yaratma alanı olarak açıklanabilir. Ağaoğlu, bugün birincisini çok önemsemiyor. İkincisinde de her iki geleneğin birbirine benzeştiğini söylüyor. bunu söylerken de "ezilenlerin acil ihtiyacından yola çıkan somut politikalar üretme" bağlamıyla hareket geleneğinin bugünkü vargılarını, partili gelenekten biri olarak onamış oluyor. Zaten bunu ilerde bir şekilde belirtiyor. (sf.382) Bu tutumunu da şöyle temellendiriyor: "Zorluklar, halen va-

rolduğu kadarıyla iki farklı gelenek olgusundan kaynaklanmıyor. Zorlukları aşmaya yönelik çözüm arayışlarında büyük bir geçişkenlik var. Çünkü son yıllarda Türkiye sosyalist hareketi, bir bütün olarak, sınıf mücadelesinin, ideolojik ve politik tezahürlerinin ötesinde, asıl somut gerçekliği ile yüzyüze gelmeyi göze aldı. Doğruları Marksist bilincimiz ve yaratıcılığımızla hayatın içinde bulup çıkarmamız gerektiğini, ancak o zaman onların doğru olacağını anlamaya başladık." (sf.379)

Burada bilimsel sosyalizm söylemi ve parti geleneği'nin bir yorumunun sonunu izliyoruz aslında. Marksist bilinç ve yaratıcılık bir dedektör, doğrular ise hayatın içinde saklı ve o dedektör ile doğrular bulunacak! Bu Marksizm açısından tam bir ideolojik deformasyondur. İdeolojik deformasyon, aslında iki geleneğin negatif yüklü bir noktada buluşmasıdır. Bu noktada ise bir ayrıştırma yapmak gerekiyor; Birincisi: parti geleneğini "parti sorunsalı" alanına sıkıştırmamak gerekiyor. Bundan kastım yalnızca örgütsel düzenek, organlı çalışma ve partinin siyasal devinimi olan parti hareketi boyutu, parti geleneğinin önemli bir kısmını olsa da bütünün vermez. Konu, yalnızca bu iki bağlamla sınırlansaydı parti ve hareket geleneği farklılaşması kimi örneklerde silikleşebilirdi. Sözkonusu iki geleneğin ideolojik ve siyasal kökenlerine inildiğinde, geleneksel sol ve devrimci demokrasi kavram ve olgularına ulaşırız. Sorun yalnızca bir siyaset yapma tarzında buluşma değil aynı zamanda ve esasen ideolojik bir belirlenim alanına da sahiptir.

Bu noktada, geleneksel solun hakkını veremediği ancak tarihsel olarak kendisinde içerilmiş bir bütünlüğe işaret etmek gerekiyor. Bu, parti geleneği tanımlamasını aşarak yeniden kurgulanmak üzere, geleneksel sol tarihte içerilen, ancak bir dönemin çok yönlü kalıplaşmaları içinde gölgelenen ideolojik-siyasal-örgütsel alanların birliği, birbirlerini bir bütünlük ilişkisi içinde gereksindiren bir Marksizm-leninizm hattıdır. Geleneksel sol, böylesi bir ideolojik belirlenime sahiptir. Parti geleneği tanımlaması ise geleneksel solun bir izdüşümü olarak ortaya çıkmış bir formdur. Ancak bugün çok rahatlıkla söylenebilir ki, Türkiye'nin parti geleneğinin eski ana gövdeleri veya onun uzantısı olan kimi insanları, onu da terketmek üzere parti geleneğinden bazen yalnızca örgütsel formu anladıklarını göstererek, devrimci demokrasinin ana gövdeleriyle birlikte yeni sol yönelimi, özgürlükçü sosyalizmi paylaşmaktadırlar.

Ağaoğlu'da ÖDP'yi sosyalistlerin birliği sürecinin bir ürünü olarak gördüğünü belirtiyor. (sf.380) Bu konu ise, sosyalizmin nasıl açılım yapacağına gelince, düğümleniyor.

Tektaş Ağaoğlu, geleneklerin açıkladığı şekilde yakınlaşması olarak ifade ettiği bugünkü ÖDP yöneliminin "ortak alışkanlıklar", yani daha önce değinilen "siyaset yapma" sorununda düğümlendiğini belirtiyor. Ve ÖDP'deki egemen belirlenim dışında başka bir çare olmadığını düşünüyor.

"Savaşa hazırlanma" yöntemi ve Atilla Aytemur

Atilla Aytemur, Aydınlık deneyimini değerlendirirken bugüne geliyor ve "Bugün de insanların savaşa hazır olmadığı, güçlerin büyük ölçüde dengesiz olduğu bir dönemde savaşı göze almak kolay iş değil." (sf.25) diyor. Kimsenin insanları savaşa sürelim demediği bir ortamda bu sözlerin anlamı olsa olsa yürütülecek etkinliğin içerik ve tarzını belirler. Bu yönüyle A.Aytemur, ÖDP'deki egemen yaklaşımı belirli bir açıklıkla yansıtıyor. Aytemur'a göre bugünkü parti faaliyetlerinde ciddi bir sorun var, şöyle ifade ediyor: "Gözaltına alınmaya, polisle biraz göğüs göğüse gelmeye alışmış, politik jargon kullanan, örgütsel mekanizmalar içerisinde hareket edebilen bir partili profili üzerinden faaliyet yürütülüyor. Militan partili. Bunun kitlesellikle alakası yok." Aytemur, bunları BSP'de söylemezdi. ÖDP'de söylemesi ÖDP'nin bu tür bir geri çekmeye daha açık olmasından kaynaklanıyor. Aytemur, aktardığım görüşü itibarıyla, kitleselleşmenin örgüt ve kadro formuyla çeliştiğini düşünüyor. Zira Aytemur'a göre "çoğulcu bir model bu meselenin örgütsel formu olacaktır" (sf.31) Aytemur, çoğulculuğu örgüt yerine ikame ederek, mücadele anlayışı konusunda önemli ipuçları sunuyor. Aytemur'a göre "Kitleselleşme, çok geniş bir insan topluluğunun bizi anladığı bir yerden olacaktır." Burada belirgin bir ayrıma ulaşabiliriz: kitleselleşme kitlelerin durduğu yerden, sahip oldukları egemen ideoloji belirlenimli algıdan mı, yoksa o algıya yapılacak çok yönlü sayısız ideolojik-kültürel-siyasal girdilerle mi olacaktır? Kadrolar polisle yüzyüze gelme özelliğiyle birlikte bu formların sahibi, taşıyıcısı olarak mı önemlidirler, yoksa parti içi çoğulculuğun taşıyıcısı olarak mı? Atilla Aytemur, yakındığı konuyu, "solun rehabilitasyonu" (sf.44) olarak görüyor.

ÖDP'deki duyarlı bütün sosyalistlere de artık yeter demek düşüyor!

Aytemur, sol tarihle, tarihi öznesiz kılacak denli oynuyor. "Hepimiz başarılı mevziler kazanmış olabiliriz ama hiç birimizin Türkiye'de o çapta bir projenin öznesi olma kapasitesinde olmadığımız ortaya çıktı.. Yani farkına vardık ki gerçek sadece kendi elimizde tuttuğumuz değil. Hatta kendi elimizde tuttuğumuz gerçek, gerçek değilmiş meğer. Bir başkasının gerçeğine daha yakın durduğumuzu gördük." (sf. 29) Aytemur önce solu öznel olarak güçsüzleştirip sonra birliğin yararlarına inandırmaya çalışıyor. Halbuki birlik, özel güçsüzlüklerin birleşik bir potada güç olarak aşılmasına dönüklüğünden çok daha önemli olarak, sahip olunan "güçler"in niteliğinden niceliğine, mücadeleciliğinden örgüt birikim ve deneyimlerinin devralınacak nosyonlarına dayanmalıdır. Ancak, en az ile yetinmenin dur durak noktası olmayabiliyor; Aytemur birliği de yeterli bulmuyor, onu da güçsüz kılıyor: "Emekçi sınıflar açısından da, dar gelirli diğer kesimler açısından da, sermaye açısından da yeni bakışlar ve inceltmeler yapmalıyız. Genel geçer tariflerle bunlar olmaz. Bunlara partimizin kollektif beyni yetmez." ÖDP'ye umutla bakan insanlara böyle gidilse kitlesellik, kadrolara ilişkin yaklaşımıyla da ortada kadro kalmaz

herhalde. Aytemur, "içeriyi" güçsüzleştirmenin ardından şöyle devam ediyor: "Bizim dışımızda birçok insanın bilgisini becerisini, deneyini alabileceğimiz, bunlarla kucaklaşabileceğimiz yollar bulmak zorundayız. Bu konuda çeşitli örgütsel kümelenmeler var, onları açılmamız lazım. Böyle geniş bir mecra içerisinde ÖDP bir tür koordinatör rolü oynarsa, Türkiye'de büyük işler yapabilir." (sf.45) Ama kendisi bir güç olmayan bir topluluğa başkaları neden koordinatörlüğü versin ki? Aslında "küçük" olana sempati ve bağlanma ile büyük şeyler yaşadığını sanma sendromu, postmoderniteye özgü bir kültürel belirlenimdir. Öznesizleştirmeden, kolektif alanın içini boşaltmaya ve "büyük proje" yanılsamasıyla küçük ölçekli olana yönelim, sosyalizmin güçten düşürülme operasyonlarıyla postmodernitenin buluştuğu bir durumu vermektedir.

A.Aytemur parti olma konusunda yine "geçmiş öcü"süne başvuruyor: "Hele hele geçmiş parti modellerinin eleştirisinden gelen bir nesille karşı karşıyayız. Bu yeni nesil de o tür parti modellerini benimsemiyor." (sf.42) Sanki yeni nesil okey çekse Aytemur'da inanacakmış gibi. Devam ediyor Aytemur, ve bir yandan "Büyük mücadeleler yönetmiş, çok değişik insan kümeleriyle kucaklaşmış gelenekler var" diyorsa da biraz sonra frene basıyor: "Kimse denenmiş ve artık tükenmiş modellerin sürecine katılmaz." (sf.43)

A.Aytemur yakınıyor: "..ÖDP'ye yönelimde bir azalma var. Ciddi bir azalma. İl ve ilçe binalarına gelen insan sayısında ciddi bir azalma var. Toplantıların müdavimlerinde azalma var. Üretkenlik ve yaratıcılıkta bir tıkanma var. Yeni bir şey konulamadı." Yakınmalarına devam ediyor Aytemur ve aynı paragraf içinde sanki bir başka insan konuşuyormuşcasına "Parti olmak ve hayatın bütününü kucaklamak yerine, sınırlı görevi olan başka kurumlara öykünme var.." (sf.43) diyor.

Aytemur'un söylediklerinin bütünü bir arada değerlendirildiğinde, parti olmamak ile başka kurumlara (İHD vb.) giden kadroları çekmek için "parti olmak" var. Bu tür bir parti olma yaklaşımından kötü bir teknisizm türeyeceği rahatlıkla söylenebilir. Öyle yayvan vs. bir oluşum değil, ciddi bir güç olmayanın "koordinatör"lüğünün olsa olsa bürokrat bakış açısına denk düşeceği de söylenebilir.

Aytemur "koordinasyon" yaklaşımını sanırım bir bölüm GBK'lıdan almış. Ancak GBK'nın ekseni olan Yeniden çevresinin bir süreç kurgusu var ve o kurguda bazı taşların süreç içinde değişeceğinin belirtileri görülüyor. Ama olsun, Aytemur, bugüne oynuyor, bugünü bugünde sabitlemeye çalışıyor.

Aytemur ÖDP'nin başlangıç dönemindeki yaygın bir söylemin geçerli olmadığını düşünüyor ve uyarıyor: "..bütün bir ÖDP'nin çok aşağıdan yukarı kurulduğu söylenemez. Burada biraz ihtiyatlı konuşmak lazım." (sf.38) Çok doğru, doğruları zamanında dile getirip yanılsamalara yol açmama gerekliliği kadar doğru.

Atilla Aytemur ÖDP'nin kuruluşuyla birliğin tamamlandığı yaklaşımına

da bir fren koyma gereğini hissediyor: "..ÖDP birlik meselesinde büyük bir sorunu çözmüştür. Ama yine de bu konuda egosantrizmden uzak durulmalıdır. Türkiye'de birlik meselesinde çok ciddi bir merhale alınmıştır ama henüz bu süreç son nokta anlamında tamamlanmamıştır.' (sf.47) Doğru, bazı doğruların bazı gerçekler-yetmezlikler açığa çıkmasından sonra dile getirilişindeki sorun bir yana, birlik süreci hiç tamamlanabilir birşey değildir. Solda birlik süreçleri adına karılacak daha çok kart olduğunu söylemek gerekir. Önemli olan dünden bugüne, bugünden geleceğe bir eksen oluşturarak sosyalist tarih bilinci ve mücadele perspektifleriyle bu süreçlerin yaşanması, birliğin de tekrar ededuran fasit bir daire olmaktan çıkarılmasıdır. FKBDC' nden Sol Birlik'e, Kuruçeşme'ye, DSB'a, TBKP, SBP'den BSP ve ÖDP'ye dek herkes bir süreklilik kurabilir. Söyleşilerde, ilki hariç, özellikle Kuruçeşme' den bugüne değişik bakış açılarıyla da olsa genelde bir bağ kuruluyor. Kuruluyor ama kısır döngüye, "olgunlaşma"ya yatırım yapılması nedeniyle pek değinilmiyor.

"Farklılıkların meşrulaştırımı" cenderesindeki sosyalizmin sentez arayışı

İlkay Alptekin Demir çeşitli "toplumsal hareketler"in ÖDP'ye katkılarına değinirken, kadın hareketinin katkısını şöyle tanımlıyor: "Hiyerarşik yapılara karşı eleştiriyle, yatay çalışma yöntemleri geliştirildi. Bunlar gelecekte de bu partide canlanacak, geliştirilecek ve kadın hareketinin katkısı zamanla daha iyi görülecek." (sf.198) Sanırım İlkay Demir burada hiyerarşik olmayana eşdeğer anlamda yatay çalışmaya vurgu yapıyor. Bu bağlamıyla, yani "hiyerarşik yapılara karşı eleştiri", İlkay Demir'de hak verecektir, kadın hareketinden önce anarşizme ait özel yeri olan bir vurgudur. Fakat ÖDP'ye bunun sirayet etmesi, anarşistlerden ve kadınlardan daha çok merkeziyetçiliğe karşı konumlanışı olan kadınlı erkekli sosyalist hareketin önemli bir bölmesinden güç bulduğunu söylemek gerekir. Bençe hiyerarşi ile yatay çalışma, karşı karşıya getirilecek iki ayrı kutup olarak tanımlanması gerekmiyor. Zira siyasal mücadele sek sek oyunundaki gibi tek ayak üstünde yapılmaz. Ayrıca "yatay çalışma" kavramını beni ilk kez yıllar önce TİP kökenli sosyalistlerden öğrendiğimi de belirtmek istiyorum. Örneğin geleneksel solun örgütlü birim çalışması yaklaşımı topluma derinlemesine nüfuz eden dikey ve derinlemesine yatay çalışmanın ta kendisidir. Ama ÖDP'ye taşınanın bu olmadığını bildiğimi de belirtmek istiyorum. Bu anlamda İlkay Demir haklı olabilir. Ayrıca devrimci demokrasinin, birebir örgütsel formu olmasa da ("Direniş Komiteleri" yaklaşımı kısmen ayrıksı tutularak) yatay çalışmaya ilişkin başka somut örneklemeler yapmak da mümkündür. Hiyerarşi karşıtı olmayan bu örneklerin sentezinin ÖDP'ye daha hissedilir, somut katkılar sunacağından da eminim.

İlkay Demir, "barış ve demokrasi mücadelesinde gelişen inisiyatifler anlayışına" değinmiş. "..Aslında bunu öncelikle kadınlar, TİYAD'lı kadınlar başlattı. Bu inisayatifler, hızla 90'lı yıllara yayıldı. İnisiyatif anlayışına biraz Yeşiller'in de katkısı oldu. Radikal çevrecilerin katkısı oldu. Onların getirdiği

insiyatif anlayışı da, hiyerarşi kurmayan örgütlere, fonksiyonel ilişkiler ağına, network anlayışına kapı açan, sabit olmayan platformlar, yani ilelebet yaşamasına çalışılmayan, mutlak mutabakatlar değil, fonksiyonel mutabakatlar arayan, farklılıkları bu anlamda iyi tanıyan, ama aynı zamanda o farklılıklar içinde nerede, nasıl birlik yapılabileceğini de gören ve onu gerçekleştirebilen arayışlardı ve süreceklerdir. Savaş karşıtı gençlerin de böyle bir katkısı oldu. Bu da yeni partinin oluşmasında önemli deneyimler kazanılmasını sağladı kanımca." (sf.199)

Dikkat edilirse İ.Demir, "farklı" olanların birbirine benzer, neredeyse aynı olan "katkıları"na değiniyor. İ.Demir'e göre bu katkılar bazı şeylerin bitmiş olmasından güç alıyor. Bir dönemi sosyalizm açısından geri dönüşü olmayan bir şekilde diğerlendirerek kapatan bu yaklaşım, kapitalizmin ideolojik düzeydeki egemen formlarına eklemlenme sonucunu şöyle üretiyor: Önce, "Temsili sistemin giderek iflas ettiği bir sistemde yaşıyoruz. Bu hep söyleniyor, tartışılıyor. Bu tartışmalar, kanımca modernizmin bitmiş olmasından, yani kuruculuk döneminin sona ermesinden kaynaklanıyor." (sf.200)

"Modernizmin bitmiş olması" ile kapitalizmin bunalımına yalnızca değinilmiş oluyor. Bitirilen ise modernizm potasına sıkıştırılan Marksizmdir aslında. Marksizm ile modernizm arası ilişkiler, modernizm dolayımıyla Marksizmi güçsüz kılmanın, post modernizme geçit vermenin yolu oluyor. Bundan sonrası, biraz bilinemezlik alanıdır: "..Başka şeyler geliyor. Bu gelen başka şeylerin ne olduğu konusunda sanıyorum çok ciddi tartışmaları yürütmek zorundayız." (sf.201)

Biraz da çok anlamlı olmayan tarzda katılımcılık edebiyatı ve düşünsel alanla sınırlı kurgulardır bundan sonrası: "Katılımcılık, kapitalizmin kendi suretinde yaratmaya çalıştığı bir dünyaya katılım da olabilir. Orada da katılımcılığa yer vardır. Bırakın kapitalistleri, Papa da dayanışma ve katılımcılıktan sözediyor. Buradaki katılımcılık, ezme ve ezilme ilişkilerinin yeni biçimlerle mutlaklaştırıldığı bir dünyanın mezar kazıcıları olmaya katılımcılık da olabilir. Belli yöntemsel benzerlikleri olsa da, bu iki katılımcılık birbirinden çok farklıdır. Örneğin geçmiş sınıf mücadelelerinin yöntemlerindense bugünkü burjuvazinin yöntemlerine daha benzer yöntemler kullanabiliriz. Çünkü geçmişteki sınıf mücadeleleri de, o dönemde burjuvazinin kullandığı yöntemlere benzerlik taşıyan yöntemler kullanmıştır. Çağ içinde birbirine çok benzeyen akımlar arasında da benzeyen yöntemler olabilir. Bu anlamda, bu dönemde de yöntem ve yaklaşım benzerlikleri olacaktır." Hemen sonra da şu söyleniyor: "..Her yöntem, geri planında belli ön kabulleri içerir. Örneğin bu ön kabul içinde, kitleleri, yeni dünya düzeninin uysal takipçileri, sözde özneleri, gerçekte nesneleri kılma amacı olabilir. Onun gerektirdiği yöntem başkadır, kitlelerin gerçekten özne olmalarını amaçlayan bir arka planın yöntemi ise farkı olacaktır." (sf.201)

Burjuvazi ile "yöntem ve yaklaşım benzerlikleri" görüşü bir yana, burada

düşünüş yönteminde bir eksen bulunmadığını söylemek abartılı olmasa gerek. Kapitalizmin sosyal çöküntüleri karşısında Papa hazretleri Latin Amerika'daki kilise yandaşı yoksulların acısına merhem olsun diye dayanışmadan sözedebilir; kapitalizmin şirket yönetimlerindeki sahiplenicilik misyonlu, entegrasyon boyutlu yuppie devşirme oyunu olan katılımcılık bazılarının sınıf atlama hırslarını karşılayabilir; keza sosyalist ülkelerin çöküş teorisyenleri, bilim akademisi ünvanlı zavallılarının kapitalizmin merkezlerindeki aydın dostlarıyla birlikte geliştirdikleri ekonomik, giderek siyasal süreçlere katılım yoluyla sağlanacak demokratizasyon beklentileri, 70'lerin sonlarından beri sosyal politikalara saldırıların gösterdiği gibi, bir ideoloji öldürülürken bir diğerinin galebe çalması içindir. Özetle yeni sağ'ın..

Günümüzde sosyalistlerin bir bölümü ciddi bir iç bölünme yaşamaktadır. İlkay Demir'in şu sözleri aydınlatıcıdır: "Buralarda çok dikkatli olmalıyız. Çünkü biz, bir yandan çağdaş olmak, eski kafalardan kurtulmak istiyoruz, bir yandan da yenileşirken kimliğimizi kaybetmekten korkuyoruz." Acaba hangisi baskın çıkacak? Yanıtını, İlkay Demir devam ederken şöyle veriyor: "Aslında bu tür analizler, yani yeni olmak zorunda olduğunu bilmek, ama yeninin de farklı kültürlerini araştıran analizler, bizi bu tür endişelerden kurtaracak, önümüzü açacak, elimizi kolumuzu serbestleştirecek." (bf.201-202)

İlkay Demir ÖDP için '"çoğul kimlikliliğin", "çağın bir gereği" olduğunu belirtmenin yanısıra bireye geliyor. Farklılıkların toplumsal, siyasal bölmeler nezdinde meşrulaştırılmasını, bireyin "çoğul"laştırılması izliyor: "Tek kimlikliliğin gününün artık dolduğunu, çoğul kimlikliliğin, birey açısından bile artık çağın gereği olduğunu göreceğiz. Ama burada da, bu çoğul kimliklerin, sistemi aynen sürdürmek anlamında da yaşayabileceğini, onun zıddı, yani mezar kazıcısı olma anlamında da yaşayabileceğini göreceğiz. Ben çıkış yollarını biraz buralarda görüyorum." (sf.202)

Çoğul kimlikliliğin anlamı "siyaseti de, edebiyatı da, balık tutmayı da vb. sever" anlamında olmasa gerek. Sanırım siyasal çok kimliklilik, duygusal çok kimliklilik, cinsel çok kimliklilik, feminist-sosyalist-hümanist-ekolojist çok kimliklilik vb. anlamlarda kullanılıyor. Bunun Nesrin Aslan'ın anlattığı TKP insanının ikiye bölünmesinden daha dramatik boyutlar taşıdığına inanıyorum. Geriye itilen, "renklilik" yanılsamasıyla gizlenen dramatik ögelerin, solun insanlarında çok daha fazla örselenmeye yolacacağını üzülerek belirtmek durumdayım. Burada sosyalist siyaset açısından da "dramatik" bir boyut var: "Çok kimliklilik" denilen salınımın, yabancılaşma ile yer yer içiçe geçen bazen de ayrışan sonuçlar üreteceğini örneğin biz söylediğimizde buna bir kısım sosyalist kesinlikle inanmaz, ama bir sosyal bilimci söylese "aa gerçekten öyle olabilir" denip secdeye de varılabilir. Burada sosyalist siyasetin içsel bir boyutu olması gereken kültürel-sosyolojik çözümlemelerin eksiklik boyutu ile, siyasal olmayan, salt kültürel belirlenimler arasındaki gerginliği not edip geçmek istiyorum. Günümüzün kitle kültürünü çözümlemeksizin, o alanı

güçlendiren belirlenimlerle, ideolojik savrulmalarla ne sosyalizmin ne de ÖDP'nin önünün açılamayacağını söylemek içinse kahin olmaya gerek yok.

İlkay Demir, "sentez" arayışına haklı olarak parti ve hareket gelenekleriyle başlıyor. Ancak yaptığı bir sentez değil. Önce, "Aslında Türkiye'de sol, parti geleneğiyle kurumlaştı, hareket geleneğiyle çoğaldı" gibi doğru ve tartışılması gereken yanlar barındıran bir görüş ileri sürüyor. Biraz sonra da "..Bu sentezle hareket geleneğinden çok yararlanmış bir parti olmak zorundayız. Bu anlamda 'parti olmayan parti' sözünü seviyorum. Ama biz aynı zamanda, parti olmayı kabul eden bir hareket olmalıyız. Hareket olarak varolmaya çalışan bir parti olmamalıyız. Partiyiz, partileşeceğiz, ama farklı türde bir partiyiz." (sf.203) deniyor. Hiyerarşisi sakatlanmış, katılımı düzenlenmemiş ve hep geçici formlara sahip bir "örgütsel yapı"; monolitiklik demiyorum dikkat edilsin belirli bir siyasal homojenliği de kapsamayan, burjuvazinin suratına tokat gibi inecek siyasal reflekslerden kaçınan, çok kimlikliliği yücelten bir yaklaşım nasıl bir parti anlayışını ele verir? Daha çık konuşmak gerekirse, parti kavramının içini boşaltıp, hareket geleneğinin gereksindiği "asgari örgütlülük" sorunsalını o geleneği estetize etme sonucunu verecek bir girişim, ne emekçilerin ne de sosyalistlerin sorunlarına çözüm olabilecektir.

İlkay Demir "Bu sentezi ararken, bir sürü küçücük engelle karşılaşacağız. Örneğin, geçmişte çok rahat kullandığımız, propaganda, eğitim sözcükleri bile bugün bana yabancı geliyor. bunları bugün kullanıyoruz, kullanacağız da belki, ama bütün bunları yeniden tanımlamak zorundayız." (sf.203) derken aslında bunların hiç de aşılabilecek küçücük" engeller olmadığını düşünmemelidir. Dile getirdiği bütün bir yenilenme boyutu, ÖDP'de yalnızca bir iki grubun değil, bütün grupların içinden insanların taraf olacağı bir "kavga" olacaktır. Ya bu "kavga" boğulmaya çalışılıp güçten düşülecek ya da yapılacaktır. Sentez ve başka olumlu yüklemi olan kavramlar belki o zaman anlamlanabilecektir. Şu an ki küçük mutluluklar dolayımıyla değil.

İlkay Demir, "Medyayı gerçek anlamda katılımcı kullanma"ktan sözedebiliyorsa, parti içi sentez arayışlarındaki tartışmalarınn önünü kesecek tutumlardan çok daha fazla kaçınmalıdır. İ.Demir "..anarşizmden yeşillere kadar, pek çok hareketin katkısı olacak. Marksizm, anarşizm, yeşilcilik, feminizm gibi ideolojik tartışmalar, bireylere kendilerini tanımlarken ve kendilerinin bu partideki yerini veya bu partinin kendileri için anlamını tanımlarken, çok yol gösterici olacaktır. Bireyler açısından çok anlamlı. Bu tartışmalar bizi çok zenginleştirecektir. Ama partinin bütünü açısından, bugün anlamlı olduğu kanısında değilim. Çok kimlikliliği kabullenmek, bu tartışmalar içinde boğulmamak gerekiyor." (sf.205) İşte size yasakçılık. İşte size kolektivizmin boğuluşu, birey ile bütün"ün koparılışı, bireylerin ve de siyasal olanın boğulma süreci.

Necmi Demir, sözkonusu senteze ilişkin arayışı tarihe şöyle yansıtıyor: "Bu sentezi, iki yüzyıl geriye yürütebiliriz, yüzyıl geriye yürütebiliriz. İs-

terseniz buna, Birinci Enternasyonal'deki bölünmelerin sentezi diyelim. Ondan sonra İkinci, Üçüncü Enternasyonal'deki Avrupa merkezlilikle, doğuya açılan merkezlilik arasında farkları aşmanın.." şeklinde devam ederek konuyu Rosa ve Gramsci'ye uzatıyor Necmi Demir. (sf.207) Rosa, Gramsci ve Üçüncü Enternasyonal ile bir ve İkinci Enternasyonal örnekleri hiç uyuşmuyor. Necmi Demir'in varsayımı, nasıl Türkiye'deki bölünmeler bugün aynı partiye ulaşma yoluyla aşılıp önemsizleşebiliyorsa, diğerlerini de tarihi bölünmeler olarak sınırlamamak gerek!. "Tarihin sonu"nu ilan edenler haklı çıkacak galiba! Bölünmeleri "aşıcı" yaklaşımın "yapıcı" görüntüsü, sanırım bu bölünmelerin ardındaki düşünce dünyasıyla sınırlı olmayan, maddi yaşamda karşılığı bulunan düşünsel zenginliği, siyasal çıkarsama ve konum farklarını silikleştireceği için hiçbir yapı taşına sahip izlenimi yaratmıyor. Burada ben ne "romantik sürgünler"in romantik zavallılıkları, ne Bakunin"in rezalet yaşantısı, ne Kautsky"nin dönekliği, anarşizmin ne yapıcı olabilen ne de hiç yıkıcı olamayan anti-otoriterizminin sakıncalarından bahsedecek değilim. Yalnızca şunu söylemek istiyorum, bir sol tarih semineri verilebilir ya da müzesi açılabilir; bunlar yapılabilir şeylerdir ancak Türkiye solundaki bölünmelerin kan uyuşur yönünü, kan uyuşmazlığı olan alanlarla bir tutmanın bir tür çaresizlik, tarihin ve ideolojilerin sonunun geldiği tezlerinin doğrulanması olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca "Marksizm sonrası" nın bu tür bileşik kapları gereksindiğini de sanmıyorum. Zira "post"lara göre parçalılıkl daha yeğlenir bir durumdur.

Türkiye solunun 68-71 dönemindeki ayrışmaları, sosyalizmle ilişkilenme sürecindeki bölünmelerdir. Marksizmle kurulan ilişkiye göre, sosyalist mücadelenin gereklerine göre köşe taşlarının oynatılabileceği bir alandır. ÖDP herkesin kabul ettiği gibi sosyalizmin yeni bir canlanma, yapılanma süreciyle ilişkilidir. Ama Marksizmle, örneğin bir anarşizm arasında ÖDP'nin de genel hatlarıyla benimsediği siyasal ve toplumsal devrim süreci gibi son derece somut bir konuda nasıl uzlaşma sağlanabilir? Bu sorudan öte böyle bir uzlaşma alanı yoktur. Yalnızca anarşistlerin kendilerini kapitalizme karşı mücadeleci kıldıkları oranda bir ilişki gerekliliği vardır ve bu da çok fazla teorize edilebilir bir başlık oluşturmaz. Ayrıca, bırakınız Ikinci Enternasyonalin sosyal şovenleri, sosyal demokratları kendi mezarlıkları içinde rahat uyusunlar.

İlkay ve Necmi Demir'e şöyle bir soru geliyor: *"Diyelim ÖDP iktidara geldi. Türkiye, bütün siyasi toplumsal ve ekonomik kurumlarıyla, diğer bütün ülkeler gibi dünya sistemine entegre olmuş durumda. Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle iki kutupluluğun ortadan kalktığı bir dünyada, sistemin dışına çıkmak nasıl mümkün olacak?*

"İlkay-elbette çok güç ama yüzde 30 oy almış bir ÖDP düşünüyorsanız, ÖDP'nin yüzde 30 oy aldığı bir Türkiye'de, bugünkünden çok farklı bir Türkiye olacak.

...

"Bugünkü dünyada ve bugünkü Türkiye'de yüzde 30 oy alırsak, o zaman biz biz olmayız. İktidar konusundaki iddialarımızı da gerçekleştiremeyiz, sosyal demokrat bir parti oluruz. böyle olmamak istiyoruz. Dolayısıyla bu sorular bugünden sorulmamalı diye düşünüyorum."

"Necmi-Ne yeni dünya düzeni, ne eski dünya düzeni, farklı bir dünya düzeni diyoruz. İşte ÖDP yüzde 30'a ulaştığı zaman, Türkiye'deki toplumsal yapılanma buna tekabül eden bir şey olacak.. herhalde bu ve benzeri meseleler bambaşka bir konsept içinde tartışılacak." (sf.208-209) Burada garipsediğim nokta şu: ütopyalar konusunda oldukça rahat davranabilen sosyalistler, iktidar tüm somutluğuyla sözkonusu olunca konuyu geçiştirme ya da başka konseptlerin sorunu olarak algılama tutumunu benimsemelerine ilişkin. Eğer sosyal demokratlaşmayarak bu ülkenin geleceğine (burada oy bağlamı ve yüzde 30 egzersizini atıyorum) uzanma kurgusu yok ise, parti iktidar için kurgulanmamış demektir.

Fakat bir noktada İlkay ve Necmi Demir'e haksızlık etmemek gerektiğini de düşünüyorum. Çünkü bugün bir çok sosyalist, devrimci parametrelerin nasıl oluşturulacağı konusunda ciddi açmazlar içindedir. Sosyalizmin, sosyalistlerin de bunda rolü olmak üzere kaydıyla söylüyorum, yaşadığı sıkışıklık ve üzerindeki basınç insanları soru ve yanıtlarında titrek olmaya adeta yönlendirmiştir. Bu durumun aşılması ise ancak ve ancak, diğer parametrelerle ilişkisi kurulmuş bir sosyalist siyasallaşma ile mümkün olacaktır. ÖDP ve ÖDP'lilerin yoğunlaşması gereken alan da bu olmalıdır.

Öznelin nesnel olarak sunuluşu

Kitapta görüşleri alınan BSP'lilerin çoğunluğu BSP'nin bir "tıkanma" yaşadığında hemfikir. Bunun nedeni olarak da BSP'nin gruplara dayalı yapısı olarak gösteriliyor. Masis Kürkçügil ise buna bir boyut daha ekliyor, siyasette güç olmaya ilişkin bir konuyu "nesnel engel" olarak "sadeleştirerek", yapılamazdı diyor: "Nesnel bir engel sözkonusuydu. Yani 3-4 bin kişilik bir örgüt olarak kaldığınız taktirde yeni kanalları ikna edemezsiniz. Üçüncü şahısları ikna etmek zor." (sf.236) Grupları bir araya getirip etkin bir "özne" oluşturmayı amaçlıyorsunuz, bu grupların kapsadığından da öte bir güce ulaşıyorsunuz, amacınız da emekçileri siyasetin öznesi haline getirmek, ama özenle örgüt olmaktan, özne olmaktan kaçınıyorsunuz. Sonra da nesnel engeller... Nesnel engeller, kısıtlılıklar yok mu, hiç kuşkusuz, bir dizi var üstelik. Ancak siyaset yapabilmenin temel ön koşullarından biri, bir yapı ve özne alanı oluşumuna ilişkindir. Bunun oluşumu için, bir şekilde öncülük formasyonun gerekleriyle donanmış, özneye ilişkin bir alan açılması veya tanımlanması gerekir. Solun tarihini bilmeyen bir genç sosyalist Masis Kükçügil'in bu yaklaşımını öğrenince, herhalde eskiden siyasal çevrelerin en az onar bin kişiyle kurulduğunu sanabilir. Hiç ilgisi yok. Sınırlı sayıda (ki bu sınırlılık Kürk-

çügil'in BSP için dile getirdiği 3-4 bin rakamının yanına bile yaklaşamaz) kadro ile nesnel dinamiklere yönelinmiş ve bir güç olunmuştur. Eğre o dönemlerin nesnel dinamiklerindeki kitlesellęşme potansiyeli ile bugünkü arasında bir fark olduğu söylenirse bu kesinlikle doğrudur, ancak konu bu bağlamıyla ele alınmamaktadır. Ne BSP merkezinin, ne il ilçe yönetimlerinin ne de parti üyelerinin kadro formasyonuna ilişkin öncülük nosyonlu bir alan olarak görülmemesi sorunu vardır. Tabii ki bu durumda yeni insanlar size gelmez, pırıltısızlığınıza mı gelsinler? Örgütlülük ve kitlesellik, kendiliğindenliğin gadrine uğramış bir siyaset alanının başlıklarını oluşturmazlar.

BSP'ye ilişkin yaklaşım, ÖDP için de uç vermeye başlamış bulunuyor:".."ÖDP çok farlı bir yapı ama, 80 öncesindeki bir çok ğrubun elindeki güçten daha sınırlı bir güç." (237) Çözüm ise kendiliğinden bir "inşa hareketi" söylemi ve "sorun giderek enternasyonalize olmuştur" (sf.238) yaklaşımında bulunuyor. "...Yani kitle inisiyatifi ölü, yani proleterya ölü vaziyette, biz maşallah, kazık gibiyiz, böyle şey olur mu." (sf.246) Sahi Türkiye'deki tablo Masis Kürkçügil'in tasvir etmek istediği gibi mi?

Artık M.Kürkçügil'in "Bazı arkadaşların 'parti gibi olmayan parti lafını", geleneksel monolitik partiler gibi olmayan parti diye anlamak lazım. Onun dışında biz parti gibi bir parti yapmalıyız." (sf.247) vb. manevraların ne tür maddi karşılıkları olduğunu hiç de spekülatif olmayan tarzda kestirebiliriz.

Son olarak Masis Kürkçügil'e dostça bir öneride bulunmak yararlı olabilir. Aman ha! "varoşlara" feminist, ekolojist propagandayla yönelmeyin, "ne diyor bu adam" bakışlarıyla karşılanmak hoş olmaz. "İşçi sınıfı bilincine nakşolma" işlemi içerden yapılabilir. Bunun için Kenan Kalyon'un yerinde deyişiyle biraz "sınıf tutkusu" gerekiyor. (sf.223)

Kuşkunun Huzursuzluğundaki Salınım

Kurtuluş çevresinden Mustafa Yavuz belirgin olarak üç konuda vurgu yapıyor. İlki yakın tarihe ilişkin. Tarih öyle değil de böyle yaşansaydı, varsayımına dayalı bir "güç" aranışının ürünü olan bu tutum, DY ve Kurtuluş'a sol tarihte özel bir paye biçmekte somutlanıyor. Önce "Cephe" kökenli kadroların SSCB ve Çin şablonları dışında kalarak "Türkiye'ye özgü yol arayışı"nda (sf.276) olduğunu söylüyor Mustafa Yavuz. Bunu "hazır reçetelere başvurulmadan somut koşulların analizine yaslanan bir yol arayışı" (sf.278) olarak sunuyor. Ancak şu "somut koşulların analizi"nden anti-faşist mücadele gibi önemli ancak hiç de bütünlüklü olmayan bir sonucun çıktığı biliniyor. Türkiye'ye özgü yol arayışı gibi aslında çok önemli bir konuda, acaba hangi özgün ve yerel bağlamlı bir devrim stratejisi, ya da Türkiye toplumuna, sınıfsal dinamiklere ilişkin şabloncu olmayan hangi analiz yapılmıştır ki bugün bu iddia ileri sürebilsin? Açıkçası bugünkü bu ifadeler, bence DY ile yakınlaşma girişimi olmaktan öte bir anlam taşımıyor. Bu konuda tarihe gerçekten objektifliği içinde bakılabilseydi, Türkiye'ye özgü yol arayışında Hik-

met Kıvılcımlı ile Behice Boran'ın adı ilk olarak anılır, ama bunu gerçekleştiremedikleri belirtilirdi. Sosyalist hareketin tarih yazımını, o genişlikteki bir alan içinde kolektif olabilecek paydalara dayandıramayınca, tarihin doğruları da bazılarınca kendileriyle başlamış oluyor! Türkiye solunda yaygın bir kavrayış biçimi olan bu durum, doğal olarak kimi türevlerini de şekillendiriyor. DY-Kurtuluş ayrılığına ilişkin, "Benim için, birçok Kurtuluşçu için, aramızdaki ayrılığı, farkılıklarımıza rağmen, izah etmek hep güç olmuştur" diyen M.Yavuz, 1976'lardaki "işçi sınıfı" vurgulu Marksizmle ilişkinin sorunlu yanını deşifre etmiş oluyor. Bu bir yana son alıntıyı az önce değindiğim kavrayış biçiminin türevine geçiş için aktardım. Bu bağlamda devam ederek izleyelim: "Bu ayrılığın 70'li yıllarda tüm keskinliği ile sürmesinin 12 Eylül yenilgisiyle doğrudan ilintili olduğunu düşünüyorum. En azından yenilgiyi bu denli derin yaşamazdık.

"Örneğin, Devrimci Yol'la Kurtuluş 70'li yılların bir noktasında bu durumu aşabilecek basireti gösterebilmiş olsalardı, oluşturdukları eksenle Türkiye solunun parçalanmışlığını bir düzeyde aşmasını sağlayacak imkanı yaratmış olacaklardı." (sf.278) Özetle M.Yavuz, yenilginin ana nedenini solun parçalılığında, özel olarak da Devrimci Yol ile Kurtuluş'un bir eksen oluşturamamasında buluyor. Şimdi açıkçası, solun Marksist teoriyle ilişkilenme sürecindeki sorunları, anti-faşist mücadelenin bütünlüklü bir anti-kapitalist doğrultu içinde yer almayışı, iktidar perspektifine uzaklık, Devrimci Yol ve Kurtuluş'unki de dahil olmak üzere solun kadro ve kitlesindeki apolitizm ve depolitizasyona açık muazzam belirtiler düşünülünce, acaba olsaydı, "birlik" ne denli uzun erimli, direngen ve güçlü kılınabilirdi? Böylesi geniş bir bağlam, işin doğrusu Devrimci Yol ve Kurtuluş'un boyunu aşan bir derinliğe sahiptir. DY ile Kurtuluş'un birliğinin sol süreçlere hiç mi katkısı olmazdı, olurdu ama gerçekçi bağlamı içinde bakılabilirse. Ama tarih öyle yaşandı, özneler öyle olduğu için, özneler nesnellikle ilişkiyi eksikli yaşadığı için.. Bu noktada özel tarihleri ÖDP gibi daha genel bir bağlama taşırken, "hassasiyetleri" bu konuda da göstermek gerek.

Tarih yazımı "kolay" bir alan gibi görülebilir, ama onun tarih yapma ile bir sorunlu bir de geliştirici ilişki bağlamı vardır. Burada dikkatli olmak gerek. Nesnel süreçler, felsefi idealizmdeki gibi insan beyninin spekülatif deviniminde başlayıp orada bitmiyor.

Mustafa Yavuz önce 12 Mart sonrasında, değinilen arayışlara işaret ediyor. 12 Eylül sonrasına ilişkin, de "Mutlak doğruların rahatlatıcılığından, kuşkunun huzursuzluğu kadroları yönlendirmeye başlamıştı. Tabii ki sürecin başında çok uç noktalara da savulundu." (sf.277) saptamasını yapıyor. Söyleyeniyle ve açıkça söylemeyeniyle, birçok sosyalistte M.Yavuz'un dile getirdiği bu sendromu gözlemek mümkün. Burada birbirinden farklılaşan iki tür kuşku huzursuzluğu var. Birinde hanya ve Konya'ya kestirmeden gidiliyor. Diğerinde ise bu adım adım yaşanıyor. Fakat her durumda şunu sormak ge-

rekiyor: madem o doğrularla çok güvenilir dağlara kar yağmıştır, o halde o güç güzellemelerinin farklı ve bozulmayacak mutlak doğruları mı vardır? Ancak burada şunu da belirtmeden kendimi alamayacağım, soldaki böylesi "mutlak doğru", "doğruların rahatlatıcılığı" vb. sorgulamalar, tahripkar içeriklidir. Çünkü hiçbir insan, özellikle de zorunluluk-özgürleşme diyalektiği alanındaki insanlar, belirli doğruları edinmek ve geliştirmek durumdadırlar. Buradan doğrunun mutlaklığı mı göreliliği mi gibi savurucu bir alana değil, ulaşılan doğruların donanım eksiklerini gidererek diyalektik ve siyasal bir bağlam içinde biraraya getirilmişliği ve gerek kalkış -yargı, gerek deneyim-çözüm süreçlerinin birbiriyle ilişkilendirilmesine, bu süreç içindeki gerekliliklere uzanmak, yeğlenmeli. Yöntemsel olarak, doğruların geliştirilmesi, yeni girdilerle aşılarak yeniden üretilmesi, metafizik tarzda algılanan "mutlak doğru" yanıtlıtıcılıklarından bizi uzaklaştırır. Ama farklı bir yöntem oluşturarak," o mutlak doğrulardan dolayı dünya başımıza yıkıldı" denilirse, ayağa kalkmak güçleşir. Ben burada sorunu, özünde postmodernizmin bütünlük esprisi üzerinden Marksizme karşı açtığı savaşla ilişkilendirerek çözülebileceğini düşünüyorum. Dikkat edilirse, kapitalizmin ideoloji üretim ve yayma kanallarından ve sosyalist hareketin içinde gelen "bir dönemin yanlışlarına karşı" yöneltilen salvoların gündelik hayatta çakışma alanı çoktur. Sosyalistlerde ve gündelik hayat klavuzu olan medyada herşey görelilik üzerine kurulmuştur. Bunun ideolojik-kültürel şekillenişi plastik gündemler üzerinden gerçekleşir. Bu duruma direnebilmek için, sosyalistler elbetteki geçersiz bazı eski mutlak doğrularını atmalılar, ama çırılçıplak da kalmamalılar. Bu nokta "doğruların rahatlatıcılığı" gibi insanı gerçekten kalıplı huzurlara garkedecek denli katılıklardan kaçınılmalı, ama öte yandan da plastik gündemlerin sıcaklığında buharlaşılmamalı. Belirli köşeleri de olması gereken, donma derecesindeki katılıklardan niteliksel olarak farklı, *yoğunlaşmış belirlenim ve biçimlenmeler ve doğrular* olması gerekiyor. Bu felsefi anlamda da, siyasal anlamda da mutlak bir gerekliliktir. Sanırım kuşkunun huzursuzluğu illetinden böyle kurtulunur. "Hayatın içinde" ve "eylemin içeriği" üzerinden değil, yöntemle başlayarak eylemli siyasal faaliyetin bütünsel gereklilikleri üzerinden..

Konu bu noktaya gelince de ister olumlayarak ister olumsuzlayarak örneklerimiz EP veya SİP ya da başkaları olmamalıdır. Onlar bir uç ise "bize" bir başka uç oluşturmak düşmez. Türkiye solunda bir eksen, geliştirici, sıçratıcı bir kanal olunabiliyor mu? Bırakalım bunların yerine getirilmesini, böylesi bir iddiayla yola çıkmak için dahi ne dondurucu ne de huzurdan mayıştırıcı olmayan, geliştirici ve "rahatlatıcı", özne olma süreçlerini besleyici doğrulara gerek vardır. Ayrıca o kadar korkmaya gerek yok, sosyalist siyasetin "rahatlamak" diye bir alan ve başlığı yoktur. Sosyalist siyasete içkin evre, aşama, sorun ve gerilimler vardır. Burada rahatlığı bir tarafa atıp, özgüven ve maddi güçleri geliştirici bir süreç ilişkisi tanımlamak daha doğru olacaktır. Hal böyle iken diyemeyeceğiz, böyle olması gerekirken, "..biz, artık

kuşku duyuyoruz ve herşeyi tartışmaya açığız" (sf.287) sözleri, örnek verilen EP ile gerçek bir ayrım çizgisi değildir. Eğre bir ayrım çizgisi olacaksa, bu örneğin "biz sosyalizm de katılımcı süreçleri onlardan çok daha fazla önemsiyoruz"dan öte bir anlam kazanamaz. Bu perspektife ilişkin bir anlam yüklenimidir. Somutu ise siyasal süreçlerde yürüyüş içerisinde yaratılacaktır. Ayrıca kimi ayrımların siyasal faaliyet içinde test edilmesi gerekir. Aslında ÖDP'de birçok sosyalist kadronun farklılıklarını harmanlanma-ayrışma sonuçlarıyla sınayaçakları bir birlik alan değil mi? O halde, arabayı atların önüne koymamak gerek. Sorun eğer bazı ÖDP'lilerin dillerinden düşmeyen "siyaset yapma tarzı" ise oradaki farklılıkların da yeniden bir test işlemine, işlevsellik-gereklilik denklemine göre sınanmasına gerek yok mu? O halde, içi ÖDP'yi kemiren "yeni"nin egemenliği ve bunun mutlaklığından kuşku duymak gerekecektir. Üstelik operasyonel bir tarzda.

M.Yavuz'un söyleşisindeki üçüncü belirgin konu, ÖDP'nin kuruluşu öncesi BSP içindeki gerilime ilişkin. Şöyle aktarıyor Yavuz: "..Sosyalizm sorununa ilişkin, örgütlenme sorununa ilişkin ortaya attıkları bazı tartışma konuları, şöyle bir problem yaratıyordu. BSP içerisinde geçmişte daha çok Sovyetik diyebileceğimiz anlayışlara ait siyasi eğilimler arasında, sosyalizm dışı bir akım olarak görülme, Marksizm dışı bir akım olarak görülme ve giderek de, böyle bir projeyle ilişkilendirilmesinin, BSP'nin sosyalizm eksenini sulandıracağı ve dolayısıyla sosyalizm açısından çok vahim bir durum yaratacağı sorununun tartışması oluyordu.." (sf.288) Bu konuda soru ve yanıtlar devam ediyor: *"BSP'de Devrimci Yol hareketi artık sosyalizm dışı bir çizgiye gelmiştir gibi bir saptama mı vardı?*

"Bazı arkadaşların böyle bir yaklaşımı vardı. DY'nin, devrimci demokrat bir hareket olduğu söyleniyordu. Ben de zaman zaman espriler yapıyordum; şimdi Devrimci Yol süzme devrimci demokrat bir akım, Kurtuluş, yarı yolda bir devrimci demoktar akım diye. Devrimci Yol'un partiye gelmesi durumunda tam bir devrimci demokrasi hakimiyeti olacağına dair bir kuşku vardı. Kongrede, biz ve SBP'li arkadaşların bir bölümü, Yeni Yol'dan arkadaşlar ve bir bölüm arkadaş, yeni bir program yazılımına itiraz ettik. Yeni bir program yazılması, daha detaylı ve etraflı bir program yazılması anlamına gelecekti. Dolayısıyla böyle bir bir program GBK girişimiyle ilişkilerimizi zorlaştıracaktı.." (sf.289)

Bu sözlerin sahibi Mustafa Yavuz ile BSP MYK'nda birlikte görev yaptık. MYK'daki herkes bilir ki, M.Yavuz'un birlik karşıtı olarak tanımladığı Sosyalist Politika'dır. Örneğin Gruplararası Zemin ve Emek çevresi de birliğin ekseni konusunda Sosyalist Politika/Sol Blok ile paralel tutum almışlardır ancak bu çevrelerin DY'u devrimci demokrat olarak değerlendirdiklerine dair en azından yazılı bir veri yoktur. Şimdi gelelim kimin ne olduğuna ve BSP MYK'sındaki birlik sorununun ele alınışına.

Mustafa Yavuz, sanırım Sosyalist Politika'nın genel yaklaşımlarına ve 3

ve 4. sayılarındaki devrimci demokrasi ve Devrimci Yol ile ilgili yazılarıma gönderme yapıyor. İlk olarak, bu ilgili yazılarda burjuva devrimlerine uzanan devrimci demokrasinin tarihsel kökü, sınıfsal zemini, hedefleri ve ideolojisi itibarıyla Marksizm dışı olduğu, Marksizmin 1917 Ekim Devrimi ile ulaştığı etkinlik düzeyinin devrimci demokrat hareketleri Marksizm ile bir şekilde ilişki kurmaya yönlendirdiği, ancak bu ilişkinin sistematik olmadığı özellikle belirtilmiştir. Ayrıca Devrimci Yol'un Marksizmle ilişkisi birçok konu üzerinden tek tek ele alınarak, devrimci demokrasiden yeni sola doğru yönelim içinde olduğu özel vurgular eşliğinde belirtilmiştir. M.Yavuz önce "Sovyetik" sözü ile eski pozisyonlar üzerinden birilerini tanımlama kolaycılığından kurtulup, Sosyalist Politika'nın, kendisi dışındaki insan ve çevrelerin bugünkü konumlanışlarını da temel alıp eleştirme tutumuna yaklaşmalıdır. Bu kendisi için de hitap ettiği insanlar için de yararlı olacaktır. Aynı şekilde, tüm eleştirilerimizle birlikte her olumlu gördüğümüz gelişmeyi, Kurtuluş'un 76'lardaki işçi sınıfı vurgusuna, Yeniden'in son zamanlardaki Marksizm, bütünlük ve yeni sol eleştirilerini dile getirişine, kimi zama sistematiğimiz farklı olsa da insanlarda doğruları arama ve bulma huyumuza Yavuz biraz yaklaşırsa daha iyi bir ÖDP'li olur. Eğer harmanlanma öylesine bir edebiyat değilse. Ayrıca Yavuz'a, benim DY'a yönelttiğim eleştirilerin neredeyse aynılarının DY içinden de yöneltildiğini bilmem kaynak vererek göstermem gerekiyor mu?

İkinci olarak, bir siyasal çevrenin hangi terminalojik çerçeveye girdiği gerçekten çok değişken. Bu, solda parametrelerin henüz oturmamışlığından kaynaklanıyor. Bir devrimciden pekala reformist, bir yeni solcudan pekala Marksist, bir Marksistten pekala postmodernizm vb. şeyler fışkırabiliyor. Daha da fışkıracaktır. Havuzumuzun suyu bol, fıskiyesi estetik, insanlarımız da ıslanma heveslisidir.

Değişkenlik DY ve Kurtuluş için de geçerli. Keşke devrimci demokrat olsalardı, dediğimiz zamanlar olmadı değil...

Üçüncü ve daha önemlisi soruyu soran konuyu yeterince bilmiyor olabilir, öğrenmek için soruyordur. Ama Yavuz'un bilmeme hakkı yoktur, olmamalıdır; Marksizm ile sosyalizm her durumda bir ve aynı şey anlamına gelmez. Marksizmi içkinleştiren benimseyen sosyalizm olabileceği gibi, ki bu alanda bile Marksist teori ile siyasal süreçler olarak sosyalizm arasında gerilimli bir ilişki alanı vardır (reel sosyalizm gibi), Marksizmle ilişkisi zayıf kurulmuşundan hiç kurulmamış olanına kadar..

Dördüncüsü, isteyen istediği kadar Marksizm ile ilişkisini zayıf kursun, ya da bağını gevşetsin ya da o alan dışına çıksın, herkes Marksizme mecburdur. Bu da iyi birşeydir.

Beşincisi, "birlik" etiğine ilişkindir..

BSP MYK'sına gelince, "DY ya da GBK ile birlik yapılmasın" diye hiç kimse birşey söylememiştir. Söylenen, birliğin eksenine ilişkindir. Söylenen:

bir sosyalizm, iki parti formuna ilişkindir. Bunlara, anımsanırsa Sıtkı Coşkun'da katılmış ancak BSP Kongresinde bir delegenin Kongre Sonuç Bildirisi'ne "BSP Marksist bir partidir" sözünün eklenmesine karşı aynı Coşkun, divan başkanı ve Yavuz'la birlikte muazzam bir çaba harcamıştır. BSP'nin Marksist bir parti olduğunu deklare etmesinin GBK ile birliği etkileyeceğini düşünmek, kendisinin ne olduğunu netlikle tanımlamamak isteğinden kaynaklanmıştır. Yoksa ne GBK anti-Marksistti, ne de "biz Marksist bir partiyle birlik yapmayız" diyordu. Ayrıca, GBK birliğe bir eksen "dayatmış" olabilir, siz de dayatsaydınız! Kurtuluş'un "ÖDP ve Birlik" broşüründeki "sol" edebiyat daha içtenlikli ve alt yapısı hazırlanmış olurdu. Şimdi Yeniden'in ardından temelleri yeniden atmanın zamanı.. Sanırım "hemen şimdi" de görelileşebiliyor.

Bunlar bir yana, Sosyalist Politika'nın MYK'da dile getirdiği iki konunun, birlik komisyonundan MYK'daki arkadaş(lar)ca görüşmelerde gözetileceği, bizzat dile getirilmiştir. Sonrasını ise biliyoruz. Örneğin bu kez GBK ile birlik kararının alındığı BSP Konferansı'nda Sıtkı Coşkun'un sosyalizm vurgusu önerisinin, nasıl birliği çeler diye reddedildiğini... Sıtkı Coşkun bazen Marksizm ile sosyalizmin bir ve aynı şey olup, eylemin içeriğinde göreli buharlaşmalar yaşayabileceğini düşünmemişti herhalde. Evet Sevgili Sıtkı Coşkun, aşkolsun!

Sevgili Mustafa Yavuz, ÖDP çıkışı için, "aslında temel amacı ülkedeki sol/sosyalist odağın oluşması" (sf.297) olarak tanımlıyor. Yavuz, söyleşi yapılan birçok ÖDP'liye göre daha iyimser. "Şimdi kitlelere dönük politik faaliyet zemininde daha çok soru, daha çok tartışma, bizi daha ileri taşıyacaktır. Önümüz açık..." sözleriyle bitiriyor söyleşiyi.

Son olarak, BSP Kongresi'nde Kurtuluş ve Yavuz'un belirttiği çevreler (SBP'den, Yeni Yol "bağımsızlar"), birliği engeller gerekçesiyle bir "program yazılımına" değil, yazılmış ve BSP örgütlerinde tartışılmış olan "Program Taslağı"nın onaylanmasına, Kongre'den geçmesine karşı çıktılar. Bu da ayrı bir konu.

Gecikme, sıkışma ve kaygılar

Oğuzhan Müftüoğlu, söyleşide önce 80 sonrası gelişmelerin toplamının sağa kayma sonucuna değiniyor. "Devrimci bir tarzda yenilenme" için de, "ama nasıl olacak o da çok bilinmiyor" (sf.315) diyerek, en azından savrulma alanını sınırlamış oluyor.

Yavuz'un geçmişe ilişkin "güç" aranışı, Müftüoğlu'nda da mevcut: "Devrimci Yol çok güçlü bir harektti, diğer siyasetlerden farklı olarak Türkiye'nin siyasi kaderinde rol oynama, Türkiye'nin kaderini etkileme, kaderini tayin edici rollerde oynama durumunda olan bir hareketti.' (sf.315) Şimdi düşünün, başta TKP'liler olmak üzere, soldaki belli başlı kümeler Türkiye'nin kaderi ile eski hareket, örgüt, partileri arasında böyle bağlar kursalar ne olur? Herhalde

ÖDP üyelerinin yarısı ÖDP'yi boşaltır. Bu örneği vermemin nedeni, artık geçmiş güzellemeleri ve bunun devamı olabilecek yaklaşımların bugün için hiçbir anlamı olmadığında. Stalin'de şöyle şöyle yapsaydı bugün şöyle olurdu.. O halde geçmişe ilişkin değerlendirmeler, daha çok bugüne devrolunan yapısal yetersizliklerin yeni bir yapı alanı üzerinden aşılması, yeni bir paradigmanın oluşturulmasıdır. Bu yeni'nin besleneceği geçmişin ögeleri ise, artık çok da özel bir tarih alanına sıkıştırılamayacak tarzda kolektif ögelerden hareket etmelidir. Bundan sonrası ise, ilk özgünlükleri bir yanda olmak üzere, deyim yerindeyse özel alanların da kamusallaştırılmasıdır. Eğer bir harmanlanma olacaksa, böylesi öncülleri de olmalıdır. Bunun dışındaki harmanlanmalar, olsa olsa bazı özel çizgilerin estetize edilmesinden öte bir anlam taşıyamayacaktır.

O, Müftüoğlu, eski sosyalist ülkelere ilişkin, eski konumunu aşma işaretleri veren şeyler söylüyor. Ancak bir yerde, "Sovyetler Birliği'nde yenilen tabi ki sosyalizm, bir hayat umudu değildi. Sovyetler Birliği'nde yenilgi olarak ortaya çıkan şey aslında yeni bir hayat umudu doğrultusunda yapılan çalışmanın bir intikaya uğramasıdır, bir nevi bir kesintiye uğramasından ibarettir." (sf.316) diyor.

Yenilenin sosyalizm olmadığı sözlerindeki farklı bir sosyalizm kavramlaştırması, sosyalizme daha arı, saf bir anlam yüklüyorsa da yaşamın griliği yalnızca o arı olanı sosyalizm olarak tanımlamamızı engeller. Böyle yapılabilseydi, bu koyu bir teorisizm olurdu. Bence reel sosyalizme gerekenin ötesinde mesafelerde duranların tümü böylesi bir yöntemsel zaaf alanındadırlar. Üstelik gereken mesafelerde durmak hiç de o sosyalist ülkelerin örneğin sosyalist toplumsal formasyon alanında Marksist teori ile çok yakın ilişki kurdukları anlamına gelmez. Buradaki çok önemli ayrım, teori ile siyasal süreçler arasındaki gerilimli alanda siyaset perspektifi ve siyaset yapma gücünü zayıflatacak bir konuma savrulmaktan kaçınmaktır. Kuşkusuz teori-siyaset arası ilişkideki bir başka uç da, reel sosyalizme ilişkin her şeyi, aralarındaki dönemlendirme tarihleri farklı olsa da, siyaset adına "anlamak" tutumunda görülür. Anlaya anlaya tarih torbasına dönüşen bu yaklaşım ise, diğer uçtaki bir apolitizmi beslemektedir.

Reel sosyalizme oldukça haklı eleştiri getiren sosyalistler, aynı teorik duyarlılığı kendi tarihlerine ilişkin hiç göstermemişlerdir. Örneğin Oğuzhan Müftüoğlu, "Radikaliği, devrimci eylemliliği eylemin içeriğinde arayan" (sf.324) tutumuyla, sosyalizme ilişkin kavramsal arı'lık arayışı arasındaki çelişkinin farkında görünmemektedir. Bu noktada ya devrimcilik "yeni sola" mahkum olacak, ya da ondan ayrışacaktır.

O.Müftüoğlu ÖDP girişiminin gecikmişliğini dile getirip, bunu DY'un iç süreçlerine bağlıyor: "Bir tek geç kaldığımızı söylemek istiyorum. Bu kendi zaafımızdır. Türkiye solunun, bizim zaaflarımızdan ileri gelen, iç gerilimlerin, iç süreçlerin olumsuzluklarından ileri gelen bir zaman kaybı vardır. bunun çok

pahalıya malolmamasını umut etmekten başka yapacak bir şey yoktur." (sf.326) O halde çıkarsamanın Mütfüoğlu'nun değindiği "insanın bilinçli müdahalelerini, insan aklını da küçümsememek gerekir" yaklaşımıyla uyumlu bir şekilde özne olmaya yönlendirmek gerekir. Ama Müftüoğlu, öznenin "eylemin içerisinde" şekillenişi ile aslında umutsuzluğu pekiştirecek, fazlasıyla dolayımlı bir süreç kurgusunu yinelemiş olur.

DY, DY'cular için bir fasit daire haline getirilmiştir. DY, olumluluklarda vardır, olumsuzluklarda vardır, anahtar rolünde vardır, ama anahtar yoktur.

Müftüoğlu'nun "Devrim için tek yol devrimci yol" sloganına dair yaptığı açıklamanın (sf.327) Türkiye'deki diğer sosyalistleri inandırması ise çok güç. Çünkü bu, yoruma ilişkin bir konu değil, elle tutulur görüntü ve bilgilere ilişkin "arızi" bir sorundur. Bu noktada, kariyerizm için olmasa da grupçuluk, benmerkezcilik konularında inandırıcı olabilmek için "hoşgörü, kitabilikten uzaklık" gibi bildik temaların ötesine geçebilmek gerekir.

"..ÖDP'yi cazip kılan, ÖDP'nin itici gücü olan, aslında bir ölçüde burada yatıyor. İnsanlar kendilerini bu partinin başkanı kadar, parti meclisi üyeleri kadar etkili bir unsur gördükleri oranda buna katılıyorlar, bunu yapabildiğiniz oranda ÖDP başarılı olabilir.." (sf.320) Müftüoğlu bu sözlerin biraz öncesinde Marksizmin bürokratik bir yönetim anlayışına sahip olmadığını söylüyor. Bu doğru. Öte yandan ısıtıp ısıtıp, Sovyet deneyi ve Türkiye'deki sosyalist yapıların eski "klasik" tarzlarına getirilen eleştiri ile tarihsellik bütün olarak olumsuzlanmaktadır. Bu durumun, birazdan aktaracağım doğrularla birlikteliğinin, gerekli olan bir gerilimin ötesinde siyaseti ve kadroları nasıl kilitleyeceğini kestirmek güç olmasa gerek. "..''hiyerarşi, temsiliyet bütünüyle korkulacak, dışlanacak, hemen kurtulanabilecek şeyler olarak görülmemelidir. İşbölümünün her açıdan ekonomide ya da toplumsal hayatta hakim olduğu devletin, polisin baskısının egemen olduğu, siyasi hayatın o şekilde yürüdüğü bir ülkede, bizim de böyle bir anlayışa karşı mücadele ederken, belirli ölçüde hem bunlardan yararlanmamız hem bunları kullanmamız kaçınılmazdır. Sorun, solun bütünüyle kendini kaybedip, buna tabi olup olmamasından kaynaklanır..." (sf.321) Müftüoğlu devamında da benzer önemli şeyler dile getiriyor. Müftüoğlu'nun bu sözleri ÖDP'de diğerlerinin dile getirmeye dahi çesaret edemedikleri düşüncelerdir. Bu durumda söylenemeyenleri söylenir, tartışılır, iç çelişkilerinden arındırılır duruma getirmek gerekir. Gerekliliklerin iç gerilimlerini ise sürekli canlı tutmak..

Müftüoğlu"nun değindiği bir konu da "parti için platformlar" üzerine. Mustafa Yavuz, platform konusuna çoğulculuğun ötesinde parti içi yaşamın gerekleri, farklı görüşlerin yaşam hakkı olarak da baktığını (sf.293-294) belirtiyordu. Oğuzhan Müftüoğlu ise "Parti içi platformlar sözünden fazla birşey anlamıyorum"(323) diyor. "Kimi eski siyasi grupların partiiçi resmi platformlar şeklinde tanımlanmasının doğru olmadığını düşünüyorum.. Bir yeniden harmanlanma sağlıklı bir şekilde ancak devrimci mücadelenin gerçek

sorunları içinde olacak. Bu bakımdan eski siyasal yapıların, argümanlarını çizgilerini fazla abartmamak gerekiyor." (sf.323) yaklaşımında ÖDP'nin bugün mevcut grup ve çevreleri aşkın bir performans taşıdığı iddiası bulunmalı. Bu olmadığı durumda ise bu sözler, birilerinin örtük egemenliğine geçit verin, anlamına gelir. Şöyle düşünelim, bir Yeniden dergisi çıkmaktadır, Yeniden'cilerin kendilerince bir hukukları olacaktır ve parti yaşamına ilişkin yaklaşımlarını partide bir grup politikası olarak değil bireyler olarak yürüteceklerdir. Bu ne kadar inandırıcı olacaktır? Üstelik bunu söyleyen de partide diğer gruplar içinde insan sayısı en fazla olan bir çevre. Daha da önemlisi, parti olarak ÖDP kendini ideolojik-siyasal-örgütsel bir bütünlük olarak operasyonel tarzda tanımlamadığı müddetçe, grup ve platformların parti nezdindeki olumlu ve olumsuz basıncı artarak sürecek, olumlu basınç dahi bir moktada "didişme" olarak algılanıp, sunulabilecektir. Konunun bir başka boyutu da parti kendini öne geçirmedikçe, yani kendini tanımlamayıp bir üst aidiyet, belirlenim alanı olamadıkça harmanlanma yalnızca bir dilek, içtenliği örülememiş bir dilek ve söylem olacaktır. BSP deneyi gsötermiştir ki, harmanlanma, harmanlanmama dinamiklerince de karşıya alınabilmekte ve niyetlere karşın demogojik bir söylem olabilmektedir. Aynı sorun, ÖDP'de daha geniş ölçekli olarak önümüzde durmaktadır.

Bu noktada ÖDP gerçeğine ilişkin Ertuğrul Kürkçü'nün bir gözlemini aktarmakta yarar var. Kürkçü, herhangi bir gruba mensup olmayanları "üçüncü taraf" deyişi ile anarak, bu insanların gruplarla ilişkisine değiniyor: "...Üçüncü tarafın kimi unsurları, gövdesi nisbeten geniş akımlarla da bir şekilde eklemlenmeye başladılar. Bunu da hissediyorum.

"Artık MYK'daki, parti meclisindeki pek çok arkadaş, partinin kuruluş sürecinde olduğu kadar "üçüncü taraf" duygusu içerisinde değiller. Otomatik olarak bir tarafa eklemlenme ve onların kulisleri içinde şekillenme eğilimleri görülüyor.." (sf.127-128)

Kompleksli bir ilişki alanı : Kemalizm ve Kürt sorunu

Müftüoğlu Kemalizm sorununa değinirken önce bir gerçeğe işaret ediyor: "Türkiye'de kimi sol çevreler bildiğim kadarıyla 20-25 yıldır Kemalizm'le hesaplaşıp duruyorlar. Neredeyse kendi siyasal hayatları bundan ibaret." Gerçekten böyle. Üstelik Kemalizm'den kopanların büyük bölümü, başka şeylerden kopma becerisini gösteremiyorlar. Bu bir yana, Müftüoğlu'nun soldaki arazi bir duruma ilişkin bu sözleri, devamında söylediklerini doğrulamaya yetmiyor." ..Ama ÖDP'nin kendi siyasi çizgisini, bu öznel ideolojik tercihler üzerinde kurması mümkün olamaz. Bu ideolojik ayrımlara dayalı bir ayrışmanın anlamlı olacağını da sanmıyorum." (sf.327) Peki, hangi ideolojik belirlenim "öznel" olarak adlandırılamaz? Bunun sonu yoktur. O halde, "harmanlanma" ve "ayrışma", eğer sağlıklı, sıçratıcı tarzda yaşanacaksa, bazı öznelliklerin deyim yerindeyse parti birliği içinde deşilmesi gerekecektir. Bunu da her durumda mutlaka ayrışma olarak yorumlamamak gerekir.

Müftüoğlu'nun bu yaklaşımı, "Türkiye'nin geleceğinin faşist-şeriatçı güçlere karşı yeniden kurmayı hedefleyen bir politik çizgi" içine sol Kemalist olarak algılananlarla ilişkiyi de kapsarsa sanırım tehlikeli bir boyuta varacaktır.

Birilerinin Kemalizm'den kopuş nakaratı nasıl başka şeyleri örtükleşmeye yarıyorsa Müftüoğlu'nun Kemalizme karşı açık tutum almaması da kopuşmama olarak değerlendirilebilir. Kemalizmle sürdürülmeye çalışılan bu bağların Kemalizm'de varolan iradeci boyutu kapsamaması ise başka bir konudur.

Aslında Türkiye solunun anti-Kemalist ve Kemalizme bir şekilde sıcak bakan kesimlerinin büyük bir kısmı özne sorununu daha geniş bir zemine yayma güdüsüyle de hareket etmektedirler. Birinde anti devletçi sivil toplum veya Kürtler, diğerinde ruhları sönümlenmiş "sol Kemalistler"..

Müftüoğlu'nun Kürt sorununu bir şekilde "demokratik yeniden yapılanma" ya, bir ucuyla devrim sorununa havale etmesi, radikal çözüme işaret ediliyor görüntüsü yaratabilir. Ancak bu genişlik, bugün için Kürtlerle merkezi siyasal ilişkiden kaçınma gibi bir çerçeve üretiyorsa, burada neşteri vurmak gerekecektir. "Dar bir çerçevede kalan eylemler, bütün keskin aşırı görüntülerine karşın, burjuva politikalarının ayrıntılarına takılıp kalır." (sf.328) genel doğruları, kimi siyasal gereklilikleri alan dışına çıkarırsa buradan Kürt sorununa ilişkin koyu bir apolitizm ve daha başka şeyler çıkabilecektir.

"Yeni siyaset tarzı"nda neler var?"

Biliyoruz, TBKP'den bu yana "yeni siyaset tarzı" denilip, sözcüğün gerçek anlamıyla yerinde sayılıyor. Şimdi bu konuda, Oğuzhan Müftüoğlu'nun, yeni için, "o da çok bilinmiyor" temkinliğiyle yaklaştığı, ama çerçevesi DY tarafından atılan "hayatın içi", taban inisiyatifi", sosyalizmin ilişkilerini bugünden yeşertmek" vb. şeyler adına üretilenleri, Emre Senan hariç (Senan'ın kökenine ilişkin kitapta bilgi sunulmamış) DY-GBK kökenli insanlardan izleyelim.

Ahmet Asena, "demokrasi ve barış konularına sıkışıp kalmaktan" ve emekçi kitleleri bunun ötesine geçirebilmek için, bu "kısır politika tarzından kurtulmak ve hayatın zenginliğine denk düşen bir politik çalışmayı gerçekleştirmekten (sf.21) sözediyor ve ÖDP'ye bir "önkoşul" sunuyor: "evrensel boyutta düşünmek ve davranmak." Şu ünlü küreselleşmeye karşı "sadece ulusal güçlere dayalı tasarımlarla" çıkılamayacağını dikte etmek! (sf.22) Asena "uluslararası yardımlaşma ve dayanışma" öneriyor.

"İstanbul'da yapılan bir grevi Hong Kong'daki bir üretimle kırmanın mümkün olduğu bir dönemde, bu işyerlerindeki işçilerin dayanışması, elbette kaçınılmaz bir ihtiyaç" (sf.17) Asena, Hong Kong'daki işçilerin diyelim ki faşist etkiler taşıyor olması durumunda herhalde aynı işkolunda sosyalist olan başka işçi sınıfları arayacaktır.

Bu tür örnekler üzerinden tartışma, dipsiz bir kuyuya inmek demektir. Asena ve küreselleşmeden gözleri kamaşıp Türkiye'yi fazla göremeyen tüm

sosyalistler, emperyalizmi iç çelişkileri olmayan yekpare bir blok olarak abartmakta, tek tek halkalardaki sınıf mücadelelerini pek de devrimci olmayan bir tarzda küçümsemektedirler. Gerçekten gözler kamaşmıştır.

Bülent Forta ise dayanışmayı Türkiye özgülünde düşünüyor. Önce, iktidar sorununu tersyüz ederek. Forta'da "klasik tarza" vur abalıya cinsinden vuruyor ve "Biz bütün bu siyaset tarzının ötesinde bir iktidar merakı içindeyiz. Yani ÖDP iktidar olmayacak, ÖDP'nin temsil ettiği insanlar kendilerini iktidar olarak tasarlayacaklar." (sf.78) diyor. İnsanların dünyayı değiştirmenin yöntemi olarak bilişsel-düşünsel alan kurgularına dayalı olan bu yaklaşım, iktidarın bildik şekilde hükümet olmasıyla değil, sosyalizm deneylerinin eleştirisini de içerecek şekilde, "iktidarı bugünden yeşertme" (sf.78) özelliğiyle açıklanmaktadır. Bunun dayanağı da, sivil toplumun içinde kapitalizmin yeredinişi, iktidarın sivil toplum içinde kuruluşu gösteriliyor. Bu noktada Forta, "her türlü iyiliğin anası olarak kutsanan sivil toplum"culuğa karşı, sivil toplumun barındırdığı kötülükleri gördüğünü düşünüyor. Ancak yöntemsel olarak o da sivil toplumcular gibi "o iktidarı gevşetmeyi" (sf.79) siyasal alandan çok bu sivil toplumun siyasasına sıkıştırıyor. "Artık iktidar(ın) sivil toplum içinde kuruluyor" olması bir yanıyla doğru olmakla birlikte bu, kapitalizmin iktidarının bugünkü egemenliğini ideolojik düzeyde toplum içinde artan oranda pekiştirmesini gölgelememeli. Dolayısıyla ideolojik-kültürel yönlendirme araçlarının yer yer siyasal motivasyonlarla kitleler içinde yerleşiklik kazanması, "iktidar" çözümlemelerinin yalnızca sivil toplum içindeki ideolojik belirlenimlere indirgenmesini engeller. *İktidar, bu dolayımlar üzerinde beslenen çok daha fazla siyasal bir alana tekabül etmektedir.* Bu nedenle o iktidarın kitleler içindeki egemenlik alanlarının ideolojik düzeyde yer yer kırılabilir olmasını kavramsal olarak "iktidarı gevşetme" durumu, hele hele yeni bir iktidar nüvesi olarak sunmamak gerek. Zira kalıcılığı, yerleşikliği olamayacak, ancak sistemin egemenliği altında sosyalizmin kendine açabileceği alanların tahkimatı, bizzat sivil toplum içindeki yerleşiklikte kurgulanmamalı. Çünkü fazlasıyla hayatın içindeki kurumlaşmalar, hayatın içi tarafından emilip, massedilebilir. Bundan ötürü ve esasen de iktidar perspektifinin siyasal devrim gerekliliğinde yoğunlaşabilmesi için, burjuva iktidarın toplumsal düzeydeki yerleşikliğine karşı mücadelede, onun devrimci tarzda aşılması hedeflenmelidir.

Sosyalist hareketin toplumsallaşması, siyasallaşma ile paralel dolaylı toplumsal örgütlenmeler ve doğrudan siyasal kurumlaşmalarla beslenmelidir. Bu tür bir siyasal yoğunlaşma, elbetteki kitleler nezdinde dönemsel olarak kurumlaşmayı da hedefleyen toplumsal örgütlenmeler boyutunu ihmal etmemelidir. Ancak sosyalist hareket bu toplumsal örgütlenmeler mevzisini herşeyin önüne ve sonuna koyarsa, bu kurumlar sosyalizmin siyasallığını ve iktidar edimini soğurarak dışsallaştırırlar. Zira kapitalizmin egemenliği dışında imiş gibi gösterilse de pekala onun egemenlik alanındaki kimi boşluklarda devinmek, çok da sistem dışı bir faaliyet değildir. Örneğin, "Aşevleri,

sağlık problemlerinin, eğitim problemlerinin çözülebilceği kanallar vb." (sf.79) tam da bu çerçeveye oturur.

Bülent Forta "Yüzlerce dayanışma türü bulabiliriz." derken önemli bir noktaya da değiniyor, bunun "hayal gücüne" ve "ülkenin koşullarına bağlı" olduğuna. Dolayısıyla Forta hayal gücü ile koşulların uyuşmayabileceğini görüyor, kabul ediyor. Ama buna karşı seçenekleri sunma doğrultusunda hayal gücünü hiç çalıştırmıyor. Öte yandan aynı satırlarda yapılan, "Ekonomik, ideolojik, kültürel, politik vb." (sf.80) dayanışma örnekleri yanlıştır. Anti-kapitalist bir sistem karşıtı açısından tüm bu düzeyler, dayanışma değil, özü itibarıyla olsun biçimlenmeleri itibarıyla olsun birer mücadele alanıdırlar. İdeolojik, kültürel dayanışma olmaz, zira ideolojinin bir hegemonya aracı olduğu koşullarda, bunun ancak sınıflar arasındaki mücadelenin bir boyutu olduğu, böyle olması gerektiği söylenebilir. Kültürel alan ise, ideolojik olanla bütünlenmek üzere, bir aydınlanma ögesidir; dayanışma gibi alt kültürleri veri alan bir konu değildir. İki sol sanatçının dayanışması veya daha çoğunun sistem içinde yaşam mücadelesi verebilmesi ya da bir formasyonun yayılabilmesi için kimi örgütlenmelere yönelmeleri, dayanışma başlığı ile sınırlı bir alanın ötesine geçecektir. Politik alanın dayanışma alanına alınması ise, siyasetin yoğunluk düzeyinin düşürülmesinden öte bir anlam taşımamaktadır.

Ekonomik dayanışma adına açılan "bir iç ekonomi" başlığı bence hepsinden önemlidir. Şöyle ki, reel sosyalizmde "değer yasası"nı görünce dudakları uçuklayıp "olmaz olmaz" diyenler, kapitalizmin göbeğindeki sosyal dayanışma örneklerinin o yasadan muaf olacağını mı düşünüyorlar. Bu noktada, reel sosyalizme yöneltilen ve yöneltilebilecek bu eleştirinin bir samimiyet, iki kapitalizme yöneltilenle ideolojik ayrışma noktalarının örülmesi gerektiğini, bunun da tüm yeni sol ve bu yönelimi paylaşanların boyunlarında taşıdıkları ağır bir zincir olarak ideolojik ve etik bir sorun olduğunu söylemek istiyorum.

Sosyalist Papa'lar olmamak için, dayanışmanın siyaset belirlenimli olarak gündeme getirilmesi gerekir. Sorun Forta'nın değindiği ve dayanışmayı gerekçelendirdiği "dışlanma"ya karşı "onları koruyabilmeye yönelik, onlara yönelik saldırılar karşısında duran iç mekanizmalar" (sf.79) düzeyinde ele alınırsa, ezilenlerin pedagojisi ile uğraşmaktan başka işi olmayan sosyologlara (ki bilimsel bir çaba olarak onun değeri bence çok daha fazladır) dönüşmek mümkündür. Bu siyasetin, birincil ve merkezi sorunu değildir. Siyaset elbette bu dolayımları kapsamalı ancak merkezi sorun haline dönüştürülmemelidir.

Ayrıca bu tür dayanışma etkinliklerinin yapılabilirliği, esasen siyasetin toplumsallaşmasına, Forta'nın gördüğü "ülke koşullarına" bağlıdır. Bugün Türkiye'de sosyalizmin merkezi sorunu, siyasallaşma ve toplumsallaşma iken, sosyalist siyaset mesajı çok düşük olan bu tür "ÖDP kataloğu" ve onun "iç ekonomi"sinden tatmine ulaşamayacak bir vicdan üretiminin ikiliklerinde hapsolunmamalıdır.

Konunun önemi ve belki de gülünç yanı, "yeni"nin ufkunun bu denli sınırlı olmasıdır. Bu da Türkiye'de olması gereken sosyalist siyasetin yalnızca kendiliğinden bir avantajıdır. Ancak kendiliğindenliğin sosyalizm için aynı zamanda bir dezavantaj olduğu da unutulmamalı.

Siyasal ve örgütsel süreçler, burada eleştirilen "yeni tarz"ın elinde sanki bilgisayar oyunlarındaki ulaşılabilir sonuçlar gibi bir "oyun" mantığı içinde düşünülmektedir. Erkan Kayılı, parti içi işleyişi, "Herkesin itirazını da ifade edebileceği bir mekanizma kurmalıyız. Bu da, partinin bütün binalarında, modemle bağlanmış bilgisayarlardan oluşan bir network ağı olabilir. Tek tek insanların da bağlanabileceği modem ağı. Herkesin işyerinde, bir kısmının evlerinde bilgisayarları var. bütün parti üyelerinin sadece bir bilgisayarla birbirine bağlantısını sağlayabilirsek, isteyen bir düğmeye bastığında, Sinop"taki toplantıda ne olduğunu öğrenebilir. Öğrenmekle kalmaz, eleştirilerini iletebilir.

Partide çok fazla sayıda bilgisayarcı arkadaş da var. bu arkadaşlar böyle bir projenin hazırlığını sürdürüyorlar. Bu şeffaflıktır, bilgiye erişebilirliktir ve katılmaktır. En demokratik mekanizmadır." (sf.112-113) Geçenlerde İnternet'te yapıldığı gibi, herhalde mitinglerde artık bilgisayarlarla yapılır. Ama herhalde bundan önce parti kongresi bilgisayarlar üzerinden yapılarak rüşt ispatlanır! Bilgisayarın belirli konularda ve işlevsel kullanımını yadsımaksızın söylüyorum, parti içi işleyişi böylesi bir eksene kaydırma, "en demokratik mekanizma" illüzyonuyla birlikte günümüz sol kadrolarındaki apolitizmin ulaştığı düzeyi göstermektedir. Reel sosyalizmin yabancılaşma örnekleri üzerindeki hassasiyet acaba Türkiye'deki birçok uçukluk nezdinde neden sergilenmemektedir? Sanırım sorunlar apolitik bir eksende ele alındığı için.

Örgüt sorununda devrimci ilişkiler manzumesini üretemeyen bu bakışın, "Bülent Forta'nın düşündüğü ikinci bir proje var" şeklinde tanıttığı dayanışma konusuna şöyle yaklaşıyor: "Politik örgüt dağılır, toplumsal örgütlenme dağılmaz." (sf.113) Erkan Kayılı, böylece kurgulanan dayanışma ağının kendiliğinden toplumsal formasyon alanına oturduğunu kabul etmiş oluyor. Gerçekte, bu tür toplumsallıklar en kolay ve çabuk dağılacak bir formasyona tekabül ederler.

Tabi bir de kimi örneklere bakıldığında, turizm, avukatlık, doktorluk vb. alanlardaki dayanışma ağı bazen sistem tarafından hiç de karşıya alınabilir olmazlar. "Fazla propaganda etmeyin, cemaat olarak yaşayın" denir. Cemaat olarak. Burjuvazinin ve postmodernitenin buyurduğu üzere..

"Yeni siyaset tarzı"na katkı

Emre Senan bir İstanbul reklamcısı. Parti için "Türkiye solunu değil, Türkiye solcularını birleştirmek gibi bir hedefi" içermesi gerektiğini düşünüyor. Ama solcuların birleşmesinden de bir "Türkiye solu" çıkabileceğini düşünmüyor. Düşünmüyor çünkü serbest vezin katkı dönemidir şimdi. Emre Senan kuruluş hazırlıklarına değinirken, "Bir işi yapalım diyorsunuz ama o

işin yapılabilirliği, nasıl yapılacağı konusunda da birşeyler bilmek lazım. Paldır küldür olmuyor. Öte yandan onların o alışkın oldukları parti hiyerarşisi, bürokrasi gibi noktaların kırılmasında da bizim katkılarımız oldu doğrusu." (sf.86) Emre Senan, kuruluş şenliği davetiyesinin ve bir çok şeyin hazırlayıcılarından. Kuruluş şenliğine ilişkin duyulan kimi rahatsızlıkları bertaraf etmek için "Öyle 'biz varız' deyip üç kişi çıkamazsın ortaya. Üçüncüsü bunu hiç de asık suratlı yapmak zorunda değildik." (sf.87) diyor. Emre Senan hangi yakınmaları hedefliyor bilemiyorum, ancak her kimse, hiç kimsenin üç-beş kişilik kadro şenliği gibi ekstrem bir noktadan düşünmediğine eminim.

Senan, sosyalistlere "yeni devir"i dikte ediyor ve örgütlülüğe karşı hep bireysel inisiyatifi çıkarıyor, taban inisiyatifini değil dikkat! "Türkiye solu, her işi komitelerle çözmeye çok meraklı. Devri artık o devir değil. İstersek bilgi çok yaygın olabilir. O yüzden de bilgiyi kullanırken biraz daha birbirimize güvenirsek ve bu bilgiyi doğru kullanabilirsek herşeyi komiteler eliyle yürütmemize gerek kalmaz. "Senan'ın söylediklerinde doğru yanlar yok mu? var ama Senan'ın istediği, bir tarz olarak komite vb. örgütlülüğe karşı. Nedenleri ideolojik ve bireyseldir. İdeolojinin içerildiği bireysel yaratıcılığın bir örneği olarak izleyelim. "Davetiye metni, aşkın ve devrimin partisi diye bitiyordu. Sonra hangi marifetle bilmiyorum, ama GBK-BSP ilişkilerini ve partinin teknik kuruluş sürecini yürüten 15 kişilik komite vardı, o komitede bir şekilde sözcüklerin hiyerarşisi değişmiş. Ama kural değişmiyor. Sen bu kadar önemli bir şeyi, konulması gereken yerden alıp, bir başka yere koysan da, küçük yazsan da, eğer o önemliyse, bilinç onu oradan alır ve olması gereken yere koyar. Nitekim sonuçta böyle oldu." (sf.89) Sanırım Senan medyanın bilincini çok önemsiyor. Öyle ki 1 mayıs korteji için yapılan özel çalışmayı aktarırken "kortejin kendisi bir medya olarak kullanıldı" diyor ve sonra da Bakırköy'deki "bisiklet konvoyu"ndan bahsediyor. (sf.93) Yazık, sosyalist hareketin etkilemesi gereken Senan 'gibiler, sosyalist hareketi "terbiye" ettiğini düşünüyor.

Senan, yukarda yakındığı "müdahaleyi" değerlendirirken bunu küçük balıkların tehlikeden korunma güdüsündeki "sürü kompleksi" olarak tanımlıyor. Acaba kendisinin temsil ettiği kompleks ve kültürün tanımının ne olduğunu biliyor mu? Bence biliyor. Olsun, devri değişmiştir, sanılıyor.

Parti ismine değinirken de şunları söylüyor: "Markaların, isimlerin kendilerine ait bir hayatları var. Örnek vermek gerekirse, Arçelik. Ne demek yani... Ama şimdi Arçelik denilince ismin anlamı değil, akla binlerce ürün geliyor. Hacı Şakir Sabunu. Sermayeci olsanız, Hacı Şakir diye bir sabun çıkarır mısınız? Döverler adamı." (sf.91) Reklamcılar sermayenin ufkunu da zorluyorlar, ama sermaye tarafından sınırlandıklarını biliyorum. Bazı sosyalistlerin yapamaz göründüklerini, sermayenin yaptığını..

Emre Senan, "Bu süreçte çok önemli birşey vardı benim hala altına imza atabileceğim; Bülent Forta'nın parti olmayan parti tezi." (sf.89) Başka bir ya-

zıda değinmiştim, ekolojist sosyalistler de bu gerekliliği hissetmişler. Ekososyalist, ÖDP Parti Meclisi üyesi Aslı Delikara konunun orjinini "Die Grünen (Almanya Yeşiller partisi)'nin 'parti olmayan parti' sloganı.." (Ekoloji Politik, Ağustos 1996, sf.5) olarak açıklıyor. Bunu Türkiye'ye taşıyan da Taner Akçam'dı.

"Yeni tarz"da "ütopyayı inanılır kılmak" için şu tür duyarlılıklar da var: "Bugün çok somut bir tartışma oluyor. Mesela 'özelleştirmeye evet mi hayır mı?' Hepimizin kafasından şöyle bir yanıt geçiyor, 'Bana ne bunlardan? Sonuçta benim ütopyamda, bunların hiç olmayacağı bir toplum var.' " (sf.75) Bülent Forta gerçi özelleştirme ile arasına politik mesafe çizgisini daha sonra çekiyor ama son derece politik bir sorunda, önce, bugünden yalıtık bir "ütopya" özleminin öne çıkmasında bir sorun olsa gerek. Aynı şekilde özelleştirme karşıtı olan da bir "ütopya tasarımı" olarak düşünülüyor. Senan"da politika reklamsallaşıyor, Forta'da ütopyalaşıyor. Ütopyaya fazlaca vurgu, gerçekte bu alandaki kimi konuları daha fazla ütopikleştiriyor: "..doğal kısıtlamalar bir yana paraya endeksli, iktisada ilişkin, 'üretmek zorundasın' gibi hiç bir kısıtlamanın olmayacağı bir özgürleşme projesi." (sf.76) Parayı atalım, iktisadi boyutu atmak mümkün mü? İktisatsız bir komünizm ve üretme zorunluluğunun bulunmadığı bir komünizm mümkün mü? Fazlaca ütopik olanında evet. Ama "reel komünizm"de öyle olmayacak. Bunu da bir yana atabileceğimizi düşünelim; peki komünizmdeki özgür üreticilerin birliği, zorunluluklardan muaf mıdır? İkincisi, üretici vasıf, komünizmde yaratıcı vasıfla ayrılığını koruyacak mıdır ki Forta üretmeyi zorunluluk cenderesinin altına sokuyor. Son olarak, zorunluluk, gerekliliklerin yoğunlaşması durumudur. İnsan bilinci ve faaliyetinin en özgür ve yaratıcı olduğu dönemde dahi, gerekliliklerin bazen zorunluluklarca basınç altına alınabileceğini düşünüyorum. Başka türden bir komünizm, oluşum süreçlerinden kendisine devrolacak olanı yadsıyacaktır. Bu noktada, sosyalizm olsun, komünizm olsun, oluşum süreçlerindeki nosyonlardan, insan beyninin kurgusallığından daha fazla yararlanacaktır. Yani sosyalizm-komünizm, bugünün keyfi kurgusal bir tasarım alanı değil, oluşum süreçlerince belirlenecek bir toplumsal formasyon olarak düşünülmelidir.

Forta ÖDP'yi değerlendirirken, sorunlu yanını şöyle açıklıyor: "..ÖDP'nin temel handikapı bir yenilenmeyi, eski sol kültür içinde yoğrulmuş onun düşünce biçimlerine göre koşullanmış solun etik değerlerine saplanıp kalmış eski insanlar üzerinden gerçekleştirmek zorunda oluşudur. İki parmak daktilo yazmasını bilenlerin on parmak daktilo yazmasını, hiç bilmeyenlerden daha zor öğrendikleri söylenir. ÖDP'nin durumu biraz da buna benziyor; iki parmak daktilo yazmasını bilen bir dolu insan üstelik hep beraber on parmak daktilo yazmayı öğrenmeye çalışıyorlar.." (sf.81) Siyasetin öğreticiliğiyle, daktilo yazımı örneği oldukça farklıdır. Ama yine de Forta bir noktada haklıdır. Solun eski insanları, belirlendikleri kalıplara fazlasıyla yatkındırlar. Öte yandan Forta'nın değinmediği, ÖDP'nin de fazla değemediği gençliğin sorunlu yanları

düşünülünce ne olacaktır? İşin içinden nasıl çıkılacaktır? Bu noktada, merkezi belirlenimleri, merkezi yönlendirmeleri, kuşakların harmanlanma gerekliliğini öne çıkarmak, yanıtı dışında bir yol olduğunu sanmıyorum. "Ara yollar" ise ÖDP'nin olmasın. Benim kaygım da bu yönde.

Ahmet Asena'da benzer bir noktadan konuya yaklaşıyor: "ÖDP'yi bekleyen bir diğer tehlike, günlük ihtiyaçları nedeniyle yenilenme çabalarından vazgeçmesidir. Ancak bunun belirtileri bugünden başlamış durumda. Örgütlenme ve siyaset yapış tarzında yakın geçmişin modelleri dışına çıkılamıyor. Örgüt modeli içerisinde, yeni arayışların, etkinliğe feda edilmesi eğilimleri ortaya çıkıyor." (sf.22) Asena'"nın son cümlesindeki bir nokta çok önemli. Eğer yeni arayışlar, etkinlik unsuru olmaksızın, etkinlik sırasında da eski tarzın hiçbir unsuru yeralmayacaksa, bu durumda yeni arayışların bu biçimine hiç geçit vermemek gerek. Ayrıca eğer eski diye militanlık, kavgacılık bugün birilerinin ulaştığı "olgunluk" nedeniyle geri itilecekse, bu olgunluk da yadsınmalı.

Örgütsel model oluşumunda ve yeni kadro tipolojisi oluşturmada iki şey önemlidir: İlkinde deneysellik, ancak burada merkezi yönlendirmenin içerildiği bir deneysellikten sözetmek gerekir. İkincisi, kadro yetiştirmede ise kuşaklar harmanlanması (ÖDP'de bu açıdan işlevli olacak çok sayıda "ara kadro" adayı vardır) ve eğitimdir. Tabii bunların yapılabilmesi için parti gibi parti olmayı benimsemek gerekecektir. Parti ya da siyaset, ağız yanıklıklarıyla çorbayı kaşıklamaktan vazgeçme tutumuyla yapılmaz.

Söyleşi yapılan diğer ÖDP'lilere geçmeden önce birkaç noktaya kısaca değinmek istiyorum. İlki Erkan Kayılı'nın GBK öncesinden başlayarak ÖDP'nin kuruluş öyküsünü anlatımından, bu partinin hiç de "aşağıdan yukarıya", ya da yaygın olarak kullanılan bir tabirle "tabandan" kurulmadığı çıkarsanabilecektir.

İkincisi, Erkan Kayılı'nın anlatımından öğreniyoruz, Emre Senan'ın özgürlük istediği alan tarafından hazırlanan kuruluş davetiyesindeki bir dizi tanımlama ve sıfatın arasında "milliyetçilik", "duru Türkçe" gibi şeylerin de bulunduğu ve 15 kişilik komitece çıkarıldığı, "sosyalistlerin" ibaresinin aynı komite tarafından eklenmesiyle ilgili. Eminim ki "taban" ne milliyitçiliği önerirdi, ne de sosyalistlerin tanımlamasını ihlal ederdi. Bu durumda göstermektedir ki, ÖDP'nin kuruluşunda, sosyalistler, kendilerini pek de sorumlu olmayan bir tarzda rahat bırakmışlardır. Pirincin taşını ayıklamak bu durumda doğal olarak uzun sürecektir.

ÖDP'nin kuruluşu kişisel anlatımlardaki "rahatlıklar"dan arındırılmalıdır ki ÖDP'ye, bu öyküleri anlatanlar da inanabilsin. Kayılı, "..birkaç arkadaş yemek yerken, bu memlekette bir parti olsa ne iyi oluruz, kendimizi rahat hissederiz' diye bir fikir doğdu." (sf.97) diyor. ÖDP'nin kendimizi rahat hissetmemek için de kurulduğunun perspektife ilişkin bir sorun olduğunun anlaşılmasını diliyorum.

Son olarak, Bülent Forta'nın "sosyalist tarih ve köklerle bağı kopartmadan,

yeni bir dönemin açılacağı bilinciyle hareket etmek" (sf.65) tutumunun DY"un "tartışma süreci"nin ötesinde de bir anlamı olduğuna ilişkin. Forta'nın değindiği "tarih bilinci", "1930'larda oluşmuş argümanların" ötesinde, 1930 öncesi ve sonrasındaki Marksizmin kavramlarına başvurmayı gerektirir. Kısacası, tarih bilinci, tarih diye en olmayacak olanı sunmayı engellemesi gerekir. Ayrıca eğer, eksikli tanımlandığı gibi "sosyalizm hem bir politik program işi, hem de hareket işi" (sf.72) ise bizlere "Başkalarının.. sosyalist sıfatı yakıştırması"ndan artık çok fazla hoşnut olmamak gerek, çünkü parti programatik, siyasal ve örgütsel bir alanda netlikli tanımlanabilir bir bütünlük arzetmelidir. Hareket boyutu ise, süreç kurgularından önce, bir politik hareket için bugünden başlar.

"Ekonomik Demokrasi" ve Ikinci Demokratikleşme Planı Arayışları

Hayri Kozanoğlu 1980 sonrasında ki iki önemli gelişmeye, uluslararasılaşma ve çift kutuplu dünya dengesinden tek kutupluluğa geçişle oluşan dengenin içinde sosyalizme bir yer açmaya çalışıyor. Refah devleti uygulamalarının geriye atılmasının nedenini, "Çünkü geçmişte ülkede üretilen mal ve hizmetlerin talebi büyük ölçüde o ülkede çalışan insanlar, o ülkenin emekçi güçleri tarafından karşılandığı için, böyle bir mutabakat mümkün oluyordu. Küreselleşme ortamında, yani bütün dünyadaki tüketicilerin o mal ve hizmet üretiminin alıcısı haline gelmesi nedeniyle, yeniden gelir artırıcı politikalar, yeniden dağıtım politikaları bakımından, sermayenin emekle uzlaşmaya gitmesinin kendi açısından rasyonel kalmamıştı.." (sf.174) şeklinde açıklıyor.

Kozanoğlu bu gelişmeden hareketle emek güçleri için yeni mücadele biçimleri, yeni formları gerekliliğini ileri sürüyor. Ve eski örgütlenme formlarını "kol emeğine dayalı standart kitle üretiminin belirleyici olduğu geçmiş" döneme özgü olarak değerlendirip, gelişen süreçlere yeni cevap vermediğinin ortaya çıktığını söylüyor.

"Özgürlükçü sosyalizmin emeğe bakışına uygun örgütlenme modeli nedir?" sorusunu, daha önce "yeni sol adına ortaya çıkan partiler" olarak nitelediği partilere atıfta bulunarak "yeni gelişmekte olan sol kitle partileri, eksenlerine, üretim sürecinde emeğiyle geçinen insanları almakta" yaklaşımıyla yanıtlayarak, önce sınıfsal bir temel tanımlıyor. Devamında ise, "Ama bunu, sadece üretim sürecinde emeğiyle yeralan, istihdam sahibi olan insanların çıkarlarını sağlamak anlamında değil, hem mevcut formlar içinde yer alamayan insanların sistemden, toplumdan dışlanmasını önleyen dayanışmacı mekanizmaları geliştirmek, hem de gelecek süreç içerisinde onların sisteme emekleriyle katılabilecekleri.." bir olanak sağlama anlamında da düşünmek gerektiğini belirtiyor Kozanoğlu. (sf.175) Hayri Kozanoğlu'nun bu yaklaşımı aslında somut bir modele tekabül etmiyor, bunun aynı zamanda bir "süreç" konusu olduğunu görüyor. Kozanoğlu'nun bu model yaklaşımı, siyasaldan çok bir toplumsal tekabüliyet alanını tanımlıyor. Sosyalizmi esasen toplumsal tekabüliyet ilişkisiyle tanımlamaya çalışınca, doğrudan siyasal, örgütsel

formlar sorunu da atlanmış oluyor. Sosyalizmi devrim öncesinde de toplumsal dönüşüm izdüşümüyle tanımlamaya çalışmak, doğal olarak "aşağıdan yukarıya" doğru bir toplumsallığı gerektirir. Bu durumda yine doğal olarak, öncülük ekseni ve onun siyasal örgüt boyutu geriye düşer. Bu nedenle "toplumdan, aşağıdan yukarı bir dalga şeklinde gerçekleşebilecek bir sosyalizmden bahsediyoruz" diyor Kozanoğlu. Ama ilginçtir, bu doğrudan demokrasici yaklaşım bile doğrudan sosyalizmi üretememektedir. Üretilen, "Sosyalizme ucu açık olan bir parti" (sf.176) dir. Çünkü bu yaklaşıma göre sosyalizm, o aşağıdan yukarıya süreçteki toplumsal karşılığı yaratıldığında şekillenebilecektir. Bu boyutuyla siyasal devrimin uzağına düşülmekte, toplumsal devrim ise reformcu yaklaşımlara oldukça çanak tutar bir yorumla malül kılınmaktadır.

Şimdi dile getireceğim bu sistemin sınırları içinde somut proje üretme eleştirisi, benim bir yorumum değil. Yukarıdaki son alıntı ve birazdan değineceğim "ekonomik demokrasi" yaklaşımı, *"..ÖDP, ekonomik reformlar anlamında düzen içinde neler yapabilir?"* sorusuna verilen yanıt sırasında dile getiriliyor. Hayri Kozanoğlu, "ekonomik demokrasi"yi "hem ekonomik demokratikleşmeyi, insanların yaşam standartlarını, refahlarını arttırmak anlamında; hem de karar süreçlerine katılma becerilerini, üretimi tepeden denetleyebilme yetilerini artırabilmek anlamında düşünüyoruz." (sf.176-177) diyerek ÖDP adına konuşma yanlışına düşüyor. Ya da ÖDP içindeki egemen yaklaşımı yansıtıyor.

Kozanoğlu'nun "ekonomik demokrasi" olarak değerlendirdiği katılımcı, yabancılaşmayı önleyip sahiplendirici, sürecin bütününe bakabilme yetilerini geliştirecek yaklaşım, sosyalizmde veya kimi geçiş toplumlarında mutlaka uygulanması gereken bir tekabüliyete sahiptir, Ama bugünkü koşullarda böylesi bir yaklaşımın toplumsal tekabüliyetinin kesinlikle bulunmadığını söylemek gerekir. Kozanoğlu bu noktada bu tekabiliyeti "..dünyada tüm süreçlerin hızlandığını herkes kabul ediyor. Ben, demokratikleşme süreçlerinin de tahmin edilenden daha hızlı gerçekleşebileceğini düşünüyorum." (sf.182) sözlerine içerilen kurguda buluyor.

Kurguda bulunuyor ve somutlamaktan kaçınılıyor. Ayrıntılı bir ekonomik program sunulmayacaktır, çünkü "Bir de şu yönü var; aşağıdan yukarı karar mekanizmasının henüz işlemiyor olması nedeniyle programı dataylandırmamız, kitleler adına karar vermemiz anlamına gelir. İkincisi de, toplumun dengelerini bizim belirlememiz demek, belli reaksiyonların da doğması demektir. Bu çerçevede de çok ayrıntılı tartışmalara girersek, bu çok gerçekçi olmaz." (sf.179-180) Şimdi Kozanoğlu'nun değindiğimiz konudaki sistematiğinin dışına çıkarak söylüyorum; belirli adımlarda toplumun kimi dengelerini belirlemeye çalışmayan, kimi reaksiyonları göze almayan bir siyaset, dönüştürücü işlev ve boyuttan yoksundur. Kozanoğlu ve ÖDP'deki birçok sosyalist, bu yönüyle siyaseti kendiliğinden belirlenimli süreçlerin öznesi olarak kitlelerin algı, davranış ve alışkanlıklarına bırakarak, ÖDP'yi bırakalım

umut olmayı, ilgi odağı olmaktan çıkaracak bir yönelim içindedir. Kitleler, isterse emekçiler, isterse işçi sınıfı densin farketmiyor, "özne de sensin, programı oluşturacak olan da sensin, bir de aşağıdan yukarıya sosyalizmi kuracaksın" dendiğind, sanki bu görevlerin üstüne atlayıp herşeyi kendi ellerine alacak sanılıyor.

"Demokratikleşme süreçlerine" ilişkin beslenen iyimserlik ile egemen ideolojinin çok çeşitli dolayımlar üzerinden belirlenimi altında yaşayan kitlelere duyulan güvendeki "etik" yaklaşım; iktisadi süreçleri tahlil yanısıra uluslararasılaşmanın siyasal boyutları ve Türkiye kapitalizminin iktisadi olsun siyasal olsun yapılanışı ve refleksleri üzerinde biraz yoğunlaşırsa, ekonomik programı detaylandırmama temkinliliğinin yararlarını daha fazla hissedecektir.

Kozanoğlu, kurgudan ibaret yaklaşımını açarken, "Bize en çok sorulan bir soru"ya değiniyor: "kaynakların nereden geleceği. Bunun cevabı çok açık; kaynakları korkunç bir hızla tüketen bir savaş var." (sf.180) Kozanoğlu yıllık 7-8 milyar dolarlık savaş giderleri, vergi artırımı (emeğiyle geçinenleri gözeterek) ve bürokrąsideki keyfi harcamaların durdurulmasının, ekonomide ve sosyal yaşamda canlanma yaratacağını düşünüyor. Bu çok naif ama naifliği oranında aldatıcı bir düştür; zira savaş bitince, doğasının değişeceği veya ÖDP'nin kitlelerle birlikte aşağıdan yukarıya yürüyüşü sonucunda basınç altına alınıp terbiye edilebileceği, sınırlanabileceği varsayımına dayanılmaktadır. Ancak ne kapitalizm bu kadar çaresizdir, ne de sosyalistler bu kadar çaresiz perspektifler üretmelidir. Türkiye üzerinde biraz yoğunlaşınca veya Türkiye'deki yapısallık ve gelişmeler kendini daha sıcak olarak dayatınca, sözkonusu perspektifin kimi kırılmalara uğrayacağından emin olabiliriz.

Kozanoğlu, uluslararasılaşma konusundaki soldaki birçok insana göre yerinde bir temkinlilik geliştiriyor. "Dünya uluslararasılaşıyor genel varsayımından yola çıkılarak, 'Dünyada böyle bir trend var, biz de bu trende mümkün olduğu kadar entegre olalım' yaklaşımı çok teslimiyetçi. Eğer bizim çalışanlarımızın, emeğiyle geçinen kesimlerin belli kazanımları varsa, bunlardan hemen vazgeçelim gibi bir eğilimi benimsemek tabii ki, mümkün değil. Diğer taraftan biraz önce vurguladığım, 'Dünyada bir uluslararası emek dayanışması koşulları yaratılana kadar bekleyelim'de demek doğru değil. Mümkün olduğu kadar dünya dengeleri içerisinde, hem dışlanmadan, hem kendimizi dünyadan yalıtmadan, hem de tüm etkinlikleri, küresel sermayenin taleplerine endeksleyen uluslararası süreçlere birebir teslim olmadan bir dengeyi bulmak lazım." (sf.189) Kozanoğlu için aynı denge arayışının ekonomik sorunlara yaklaşımında da geçerli olmasını dilemek gerekiyor. Bence Hayri Kozanoğlu'nun ekonomiden daha fazla, "Yuppiler, Prensler ve Bizim Kuşak", (İletişim Yay.) çalışmasındaki ideolojik, kültürel, toplumsal çözümlemelerle, ki hepsi aynı zamanda siyasal konulardır, ÖDP'ye katkı koyması daha siyasal sonuçlar üretecektir. ÖDP'nin böyle bir ihtiyacı da var. Ben O Kozanoğlu' ndan gerçekten yararlanmış, birşeyler öğrenmiştim. Şimdi aynı şeyi söyleyemiyorum. Acaba kabahat yalnızca bende mi?

"Üçüncü taraf"tan gözlem ve öneriler

BSP-GBK birleşme döneminde 15 kişilik komitede iki taraftan olmayanlara "üçüncü taraf" denmiş. Bu daha çok Gencay Gürsoy ve Ertuğrul Kürkçü'nün söyleşilerinde geçiyor. Kendileri çok da benimsedikleri için değil, iki tarafla organik ilişkileri bulunmadığı için, sorular bu üçüncü taraf olgusuna yönelince onlar da değiniyorlar. Daha önce Kürkçü'nün üçüncü tarafın Parti Meclisi ve MYK'daki insanlarının gruplar havuzuna doğru yöneldiklerini gözlemlediğini aktarmıştım. Gencay Gürsoy ise bir soru üzerine, konuyu hareket ve parti geleneklerinin parti içindeki konumlarını kapsayarak şöyle yanıtlıyor: "Bugün partinin içinden baktığımda, taraflardan bir tanesinin artık taraf olmadığını görüyorum. Terminolojik ifadesiyle, hareket geleneğinden gelenler, partili gelenekten gelenler ve bir de üçüncü taraf. Artık bu mevzilenmenin çok geçerli olmadığını düşünüyorum. Çünkü partili gelenekten gelenlerle, hareket geleneğinden gelenlerin bir çoğu, artık yeni bir siyasi hareket içerisinde o kadar çok entegre oldular ki, böyle bir niteleme yapma gereği yok. Partinin kurullarındaki mevzilenmeye bakarken de, tarafları net bir biçimde tarif etmenin imkansız olduğunu görüyorum. ÖDP'lilik ağır basıyor. Ben de artık kendimi, üçüncü taraf değil, ÖDP'li olarak görüyorum. Ve biliyorum ki hareket geleneğinden örneğin GBK'dan gelen arkadaşların ya da BSP'den gelen arkadaşların birçoğu da kendisini öyle hissediyor.

"Ama hala hareket geleneğinden gelen ve partinin bugünkü siyasi projesini, temsil ettikleri geleneğe doğru çekmeyi hedefleyenler var. Bunda haksız da değiller, bu hukuka sahipler, ama gruplaşma oluyor ve şema değişiyor." (sf.150)

Gencay Gürsoy'un "Bunda haksız da değiller, bu hukuka sahipler" sözlerine bir anlam verebilmek güç. Bu haklılığın ne tür sonuçlar verebileceğini sanırım Gürsoy'da hissedecektir. Hareket geleneğinden gelenlerin ÖDP'yi kendi geleneklerine doğru çekmeye çalışmalarını, ben ilk kez Kuruçeşme'nin sonu olan "Devrimci Sosyalist Blok" döneminde gözlemlemiştim. Bu sendrom için o zaman "hareket geleneğinin estetize edilme çabaları" diye düşünmüştüm. Bu BSP'de de sürdü, ama pek yapılamıyordu; ÖDP'de ise daha geniş olanakları olsa bile yine yapılamayacak. Zira hareket geleneği estetize etme çabalarına uygun bir altyapıyı sunmuyor. Şunu da söylemek istiyorum: gerek hareket geleneği gerek parti geleneği kökenlilerin çoğunluğu, kökenlerinin gelişkin yanlarını değil, deyim yerindeyse en geri yanlarını, "yenilgi"den dolayı en çok deforme olmuş özellikleriyle birlik süreçlerine taşınmışlardır. Her iki gelenek, çözülüş momentlerindeki özel güçsüzlükleriyle birliğe sarılmışlardır. Bu noktada herkesin dile getirdiği birliğin pozitif gereklilikleri, yeniden yapılanma vb. söylemlerin, ilk olarak sözkonusu geleneklerin, yeniden yapılanmada kullanılabilir gelişkin yanlarına, ikinci olarak da yeni dönemin gereklerine uygun bir içeriğe kavuşturulması gerekecektir. Bu tarihin estetize edilmesini değil, içererek aşılması sonucunu verecek, (ya da daha temkinli bir yaklaşımla) verebilecektir.

Sosyalist harekette bugün en geri yanlara göre belirlenme, oldukça yaygın bir durumdur. Bakıyorsunuz kimi grupların içinde en "çığırtkan" ama en geri perspektife sahip olanlar, dibe vurma döneminin söylemleriyle en ön safı tutup belirleyici olabiliyorlar. Kuşkusuz bu durumda, "en ileri" olanların yine dibe vurma döneminin bir sendromu olarak şekillenen acz içindek iizleyici konumları, "hele bunlar da yaşansın belki bir keramet vardır" yollu yaklaşımları belirleyici bir etkendir. Tamamen benzeşmese de bu durum ideolojik konularda ve ayrıca ÖDP'nin kapsayacağı güçlere ilişkin olarak da sergilenmektedir. Bu durumda ise, ideolojik örtüşmeden, geçişkenliklerden sözetmek gerekecektir. Örneğin ahı gitmiş vahı kalmış sol Kemalistlere, CHP'nin, DSP'nin "sol kanadı"ndan gelenlere yaklaşımda bu görülebilmektedir. Gürsoy, bu "sol kanat" mensuplarının "devletçiliğe" yakın duranlarıyla buluşalamayacağını, dolayısıyla devletçiliğe mesafeli duranlarıyla buluşabileceğini söylüyor. Bu konunun "ÖDP'yi tarif eden önemli ayraçlardan birisi" (sf.151) olduğunu söylüyor Gürsoy.

Bu noktada "sol Kemalist" veya CHP, DSP'nin "sol kanat" (sahib bu partilerde böyle bir *kanat* var mıydı?) mensupları ile ÖDP'deki egemen yaklaşım, eğer o insanlar gerçekten devletçiliği vs. yadsıyorlarsa, siyasette öznenin ve sosyalist kuruluş sürecinin önemli bir damarı olan devletle örtüşük kamusalcılığın yadsınması temelinde bir araya geliyorlar demektir. Ama bence konu ÖDP için değilse de CHP-DSP'den gelenler için bu kadar dramatik olmasa gerek. Çünkü onlar CHP-DSP'yi "devletçi gelenek" olarak algılayıp oradan ayrılmıyorlar. Tam tersine sosyal demokrasinin devletçilikle de geçişkenliği olan toplumsal çıkar paydasından uzaklaştığı, emek-sermaye uzlaşması misyonlu siyasetin tıkanıklığın gördükleri, hiçbir bu partilerin burjuva siyasetinin merkezine çekilerek tasfiye olması noktasında, çok genel anlamda sol duyarlılık taşıdıkları için ÖDP'ye gelmektedirler. Kısacası, eskiden şu grup ya da partinin içinde olupta bugün CHP vs. den ayrılanlar orada aradıkları pırıltıyı bulamadıkları için "yuvaya dönüş" yapmaktadırlar.

Tam da burada şu gerçeği kimsenin yadsıyabileceğini sanmıyorum: Siyasette yeni katılımlarla birlikte bir hercümerç yaşanmayacak ve gelenlerle birlikte "ortak arayış" gibi oldukça alt bir noktadan başlanmayacaksa eğer, sözkonusu ana gövdenin ekseninin netlikle tanımlanmış ve ona uygun eğitme, "soğurma" kanallarının bulunması gerekir. Ama 40-50 yaşındaki insanları eğitmek olur mu denilirse bu kötü bir apolitizm olacaktır. Öte yandan Gürsoy'un da dile getirdiği ve aslında doğru olan "Bizim ideolojik çerçevemiz oluşmakta olan bir çerçevedir" denip bir yandan eksen bulanıklığını çağrıştırır öte yandan, hemen devamında "ama en azından devlete karşı mesafeli bir noktada bulunuyoruz" (sf.151) sözleriyle bir "eksen" oluşturulmaya çalışılırsa, bu eksenciklerin sözkonusu ideolojik çerçevenin merkezine oturduğu, en azından bu konu özgülünde, anlaşılabilir.

Dolayısıyla şu ihtiyaç oldukça barizdir, ÖDP çerçevesini bir an önce net-

likle oluşturmalı, bu konuda parti içinde organize tartışmalar (bununla ilk kez Çankaya İlçede başlatılan kendiliğinden Konferanslar dizisini kastetmiyorum) bir an önce başlatılmalıdır. Elbette bir siyasi çevreye gelen her insan, her yönüyle o çevrenin görüşlerini benimsemiş, içselleştirmiş olamaz. Bu anlamda Marksist bir partiye Marksist olmayanlar da girebilir; Marksist olma sürecinin bir ilk adımı olarak. ÖDP'de illa da Marksist olmak gerekmiyor oyunu oynanacaksa eğer, bu durumda ÖDP'nin emek eksenliliği, (ki bu da Marksizmle ilişkiye girmeksizin pek tanımlanamayacak tersi bir yönelim ise ÖDP'yi sınıfsal dinamikler nezdinde kilitleyecektir), kamusal alan tanımıyla birlikte netleştirilmelidir. Burada sorun, üye kapsayıcılığındaki gerekli esnekliğin, herkesin geldiği gibi durma ve bulaşıklık yaratma özgürlüğü olup olamayacağıdır. Bu konuya ilişkin önce şu söylenmeli ki, birlik amorf yapılar oluşturmak değilse, siyaset belirli netlikler üzerinden yürütülebilir bir edim ise o halde bırakalım sosyal demokrasiden gelenleri, sosyalist hareketin bizzat kendi kadrolarındaki ideolojik-kültürel-siyasal-etik olarak sorunlu yanların bile kapitalist toplumsal formasyonla ayrıştırılması, bir dönüşüm sürecinde aşılması gerekecektir. Bir sosyalist hareket, dönüştürücülüğüyle en geniş kapsayıcılığa ulaşacak ve bugünkü kısıtlılığı aşabilecek, toplumun değişik kesim ve kökenlerinden oluşan sınıfsal-toplumsal dinamiklere ulaşabilecektir. Bugünkü durumu ile ÖDP, hissetmeye başladığı tıkanıklığını, sosyal demokrasiden gelenlerle ya da devletçi olmayan bir yönelimin küçük mutluluklarıyla aşamayacaktır.

Bir başka konu çoğulculuk. Bu konuya ilişkin olarak kimileri gruplara, kimileri sınıf içi, kimileri de toplumsal kesim için farklılıklara, kimileri de bir birey içindeki "çok kimliklilik"lere, bazen de bölgesel-kentsel ve semtsel farklılıklara dayalı çoğulculuk tanımlama gayretlerini TBKP ve BSP'den beri izliyoruz. Konu bu kadar yayvan bir zeminde ele alınıp siyasi olarak da bir adım ileri iki adım geri temposuyla yaşayınca, haliyle çoğulculuk da pek tanımlanamıyor. Gencay Gürsoy'un bu çeşitlilik içinde çoğulculuğun güvencelerine ilişkin soruya doyurcu bir yanıt vermesi de güç. Yine de Gürsoy'un yukarıdaki "tanımlar" gibi geniş bir yelpazeye yönelmemesi önemli. Gürsoy, açıklık ve şeffaflığı, kurulların izlenebilirliğinin sağlanmasını dile getiriyor. Bu kapsamda ayrıca MYK toplantılarının banda alınıp dağıtılmasını düşünüyor ama öneremiyor, bu kez de insanlar konuşurken psikolojik sıkıntı yaşacaklar diye düşünüyor. Net olmasa da açıklık ve şeffaflık için bu tür arayışları önemsiyor Gürsoy. Ne yazık ki ÖDP, insanların savundukları görüşlerde de ikirciklilik yaratabilecek denli kötürüm bir zemin sunuyor. Yoksa ne Gürsoy, ne de diğer ÖDP'liler içrek bir sistemin esiri olabilecek, yetenekleri kötürüm insanlar değiller.

Gencay Gürsoy'un değişik söyleşilerinde ortak bir payda var, o da parlamenter kanalları gereğinden fazla önemsemesi. Parlamento, sosyalizmin geniş ölçekli kavgasının bir alanı olarak değil, aslında kaçınılmayacak bir kar-

şılaşmadan kaçınma, korunma için örneklendiriliyor. Toplumsal meşruiyetin korunması.."..parlamenter mücadele olmadan Türkiye'de gerçek toplumsal legalizeye kavuşmak kolay kolay mümkün değil. Toplumsal meşruiyetiniz tabii ki var ama idari meşruiyet için bu gerekli. Örneğin en fazla Karadeniz bölgesinde yaşadığımız devlet baskısını aşmak için, parlamentoda temsilcimiz olması lazım.. Bu bize pek çok pratik meselede çok büyük kolaylıklar sağlar. Örneğin Devlet baskısına karşı çok net tavır almak olanağı sağlar. Daha da önemlisi hala ÖDP'ye karşı belli çekingenlikleri olan kitlelerin bunu aşmasına yardım edebilecek bir psikolojik rahatlık sağlar." (sf.157)

Parlamentoya girmenin, Gürsoy'un sıraladığı yararları olabilecektir olmasına ama bunları kurgularken şöyle bir Türkiye'ye, parlamentonun kapısı önünde olup bitenlere, DEP'lilere, Fethullah Erbaş'ın üstüne yürünmesine ve daha sonra olabileceklere bir bakmak, bir düşünmek gerek. Konuyu buradan, kurgusal bir tarzda, doğrusal süreçlerle ÖDP'nin ya da genel olarak sosyalist hareketin önemli gelişme süreçlerini yaşamış olarak tahayyüli bir üç beş yıl sonrasına taşıyalım. Birçok ÖDP'li bu tür bir tahayyüle zaten fit durumda. Evet, gittik üç beş yıl sonrasının gücüne, acaba o zaman bu sistem sosyalistlere güler yüzle buyurun parlamentoya da girin, sokaklar da sizin olsun mu diyecektir? Yoksa yumuşak karşılaşmalar yanısıra ve esasen parlamenter kanalların da kalkan olamayacağı kimi karşılaşmalara mı hazırlanmak gerekir. Bu noktada ÖDP projeksiyonunun operasyonel bir yörünge doğrultma işlemine tabi tutulması gerektiğini düşünüyorum. Bu keyfi bir öznel tercih değildir. Devrim-karşı devrim ilişkisinin diyalektiği, sosyalistleri uyanık, militan, hazırlıklı, sezgi ve güçlerini geliştirecek bir maddi güç olmaya yöneltmelidir. Kapitalizmin siyasal-militer aygıtları, bu sistemi korumanın sert refleksleri öncesinde, sol yükselişi önleme ve çelme refleksleriyle de donanmıştır. Bu nedenle ÖDP projeksiyonu birincil taraf olamadığı ve olamayacağı bir dizi toplumsal-siyasal gelişmeye en azından kendi içindeki kimi harmanlanmalarla hazırlanmalı, bununla da yetinmeyerek, yeni bir gelecek projeksiyonu ile sözkonusu dinamiklerin mümkün olan hepsiyle buluşmayı hedeflemelidir. ÖDP gidip orada yenilenmenin standardizasyonuyla bir eksen olmaya çalışsın. Olabilirse. Bu, bugünküne göre daha siyasal bir tutum olacaktır.

"Sosyal demokrat" kökenin dinamizmi

Yakın dönem sosyal demokrasisi kökenli Bozkurt Nuhoğlu ve arkadaşları, 68'liler Vakfı'nda, önce adı "Bu artık böyle devam edemez" olan hareketi oluşturuyorlar. Sonra ad değişikliğiyle "Anadolu Demokrasi Hareketi" oluyorlar. Sonu H harfi ile biten diğer hareketlerden farklı olarak solla buluşup, GBK içinde yer alıyorlar. ADH'nın yönelimi, "Türkiye'nin üç temel sorununa" oturtuluyor: "Bir, hakça paylaşım, iki demokrasi, üç insan hakları temelinde bir siyasi yapı" (sf.54) Sosyal demokrat partilerin de altına imza atabileceği bu yaklaşım, toplumsal dinamikler alanında kökeninden ayrışıyor ve emekçiler, öğrenciler ve aydınlar, Kürt dinamiği ile Alevileri sıralıyor (sf.55). Bozkurt

Nuhoğlu, "ÖDP'nin demokratik merkeziyetçi bir yapıya kavuşmasını istiyorum" (sf.57) diyor ve "ÖDP'nin temel zaafı"nı, "henüz parti olmaması"nda (sf.58) buluyor. Nuhoğlu, "Bir kere iktidarı reddeden gruplar var partide. Ben iktidar falan istemiyorum diyor. O zaman, ben öyle bir yapıda bulunmayı çok fantastik görürüm kendi açımdan. Yani inançlarım iktidar olmayacaksa bu toplumda, yani bu toplumu inançlarım doğrultusunda etkileyecek, değiştirecek bir siyasi erke ulaşmayacaksam ben böyle bir yapıda bulunmam." diyor.

Nuhoğlu'na soruluyor: *"Bu kadar uç bir nokta olarak mı görüyorsunuz?"*

"Evet, ama kafam diyaloğa açık, arkadaşlar beni ikna ederlerse o zaman yanlışlığımı kabul ederim. Ama bazı arkadaşlar iktidarı reddediyorlar. Tüylerim diken diken oluyor "Bizim temel amacımız iktidar falan değil' diyorlar, o zaman niye bir aradayız biz yani?" (sf.59) Nuhoğlu, "Bir kere ben partideki üye yapısına da karşıyım. Böyle üyelik olmaz bir kere. Üye, partinin sorumluluklarını taşıyan insan demektir. Üye bir taşıyıcıdır.." deyince, *"..Bu kadro partisi anlayışını çağrıştırıyor. Böyle bir şeyi mi kastediyorsunuz"* sorusuna Nuhoğlu, "Kesinlikle onu kastetmiyorum, zinhar." (sf.60) diyor ve kadro yapısının oligarşikliği, köleler manzumesi olması gibi nitelemelere varıyor.

Bozkurt Nuhoğlu'nda birçok şey var. Demokratik merkeziyetçilikten, işlevli üyeye, kadro örgütünün köleler manzumesi olmasına, Kemalizmin laiklik, cumhuriyetçilik gibi ögelerini (sf.62) devralmaya kadar. Nuhoğlu'nda sosyalizmle geçişkenliği kurulabilecek ögeler var ama sosyalist anlamlandırma yok. Niye yok demiyorum, yalnızca yok. Ama duyarlı bir partili yaklaşımı var.

"Toplumsal" hareketlerde durum

Toplumsal birer olgu olan, çevre, kadın, barış, insan hakları etkinlikleri ÖDP'de kolaylıkla "toplumsal hareketler" olarak lanse ediliyor. Yeşiller, kadınlar, savaş karşıtları ve insan hakları etkinliklerinin içinden gelenlerin söyleşi sırasındaki tüm anlatımları, bu "hareketler"in toplumsallığı da, hareket olma boyutunu da kazanamadıklarını gösteriyor. Elbette ki olguların aynı zamanda toplumsallaşabilir ve toplumsallaştırılabilir bir özelliği vardır. Ancak bu etkinliklerde böylesi bir kümelenme yaşanamamıştır.

Anlatımlardan çıkan bir sonuç şu: tüm bu etkinliklerin içindeki sosyalist veya sosyalizm yönelimine açık olan insanlar, ÖDP'ye gelmişlerdir. Örneğin savaş karşıtlarından "haklı-haksız savaş" ayrımını yapmayanlar gelmemişlerdir. Ayrıca bu alanlardan ÖDP'ye katılanlar, çevre olarak değil, bireyler olarak ÖDP'ye katılmışlardır. Son olarak kitapta söyleşileri bulunan, Bilge Contepe, Gülnur Savran, Murat Çelikkan ve Ömer Uçar'ın sosyalist kökenli olmalarının yanısıra, alanlarında önde gelen insanlar olmaları da önemlidir. Bu olgular, ÖDP'de yapıldığı gibi, bir dönemin ideolojik deformasyonları bu hareketlerle sosyalizmi ve sınıfsal perspektifleri eşitleme yanlışlığı yanısıra, aynı hareketleri vitrine koyup kullanma istismarcı tutumunun uzun süreli olamayacağını göstermektedir.

Sosyalist kökenli olmanın yeterince tanımlayamadığı bir Marksist olarak Gülnur Savran'ın görüşlerindeki ikiliklere şimdi değinmeyeceğim. Burada Bilge Contepe"nin yazısındaki bir konuyu kısaca ele almak istiyorum.

Bilge Contepe, "Yeşil Hareketin temel amacı endüstriyel sistemi ortadan kaldırmaktır.. Yeşil Hareket kalkınmayı ve üretimi sorğulayarak dünyanın biraz daha uzun yaşamasını sağlamaya çalışmaktadır.

"Sosyalistlerin yıllarca öcü diye gösterdikleri kapitalizm, aslında endüstriyel sistemin parçalarından biridir. Sosyalizm de endüstriyel sistemin bir parçasıdır. Kalkınmayı, gelişmeyi reddetmeyen sosyalizm devlet kapitalizmi yaratarak bu endüstriyel sistem içinde kaybolup gitmiştir. Önemli olan sistemi değiştirmeye çalışmaktır. Mesele artık sosyalizm-kapitalizm meselesi olmaktan çıkmış, Kuzey-güney meselesi haline gelmiştir...

"Yeşil hareketin amacı ve hedefi boynu bükük güneyli hakların bir gün çok geç olmadan başkaldırmasını sağlamaktır." (sf.50) diyor. Bu yaklaşıma sahip Yeşiller, sanırım yalnızca Afrika'nın balta girmemiş ormanlarındaki yerlileri inandırabilirler. Balta girmiş olan yerlerde ise o "başkaldırı" sonucunda, 1950 sonrasında olduğu gibi muazzam bir kalkınma boyutu görünce (bilmiyorum). Yeşiller neler düşüneceklerdir? Modernizmi tam boy karşısına alan bu yaklaşım, çevre dolayımı üzerinden insani bir duyarlılık gösterirken, üretim ve kalkınma gibi temel vektörleri, üstelik modernizm olarak ele alıp, endüstriyalizm olarak daralttıktan, insansal boyutundan yalıtarak insan bilinci ve vicdanında ikilikler yaratmaktadır. Ancak şu da görülmeli ki, bilinç, dolayımlar üzerinden egzersiz yapılabilecek bir alan olabilir, fakat vicdan bu kadar dolayımı kaldıramayarak tamamen apolitikleşebilir. Bunlardan da önemlisi, Yeşil bakışın bu türlüsü sınıfsal-toplumsal farklılıkları endüstriyalizm potasında yokederek, özünde anti-Marksist bir kanala akmaktadır. Yeşil bakışta, insan faaliyeti, sınıfsal toplumsal erekselliği, üretim süreci ve ilişkileri içindeki toplumsal veçheli özgürleşmesi, kısa yoldan doğa ve doğallığın pasif eylemine yem yapılmaktadır.

Yeşil bakış böyle iken, şu çok yenilenmeci söyleme göre, sınıf dışı dinamiklerin katkısından; onlardan çok şey öğrenileceğini, partinin kolektif beyninin herşeye yetmeyeceğini vaaz eder bu apolitik yaklaşımlardan, sosyalizmin içini boşaltmanın ötesinde ne kadar yararlanabilir? Bu, açıklanması gereken bir durumdur. Elbet ilgililerince.

Gerek sosyalist hareketin bazı bölmeleri, gerekse de "yeni toplumsal hareketler" bahsinde geçen bölmelerde ortak bir payda var. O da, sütten ağzı yananın yoğurdu üfleyerek yemesinin ötesinde, yoğurdu da mundar olarak lanse eden bir ağız yanıklığıyla herşeyi masaya yatırma tutumunda somutlanıyor. tam da bu noktada, Marksizmin kimi konularda yoğunlaşmamış olmasından hareketle Marksizmi eksikli bulanlara birşey söylemek gerekiyor: Marksizm bu kadar da yaratıcı olamazdı ki! Olabilseydi, Marksizm olmazdı...

Bu konuda son olarak ÖDP içindeki farklı yaklaşımlara değineceğim. Şu ana kadar görüşlerini irdelediğim insanların çoğunluğu "toplumsal hareketler"i sınıf dinamikleriyle eşitleyen bir yaklaşıma sahipler. Bu konuda Yeniden dergisi ÖDP'deki yaygın yaklaşımdan farklı olarak emekçi dinamikleriyle sözkonusu alanlara eşdeğer misyon yüklemiyor. (Burada, Yeniden dergisinin eski DY'un ya da GBK'nın veya kendilerini o gelenekle hala ilintilendiren tanınmış isimlerin tümünü kapsamadığını, daha çok Oğuzhan Müftüoğlu'nun içinde yeraldığı bir kesimini temsil ettiğini belirtmek gerekiyor.) Oğuzhan Müftüoğlu, söyleşide bu konuyla ilgili olarak şunları söylüyor: "..Çözümün öbek öbek, ÖDP'yi dilim dilim; siyasi gruplar, çevreler, çevreciler, toplumsal hareketler, feministler, şunlar bunlar diye ayırarak onlar arasında bir siyaset oluşturma denkleminden geçtiğini düşünmüyorum. Daha çok ÖDP'nin bütün bu farklı kimliklere sahip olan insanların, ortaklaştıkları bir siyasal devrimci mücadele çizgisinde ve sürecinde birleşmelerinden geçtiğini düşünüyorum. Ama bu olgunluğu ne şekilde gösterebiliriz. Sürecin böyle bir şeyi olgunlaştırması ne kadar mümkün olabilir, o konuda bir şey söyleyemiyorum.." (sf.325) Müftüoğlu temkinli yaklaşımında haklı, zira çok az kimse bu konuda "siyasal devrimci mücadele çizgisini" egemen kılmaya çalışıyor, bunu "diğerleri"ne dayatıyor. Durum böyle olunca, yani birlik ekseni siyasal ve devrimci zeminde merkeze oturtulup, bu merkeze yönelik bir çekim alanı oluşturulmayınca, duyulacak her kaygı son derece yerinde olacaktır. Aynı şekilde, örneğin Bilge Contepe'nin dile getirdiği, sosyalizmle kapitalizmi endüstriyalizm bazında özdeşleştiren bir bakışla, ortak devrimci bir çizginin geliştirilemeyeceği; bu durumda ÖDP'deki yanyana duruş için bir eksen ve merkez oluşturulup, konunun bir de bu noktadan test edilme gerekliliğinden bahsetmek gerekir. Yoksa birileri vitrine konulup kullanılmış, birileri de yine zaman kaybetmiş olacaktır.

Ertuğrul Kürkçü'nün yaklaşımı ise oldukça vahim ve ÖDP'deki yaygın kavrayışı yansıtan bir içerikte belirlenmektedir. Kürkçü, birazdan değineceğimiz "ana akım" vurgusu üzerine gelen bir soruya, *"ÖDP'nin toplumsal muhalefet hareketi ve diğerleriyle ilişkisi sadece şekli düzeyde mi?"* sorusuna yanıt verirken, "Şekli olduğunu söylemiyorum, ama böyle bir şey olmadığını da düşünüyorum: Bunlar, teorik kıymetleri itibarıyla eş düzlemde dursalar da, tarihi güçleri itibariyle aynı yerde durmuyorlar." (sf.122-123) diyor. Herhalde, "teorik kıymetleri itibariyle eş düzlemde" duranların "tarihi güçleri arasındaki fark" ÖDP'de giderilecektir. Bundan sonra istendiği kadar, sosyalizm vs. densin, bu yalnızca sosyalizmin teorik ve tarihen siyasal üstünlüğü yadsınamayacağı içindir. Kendiliğinden ve ekseni bulanık, tarihselliği teorik olarak da zedelenmiş bir yaklaşımdır dile getirilen.

Emek çevresini temsilen söyleşi yapılan Kenan Kalyon, "..bizi daha çok partinin emek eksenine dayanması ve toplumsal muhalefet dinamiklerinin koalisyonu türünden bir kavrayışın aşılması ilgilendiriyordu. Ayrıca emek

eksenli olması başka muhalefet dinamiklerine açık olmaması anlamına gelmez." (sf.222) diyor. Kenan Kalyon, sorudaki "toplumsal muhalefet hareketleri" deyişine karşı konuyu doğrultuyor: "Belki sınıf hareketi dışındaki dinamikler demek daha doğru." Kalyon, "diğer toplumsal muhalefet dinamikleriyle bugünkü mesafeler ve ayrımlar üzerinden tanımlanmış statik bir ilişki değil, yüzü geleceğe dönük dinamik bir ilişki tasarlamalıyız. Bu yukarıda sözünü ettiğimiz kopuşun kapsamına ve ayrıca marksizmin teorik-politik bütünlüğünün yeniden nasıl kurulacağına bağlı bir sorundur. Örneğin neden ille ekolojik hareketin Batı'daki gibi bizim dışımızda ayrı bir politik-toplumsal güç haline gelmesini bir önkabul olarak benimseyelim. Biz başka bir şansı kullanamaz mıyız? Aynı şey feminizm için de geçerli değil midir? Bu dinamiklerin partide yer alması yakın mesafeden etkileşim kanallarını çalıştırmaz mı? Ayrıca bu dinamikler uyarıcı ve kışkırtıcı bir rol oynayarak bazı süreçleri neden hızlandırmasınlar? Dolayısıyla partide yer almalılar derken dil ucuyla bir lütufta bulunmuyoruz; haklarını teslim ediyoruz." (sf.222) sözleriyle, konuyu önsel olarak belirlenmiş bir sınıf ekseni eşliğindeki teorik-politik bütünlüğün yeniden kuruluş kanallarında yaşanacak olan bir etkileşim sorunu olarak görüyor.

Metin Çulhaoğlu ise konuyu kavramsal düzeyden irdelemeye başlıyor: "Bir düşüncenin, bir kurgunun toplumsala yönelik şu ya da bu eleştirinin, doğurduğu tepkiler doğrultusunda pratiğe yönelmesi, bu kurguyu ya da eleştiriyi toplumsal hareket yapmaya yeter mi? Bence yetmez. Çünkü, bir toplumsal hareketten söz edebilmek için, aydının, kuramcının, eleştirmenin kurgularından, önerilerinden ve düşüncelerinden az çok bağımsız, kendi başına bir toplumsal dinamik olması gerekir. Sonra, bu toplumsal dinamik ile onu entelektüel düzeyde boyutlandıran ve sistemlendiren düşünce buluşarak bir toplumsal hareket yaratır.

"Bu ölçütler ışığında bakıldığında, örneğin ben Türkiye'de çevrecilerin, eko-sosyalistlerin ve bunların pratiklerinin olduğunu kabul ediyorum da, bu kesimlerin neden toplumsal hareket sayıldıklarını pek anlayamıyorum. Üstüne üstlük, mitinglerde en aşağı 5-6 bin kişi ile yürüyen sosyalist çevreleri 'marjinal grupçuk' sayanların, topu topu 50-60 kişilik başka kesimleri 'yeni toplumsal hareket' adıyla vaftiz edip bunlarla sosyalistlerin 'eklemlenme' biçimleri üzerine kafa yormalarında ne gibi bir keramet yattığını da kestiremiyorum." (sf.258)

Çulhaoğlu, bu görüşlerine karşın, sözkonusu kesimlerin ÖDP'de yerleri olduğunu söyledikten sonra, "Ama, bu kesimleri 'yeni toplumsal hareket' saymak zorunda olduğumuzu sanmıyorum." diyor. Çulhaoğlu, konunun arka planına geçerek, daha kapsamlı bir soruna değiniyor: "Batı'da 'yeni toplumsal hareketler'in kimi sözcülerinin, Marksist sosyalizme, işçi sınıfının siyasal ve toplumsal kurtuluştaki özel yerine ve siyasal iktidar stratejilerine açıktan cephe aldıklarını biliyorum. Böylelerine göre, marksist sosyalizme içkin bir

üretimcilik ve doğaya egemenlik anlayışı, sınıf indirgemeciliği ve siyasal erk fetişizmi vardır. Türkiye'de bu tür eleştirileri, yeni teorik/pratikçilerden çok, batı Avrupa solunun etkisindeki solcular dile getiriyorlar." (sf.258-259) Çulhaoğlu burada konuyu, yeni sol etkilere bağlıyor.

Metin Çulhaoğlu, yeni sol etkilerden bağımsız olarak sosyalistlerin bu konuda üretkenliklerini geliştirmeleri gerekliliğine değiniyor: "..Herşeye karşın, sosyalistlerin, çevreci, feminist vb. düşünce ve eleştirilerden alacağı dersler olabilir. Örneğin sosyalist bir dünyanın, bugün gelişmiş kapitalist dünyada egemen olan üretim ve tüketim standartlarını veri alıp bunların üzerinde yükselmesi madden mümkün değildir. Bu ve benzeri konularda, sosyalistler olarak, ciddiye almamız gereken pek çok konu var. Bu konuların farkına yeni teorik/pratikler aracılığıyla varabiliyorsak, bu da sosyalistler olarak bizim eksiğimiz sayılmalı. (sf.259)

Kalyon ve Çulhaoğlu, sosyalist düşüncenin gelişme süreçlerindeki eksikleri, dünyayı Marksist teorinin özünü zedelemeyecek bir tarzda, diğer bir deyişle dünyayı başlarına yıkacak ve aydınlanma çağını yeni keşfeden bir tutumla ele almıyorlar. İyi de yapıyorlar.

Kuruçeşmenin mi, Sosyalist Hareketin Kuruluğu mu?

Kuruçeşme'deki birlik tartışmaları ile ÖDP'ye uzanan süreç, hemen her söyleşi yapılan ÖDP'liye yöneltilen sorulardan biri. Bu konuda genellikle, Kuruçeşme ile bugünkü oluşum arasında bir bağ kuruluyor. Herkesin özel değerlendirmeleri olsa da kimse bu süreçlerdeki ana doğrultuyu yadsımıyor. Ancak özel bazı değrelendirmeler, bugünkü birliğe yaklaşıma ilişkin bazı ipuçları sunuyor. Dört kişiyle sınırlayarak, konuya ilişkin önemli bulduğum yaklaşımları buraya yansıtacağım.

Oğuzhan Müftüoğlu'nun DY için tartışma süreçlerindeki gecikmelerin, birlik sorununa da yansıdığına ve bu gecikmeden ötürü duyduğu kaygıyı daha önce aktarmış ve ele almıştım. Doğrudan Kuruçeşme ve ÖDP ile ilgili olaraksa Müftüoğlu şunları söylüyor: "Demokrat dergisine verdiğim bir demeçte, solun birliğinin o dönemde gerçekleşmemiş olmasının, çok da fazla moral bozucu olmaması gerektiğini çünkü sol içi ayrılıkların köklü nedenleri olduğunu ve bunların istenmese de kolaylıkla üzerinden atlanamayacak şeyler olduğunu, bir de o gün olmamışsa, ilerde tekrar olmayacağı anlamına gelmediğini ifade etmiştim." Müftüoğlu'nun daha önce, Kuruçeşme'nin "solun birliğini sağlamayı hedefleyen bir çalışmaydı" dediğini gözeterek, aktarmayı kaldığı yerden sürdürüyorum: "Kuruçeşme'nin kendine has bir amacı vardı. Şimdi sormak lazım ÖDP'de değişik olan nedir? Farklı olan birşeyler varsa ÖDP'de, zaten Kuruçeşme'de olanların yanlışlığı kendiliğinden anlaşılır. Değişik olan bir şeyler ortaya atmak sorunsalı orada yoktu. Bu sorunsalın çok da farkında olunduğunu zannetmiyorum." (sf.319).

Müftüoğlu'nda ÖDP'nin solun birliğinden öte bir anlam taşıdığı düşüncesi

içkin. Solun birliğinin, eski siyasi çevrelerin aynen eski konumlarının bir devamı olarak yanyana duruşu ifade ettiği yorumuna dayanıyor. Bundan da etkin bir siyaset tarzının çıkmayacağını düşünüyor Müftüoğlu. Eski konumların devamı anlamındaki bir solun birliğinden gereksinimi duyulan siyasal kanalların açılamayacağı düşüncesi doğrudur. Bir rezervle, solun birliğinin yeni konum arayışları içinde sağlanması mümkündür. Ve aslında ÖDPde, kapsayıcılığındaki eksikler bir yana, tam da böyle bir girişimdir. Zira hiçbir birlik girişimi, sosyalistler arası kapalı devre alışveriş sistemi oluşturulması amacıyla gündeme gelmez. Tıpkı ÖDP'nin kitleselleşmeyip, içe dönmesi gibi, solun birliği arayışlarının da benzer bir tıkanıklığı yaşaması, BSP'de olduğu gibi, mümkündür ve her iki örnekte bu yaşanmıştır. O halde buradaki sorun, solun birliği amacının darlığı değil, en geniş birliğin de tıkandığı nokta olan siyaset yapma tarzındaki tutukluklarla ilintilidir. Ancak bu konu geçiştirilerek, eski ayrımların yeniden üretiminde bulunulursa, gerçekten ayrılıklar yaşanacak demektir. Bu anlamda da birliğe, siyaset tarzına ilişkin yaklaşım, ÖDP içinde hakkı verilerek yapılmak durumundadır. Müftüoğlu ise DY ile Türkiye solu arasında varolduğu düşünülen bir ayrılığı konu özgülünde yeniden ileri sürüyor: "..Bir örgütlenme, iki siyaset tarzı. Siyaset tarzı diye ifade ettiğimiz, geleneksel, bürokratik, tepeden, merkez komitesinin parti bürokrasisinin hakim yönlendiriciliği altındaki siyaset tarzının isterse solcular birleşmiş olsun, isterse ayrı ayrı yapılmış olsun bugünün Türkiye' sinde başarı şansı yoktur.." (sf.319) Dikkat edilsin, bu sözler Kuruçeşme'nin geride kaldığı, ÖDP ile "solun birliğinin ötesinde en geniş birliğin" sağlandığının düşünüldüğü bir ortamda dile getiriliyor. Bunun anlamı, DY ile Türkiye solu arasındaki temel ayrım olarak düşünülen "tepedenlik" ile "aşağıdan yukarıya" rotasının ÖDP' ye aynen dayatılması ve olası başarısızlıkların bu farklılığın aşılamamasına fatura edileceğidir.

Böylece, aslında ÖDP ile Kuruçeşme'nin hiçbir farkının kalmayacağı ise sanırım hiç düşünülmemiştir.

Kenan Kalyonda daha önce Müftüoğlu'nun aktardığım bir düşüncesine benzer bir yaklaşımı dile getiriyor: "Bugünden bakıldığında, aslında Türkiye'de birleşik bir yasal partinin işlevli olabileceği zamanın bir bölümü harcanmıştır. Çeşitli tutukluk ve kabızlıklar nedeniyle. Elverişli koşulların var olduğu bir dönem türlü nedenlerle kaçırıldı." (sf.212) Kalyon düşüncesini şöyle açıklıyor: "Aslında kaçırdığımız başka bir şeydir. Mesela büyük işçi eylemleri, dalgaları geldi geçti.. ÖDP, sürmekte olan sınıf mücadeleleriyle organik bağ içinde inşa edilen bir yapı, sınıf mücadelesinin politik-örgütsel düzeye sıçraması ve taçlanması değil. En azından kuruluşu itibarıyle böyle değil. Halbuki o dönemlerde böyle bir imkan vardı." Kenan Kalyon bu imkanı sosyalistlerin o dönemde değerlendirebileceğini düşünürken, bunu sosyalistlerden çok, şu önemli noktaya dayandırıyor: "Çünkü büyük kalkışmalarda işçi hareketi sendikal hareketin sınırlarını zorlar ve sezgisel olarak

siyasal örgütlenme ve mücadele ihtiyacını hissetmeye başlar. İşte böyle eşiklerde, bu tür arayışlara tercüman olunabilir." (sf.213) Kalyon gerçekten önemli bir noktaya değiniyor, ancak bir yeri eksik bırakarak dile getirdiği şey, nesnel bir olanaktır; oysa sosyalist hareketin Kalyon'un değindiği gibi bir tercümanlığı yapabilmesi için "dibe vurma dönemine" özgü arızi yanlarını aşmış olması gerekir ki sınıf hareketiyle organik ve sıçratıcı bir bağ kurabilsin. Dolayısıyla, bu noktada sorunun bazen sınıf dinamiklerindeki hareketlilik boyutundan çok daha fazla sosyalist hareketin "mutfağının", içinin düzenlenmesiyle bağı olduğu da düşünülmelidir. Yaklaşımımı şöyle de örneklendirebilirim: ÖDP kamu çalışanları eylemliliği ile organik bağları olan bir girişimdi, ancak bu bağlar ne ÖDP için ne de o dinamik için sıçratıcı bir tarzda kullanılabilmiştir. Zaten bütünlüklü bir organik ilişki ve sıçratıcılık mümkün değildir, ancak her iki alanı da besleyecek ve sınıfsallığa derinlemesine nüfuz ettirecek bir yerleşiklik sağlanabilir ki bu da yine kitlesellik bağlamlı bir organik ilişki değil, kadro dolayımlı bir organik ilişki sonucunu verir. Bu noktada Kalyon'un dile getirdiği, Emek çevresinin Kuruçeşme'den başlayarak sınıf dinamiklerine dayalı "Birleşik İşçi Emekçi Partisi" yönelimi, sosyalist hareketin "mutfak" sorunlarından dolayı da nesnel bir dinamik eksikliğine sahiptir. Dolayısıyla, Kuruçeşme ve BSP'de bulunan eksiklik, ya da tıkanıklık ögeleri sadece sınıf perspektifine ilişkin bir sorun değil, sosyalist hareket perspektifiyle de ilgili bir sorundur. Bir diğer sorun ise, sınıf dinamiklerinin egemen ideolojinin çok yönlü etkilerine maruz kalması ve son dönemlerin de etkisiyle sosyalizme mesafeli duruşu ile şekillenmektedir. Bu noktada gerek sınıf hareketi ile ilişkilerde gerekse de işçi emekçi partisi yöneliminde maksimum beklentiler taşınmamalıdır. Maksimuma, önce tutunulabilecek alanlardaki yerleşiklik ile uzanmak mümkün olacaktır.

Özetle, bir dizi nesnel ve öznel eksiklik bulunurken, eksiği sosyalistlerin birliği eksenli arayışlara yöneltmek, sorunu kaynağından çözememek sonucunu verebilecektir. Nihayetinde Kenan Kalyon'un tüm önermeleri de bu yöndedir, sosyalist harekete, ÖDP'ye ilişkindir.

Tekrar Kuruçeşme'ye dönersek, Metin Çulhaoğlu konuyu şöyle değerlendiriyor: "Önce akim kalan 'Kuruçeşme' sürecinin, sonra BSA'nın BSP"ye dönüşmesinin, ÖDP'nin oluşmasına önemli katkıları olduğunu düşünüyorum. 'Kuruçeşme' ile başladım. Çünkü, Türkiye sosyalist hareketinin iki ana kanalı sayılan 'partili gelenek' ile 'hareket geleneği'nin buluşması fikri, ilk kez Kuruçeşme'de ciddi bir sınanma olanağı bulmuştur.

"Günümüzde çokca çarpıtıldığı için Kuruçeşme (BTDK ya da DSB de denebilir) konusuna bir değinide bulunmak istiyorum. Kimileri, Kuruçeşme' nin partiye dönüşemediğini, çünkü tarafların gereksiz ideolojik ve kuramsal tartışmalara daldıklarını söylerler. Kesinlikle doğru değildir. Kuruçeşme'de birbirlerinden farklı sol grupların ortak imzasını taşıyan birçok belge, dünkü BSP'nin ve bugünkü ÖDP'nin belgelerinin daha ilerisinde, daha solda ve daha

analitiktir. Kuruçeşme'nin partiye dönüşememesinin asıl nedeni, bazı grupların çok öznel ve kendilerine ait nedenlerle böyle bir girişimden yan çizmeleridir. Süreçlerden ayrıldığımız güne kadar, ortak parti fikrinde en fazla ısrar eden grup bizdik. Gelenek'ti. Ya 'olmaz' dediler ya da 'şunlar olmazsa olmaz' dediler." (sf.250-251) Çulhaoğlu, sürecin bütününe ilişkin bir kazanımı ise şöyle dile getirmiş: "Yaşanan kimi olumsuzluklara karşın, bütün bu süreçlerin sosyalist hareketin olgunluğu açısından umut verici sinyaller ürettiğini söyleyebilirim." (sf.251) Çulhaoğlu'nun bu sözlerinin herşeyin iyi gittiği anlamında söylendiğini sanmıyorum. Umut verici gelişmelerin umut verici tarzda işlenmesi gerekiyor. Bu noktada Ertuğrul Kürkçü'ye geçiyorum. Açıkça söylemek gerekirse, Kürkçü bu konuda kötü bir örnek sunuyor.

"..Kuruçeşme süreciyle, ÖDP süreci arasında, kesintisiz, birebir bir bağ yoksa da, hayatı, sosyalist mücadeleyi, gündelik hayat içinde sosyalist mücadelenin sürdürülmesini düşünmek bakımından, ÖDP'nin bugün yaslandığı bir çok teorik kabul, -mesela teorinin çok öne çıkartılmamasına ilişkin teorik kabul- Kuruçeşme'de ileri sürülen kimi tezlerin içerdiği bir yaklaşımdı." (sf.117) Burada iki şey söylenebilir. İlki, teorinin çok öne çıkartılmamasının bir teorik kabul olabilmesi için teorik zeminin yadsınması gerekir, kuruçeşme'de ise böyle bir yaklaşım yoktu. Kürkçü o zaman bal gibi teorik yapıyordu; üstelik teori yapmak için yapmıyordu. İkinci olarak, Kuruçşeme'de elbet ÖDP'ye devrolan kimi tezler vardır, ama örneğin Çulhaoğlu'nun değindiği "sol" ögeler hiç devrolmamıştır, Kürkçü bazı şeyleri atlamaktadır. Ayrıca Kürkçü, aktardığım bu sözlerinin hemen öncesinde "Orada tartışma, sosyalizm projesi, sosyalist hareketin tarihsel dinamikleri, onların bugün aldığı şekil ve esas olarak da, Sovyetler Birliği'nin dağılmaya yüz tutmasıyla birlikte, bütün önkabullerin o kampta tartışılır hale gelmesiyle belirlenen bir sosyalizm içi arayış üzerineydi." diyor. Peki onca sosyalizm içi arayış düzlemi varken, nasıl oldu da "gündelik hayat içinde sosyalist mücedeleye"' teorik olmayan bir kabul zamanı kaldı, anlamak güç. Bunu geçelim, şu an hemen yanımda bulunan BTDK tartışma kitapçıklarının isimlerine bakıyorum, 1)"Demokrasi Mücadelesi ve Devrim Perspektifi", 2) "Devrim, Demokrasi ve Program Anlayışları", 3) "Sosyalist Demokrasi", 4) "Enternasyonalizm", 5) Türkiye'nin Toplumsal ve Sınıfsal Dinamikleri", 6) "Birlik Düzlemleri ve Parti" başlıklarını taşıyor. Elbette bunların tümü "sosyalizm içi"dir, ama Kürkçü'nün anladığı anlamda değil. Kürkçü çubuğu yine bugüne doğru bükebilir, bu onun için özel bir anlam taşıyabilir, ama bunun için birşeylerin üstünü örtmek gerekmez. Bunları geçelim.

Kürkçü'nün yanlı aktarımı sürüyor: "Kuruçeşme sürecinin sakatlanmasına yol açan önemli etkenlerden birisi, ÖDP'nin kuruluş sürecinde ortadan kalkmıştı. O bakımdan arada önemli bir fark var; bu etken siyasi grup varlıklarının süreç üzerindeki etkisinin çok kuvvetli olmasıydı. Her ne kadar gruplar artık önceki kadar monolitik, yekpare olmaktan çıkıyor idiyse de bu grupların bir-

birleriyle ilişkileri ve bu ilişkilerin geleceğine verdikleri önem, Kuruçeşme sürecinin kendi dinamiğiyle ilerlemesinin önünde engel oldu. Örneğin 'Kurtuluşçular', 'Devrimci Yolcular' gelmedikçe sürecin hiç bir zaman başarılı olamayacağını düşündüler ve DY'liler gelmediği için de, süreci kendi haline bıraktılar." (sf.116) Şimdi, o günler birlikte yaşanmıştır ve hafıza yalnızca Kürkçü'nün anlatımıyla sınırlı değildir. Şunlar olmuştur : BTDK içi ayrışmadan bir kol TBKP-SBP olarak çıkmış, kalanlar "Devrimci Sosyalist Blok"u "oluşturmuştur". Son sözcüğü tırnak içine almamın nedeni, gerçekten bir yandan oluşmuş birşey, kurullar, yeren inisiyatifleri vardır, ancak birliğin genişlemesi uğruna son anda "Devrimci Sosyalist Blok için ileri" şiarını yaratıp ona sarılmışlar, devrimci partiye devinecek tarzda organlaşma iradesine karşı çıkmışlardır. Onlara göre DSB kurulmamış, kurulması hedeflenmiştir. Bu eğilimin içinde Kürkçüde vardır. Partiye devinecek örgütlenmeleri yaratalım, diyen ise yalnızca Gelenek ve Gelenek dolayımıyla son anlarda sürece dahil olan Komünist Birlik'tir. İkincisi; Kürkçü, bugün Kurtuluş'a yükleniyorsa da o gün Kurtuluş'un ısrarı olan DY'un olmazsa olmazlığını -ki Melih Pekdemir'in gelip gerek iç süreçler gerekse farklı bir perspektife sahip olduklarını açıklamasına rağmen DY'un olmazsa olmazlığı öne sürülmüştür- Kürkçüde paylaşmış, birazdan değineceğim "ana akım" arayışını bizzat yazılı belgelere de yansıtmıştır. Üçüncüsü, Kürkçü'nün o zaman Kurtuluş'tan farklı olarak yaptığı tek şey "bağımsızlar inisiyatifi"ni DSB içinde örgütlemek ve "grupların sönümlenmesini" istemek, böylece örgüt düşmanlığı yapmak olmuştur. Üçüncüsü; Kurtuluş'çuların süreci kendi haline bırakmaları, Gelenek'in DSB'tan ayrılmasının ardından olmuştur, bu da Kürkçü'nün katlanması gereken bir durumdu. Bu nedenle "..bağımsızların ümit ettiği kapsayıcı, her bir bireyin kendisi için de faaliyet imkanı bulabileceği çok parçalı, çok unsurlu bir parti projesinden çok, bir militan kadro partisi oluşturmaya yöneldiği izlenimi verdi.." (sf.119)-sözleri gerçeği hiç yansıtmamaktadır. Gerçekte ise bağımsızların DSB'ta ÖDP'dekinden çok daha fazla eşit katılım ve temsil imkanları vardı. Hatta iş, her bir bağmısızın bir grupla eşitlenmesine varacak denli temsil hakkı istemlerine kadar gitmişti. Bunlar, hafızalar ve belgelerde mevcut. Ayrıca şu "militan kadro partisi" yakınmasını ilk kez duyduğumu da belirtmek istiyorum. Kimbilir, belki de hepimizin yaptığı, bir olayı sonradan değerlendirirken ulaşılan vargılardan biridir Kürkçü'nünki de.

Çelişkiler Yumağındaki Statik Konum ve Kürkçü'nün "ana akım"ı

Ertuğrul Kürkçü'nün Kuruçeşme'ye ilişkin bir başka yaklaşımı da şöyle. *"O dönemde ruh haliniz neydi?"* sorusunu yanıtlıyor: "Bu işlere başlarken, formülasyonlara katkın olduğunu düşünüyordum. Farkediyordum ki, tarihten bağımsız, Türkiye'deki yaşanmış tecrübenin üzerine oturmayan bir birleşme girişimi, birleşme olamayacaktı. Burada, 'ana-akım', diye bir formülasyon yapıyordum. Eğer birleşme, 'ana-akım' üzerine oturursa başarılı olabilir. Ku-

ruçeşme buraya oturamadı." (sf.119) Kürkçü bu akımı "kendisini, Devrimci Yol, Kurtuluş, kısmen Halkın Kurtuluşu gibi gruplarda ifade eden mücadele anlayışına dayanıyor" şeklinde açıklıyor. Kürkçü bu grupların ortak paydalarını da şu özelliklerde gördüğünü belirtiyor: "Birincisi, reel olandan, gerçek mücadeleden hareket" etmeleri, "İkincisi, ..sosyalizmin şu aşamalardan geçerek gerçekleşeceği ön kabulüyle en az sınırlamış" olmaları, "Üçüncüsü, ..bireysel inisiyatflere en fazla yer bırakan yapılar" olmaları, "Nihayet, gerçekten sıkıntı çeken ve bunun için mücadele eden insanlarla en çok buluşabilmiş olan hareketler" olmaları, "Ve nihayet, devletle mücadele pratiği içerisinde de -daha öncesini de düşünecek olursak, 25 yıldan bu yana- kayda değer bir pratiği yaşayan yapılar" (sf.119-120) olarak sıralamış. Dikkat edilsin, Kürkçü bunları hareket ve parti geleneklerinin bugüne devrolması gereken özelliklerini sıralarken söylemiyor, örneğin şu ünlü "toplumsal hareket" le "teorik kıymet eşdeğer"liği kuran Kürkçü, iki gelenek arasında harmanlanma ögeleri olabilecek kıymet ögeleri bulamamış olacak ki, yıllardır "ana akım" deyip duruyor. Bu noktada, o "ana akım"dan insanların zaman zaman Kürkçü'den daha sorumlu davrandıklarını belirtmek gerek. Kürkçü, çok özel bir dünyada ve o dünyanın çok özel kurgularıyla yaşıyor. Sanki o gelenek yalnızca emekçilerle, parti geleneği de küçük burjuva yığınların sıkıntısı olmayan kesimleriyle buluşmuş gibi... Diğerlerini ise şimdi pas geçiyorum.

Ertuğrul Kürkçü, 1968-71 dönemi ayrışmalarına kilitlenmiş durumda. Ayrıca, o "ana akım"dan insanların bildiği bir gerçeği de henüz hissetmemiş galiba; bir söz vardır, "elinde kalır" diye, o gelenekten insanlar kolektif bir alanın sorumluluğunu taşıdıkları için bir noktadan sonra bu durumu bütün boyutlarıyla algılarlar. Çünkü onların kendi kolektif alanlarının da bir bütünlüğü vardır ve bütünlüğe ilişkin sorumlulukların yeterlilik ve yetmezliklerini görerek kendilerini yeni bir bütüne taşımak gerekli olmuştur. Her ne kadar gelenek estetizasyonu yer yer yapılsa da, sözünü ettiğim gereklilik hissedilmekte ve insanlar daha sorumlu davranmaya çalışmaktadırlar en azından. Dolayısıyla BSP-ÖDP gibi oluşumların bir *boy aşımı* yarattığını, bazı şeylerin ellerinde kalabileceğini görüp, harmanlanma gerekliliğini, olması gerekenden daha az olsa da Kürkçü'den çok daha fazla hissetmişlerdir. Hissetmeyenleri de hissedeceklerdir. Tıpkı Kürkçü'nün hissedeceği gibi.

Kürkçü birçok şeyi kolaycılıkla çözüyor, konuyu liderlik olgusuna kadar yansıtıyor ve hiçbir şey "gökten zembille inmeyecek" diyor. Doğru da kendisinin kullandığı "kırk kişiyiz, hepimiz birbirimizi biliyoruz" hamasi sözlerinin esasen olumsuz bir yükleme sahip olduğunu unutuyor. Ayrıca bu kadar "aşağıya" yatırım yapıldığı bir ortamda şu "liderlik" bahsinin anlamı olabilir mi?

Kürkçü açıklamasını şöyle sürdürüyor: "..90'da kimse 96'da bir parti kuralım, diye yaşamadı süreci. Bense kendi payıma bütün bu dönemi, elime geçirdiğim imkanları, bütün bu kaygılardan hareketle, genel olarak ana akımın, sol/sosyalist alemde kendini yeniden örgütleyeceği, kafasını, fikirlerini

yeniden kurabileceği, Türkiye'nin genel mücadele geleneği içindeki yerini yenileştirerek bir kere daha üretebileceği bir projeye katkıda bulunayım, diyerek geçirdiğimi düşünüyorum." (sf.121) Kürkçü önce geleneğinin önemli bulduğu yanlarını sıralayarak yüceltiyor, sonra özel misyonunu açıklıyor, sonra da geleneğini yerlere vuruyor: "Sonuçta benim için ümitsiz değilse de can sıkıcı bir dönemdi. Çünkü bizimkilerin, bir türlü aklını başına toplamaya muktedir olamayacağı kaygısını kuvvetle hissettiren şeyler vardı. Fakat aslında, itiş kakış başka yerden gelmese, ÖDP'yi kuramazdık, diye düşünüyorum.

"Hiç umulmadık bir yerden çıktı ÖDP. Devrimci Yolcular düşünüp taşınıp, 'haydi ÖDP yapalım' demediler ki. Onların en az önemsedikleri yerlerde oluşan tartışmalar, birden çığ gibi büyümeye başladı. O nedenle kabul etmek zorunda kaldılar. Zaten bizim ana-akım tarihi de böyledir; 'şefler'i, her şeyi en son düşünür. 'Aşağıda' bir takım şeyler mayalanır, sonra kendilerine bir çıkış noktası ararken, 'yukarıda' kendilerine sözcüler bulurlar." (sf.121) Kürkçü'nün bu söylediklerini önce "aşağıya", sonra da "yukarıya" inandırması gerekir ve sonra topluca "öyledir" denmesi gerekir ki, biz değilse de başkaları inanabilsin. Ama bir gelenek içinde bu kadar ayrılık olması gerekmiyor ve olmuyor da. Tıpkı parti geleneğinde olduğu gibi.

Kürkçü kendisini bu denli rahat bırakmadığı anlarda ÖDP'nin mevcut durumuna ilişkin önemsenmesi gereken şeyler söylüyor. Örneğin, "..partinin hayatını siyasi olarak yaşadığını görebileceğimiz mekanizmalar şart. Aksi takdirde parti hayatı teknikleşiyor, siyasi hayat olmaktan çıkıyor." (sf.130), "..toplum neyse bizim parti de öyle; okuma yazma alışkanlığı düşük, sözel kültür daha çok hakim, her şey bunun içinde yürüyor" (sf.129), "Ama şimdi, aşağı aşağı deyip, aşağıya da çok yaltaklanmayalım. Aşağıya gelen de, bu toplumun binbir türlü önyargısıyla geliyor.. O nedenle aşağısı da, bizim kastettiğimiz aşağı yukarı ilişkisinde olan, partinin hakiki kalbi, gövdesi olacak aşağısı mı acaba, o da tartışmalı. Sonuç olarak, bu yukarıdanlık aşağıdanlık ilişkisini, bir kaç kere ve bir kaç düzeyde tanımlamamız gerekiyor." (sf.130-131), "..Partimizin eğitilmeye ihtiyacı olduğunu düşünüyorum; peki eğiticiler nasıl eğitilecek, ayrı mesele..." (sf.131) gibi. Burada, sosyalist harekette son yıllarda yaygın tarzda görülebilen bir duruma değinmek istiyorum. Bir yanlışın bir çok doğruyu götürmesine benzer bir durum bu. Nedeni, sosyalistlerin belli düşünce ve davranış alışkanlıklarından hala kurtulamamış olmaları. Marksizmle kurulan ilişkinin bütünlük unsurunun zaafiyet göstermesinden dolayı oluyor bu.

Örnekleyebilirim. Kürkçü bir yerde, "bir başlangıç teorimiz var ki, Bu Marks'tır." (s.139) diyor. Öte yandan sınıfın parçalılığı sanki çok yeni bir olguymuşçasına, "Dolayısıyla bir kere bütün bu tanımları yapmadan emekçi partisi nitelemesinin geçmişe referans olması kaygısı duyuyorum, tehlikeli buluyorum." diyen Kürkçü, tarihsel-toplumsal-kavramsal açıklanışı yapılmış olan şeylerin, üretim süreci ve sınıfsallığa ilişkin yeni çözümlemelerin ışığında değişebileceğini mi varsayıyor ki, geçmişe referans olmada boğucu bir

tehlike bulabiliyor? Bunun Marks'ı başlangıç alma tutumu veya bir Marksist açısından tezat oluşturduğunu bilmiyor mu?

Marks'ı başlangıç olarak alan Marksist Ertuğrul Kürkçü, "işçi sınıfının dünyevi günlük çıkarlarını toplumun genel kurtuluşu ile ikame eden bir yaklaşımın ne kadar olumsuz sonuçlar verdiğini geçmişte gördük." derken kimi kısır Marksizm yorumlarını Marksizmin genel alanına yayarak "Marksizme elveda" kanallarını açtığını bilmiyor mu? Hemen devamında dile getirdiği "Bugünkü toplum içinde bile, şunları pek çok yoksul insandan işitebilirsiniz: işçiler greve kalktıklarında, 'onlar kendi ücretleri için mücadele ediyorlar, bana ne', diyen pek çok yoksul insan görebilirsiniz." (sf.140) yaklaşımı bir veri olduktan sonra, toplum bilincindeki bu kopukluğa işaret etmenin düzeltici bir faktör olması mümkün değildir. Keza ÖDP'nin bir "orta sınıf partisi olması tehlikesi"ne dikkat çekmektedir. Ancak bu tehlikelerin önlenmesi, ücretiyle geçinenlerin çoğunlukta olmasıyla sağlanabilecek birşey değildir. Zira Marksizmin garantörü fiilen işçi-emekçilerin üyeliği değil, ondan da önce Marksizmin bizatihi kendisinin didiklenmemiş varlığı olacaktır.

Marksizmin çelişkiler yığını içine yerleştirilmesi, Kürkçü'nün Kürt sorununa yaklaşımında da görülebiliyor. Ona göre bu sorun, "Bugün bütün siyasal ve toplumsal -hatta ekonomik- gerilimlerin merkezine yerleşmiş"tir. (sf.141) Marksizmin merkezi sorunsalını herhangi bir güncel durum değiştirebilir mi? Burada teorik ve siyasal olan bir konu, salt siyasal bir durum tarafından geriye itilmektedir. Yaklaşım böyle olunca, doğal olarak artık "başka muhalefet güçleriyle eklemlenme"den (sf.140) söz edilmesinde bir gariplik bulunmayacaktır! Halbuki bir Marksist açısından eklemlenme sözcüğü terminolojik bir hassasiyet gerektirir. Fakat daha önce aktardığım, teorik kıymet eşdeğerliği yaklaşımı bu konudaki gerilimi de halletmiştir!

Kürkçü'nün, her anti-kapitalizmi, Marksist çerçevedeki anti-kapitalizmle eşdeğe olarak değerlendirip bu sonuçlara ulaşması ise, orijinine bağlı hareket geleneğinin en çaplı Marksistlerinden biri olarak kendisini zor duruma düşürmüştür.

Son dönemde kimi sosyalistlerde, Marksizmin deforme oluşundan hareketle, dilin kullanımında da aşırı rahatlık seziliyor. Örneğin "ÖDP'yi yapmak", "ÖDP'yi yaparak" gibi kullanımlara bazı ÖDP'lilerde ve Kürkçü'de rastlamak mümkün. Kastedilen ise ÖDP"nin oluşumunu tamamlaması, parti olması. Ama parti olmak, orijininde diretenler için zül addedildiğinden "ÖDP'yi yapmak" vb. dil oyunlarına başvuruluyor. Tabii bu durum bizlerin de dilini bozuyor, bu durumda "ÖDP'yi yapın", ya da "parti gibi parti" demek zorunda kalıyoruz.

Harmanlanma nasıl olacak?

Bu soruyu herkes soruyor. Ancak dolu dizgin yenilenme içinde bir eksen de bulunamıyor. Bulunanın da ikna edici olmadığı anlaşılınca, insanlar, gruplar, ciddi gerilimler yaşıyor. Bu arada ÖDP'de..

Sosyalist hareketteki yenilenme boyutu, sosyalistleri iktidarı düşünen konumdan uzaklaştırıp, muhalefete razı olma, buradan bir çıkış noktası yaratma, "mütevazi" noktasına getirmiştir. Kenan Kalyon bu noktada bir tehlikeye işaret ediyor: "..iktidar hedefinden kategorik olarak uzaklaşan bir hareketin güç toplamasının sınırları vardır... İktidarı hedefi gütmemek, günümüzde yeni toplumsal hareketlere yakıştırılan, post-Marksizme atfedilen bir politika yapma tarzı. Ayrıcalıklı bir toplumsal-siyasal öznenin olamayacağı, günümüzde özne konumlarının son derece değişken ve oynak olduğu, işçi sınıfının tarihsel rolüne ilişkin görüşlerin doğru çıkmadığı türünden iddialar iktidar perspektifinden uzaklaşma dayanaklarını oluşturuyor. Kendi payıma, Türkiye toprağının Batı kaynaklı bazı tartışmaları hızla geçersiz hale getireceği kanısındayım. Bunlardan birisi de iktidar hedefinden uzaklaşmadır. Bunun bizi bu topraklarda zayıf ve iradesiz bırakacağı açıktır." (sf.227)

Kalyon önemli bir sorunu da şöyle deşiyor: "Kendine özgü bir mantığı bulunmakla birlikte, siyasal mücadeleyi diğer düzlemlerden ayrıştırılmış, diğer düzlemlerde izdüşümleri yaratmayan, onlara sinmeyen ve sızmayan bir mücadele olarak algıladığımız sürece, egemen siyaset tarzından köklü bir kopuş gerçekleştirmiş olmayız." (sf.228) Kalyon burada egemen siyaset tarzını iki ucu keskin bıcak olarak tanımlıyor. Veya madalyonun iki yüzünü de görmek gerektiğini söylüyor. Hatta bu yüzlerden birinde, yeni sol olanında bir üçüncü boyutu yakalamak da mümkündür. O da, birşeyleri yadsırken, egemen tarzın yeniden ama sinik bir üretiminin bulunabileceğidir. Kalyon, günümüz sosyalist tipolojisini, taşıdığı eksiklik ve olumsuzluklarla resmediyor ve eşitlik, kolektivizm, dayanışma gibi kavramların gerçek içeriğiyle dile getirlmesi ve yaşanması uyarısında bulunuyor. "..İçtenlikle yeni bir çalışma ve siyaset tarzından sözedenler bu konuda bazı sezgilere sahip olanlar, bunu cisimleştirmek ve örnekleme yoluyla ortaya koymak zorundalar. Aksi halde, gerçek bir sorunu dile getirseler de, inandırıcılıklarını yitiren lafazanlar durumuna düşerler.." (sf.229)

Kenan Kalyon, solun ağzı yanık tutumunu aşmak için, örgüt formlarının burjuva çağa ait olduğunu bilerek, biçim-içerik çatışmasını göze alarak, "İçeriğin baskın çıkacağı güvenceleri çoğaltmak zorundayız. Soruna bu ışık altında bakarsak, işlevsellik ve özgürleşme sorununu bir kutupsallık içinde görmeyiz." (sf.230) diyor. Kalyon önerisinin "ortalamacı" bir yaklaşımı içermediğini de şöyle açıklıyor: "..Özgürleşme ve işlevsellik bağlamında şunu söyleyebilirim: türlü nedenlerle siyaseten bizden kopmuş arkadaşlarımız, dönüp arkalarına baktıklarında geçmişlerini gıpta ile anabiliyorlar mı? Çok şey edindiklerini teslim ediyorlar mı? Örnek olsun diye verdim, bunu başarabilmeliyiz. Yalnızca partinin resmi işlerinin bizi yanyana ya da karşı karşıya getirdiği ilişkilerden ibaret bir iç hayatta; arkadaşlığa, dostluğa, paylaşmaya dayanışmaya yer bırakmayan ilişkiler yumağı içinde zaten içerik de dumura uğramış demektir. İşlevsellik ve özgürleşmeye bir ikilem şeklinde yaklaşmazsak, ortasını bulmak denemeyecek bir çıkış yolu bulmuş oluruz." (sf.231)

Metin Çulhaoğlu, ÖDP'nin fotoğrafına ilişkin bir soruya yanıt verirken,

"..ÖDP içinde aynı yerde duranlarla ayrı yerde duranların aynılık ve ayrılık nedenleri yetkin ve doyurucu biçimde yeniden ve bugünkü verilerle sınanmamış gibi geliyor bana. Galiba partinin böyle bir sınama alanı olmasından da biraz çekiniliyor." (sf.251) diyor. Çulhaoğlu'na göre "ÖDP'nin merkez düzeyinden kaynaklanan asıl zaafı, değişik grupların özel duyarlılıklarını kollama dürtüsüyle, kolaycılıklara ve ortalamacılıklara başvurulabilmesidir." (sf.252) Çulhaoğlu parti içi tartışma, etkileme ve etkilenmeye açık hale gelmenin merkezden en alt birimlere kadar yayılması gerektiğini ve parti içinde politik gündemler üzerinden yaşamın canlı kılınması gerektiğini dile getirmiş. Harmanlanmaya ilişkin de şunları söylüyor: "..Harmanlanmanın birtakım kuramsal-ideolojik hat buluşmalarının yanısıra, ancak partili pratik çalışma sonucunda ve ortak deneylerle birlikte gelişeceğine de yürekten inanıyorum.

"Ama şu da var: Hangi pratik? Ne tür bir pratik çalışma? Zaman zaman öyle şeyler söylenebiliyor ki, sanki hiçbir ön kuramsal hatta, ilkeye, mevziye, yaklaşıma vb. gerek olmaksızın, herşey pratikten başlayarak inşa edilecektir. İyi de, siyasal müdąceledе, kuramı, ilkeyi, genel çerçeveyi mutlak anlamda önceleyen, bunların hepsi nezdinde tam tamına nötr bir pratik olabilir mi? Şimdi örneğin benim için özelleştirme duyarlılığı ile nükleer santral duyarlılığı, Kürt duyarlılığı ile Kemalist duyarlılık, 1 Mayıs duyarlılığı ile 8 Mart duyarlılığı, sınıf duyarlılığı ile genel olarak 'dışlanmış marjinal kesimler' duyarlılığı çok farklı anlamlar, değerler ve öncelikler içeriyorsa, ben nasıl kalkıp 'canım hepsi de pratik işte' diyebilirim?

"O halde pratik tek başına her şeyi belirlemiyor. İnsanları pratiğe yönelten, pratik alanları arasında önceliklendirme ve tercih yaptırtan birtakım ön belirlenimler vardır. Harmanlanma dediğimiz şey de, bu ön belirlenimleri az çok paylaşanların ortak pratikleri ve deneyimleriyle gerçekleşecektir." Çulhaoğlu harmanlanmayı genel geçer sözlerle tanımlamıyor. Devamla, "Örneğin ben 'merkezi siyasal iktidara yönelmek zaaftır, önemli olan mikro egemenlik ve iktidar alanlarında kendi özel devrimlerimizi gerçekleştirmektir' diyen birisiyle belki aynı eyleme katılırım da, böyle birisiyle nasıl harmanlanırım? Sonra, böyle düşünen herhangi bir kişi, benim gibi biriyle 'harmanlanmayı' neden istesin ki?" (sf.253-254) şeklinde gerçekçi bir soru yöneltiyor.

Çulhaoğlu, bundan sonraki siyasal gelişmelere ilişkin bir öngörüde bulunuyor: sosyalist olanları da dahil, partilerin kucaklayamayacakları dinamik ve hareketlerin bundan sonra ağır basacağı. Çulhaoğlu bu durumda sosyalist bir parti açısından "dolaylı ve zincirleme etkileyici rol ve önemi"n ise artacağını söylüyor. (sf.256)

Gruplar ve ÖDP konusunda, ÖDP'nin yaklaşık otuz yıllık birikim ve deneyleri henüz aşamadığı için, bu otuz yılın birikiminin bölmelerinin partideki varlıklarının doğal karşılanması gerektiğini düşünüyor. (sf.256)

ÖDP faaliyetlerine ilişkin de, "sendika-işyeri-mahalle üçgeni"ne dayalı birim/ekip faaliyetinin parti üyelerinin yaklaşık yarısını kapsayacak şekilde yürütülmesini öneriyor. (sf.253)

Metin Çulhaoğlu'nda, bir önceki ayrılıkların aynen korunmasına dayalı bir gruplar manzumesi ve ÖDP faaliyeti değil, ayrılıkların ve aynılıkların test edilerek parti içi yeni oluşumlara açıklık yanısıra, örgütsel bir çerçevede parti üyelerinin önemli bir kısmının istihdamı öneriliyor. Çulhaoğlu'nun Kürt sorununa ilişkin söylemi, barış sorunu çözülmeden birşey olmaz, yaklaşımlarından farklı: "Türkiye'de sosyalizm olmadan barış olamaz demiyorum; ama başta işçi sınıfı ve geniş emekçi kesimlerin, barışı da öngören genel bir toplumsal muhalefeti olmadan da egemen çevreleri barış için ciddi biçimde sıkıştırmak mümkün olmayacaktır." (sf.259)

Kitapta söyleşisi bulunan Ufuk Uras'ın görüşlerine ayrıca değinmeyeceğim. Ufuk Uras'ta da diğer bir çok ÖDP'li gibi dayanışmaya özel bir yer veriliyor. Uras'ın görüşleri Kenan Kalyon ve Metin Çulhaoğlu dışındaki ÖDP'lilerin ortalamasını yansıtıyor.

Söyleşilerden çıkarsanabilecek bir şey, ÖDP yönetim kademelerinde ortak bir kültür, ortak bir kavrayışın bulunması. Ancak bu durumun varlığı ÖDP'deki tıkanıklığın aşılması ve harmanlanma alanının kapsamlı gereklerini karşılamaktan uzak. ÖDP yönetim kademesinde görülen, çoğulculuğun en "kanatlı" yorumlarının belli bir standartizasyona uğramış olması. Bu noktada, ÖDP'nin dönüp kendini, tutukluklarını değerlendirirken yeni tutukluklara yol açabileceğini söylemek mümkün.

Grupların özel tarihi dışında (ki bu gruplar için anlamlı olabilen bir şey, parti içinse bir noktadan sonra kemirici bir unsur olabiliyor) tarihsel olana dönük ideolojik ve siyasal düzeylerdeki mesafeli tutum, ÖDP'nin bugününü ve olası yakın geleceğini belirleyebilecek bir başka etken. Konu, Genel Başkan'ın ağzından, eski sosyalist kadroları "hastalıklı" (sf.395) olarak değerlendiren vahim düzeylere ulaşmış durumda.

Herkesin gördüğü tıkanıklıkların aşılması, sözkonusu egemen belirlenimler düşünüldüğünde pek olası görünmüyor. ÖDP'deki egemen tarzın kendisine bir vade biçip, ardından partinin selahiyeti için operasyonel düzenlemelere açık konuma gelmesi gerekecektir. En önemlisi de, partinin taşıyıcısı olan insanların parti içi tartışmalarda ağırlık oluşturmaları gerekiyor.

Eğer ÖDP yoluna kerhen değil de bir güç olarak devam edecekse, bu, parti içi organize tartışmalar, siyasal değerlendirmeler, bulunmayan katılım kanal ve mekanizmalarının örülmesi, kurullar arası ilişki, merkezileşme, merkezi yönlendirimler, eğitim politikası, kadro dinamizmi-kitlesellik arasında ilişki kurulması, militan nosyonların yerleşmesiyle mümkün ve sağlıklı kılınabilecektir.

Plastik gündemler ve seçim beklentileri ise, ÖDP'deki tıkanıklığı artırıcı olma ötesinde bir işlev kazanamayacaktır.

1980 sonrasının en anlamlı olgusu olarak ÖDP, işlevsellik ve deneyselliğe ilişkin bir perspektif geliştirme durumunda. Bu, mevcut deneyimlerin komplekssizce değerlendirilmesiyle birlikte yapılmalıdır. Ancak bu durumda sosyalistlerin tarihsel iyimserlikleri ve ÖDP'nin kuruluş gerekçesi kendine bir geçit bulabilecektir.

İKİ YAZI ve
TEORİNİN YENİDEN YAPILANMASI

Engin ERKİNER

—I—

Sosyalist teorinin önemli gelişmeler göstermesi gerektiğini (hatta teorik yapının yeniden kurulmasının, teorinin değişik bileşenleri arasındaki ilişkinin yeniden belirlenmesinin zorunluluğunu), ciddi teorik sıkıntılar hisseden, teorinin yaşadığımız dünyayı açıklamakta (her teori için doğal sayılabilecek geriliğin) oldukça ötesinde yetersiz kaldığını görebilen herkes söylüyor. Son yıllarda bu söylemin klasik biçimi, sosyalist teorinin (bazan eksik olarak marksizmle özdeşleştiriliyor) eksiklerini saptamaktır. Bir öncekine göre ileri bir adımdır. Sosyalizmin çözülmesi ve yıkılmasıyla paralel olarak yoğunlaşan "soru sormak" vardı bir dönem. Ve bunlar iyi sorular da değildi. İyi sorular cevaplarını da belirli oranda içerirler. Oysa ki, soru soranların cevapları yoktu, dahası, bu yönde çabaları da yoktu. Savunma gereği olarak sürekli soruyorlar, hiçbir cevap belirtisi olmadan sormanın kuşkuculuğun çürüten çeşidine götürdüğünü ya anlamıyorlar, ya da zaten oraya gidişlerini sorularıyla gerekçelendiriyorlardı.

Bu aşama da bitti denilebilir. Şimdi teorideki eksiklikler ve yapılması gerekenler sıralanıyor. Bu konuda da belirgin bir gelişme var. Başlangıçta genellikle "teorinin geliştirilmesi ihmal edilmiştir", "çeşitli alanlardaki değişimler teoride içerilmemiştir" söylemiyle yetinilirken, giderek işin ciddiyeti daha fazla kavranmaya başlanmış ve eksikliklerin kapsamı "tamamlamaktan", öyle denilmese bile "yeniden kuruluş gerekliliğine" doğru kaymaya başlamıştır. Örneğin marksizmle modernizmin ilişkisini bilen, modernizmin bunalımını incelerken marksizmin doğuşunda onunla olan sıkı bağlantısının da bilincinde olan birisinin, sorunu "teorik eksiklerini tamamlamak" kapsamında görmesi mümkün değildir. Bu bakımdan, en azından bir süreden beri, teoride yapılması gerekenin boyutları daha iyi ortaya çıkmıştır denilebilir.

Konuyu iki önemli yazının kısaca incelenmesi temelinde açımlamaya çalışacak olursak:

—II—

Teoride yapılması gerekenlerin daha belirginleşmesi, çözüme yaklaşıldığı anlamına gelmiyor. Şimdi aslında farklılıkların daha iyi ortaya çıkacağı bir noktaya gelinmiştir. Ciddi farklılıklar belirli bir gelişme düzeinden sonra ortaya çıkarlar ve yön ayrışmasının ortaya çıkacağı bir düzeye yaklaşılmıştır artık.

Nedir yön farklılaşması? Teoride ne yapılması, hangi yönde ilerlenmesi gerektiğini bilmek önemlidir. Yapılması gerekenler henüz yapılamıyor olabilir, ancak bilgi yığını içinde yolunu kaybetmemek ve harcanan büyük çabadan sonuç elde etmek, en azından hangi yönde ilerlenmesi gerektiğini bilmekle mümkündür. Bu nedenle genel bir bakışa sahip olmak, başlangıçtan başlayarak önemlidir. Neyi aradığını bilmeden aramak, kaybolmak ya da birşey yapıyor görünerek zaman geçirmekten başka sonuç vermez.

Bugün artık belirlenmiş yönler vardır. O yönde henüz çok az şey yapılmış olabilir, ama belirlenmiştir. Bu yönlerden bir tanesi, teoriye ekleme yapılmasıdır. Teorinin içermediği çevrecilik, kadın hareketi, azınlıklar ve ezilen cinsel kimliklerin eklenmesi, teorinin bunları içerecek şekilde düzenlenmesidir. (Bunlara başka kimlikler de eklenebilir). Sosyalist teoride sözkonusu kimliklerin taleplerini de "listeye almanın" dışında bir düzenleme yapılmamıştır. Yapılması gerektiğinden, buna kapalı olunmadığından sürekli sözedilmektedir, ama bu konuda belirgin bir adım atılmamıştır. Asıl atılan adımlar pratiktedir.

Dünyanın çeşitli ülkelerindeki sosyalist hareketlerde örnekleri vardır, Türkiye'de bu konuda henüz ileri bir düzeyden söz edilemese de, gelişme bu yöndedir. Sosyalist örgütler, yukarıda sözü edilen kimlikleri temsil eden grupları, ne yapıp edip bünyelerine almayı "dogmatik olmayan sosyalizmin", "sosyalist yenilenmenin" hatta neredeyse demokrat olmanın önemli bir kıstası olarak görmektedirler. Bu kimliklerin çeşitli temsilcilerini bünyesinde toplamak, toplumsal muhalefetin daha geniş bir kesiminin temsil edildiği inancını da neredeyse kendiliğinden yaratmaktadır.

Eric Hobsbawm'ın New Left Review'un 217. sayısında yayınlanan "The Cult of Identity Politics" başlıklı yazısı, sosyalist örgütlerin "alt kimlikleri" kendilerine çekmek politikasının, onları sosyalizmden nasıl uzaklaştırabileceğini açıklaması bakımından önemlidir. (Burada geçerken bir noktayı belirtmek gerekir: Dünyada yayınlanan pek çok kitap vb. Türkçeye çevriliyor. Nedense kimsenin aklına dünyanın en önemli denilebilecek iki sosyalist (bir tanesi ağırlıkla yeni sol) yayın organının (New Left Review ve Monthly Review) Türkçe yayınlanması (en azından içinden seçmeler yapılması) gelmiyor.)

Hobsbawm'ın belirlemeleri birkaç yönden önemlidir:

Birincisi; sol kendisini kimlikler politikası üzerinde temellendiremez, o daha geniş bir kapsama sahiptir. Sol'un evrensel görüşleri vardır ve bunlar asla arka plana atılmamalıdır.

Batı'nın çeşitli ülkelerinde 1970'lerden, diğerlerinde ise perestroykanın başlangıcından ve özellikle sosyalist ülkelerin çökmeye başladığı 1989-90'dan sonra ise başka bir süreç yaşanıyor. Sosyalistlerin genelle çok fazla uğraştıkları, bu uğraşı içinde günlük hayata, bireye ve toplumdaki çeşitli alt kimliklere yeterince eğilemediklerinden hareketle, evrensellik neredeyse

unutulmuş (ya da iyice arkaya itilmiş), daha özel olanların içerilmesi ve onlarla ilgili görüş ve talepler iyice öne çıkmıştır.

Eskiden genel konuşmak, geneli tekrarlamakla yetinmek, birşey söylememenin bir yoluydu. Genelin yaşanılan özelle birlikte ele alınmadığı durumlarda, özeli yorumlamaya yaramayan ve ondan ayrı duran bir genel aslında fazla bir anlam da taşımazdı. Bugün de aynısı söylenebilir. Şu farkla ki, unutulan geneli hatırlatmak da gerekiyor. Adorno'nun ikinci savaş yıllarında söylediği "Bugün dünyayı yeniden yorumlamak gerekiyor" sözü, bugün için de geçerlidir. Dünyanın değiştirilebilmesi için iyi yorumlanması gerekiyor. Genel, hele de genelden böylesine kaçıldığı bir dönemde, eskisinden daha önemlidir artık. Sadece genelde kalarak dünyayı değiştiremezsiniz, özeli bile gereğince yorumlayamazsınız. Ama dünyanın yeniden yorumlanması ve sosyalist teorinin geliştirilmesi, genelden kaçarak ve özelin çeşitli görünümlerine gömülerek mümkün değildir.

İkincisi; sol örgütlerin çeşitli azınlık hareketlerine fazla umut bağlamaması gerekir. Azınlıkların birleşmesiyle çoğnluk olunmaz. Bu hareketlerin sosyalistlerle ittifakı geçicidir. Asıl amaç sosyalistlerin desteğini sağlamaktır. Bu grupların insanlığın geneli için bir planları yoktur, sadece kendileri için vardır. Bu anlamda bakış açıları sınırlıdır ve amaçlarına biraz olsun ulaştıkları anda sosyalistlerle ve öteki alt kimlik gruplarıyla olan ittifakları da büyük oranda biter.

Dünyanın hemen tüm ülkelerinde bu tür grupların kendi hedef kitlelerine bile büyük oranda ulaşabildikleri görülmemiştir. Örneğin dünyadaki hiç bir kadın hareketi toplumdaki kadınların bırakalım çoğunluğunu, önemli bir azınlığını bile etkileyememiştir. Ezilen cinsel kimliklerde de benzer bir durum vardır. En gelişmiş olanı çevreci harekettir ki, o da talepleri artan oranda düzenin güçleri tarafından değiştirilerek içerildikçe güç duruma düşmekte, etkisi azalmaktadır.

Politikada ne olursa olsun sözkonusu gruplarla birlikte hareket etmeyi belirleyici görenlerin, teoride buna uygun adımlar atamamaları da söz konusudur. Teoriye "çevrecilik", "kadın" vd. konularda yama yapılacaktır ama, bunun tutacağı çok kuşkuludur. Çevreci hareketin ya da kadın hareketinin dünyadaki önemli görüşleri bilinmediğinde, bunların içerilebileceğini düşünmek daha kolaydır. Ama görüşler öğrenildiğinde bunun mümkün olmadığı ortaya çıkmaktadır. İnsanın doğa üzerindeki egemenliğinin artmasını insan özgürleşmesinin gelişmesi olarak gören marksizm ile, insanın doğa üzerindeki egemenliğini her türlü egemenlik ilişkisinin kökeni olarak kabul eden (ekolojik hareket içindeki anarşist teorisyenlere özgü sanılan bu görüş aslında Frankfurt Okulu çıkışlıdır) görüş nasıl bağdaştırılabilir?

—III—

Teorinin yeniden yapılanması konusunda yakın zamanda yayınlanan en

önemli mekale, Monthly Review'un Nisan 1996 sayısında Fredric Jameson tarafından yazılan "Five thesis on actually existing Marxizm"dir. Adından da anlaşılacağı gibi Jameson bu kısa yazısında beş tez ortaya atmaktadır. Bunlardan en önemli üç tanesi ele alınacak olursa:

Birincisi; "markiszm katipalizmin bilimidir ya da her iki terime de derinlik kazandırmak için, kapitalizmin iç çelişkilerinin bilimidir." Bu önemli bir tanımdır. Jameson burada marksist sosyalizm anlayışının da zamanla değişeceğini ve çağdaş kapitalizmin analizinden çıkan sonuçlara bağlı olduğunu da dolaylı olarak söylemiş olmaktadır. Sosyalizmi (ikinci tezde olduğu gibi) özgürlük anlayışı olarak tanımlamanın ve marksizmi gelecek toplum projesinden bu kadar ayırmanın doğruluğu hayli kuşkuludur. Üstelik böyle bir ayrım sosyalizm tarihiyle de uyum içinde değildir. Serbest rekabetçi kapitalizmden emperyalizme geçildiğinde, marksizmin kapitalizm analizi de değişmiştir, ama sosyalizm anlayışı (en azından Lenin'de) değişmemiştir.

Jameson, Mandel'e atıfta bulunarak kapitalizmin üç dönemini teknolojiyle şöyle ilişkilendirmektedir: Ulusal kapitalizm döneminde buhar teknolojisi; emperyalizmde elektrik ve içten patlamalı motor; şimdiki çokuluslu kapitalizm ve globalizmde (bazan postmodernizm olarak da adlandırılmaktadır) atom enerjisi ve sibernetik. Jameson'a göre marksizmin öldüğünün ilan edildiği dönemlerle (Bernstein'ın ya da yapısalcılığın ortaya çıktığı dönemler gibi) kapitalizmin bir evreden ötekine geçtiği dönemler çakışmaktadır.

İkincisi; Jameson'a göre SSCB'in çökmesi komünizmin başarısızlığını değil, başarısını göstermektedir. Komünizm bir modernleşme stratejisi olarak ele alındığından amaçlarına ulaşmış (ve bu dönemde SSCB Batı'yı ciddi olarak zorlamıştır) ve kapitalizmin yeni bir döneme geçmesiyle birlikte buna ayak uyduramayarak çökmüştür. Jameson, bu anlamda Wallerstein'ın SSCB hakkında önceden yaptığı bir değerlendirmenin doğru çıktığını belirtmektedir: "Sovyet bloku, önemine karşın, kapitalizme karşı alternatif bir sistem oluşturmamaktadır, onun kapsamı içindeki antisimetriğidir."

Bu değerlendirmeyi doğru olarak görmenin önemli sonuçları vardır. Modernizmin (daha temelinde Aydınlanmanın) iki çocuğu vardır: liberal kapitalizm ve marksizm. İlki Aydınlanmanın büyük görüşlerini zamanla bırakmış, ama ikincisi sonuna kadar sürdürmüştür. Bu nedenle, Aydınlanmanın (burjuva toplumla ilgili çerçeveyi aşan) sorunlarını ve bunalımını marksizmden ayırarak ele almak mümkün değildir. Marksizm modernizmden ayrı ve daha fazla bir şey olsa da, onunla başından beri yakın bağı olmuştur. Marksizm içinden modernizmi "temizlemeye" çalıştığınız zaman geriye kalanın marksizm olarak adlandırılması mümkün değildir.

Üçüncüsü; Jameson'un sonuncu tezine göre, kapitalizmin bugünkü durumunun analizinden doğan marksizm, emperyalist dönemin marksizminden farklı olacaktır. bu farkllık özellikle kültürel karakterin ön plana çıkmasıyla

belirginleşecektir. Kültür bugün büyük oranda iş demektir. Ekonomik olan aynı zamanda kültüreldir. İmaj toplumu ve tüketimcilik sadece ekonomik ve politik değil aynı zamanda kültürel bir kategoridir de.

Bugün için asıl önemli olan; teoriye eklemeler (ya da yamalar) yapılması değil, teorinin yeniden yapılandırılması gerektiğinin anlaşılmasıdır. Yeniden yapılanan (ve dünyayı yeniden yorumlayabilen) sosyalist teorinin marksizm olarak adlandırılıp adlandırılamayacağı o kadar önemli değildir. Önemli olan, marksizmi yeniden yapılandırmak adına kendini belirli sınırlamalarla kuşatmamaktır. Burada özelden çok genelin bilgisi ve değerlendirmesi önem kazanmaktadır. Sorun marksizmin eksiklerinin tamamlanması değildir; çünkü sözkonusu olanlar eksiklik boyutunu hayli aşmaktadır. Hele de marksizmin iç bütünselliğini yeniden kurmak, Jameson'un "kapitalizmin her yeni dönemiyle değişen marksizm" değerlendirmesiyle bile mümkün değildir. Marsist teori sadece ilk döneminde (serbest rekabetçi kapitalizm dönemi) iç bütünselliğe sahipti. Emperyalist dönemde bu iç bütünsellik kaybolmuş ve yeniden kurulamamıştır. Burada sözkonusu olan eksiklik ya da ihmal değildir. Marksizm ya da genelde sosyalist teori, insan düşüncesinin o dönemde ulaştığı genel düzeyin üstüne çıkamaz. İnsan düşüncesinde bütünlük varsa eğer, marksizmde de iç bütünlük aranabilir, ya da yoksa buna ulaşılabilir. Emperyalist dönem aynı zamanda insan düşüncesinin iç bütünlüğünün parçalandığı bir dönemdir. Bırakalım insan düşüncesinin çeşitli özel alanlarda ulaştığı düzeyin genellemelerle bütünleştirilmesini; doğal bilimlerin temeli ve genellemelere çok uygun olan fizikte bile, fiziğin iki temel alanı 20. yüzyılın başından beri bütünleştirilememiştir. Bu alanda birleştirici bir teori bütün çabalara karşın formüle edilememiştir. (marksizmin doğuş döneminde ise fizikte ve genelde insan düşüncesinde bütünsellik vardır.

—IV—

Tarihte hiç bir önemli sorun sadece teoride çözülmemiştir. Bu bakımdan sosyalist teorinin yeniden yapılanması da sadece teorik bir sorun değildir. İnsanın teorileştirme gücü, insan eyleminin kapsamının gerisindedir. Bugün aradaki açıklığın 19. yüzyıla göre daha fazla olduğu da söylenebilir. Bugünkü durumda, Jameson'un da belirttiği gibi, politik mücadele ve işçi örgütlenmesinin yeni biçimleri, sermayenin globalleştiği oranda yeni döneme göre belirginleşmemiştir. Öyle bile olsa, en azından gelişme yönünün nasıl olabileceği, farklı gelişme yönleri arasındaki ayrımın belirginleşmesi için yeterli birikim gerçekleşmiştir denilebilir. Oldukça zor olmakla birlikte artık hangi gelişme yönünde olursa olsun, "yapılması gerekir"den yapmaya geçmek gerekiyor.

VAROŞLAR ve KENT YOKSULLUĞU: SINIF MÜCADELESİNDE MEKAN ve BÜTÜNLÜK SORUNLARI

Metin ÇULHAOĞLU

Varoşlar...
Kent yoksulları...
Patlamaya hazır barut fıçıları...
Hiçbir geleceği, umudu olmayan, toplumdan dışlanmış kesimler...

Önce Gazi ve Ümraniye direnişleri, ardından son 1 Mayıs'ta İstanbul'da yaşananlar, bu tür kavramlara ve değerlendirmelere ilgi çekici bir yaygınlık kazandırdı. Sosyalistleri geçtik. TV yorumcularının, programcılarının, habercilerinin yanısıra, günlük gazetelerin köşe yazarları bile bu konularda psikolojik ve sosyo-psikolojik çözümlemelere girişmeden duramadılar. Bu genel ilginin altı biraz eşelendiğinde görülen ise şuydu: Konuya ilişkin bilgi donanımı oldukça sınırlıydı; bu sınırlılık içinde rasgele, ama pratik yanlışlanma riski yok denecek kadar az birtakım psikolojik teşhisler insanların kolayına geliyordu...

Bu kolaylıkla, başka şeylere pek kafa yorulmuyordu.

Örneğin, "kent yoksulluğu" nasıl tanımlanmalıdır? Büyük kentte yaşayıp yoksul olan herkes, kent yoksulu mudur? Kent yoksulu, hangi özellikleriyle geleneksel işçi sınıfından ayrılabilir? Mavi yakalı, sigortalı bir işçi de yoksul olabileceğine göre, kent yoksulu tanımının varsaydığı yoksulluk ne tür bir yoksulluktur? Bu kesimin toplumdan dışlanmış olduğu neye, hangi nesnel verilere dayanılarak söylenmektedir? Türkiye ekonomisinde enformel sektörün yaygınlaşması ile kent yoksulu olarak tanımlanan kesimin büyümesi arasında ne tür bir ilişki vardır? İç göçler kent yoksulluğu tanımında ne ölçüde belirleyici bir olgudur? Gelişkin kapitalist ülkelerin metropollerinde yaşayan *getto* yoksulları ile örneğin İstanbul'daki *varoş* yoksulları birbirlerine benzer nüfus kesimleri midir?

Psikolojik teşhisler, işte bu tür soruları peşinen gündemden düşüren bir kolaycılığa çanak tuttu. Türkiye solunda giderek yerleşiklik kazanmaya başlayan bilimsel çözümleme-siyasal değerlendirme kopukluğu, kendini burada da gösterdi. Konuya ilişkin sağlıklı bilimsel yaklaşımlar, sol siyasetle uğraşanlara pek uzanmadan ancak sınırlı bir çevreye hitap edebiliyordu. Sol siyasetle uğraşanlar ise, nesnel çözümlemelere yönelmenin külfetini sezdiklerinden olacak, "kent yoksulu eşittir dışlanmışlık, eşittir nereye yö-

neleceği belli olmayan radikalizm" türü kestirmeciliklerle yetinebiliyorlardı.

Şimdi, şu sözlere kulak verelim: "bir isyan halinde zaptedilemeyecek yığınlar, çimenlerin çiğnenmesi, otomobillerin çalınması ve sonunda mülkiyet sorununun ortaya atılması..."[1]. Şili'de gecekondu radikalizminin yönelebileceği olası eylem biçimlerine ve Pinochet rejiminin böyle bir olasılıktan hareketle orta sınıflara saldığı korkuya değinen bu sözler, İstanbul'daki son 1 Mayıs'ın hemen ardından yaratılan ortamı çağrıştırmıyor mu? Bizde de insanlar zaptedilememişlerdi. Çimenler çiğnendiği gibi, çiçekler de dövülmüştü. Otomobiller çalınmasa bile tahrip edilmişti. Bankalara ve mağaza vitrinlerine yönelik saldırılar ise mülkiyet sorununu kimileri için oldukça ürkütücü biçimde gündeme sokmuştu.

İlginç olan, solda yaygın "kent yoksulu eşittir dışlanmışlık, eşittir nereye yöneleceği belli olmayan radikalizm" kestirmeciliğinin, belki de küçük bir değişiklikle, "kent yoksulu eşittir dışlanmışlık, eşittir mülkiyeti hedef alacak radikalizm" biçiminde, egemen çevreler tarafından da benimsenmesidir. Asıl önemlisi ise, bu tür bir radikalizmin varlıklı kesimlerle orta sınıfların dışında, sosyalistlerin ve sendikalı işçilerin gözünde de yabancı ve ürkütücü kılınmaya çalışılmasıdır. Açık konuşmak gerekirse, Türkiye'de örgütlü işçi sınıfının temsilcileri konumundaki sendikacılar, varoş radikalizmini kendilerine büsbütün yabancı saymaya dünden teşnedirler. Soldaki kimi kuramsal-siyasal yaklaşımlarda, kent yoksullarını emekçi sınıflardan ayırma konusunda özel ve zaman zaman zorlama çabalar sezilebilmektedir. Nihayet, sosyalist partiler de, uzanamadığı üzüme koruk diyen tilki gibi, mahallelerden uzak durmaya, bu aczi de "aslolan fabrikadır" vurgusuyla örtmeye hazır görünmektedirler.

Yeni olgular ve klasik kavramlar

Az önce, Türkiye solundaki kimi kuramsal-siyasal yaklaşımlardan söz etmiştim. 1 Mayıs 1996'nın hemen ardından, *Birikim* dergisi öteden beri meraklısı olduğu bir işi yaptı ve 1 Mayıs'tan yeni bir milad yarattı. *Birikim*'in sürekli yazarı Ömer Laçiner'e göre 1 Mayıs'la bir kez daha ortaya çıkan, "toplum" ile "toplum dışı" ayırımının netleşmesi idi. Sonra, gene Laçiner'e göre, ortada bir "yeni işsizlik" olgusu vardı. Üstelik bu olgu "1970'lere kadar tam istihdam hedefine kurgulu toplumlarda karşılaştığımız 'yedek işçi ordusu' ya da 'ücretlilerin yoksullaşması' gibi olgulardan mahiyeti bakımından farklı" idi [2].

Yukarıdaki yaklaşım, daha işin başında köklü bir itirazı hakediyor. Örneğin, yedek işçi ordusu, yalnızca tam istihdam hedefine kurgulu toplumlarda karşılaşılan bir olgu mudur? Bu kavramı kullanan Marx'ın çözümlediği 19. yüzyıl kapitalizmi tam istihdam hedefine kurgulu toplumu mu öngörüyordu? Bu soruların yanıtı tereddütsüz ve koskocaman bir "hayır"dır. Daha açığı, Marx'ın çözümlemelerindeki yedek işçi ordusu, "istihdam kurguları"ndan büsbütün bağımsız, kapitalist üretim tarzının mantığına ve nesnel dinamiklerine içsel bir olgudur. Yedek işçi ordusunun niceliği ve bileşimi, zamana ve

mekana göre elbette değişkendir; ancak, olgunun bizatihi kendisi, kapitalist üretim tarzının değişmez bir özelliğidir.

Bu söylenen, bizi kaçınılmaz olarak yöntemle ilgili kimi değinmelere götürüyor. Diyelim, yeni bir olgunun, geleneksel kavramların uygulanabilirlik sınırlarını aşıp aşmadığını ya da bu kavramları geçersiz kılıp kılmadığını merak ediyoruz. Bu merak ancak soyutlamanın belirli bir düzeyindeki sınamalarla giderilebilir. Soyutlamanın daha alt düzeylerinde kalınırsa ne mi olur? Örneğin, bugünkü içerikleriyle işsizlik, kent yoksulluğu ve enformel sektör gibi olguların klasik marksist kavramlarla açıklanamayacağı düşünülebilir. Buna karşılık, soyutlamanın daha üst düzeylerine çıkıldığında durum değişecektir. O zaman, bir yanda yedek işçi ordusu ve emek gücünün yeniden üretimi gibi kavramlara başvurulması, diğer yanda *maddi üretimi* eksen alan sınıf tanımlamaları yanında *sömürüyü* eksen alan sınıf tanımlamalarına yönelinmesi, çok yeni olduklarına inanılan olguları da kapsayıp açıklayacak bir çerçeve sunabilecektir.

Özetle, ortada gerçekten nitel bir değişim varsa, klasik kavramların yeterliliği tartışma konusu yapılabilir. Aynı şeyi tersinden söyleyecek olursak, değişimin nitel bir değişim olduğunu, klasik kavramların yetersizliğini kanıtlayarak da gösterebiliriz. Ancak, klasik kavramların yetersizliğinin kanıtlanması, az önce söylendiği gibi, belirli bir soyutlama düzeyine çıkılmasını gerektirir. Bu düzeye çıkılmazsa ve yeni sayılan olguların ilk aşama soyutlamalarda sınanmasıyla yetinilirse, sağlıklı sonuçlara varılamayacaktır.

Toparlayacak olursak, bu yazının temel savlarından biri şöyle özetlenebilir: Günümüz kapitalizminde gerçekten yeni olan, kapitalizme tarihsel ve yapısal anlamda içkin olguların yeni bir tarzda eklemlenmesidir. Yeniden eklemlenmenin ve bunun sonucunda ortaya çıkan kapitalist yapılanmanın çözümlenmesi, ertelenmeyecek iki görevi dayatır. Bunlardan birincisi, klasik kavramların sınanmasında, önce kapitalist üretim tarzını tanımlayan en genel soyutlamalara başvurmaktır. İkinci görev ise, bu genel soyutlamaları daha alt düzeydeki soyutlamalar ve gerekliyse yeni kavramlarla zenginleştirmektir. Böylece, yeni olguları, eklemlenmeleri ve yapılanmaları da çözümleyip açıklayabilecek bir çerçeveye ulaşılabilecektir. Bu görevlerden ikincisinin ertelenmesi, yeni olguların gerçekten hiç dikkate alınmadığı, bu anlamda gerçekten eskimiş ve kuru bir ortodokslukla sonuçlanır. Birinci görevin büsbütün boşlanması ise, yeni sayılan görüngülerin ya da gerçekten yeni olan olguların içinde helak olmayı getirecektir. Bu durumda, tikel alanlardaki soyutlamalar, bütünleyici bir üst soyutlama düzeyinde toparlanamayacaktır.

Gene yöntemle ilgili bir ikinci değini ise, ilkinin uzantısı sayılabilir. Marx'a yönelik yaygın eleştirilerden biri, çözümlemelerinin büyük ölçüde emek süreciyle ve bu sürecin gerçekleştiği işyeriyle sınırlı kalmasıdır. Bu eleştirilere göre Marx, işçinin emek süreci dışındaki yaşamının içeriğiyle ve bu yaşamın mekanlarıyla fazla ilgilenmemiştir. Böyle bir eleştiri karşısında,

örneğin Engels'in *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* adlı çalışması anımsatılabilir. Bilindiği gibi Engels'in bu çalışması, doğrudan doğruya emekçi sınıfların emek süreci dışındaki yaşam, konut, beslenme koşullarına, hatta giyim kuşamına ilişkin yoğun gözlemler içermektedir. Dolayısıyla, en azından Engels'in daha 1845'te bu alana ciddi bir ilgi duyduğu açıktır.

Ne var ki, işyeri ile konutun birbirinden ayrışması, başka deyişle işgücü piyasası ile konut piyasasının farklılaşan dinamikler sonucu oluşması, 19. yüzyıl kapitalizminde henüz ön plana çıkmamıştı. Bu nedenle, işçinin emek süreci dışındaki yaşam alanı, işyerinin hemen yanıbaşıydı. İşçi bu mekanı tam tamına kendisi gibi olanlarla, hatta aynı işyerinde çalışanlarla paylaşmaktaydı. Çalışanların gereksinimlerini karşılamak üzere oraya tezgah kuran ayakkabıcılar, terziler, fırıncılar, marangozlar, duvarcılar ve benzerleri ile topluluk tamamlanıyordu. Bu insanlar hep birlikte yeni bir tür "köy" oluşturuyorlardı[3]. Bir dönem böyle gitti. İşyeri ile konutun ayrışması, kapitalizmin Marx sonrası daha geç dönemlerine ve kentleşme süreçlerinin gelişmesine özgü bir olgudur.

Peki, böyle bir yenilik marksist kuramı ne ölçüde eksiltir?

Bir kere, herhangi bir kuramın yeterliliği, verili an için gözleyip gündemine aldığı somut olgu zenginliğinden çok, böyle zenginliklerin çözümlenmesine yarayacak anahtar kavramlara sahip olup olmayışıyla değerlendirilmelidir. Bir kuram, kapının ardında neler olduğunu doğrudan söylemese bile, o kapıyı aralık ya da açık tutabilir. Marx, başka pek çok zengin gözlemle ve veriyle beslenen çözümlemelerinde, işçi sınıfının emek süreci dışındaki yaşamından fazla söz etmemiştir, doğru. Gelgelelim, Marx'ın temel kavramlarından biri, *emek gücünün yeniden üretimidir*. Bu kavram, işçi sınıfının maddi emek süreci dışındaki yaşamına, ailesine, beslenmesine, ilişkilerine ve hane olarak işgücü piyasasına katılım koşullarına ilişkin gözlemleri davet eden, giderek bu alandaki çözümlemeleri dayatan merkezi bir kavramdır. Yani, işyeri kapılarının ardındaki süreci çözümleyen temel kavram olarak artı emek ve artı değer, Marx'ın kuramında herşeyin başı ve sonu değildir. Artı değer üretiminin zorunlu önkoşulu, emek gücünün yeniden üretimidir ve bu üretim de işyerinin dışında gerçekleşmektedir. Geçmişte işyerinin hemen yanıbaşında; bugün ise, büyük oranda, işyerinin hayli ötesindeki mekanlarda...

Sonuç şu oluyor: İşyeri dışındaki yaşam koşullarının, mekanların ve ilişkilerin güncel çözümlemesi, önümüze birçok "yeni" serecektir; ama, bu yenilerin hepsi, son çözümlemede emek gücünün yeniden üretimi ile ilişkilendirilebilecek, bu kavramla açıklanabilecek olgulardır. Marksist kuramın zenginliği, akla gelebilecek her konuya, her alana el atmasında değildir. Zenginlik, ulaşılan soyutlamaların ve kavramların, zamanla ortaya çıkan değişimleri, farklı eklemlenmeleri ve yenilikleri de kucaklayıp çözümleyebilecek açıklığa sahip olmalarındadır.

Açıklık dedik. Örneğin, artı değer kavramı içeriye (fabrikanın ya da işyerinin içi anlamında) doğru açıktır. Başka deyişle, emek sürecinin farklı örgütlenme biçimleriyle teknolojik yenilikler, artı değer kavramının içini dolduran, bu kavramı somutlaştıran olgulardır. Emek sürecinin yeniden üretimi ise, dışarıya (fabrikanın ya da işyerinin dışı, yaşam alanı, mahalle vb. anlamında) doğru açık bir kavramdır. Soyut bir kavram olarak emek gücünün yeniden üretimi, beslenme, sağlık, konut standartlarının yanısıra, hanedeki diğer bireylerin işgücü piyasasına katılımlarıyla ve bu katılımın gerçekleştiği biçimlerle açımlanır. Sözgelimi, görece yeni sayılabilecek halk sağlığı kavramı ve buna ilişkin uygulamalarla, emek gücünün yeniden üretimi standartlarının 18. ve 19. yüzyıldan bu yana geçirdiği değişim arasında doğrudan ilişki bulunmaktadır.

Özgül olana ulaşmak ve globalist aşırılıklar

Yönteme ilişkin değinmelerden daha somut konulara geçmeden önce, bir noktada daha açıklık gerekiyor. Açıklık, özgül olanın tanımıyla ilgili. Böyle bir tanım yapılabilir mi? Kuşkusuz çok güç. Ama, sakıncalarını da bilerek, özgül olanı şöyle tanımlamak mümkündür sanıyorum: Herhangi bir olgunun, kendisine en çok benzeyene göre farklılığı ile, kendisine en az benzeyenle olan ortaklığının toplamı, bize o olgunun özgüllüğü konusunda değerli ipuçları verecektir. Örneğin leninizmin özgüllüğü, bir yanda kaynağı olan marksizme göre öncü siyasal örgütlenmeye özel ağırlık tanımasında, öbür yanda ise daha doğarken karşısına aldığı narodnizmin siyasal müdahaleci yanını içselleştirmesindedir. Bir başka örnek: Türkiye kapitalizminin özgüllüğünün belirlenmesinde, kendisine en çok benzer görünen Latin Amerika kapitalizmlerinden farklı yanlarıyla, kendisine en az benzeyen gelişmiş kapitalist ülkelerle olan ortaklıklarından yola çıkmak yararlı olacaktır. Bu tanımın, hem harhangi bir ülkedeki kapitalizmin özgüllüklerinin belirlenmesinde hem de yeni olana tarihsel süreklilik içinde bir yer bulunmasında aydınlatıcı olacağını düşünüyorum.

Devam edelim. Birçok araştırmacının da işaret ettiği gibi, bugün enformel sektör olarak tanımlanan üretim ilişkileri, ilk olma anlamında yeni değildir. Doğrudan geçimlik üretim, küçük meta üretimi ve geçici işçi çalıştıran küçük işletmeler, kapitalist üretim tarzında öteden beri gözlenebilen olgulardır[4]. Gerçekten yeni olan ise, az önce sayılan olgulardan üçüncüsünün, bir yanda sınıf mücadelelerinin ve yoğun kentleşme süreçlerinin, öteki yanda ise sermaye birikiminin ve teknolojik gelişmelerin bileşik etkisi sonucunda yeniden yapılandırılıp örgütlenmesidir.

"Teknoloji" ögesi üzerinde özellikle durmak gerekiyor. Herhangi bir teknoloji, gerçekten yepyeni ve ilk olabilir. Ne var ki, yepyeni ve ilk olan teknolojinin, beraberinde, daha önce hiç görülmeyen yepyeni temel ilişkiler getirmesi mümkün değildir. Böyle olabileceğinin sanılması ise, doğrudan doğruya teknolojist determinizmdir. Başka deyişle, yeni teknoloji, ancak mevcut üre-

tim ilişkilerinin sınırları içinde işlevsel olabilir; yeni üretim örgütlenmelerini ve ilişkilenmelerini de en çoğu o sınırlar içinde yerleşik kılabilir.

Bunun gibi, taşeron üretim ve ilişkiler de kapitalizmde öteden beri gözlenebilmektedir. Çünkü, kapitalist üretim, değişik birimlere ya da alt sektörlere yayılmış "en uygun ilişki ve yer seçim stratejilerini" gerektirmektedir[5]. Amaç, doğrudan doğruya emeğin ve emek süreçlerinin daha sıkı bir denetim altına alınmasıdır.

Burada, kapitalizmin teknolojist yorumlarının önemli bir yanlışına işaret edip geçilebilir. Kapitalizmin teknolojist yorumlarında, üretim sürecinin yeniden örgütlenmesi ve teknoloji uygulanımı, emeğin denetlenmesi ve sermayeye daha fazla bağımlı kılınması güdülerinden, yani *sınıf mücadelesi* koşullarından soyutlanmış salt teknik rasyonalite tercihleri sayılır. Oysa, işin içinde teknoloji olsa bile, onu da içselleştiren asıl itici gücü sınıf mücadeleleri olarak tanımlamak gerekir. Teknolojik yenilikler ile üretimin yeni tarzda örgütlenmesi, bu mücadelenin ardından, onun sonucu olarak *(post factum)* gündeme gelir. Sonuca götüren, kendi başına teknolojik gelişme değildir: İşçi sınıfı, yerleştirilmek istenen taşeron ilişkilere ön kesici bir tepki gösteremediği sürece bu ilişkiler giderek yapısallık kazanacak, işgücünün parçalanması daha ileri boyutlara ulaşacaktır.

Diyelim böyle oldu. Böyle olunca da, o yaygın ve kimilerinin marksizmin öğrettiği şey sanıp kutsayabildikleri yanılgı bir kez daha yaşanacaktır: Sınıfın örgütsüzlüğünden, sendikal hareketin zaaflarından, bilinç düzeyinin düşüklüğünden, özetle sınıf mücadelesinin yetersizliklerinden kaynaklanan bir durum, pekçok kişiye, "teknolojik gelişmenin nesnel ve kaçınılmaz sonucu" gibi görünecektir! Örnek gerekirse, "işçi sınıfının toplumsal bileşimindeki değişmenin, kapitalist sanayinin teknolojik yapısında ortaya çıkan nesnel bir eğilim olduğunu"[6] söyleyen bir marksist, sınıf mücadelesine atıfta bulunmadığı için eksik konuşan, kestirmeden giden ve bu nedenle de teknolojist determinizme açık kapı bırakan bir marksisttir.

Marksist çevrelerde, teknolojist yorumlara eşlik eden bir başka yanıltıcı eğilim de, aşırı globalist genellemelerdir. Sosyal bilimlerde, dünyada gözlenen kimi eğilimleri genelleştirip mutlaklaştıran kuramsal çalışmalarla, daha somut alan araştırmaları ve çözümlemeleri arasında ciddi bir boşluk görülmektedir. Bir zamanlar Turgut Özal'ın elinden düşürmediği söylenen "Megatrends" türü çıkışlar, marksist ya da marksist kökenli akademisyen çevrelerinde de rağbettedir. Bunlar arasında en aşırı sayılabileceklerden biri, Wallerstein'ın şematik sınıflandırmasıdır. Wallerstein'a göre, dünya kapitalizminin bugünkü eklemlenme biçiminde merkez ülkelerde ücretli emek, yarı-çevre ülkelerde "yarıcılık", çevre ülkelerde ise "kölelik" başat durumdadır[7].

Kuşkusuz, bu şematizm bile birtakım gerçeklere karşılık düşmektedir. Ne var ki, başlarda yöntem konusunda yapılan bir vurguyu burada bir kez daha anımsamak yararlı olacaktır. Bir kere, soyutlama ile genelleme birbirine ka-

rıştırılmamalıdır. Soyutlama, belirli bir olgunun özünü, dolayısıyla asıl belirleyici olan yanını verir. Genelleme ise, çok geniş alana yayılan çeşitli olguların bir tür ortalamasıyla ya da genel trendiyle ilgilidir. O halde, soyutlamanın somut olgu kucaklayıcılığı ile genellemenin somut olgu kucaklayıcılığı birbirinden çok farklıdır. Soyutlama, tek tek her somut bağlamında içerici (inclusive) olmak zorundadır. Genellemede ise böyle bir zorunluluk yoktur.

Birbirinden ayrı ve mekansal olarak uzak somutluklara ilişkin bir genelleme, bize kendi başına herhangi bir somut gerçekliği veremez. Daha alt düzeylere inilmesi, soyutlama söz konusu olduğunda öze ilişkin bir değişimin gerçekleşip gerçekleşmediğinin, genelleme söz konusu olduğunda ise özel durumların belirlenmesi için gereklidir. Bu nedenle, Wallerstein'ın şeması, ancak daha alt, yani somuta daha yakın soyutlama düzeylerinde açımlandığında işe yarayabilir. Bu "işe yarama" da aşırı toptancı genellemelerin şu ya da bu ölçüde budanmasıyla gerçekleşebilecektir. Başka deyişle, örneğin yarı çevrede ve çevrede ücretli emeğin, merkezde ise "yarıcılık" olarak adlandırılan ilişkilerin ağırlıklarını belirlemeyen, bu üç ilişkinin belirli bir ülkedeki biraradalığını ve karşılıklı geçişmelerini çözümlemeyen bir yaklaşım, yere bir daha hiç inemeyecek kadar havada kalacaktır.

Son dönemlerde sıkça öne sürülen kimi savlara göre, kapitalizm, fordizmden postfordizme, imalat sanayiinden hizmet ekonomisine, üretim/dağıtım ve hizmetlerin ulusal örgütlenmesinden global örgütlenmeye ve nihayet modernizmden postmodernizme geçmektedir[8]. Az önce Wallerstein'ın şemasına ilişkin olarak yapılan uyarı, bu tür genellemeler için de geçerlidir. Prefordizm, fordizm ve postfordizm üçlüsünden ilkinin ve ikincisinin daha çok çevre ülkelerde gözlendiği söylenebilir. Ama, Şebnem Oğuz'un da vurguladığı gibi,[9] ortada mutlak bir tercih ya da büsbütün geride bırakılmış bir aşama yoktur. Uluslararası sermaye, sınıfın güçüne ve sınıf mücadelesinin koşullarına göre, işine gelen hangisiyse ona, neresiyse oraya yönelmektedir. Şu kritik soruyu herkesin yanıtlaması gerekir: Ucuz emek pazarları, üretim sürecinin parçalara ayrılıp çeşitli mekanlara dağıtılması sonucu mu ortaya çıktı, yoksa ucuz emek pazarlarının oluşması üretim sürecini parçalara ayıran teknolojileri ve iş örgütlenmelerini mi davet etti? Teknolojist determinist olmayan bir marksizmin yanıtı, ikincisidir.

Uyarılar başlığının son değinmesi ise gene aşırı globalist genellemelerle ilgili. Globalist aşırılığın en sakıncalı yanı, gelişme çizgilerinin aynı yönde olmasına takılıp tempo farklılıklarını görememesidir. Oysa, tempo farklılıkları sürdükçe, özgüllükleri silip süpüren bir yeknesaklık hiçbir zaman yaşanmayacaktır. Aslında, marksizmi sahiplenenlere yöneltilen indirgemecilik suçlamasını en çok hakedenler, mevcut yöntemleriyle globalist aşırılardır. Böyle bir indirgemeciliğin, zevk için zihinsel egzersiz yapılan günümüz akademizminde hoş görülmesi belki mümkündür. Ne var ki, sosyalist siyasetle uğraşanların böyle tutkulardan özellikle uzak durmaları, du-

ramıyorlarsa da hemen ardından daha alt soyutlama düzeylerine inip kendilerini kurtarmaları yerinde olacaktır. Yoksa, üretime artık robotların egemen olduğunun söylendiği bir dönemde kapitalistlerin canlı emek sömürüsünü alabildiğine yaygınlaştırarak sürdürmeleri, buna karşılık kimi sosyalistlerin "artık sınıf bitti" diyebilmeleri gerçekten tuhaf bir durum yaratmaktadır.

Bu konuda temel ilke şu olmalı: Genel, özel tarafından yeniden belirlenmedikçe somut olamaz. Bu ilkeyi yaydığımızda, ulusal ya da yerel tarafından yeniden belirlenmeyen bir global'den söz edilemeyeceğini de kabul etmemiz gerekecektir. Bu söylenen, özel olarak global-yerel ilişkisiyle sınırlı bir geçerlilik taşımaz. Söylenen, marksist yöntemin, özellikle belirlenim alanındaki en genelgeçer ilkelerinden birisidir. Örneğin, sınıfı ve sınıf mücadelelerini, verili üretim tarzının düz projeksiyonuyla nasıl çıkarsayamazsak, özeli genelin, yereli de globalin düz izdüşümleriyle bulamayız.

Bütün bunları dikkate alan kimi batılı marksistler, globalleşme adına ulus devletlerin rolünü ve işlev alanını küçümseyen yaklaşımlara oldukça eleştirel yaklaşmaktadırlar. Eleştirilerin temel hedefini, ülkelerin özel tarihlerinin ve deneyimlerinin globallik adına yok sayılması oluşturmaktadır. Yönteme ilişkin itirazların ötesinde, somut örnekler ve sorular da gündemdedir. Örneğin geçici ve esnek istihdam, İngiltere'ye ve ABD'ne göre Fransa'da çok daha az yaygınlaşabilmiştir. Neden? Böyle olmasında Fransa'daki iş yasalarının payı yok mudur? Varsa, bu ülkedeki iş yasaları neden böyle bir içeriğe sahiptir? İş yasalarının böyle bir içerik taşımasında bu ülkedeki sınıf mücadeleleri ve sendikal hareket etkili olmamış mıdır?

Globallik ve teknoloji fetişizmi, sınıf mücadelesinin önündeki en büyük engellerdir. Bu konuda, yöntemle somutluğu kaynaştıran özlü bir değiniye yer verip geçiyorum: "Ekonomik zorunlulukların devletlere birtakım temel kısıtlılıklar getirdiği, ancak devletlerin bu kısıtlılıkları nasıl ele aldıklarını belirlemediği hemen herkes tarafından bilinir. Böyle de olsa, bu sık sık yinelenmeye değecek bir 'bilinir'dir."[10] Öyle anlaşılıyor ki, aynı "bilinir"in Türkiye'de çok daha sık yinelenmesi gerekiyor. Aksi halde, solculuğunun içeriği bir yana, örneğin bir Mümtaz Soysal'ın globalliğe ve ulus devlete ilişkin durum saptamaları, sosyalistlerinkine göre hep daha gerçekçi ve yere basan saptamalar olarak kalacaktır.

Hemen sonraki altbaşlıkla konunun biraz daha açıklığa kavuşacağını sanıyorum.

Sınıf mücadelesi ve teknolojist determinizm

Çağdaş kapitalizmin yeni olgularının nasıl, hangi süreçler sonucunda ortaya çıktıkları kapsamlı tartışmalara konu olmuştur. Konu gerçekten canalıcı önem taşımaktadır. Tartışmanın taraflarını kabaca tanıtmak gerekirse, bir yanda marksizmin teknolojist yorumcularının, öbür yanda da sınıf mücadelesine ağırlık tanıyanların yer aldıkları söylenebilir.

Bir ölçüde basitleştirme pahasına, tartışmanın içeriği de özetlenebilir. Marksizmin teknolojist yorumcularına göre, kapitalist gelişmenin ve bu gelişme sonucunda toplumsal ilişkilerde meydana gelen değişimin asıl itici gücü, kapitalizmin üretim teknolojisine getirdiği yeniliklerdir. Bu yenilikler sonucunda, bir genel modelin yerini bir başkası almaktadır. Aynı yoruma göre kapitalizm, örneğin prefordizmden fordizme, oradan da postfordizme teknolojik yeniliklerle geçmiştir. Özetlenen bu yaklaşım, karşıt konumda yer alan marksistler tarafından "yapısalcı-işlevselci" olarak tanımlanmaktadır.

Sınıf mücadelesi savı ise, hiç kuşkusuz üretim teknolojisindeki değişimi ve yenilenmeyi görmezlikten gelmemektedir. Ancak, bu sav ya da yorum, üretim teknolojisindeki gelişmeleri, sınıf mücadelelerinin oluşturduğu daha geniş bir matris içine yerleştirmekte ve gelişmeleri sınıf mücadeleleriyle olan bağlantıları içinde değerlendirmektedir. Yeniden özetleyecek olursak, birinci yoruma göre üretim teknolojisi, bağımsız bir değişken olarak sınıf mücadelelerinin zeminini ve içeriğini önbelirlemektedir. İkinci yorumda ise, kesintisiz bir süreklilik taşıyan sınıf mücadelelerinden bağımsız, bu mücadelelerin oluşturduğu zeminin ve zamanın dışında bir üretim teknolojisinden söz etmek mümkün değildir.

Kanımca, iki sav arasındaki ayırımın asıl belirleyicisi, *birikim sürecinin* ne ile daha yakından ilişkilendirildiğidir. Örneğin birinci sav, birikim süreci ile teknolojik gelişmeyi daha sıkı ve yakından ilişkilendirip sınıf mücadelesini öteye, sonuçlar ya da uzantılar bölmesine itmektedir. İkinci yorumda ise, birikim süreci ile asıl içiçe olan sınıf mücadelesidir. Teknolojik gelişme ise öteye itilmemekte, ama ilk ikisinin belirlediği sınırlar içindeki bir dinamik olarak değerlendirilmektedir.

Yukarıdaki özet, belirli bir netlik sağlamış olabilir. Ancak, sınıf mücadelesinden ne anlaşılması gerektiği açımlanmadığı sürece bu netlik de yetersiz kalacaktır. İşin kötüsü, Türkiye solunda sınıf mücadelesini dar içeriğiyle tanımlamaya hazır, yerleşik eğilimler vardır. Başka birçok yerde de işaret etmeye çalıştığım gibi, Türkiye solunda sınıf mücadelesi, daha çok, işçi sınıfının sermayeye karşı ya Allah deyip fiili eyleme geçtiği, gösteri yaptığı, greve çıktığı anlarla sınırlı biçimde algılanmaktadır. Böyle olunca da, bırakın teknolojik gelişmeyi, birikim sürecini bile sınıf mücadelesinden ayrı ve bağımsız bir alanda değerlendirme eğilimleri güç kazanmaktadır.

Oysa, sınıf mücadelesi, gündelik yaşama ilişkin tutum ve davranışların yeniden biçimlenmesini, fiili üretim süreciyle olan bağların sıkılığını ya da gevşekliğini, hane olarak işgücü piyasasına katılım düzeylerini, kriz dönemlerinde yaşamı sürdürebilmek için alınan ek önlemleri, sendikalara karşı ilgi düzeyindeki değişmeleri vb. içeren, çok yönlü ve kesintisiz bir süreçtir. Daha önce verdiğim bir örneği yineliyorum: İşçi sınıfı, sermayeye karşı hiçbir fiili eylemde bulunamadığı 12 Eylül döneminde bile, ücret düzeyi üzerindeki baskı karşısında başvurduğu geçim stratejileriyle (ek iş yapma, tüketimi kısma, çocuğunu okuldan alıp işe verme, vb.) sınıf mücadelesini sürdürmüştür.

Kimi marksistler, bu gerçekten hareketle, sınıf mücadelesini iki düzeyde tanımlamaktadırlar. Az önce sözünü ettiğim ve öznel siyasal-ideolojik etmenlerden görece bağımsız sayılabilecek sürekli mücadele, sınıfın sermaye birikimi bağlamlı (yani sermaye birikim süreçleriyle konjonktürel değil yapısal ve sürekli biçimde bağlantılı) mücadelesi olarak tanımlanmaktadır. Belirli bir deneyim birikimi oluşturan bu mücadele çizgisi, siyasal ve ideolojik koşulların biçimlendirdiği belirli ortamlarda, bu kez daha açık, dışa bakan ve toplu direniş biçimlerine dönüşebilmektedir. Sınıf mücadelesinin, sürekli ve kesintisiz bir çizgi izlemesi mümkün olmayan bu ikinci düzeyi, marksist toplum ve siyaset kuramının daha doğrudan konusunu oluşturur[11].

Peki, burada özetlemeye çalıştığım yaklaşım, üretim ilişkilerine ve teknolojiye değil de sınıf mücadelelerine görece ağırlık tanıdığı için marksizmin "maddeci" zemininden uzaklaşıyor mu?

Kaba maddecilere göre kuşkusuz böyledir. Gelgelelim, burada nesnel ekonomik ilişkilerin önemini yadsıyan hiçbir yan yoktur. Sorunun kaynaklandığı yer, zemin, alan ve çerçeve belirlenimi (başka deyişle mümkün olabilirlik alanının sınırlarının çizilmesi) ile, somut olgu ve biçim belirleniminin birbirine karıştırılmasıdır. Global ve genel ile ulusal ve özel arasındaki belirlenim ilişkisi, öz olarak burada da geçerlidir. Burada, nesnel ekonomik ilişkiler, gene *nesnel* ideolojik ve siyasal ilişkilerin alanını ya da zeminini belirlemektedir. Bu alanda ya da zeminde biçimlenen *somut* ideolojik ve siyasal ilişkiler ise, nesnel ekonomik ilişkilerle birlikte, bu kez sınıf mücadelelerinin somutlanabileceği alanın sınırlarını çizmektedir. Nihayet, bu alan ya da zemin üzerinde somutlanan sınıf mücadeleleri, bu kez biçimlendiği alanı tanımlayan ekonomik, ideolojik ve siyasal ilişkileri yeniden belirlemektedir. Özetle, maddi olanın belirlediği, doğrudan doğruya somut biçimler değil, çeşitli somut biçimlerin ortaya çıkabileceği bir "mümkün olabilirlik alanı"dır[12].

Teknolojinin ve teknolojik değişimin yeri konusuna dönelim. Teknolojik değişimin rahmi, sermaye birikimi bağlamında tanımlanabilen ve süreklilik taşıyan sınıf mücadeleleridir. Başka deyişle, sermaye, üretim teknolojisini ve bu teknolojide yapılabilecek değişiklikleri, somut sınıf mücadelelerinin ve ilişkilerinin dışında, inzivada ve bir biliminsanının kayıtsızlığı içinde düşünüp planlamamaktadır. Yaptığı, sınıf mücadelesinin verili koşullarında kârını azamiye çıkartacak teknolojileri ve üretim örgütlenmelerini aramaktır. Örneğin, daha sonra üzerinde ayrıntılı olarak duracağımız ve kent yoksulları tanımı bağlamında özel önem taşıyan enformel sektörün ve taşeron ilişkilerin yaygınlaşmasının temelinde, tek başına ne bağımsız teknolojik gelişme ne de üretimin yapısını değiştirme yönünde önsel olarak düşünülüp planlanmış tercihler vardır. Temelde yatan, sermayenin, sınıf mücadelesinin verili uluslararası ve ulusal koşullarında, kârını azamiye çıkarmak ve birikimi sürdürmek için sergilediği uyum refleksleridir.

Kuşkusuz, bu refleksler, uluslararası rekabet ve ekonomik kriz gibi olgularla birlikte, sanayileşmenin çevre ülkelere yayılabilmesi gibi olanaklar tarafından da biçimlendirilmektedir. Ne var ki, bizatihi bu olgular ve olanaklar da güncel ya da birikmiş sınıf mücadelesi deneyimlerinin uzantılarıdır. Daha başat etmenler ise, örgütlü emeğin baskısını hafifletme ya da bu baskıdan kurtulma çabalarıdır[13]. Batıda refah devleti, bizde ise sosyal devlet uygulamalarına yönelik tepkiler de bu etmenler arasındadır.

Formel sektör, enformel sektör ve eklemlenme

Enformel ve formel sektör, yazının başından bu yana kullanılan kavramlar. Bu noktada, söz konusu kavramlara açıklık getirmek yerinde olacaktır.

Enformel sektör, kapitalist üretim tarzına tarihsel olarak içsel ve görece geri üretim biçimlerinin ve ilişkilerinin, günümüz kapitalizminin global eklemlenmesi doğrultusunda yeniden yapılanmasıyla ortaya çıkmıştır. Kapitalizmde öteden beri varolan enformel ekonomik etkinlikler, günümüz kapitalizminde bu kez bir sektör oluşturacak yaygınlığa, ilişki ağlarına ve eklemlenmelere kavuşmuştur.

Burada, enformel sektörü daha geniş ve daha dar olmak üzere iki düzeyde tanımlamak gerekiyor. Sözgelimi, doğrudan geçimlik üretim (evlerde aile gereksinimleri için sebze-meyve yetiştirilmesi, hayvan beslenmesi) ile küçük meta üretimi ve değişimi, genel olarak enformel sektör içine girmektedir. Ancak bunlar, kapitalizmin yeni uluslararası eklemlenmesiyle dönüşüm geçirip yeniden yapılanan asıl etkinlikler değildir. Buna karşılık, daha dar anlamıyla enformel sektörün omurgasını, üretim süreçlerinin parçalanması sonucunda değişik işlerin değişik üretim birimlerine dağıtılması ve bu kapsamda gerçekleştirilen fason üretim oluşturur.

Marx, kapitalizmin bir özelliğine şöyle işaret ediyordu: "kapitalist üretim tarzının gelişmesiyle, bir işi normal koşullar altında yürütmek için gerekli asgari bireysel sermaye miktarında bir yükselme olacağı da unutulmamalıdır. Bu yüzden, küçük sermayeler, büyük sanayinin henüz yalnızca yer yer el attığı ya da bütünüyle ele geçirmediği üretim alanlarında akar ve burada toplanırlar."[14]. Kapitalist gelişmenin Marx sonrası süreçlerinde, bu tür küçük sermayeler bir yandan büyük sermayenin yeni alanlara yayılmasıyla yutulurlarken, öbür yandan yaşatıcı bir eklemlenme gerçekleşmiştir. Bu sayede küçük sermayeler varlıklarını sürdürerek büyük sermayeye fason ve taşeron iş yapan, bakım ve onarım kapsamındaki işlerin dağıtıldığı ekonomik birimler haline gelmişlerdir. Temel dürtü, hiç kuşkusuz, örgütsüz, güvencesiz ve ucuz emek olanaklarından yararlanmaktır.

Burada, önemli bir değişime dikkat etmek gerekir. Enformel etkinlikler, kapitalist üretim tarzının önceki evrelerinde de formel sektörle bağlantılıydılar. Ancak o dönemde bu bağlantılar, büyük ölçüde emek gücünün yeniden üretimi

ekseninde ortaya çıkıyordu. Başka deyişle, enformel etkinliklerin formel sektörle o dönemdeki eklemlenmesi, sermaye birikimine ilişkin *doğrudan* bir boyut taşımıyordu. Bugün ise, enformel sektörün bir bölümü, doğrudan doğruya sermaye birikim süreçleriyle bağlantılıdır ve formel sektörle eklemlenme de ağırlıklı olarak bu bağlantı üzerinden gerçekleşmektedir.

Türkiye'de, enformel etkinliklerin geçirdiği değişimde, kırsal ve kentsel kökenli proleterleşme süreçlerinin yanısıra, dünya kapitalizmiyle eklemlenme biçimleri ve ekonominin ihracata yönlendirilmesi de kuşkusuz önemli rol oynamıştır. Tekrar olsa bile vurgulamakta yarar var: İşportacılık, seyyar satıcılık, hamallık, vb. gibi eski etkinlikler, bugünkü enformel sektörün yalnızca bir bölümünü oluştururlar. Değişimin asıl itici gücünü ise, bu tür etkinliklerde değil, üretim süreçlerinin parçalanması sonucunda ortaya çıkan yeni üretim birimlerinde aramak gerekmektedir. Sanayi üretiminde vasıfsız işgücü gerektiren süreçlerin başka yerlere (ülke dışı, kent dışı ya da işyeri dışı) dağıtılabilmesi,[15] enformel sektörün yeni biçimlenişindeki başlıca etmendir. Enformel sektörün sermaye birikim süreçleriyle doğrudan ilişkilenmesini sağlayan da budur. Ancak, az önce de değindiğim gibi, uluslararası ucuz emek pazarları, üretim sürecinin parçalanmasını teşvik eden asıl olgudur. Böylece, hareket kabiliyeti artan sermaye, üretim yapmak için aradığı güçsüz mekanları bulabilmektedir.[16] Oldukça düşük ücretlerle çalıştırılan yetişkin erkeklerin yanısıra, kadın ve çocuk işçiler işte bu mekanın insanlarıdır. Gazetelerde fotoğrafını gördük: Avrupa'lı büyük firmalar için futbol topu üretiminin belirli bölümlerini üslenen 13-14 yaşlarındaki Pakistan'lı çocuklar gibi...

Batıdaki araştırmalara ve yaklaşımlara bakıldığında, enformel sektöre ilişkin çözümlemelerin bir evrime uğradığı anlaşılıyor. Başlarda, enformel sektörü formel sektörden ayrı sayan, bu yanıyla da ikici (düalist) bir yapı öngören modeller daha sonra ciddi eleştirilere uğruyor ve bu modeller terkediliyor. Gerçekten de, formel sektörle enformel sektör arasındaki bağlantı pek çok alanda açık biçimde görülebilmektedir. Sözgelimi, Erol Demir'in verdiği örneklerde, enformel sektördeki üretimin malzeme ve hammadde açısından formel sektöre bağımlılığı (örneğin, evde dokuma işi yapan kadının tezgahının ve diğer malzemelerinin büyük fabrikalar tarafından sağlanması), büyük fabrikaların mallarının işportada satışı, atık toplayanların topladıkları atıkları büyük kuruluşlara aktarmaları, gene büyük kuruluşların küçük birimlere fason iş yaptırtmaları gibi açık ve doğrudan ilişkiler üzerinde durulmaktadır.[17]

Bir toparlama yapacak olursak, enformel sektörün marjinal işler dışında kalan ve sermaye birikim süreçleri açısından daha doğrudan önem taşıyan bölümü şu özellikleriyle tanımlanabilir: Üretimin desantralizasyonu ve fasonlaşma, evlerde parça başı iş, geçici işler; esnek emek ilişkilerine dayalı üretimde sigortasız ve sosyal güvencesiz istihdam; ağırlıklı olarak da, vasıfsız yetişkin erkeklerin yanısıra kadın ve çocuk işçi çalıştırılması...

Söz konusu sektörün Türkiye'de hangi ağırlığa sahip olduğunu belirlemek kolay değildir. Ancak, yapılan bazı alan araştırmaları, konuya ilişkin yaklaşık da olsa bir fikir verebilecek yeterliliktedir. 1990 yılında Ankara'da Mamak'ta yapılan ve kente 1983 yılından önce yerleşen emekçi denekleri kapsayan bir araştırmada, enformel sektörün payı %11 olarak belirlenmiştir.[18] Ancak bu, yalnızca hane reislerini kapsayan bir orandır. Bunun yanısıra, hane reislerinin eşlerinin %27'si gelir amacıyla işgücü piyasasına katılmaktadır ve bunların çok büyük bir bölümü enformel sektörde çalışmaktadır. Gene aynı biçimde, erkek çocuğu bir işte çalışan ailelerin oranı %35, kendi işi dışında ek iş yapan aile reisi oranı da %17'dir. Bütün bunlar, kent emekçi ailelerinin, enformel sektörü de içeren oldukça karmaşık bir istihdam yapısına sahip olduklarını göstermektedir.

İstanbul'a ilişkin verilerden derlenen sonuçlar da konuya bir ölçüde ışık tutacak niteliktedir. Bu sonuçlara göre, İstanbul'da, nüfusun ekonomik etkinliklere katılan bölümü giderek büyümektedir. İstanbul'da, kendi hesabına çalışanların oranı azalırken, çalışan nüfusun dörtte üçü ücretli durumundadır. Ücretlilerin üçte biri kayıt dışı çalıştığına göre, enformel sektörü de içeren istihdamın %25'lik paya sahip olduğu söylenebilir.[19] İstanbul'daki işgücü yapısıyla ilgili bir başka ilginç nokta ise şu: Gene Sönmez'in çıkarsamalarına göre, Türkiye'de geçimini tekstilden sağlayan her 100 kişiden 38'i İstanbul'da yaşamaktadır. Tekstil işkolunun dışarıya fason iş verme açısından önde gittiği gözetilirse, bunların önemli bir bölümünün enformel sektör kapsamına girdiği söylenebilir. Nitekim, Türkiye'de tekstil işkolunda küçük işyerlerinde çalışanların %42'si İstanbul'dadır.[20] Kuşkusuz bunların hepsi doğrudan enformel sektör kapsamına girmez; ancak girenlerin, toplam içinde önemli bir ağırlık oluşturmaları büyük olasılıktır.

Sema Erder'in Ümraniye'de gerçekleştirdiği araştırma ise, sınıflandırmalardaki farklılık nedeniyle yukarıdaki araştırmalarla doğrudan karşılaştırma yapma olanağı tanımıyor. Erder'in sınıflamaları arasında yer alan "marjinal kesim" çalışanlarını enformel sektör içine sokmak mümkündür. Ancak, bu bize %6.6 gibi düşük bir oran veriyor. Buna karşılık aynı sınıflandırmada "kendi hesabına çalışanlar" %35 gibi yüksek bir oran oluşturuyor.[21] Kendi hesabına çalışanların belirli bir bölümünün gene enformel sektör kapsamına girdiği varsayılırsa, %15-25'lik bir oranın, İstanbul işgücü kompozisyonunda enformel sektör çalışanlarına karşılık düştüğü söylenebilir.

Bu altbaşlık altında değinilip geçilen kimi noktalara ilerde yeniden döneceğim. Altbaşlığı kapatmadan önce, yapılacak iki önemli vurgu daha kalıyor. Bunlardan birincisi, enformel sektörün, kapitalist üretim tarzına yabancı, geçici ve eğreti bir olgu olarak görülmesinin sakıncalarına ilişkin. Kapitalizmin bugünkü üretim örgütlenmesi ve uluslararası eklemlenme açısından bakıldığında, enformel sektörün, bu üretim tarzının yerleşik ve kalıcı bir bileşeni konumuna geldiği söylenmelidir. Peki, aynı şey, sektörün oluş-

turduğu çerçevenin ötesinde, bu çerçevenin içini dolduran *çalışanlar* için de söylenebilir mi? Örneğin Portes, "enformel proletarya"nın, Latin Amerika'daki sınıf yapısının istikrarlı bir bileşeni durumuna geldiğine işaret etmektedir.[22] Türkiye için konuşursak, enformel *sektörün*, Türkiye kapitalizminin "istikrarlı bir bileşeni" durumuna geldiğini söylemek için birçok neden vardır. Ama, aynı şeyin, aynı rahatlıkla, bir "enformel proletarya" için söylenebileceğini sanmıyorum. Daha doğrusu, Türkiye'deki yeni proleterleşme süreçleri, göç olgusu, kentsel rant ve konut olanaklarının halen tükenmemiş oluşu ve başka birçok etmen sınıf içi ve sınıf dışı hareketliliği diri tutmaktadır. Böyle bir hareketliliğin, enformel proletaryanın *kendi ayrıklığı ve yerleşikliği ile* "sınıf yapısının istikrarlı bir bileşeni"ne dönüşmesini engellediği söylenebilir. Kuşkusuz, bu değerlendirme, bugünkü duruma ve verilere ilişkindir.

İkinci vurgu ise, bir başka (ve yanlış) eğilimle ilgili. Enformel sektör çalışanları ile kent yoksullarını özdeşleştiren eğilimden söz ediyorum. Kent yoksulu denilen kesimin nasıl tanımlanabileceği üzerinde daha sonra duracağım. Ancak, şimdiden söylemek gerekiyor: Kent yoksulları, enformel sektör çalışanlarına göre farklı düzeyde bir tanımı gerektirir. Örneğin, enformel sektör çalışanlarından bir bölümünün, aileleriyle birlikte yoksul olarak tanımlanması mümkün olmayabilir. Ya da, enformel sektör çalışanı kapsamına girmeyen işsizler, kent yoksulu kategorisine dahil edilebilirler. Kent yoksulluğu, emek gücünün yeniden üretiminde ortalama standartların altına düşme durumundan *başlayarak* çözümlenebilecek bir olgudur ve böyle bir durumun mutlaka enformel sektör çalışanlarıyla ilişkili olması gibi bir zorunluluk da yoktur. Nihayet, geniş anlamda enformel sektör çalışanı tanımına giren insanların önemli bir bölümü sömürüye maruz emekçi kimlikleriyle geleneksel işçi sınıfına yakın olsa bile, diğerleri Erik Olin Wright'ın kavramıyla "çelişkili sınıf konumları"nda[23] yer alırlar. Daha açığı, üretim ilişkilerinin belirlediği nesnel zeminin yanısıra, özel ideolojik ve siyasal etkenler de bu kesimi ya proletaryaya ya da küçük burjuvaziye doğru yöneltebilmektedir.

Temel kavramlar: Hedef tesbiti için alan taraması

Sınıf, marksist çevrelerde kapsamlı tartışmalara konu olan bir kavramdır. *Sosyalist Politika*'yı sürekli izleyenler anımsayacaklardır: Marksistler arasında, sınıf yapısı, sınıf oluşumu, sınıf mücadelesi, sınıf bilinci, sınıf konumu ve benzeri kavramlar üzerinde değişik görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşler, genel olarak, yapısalcı yaklaşım ve tarihselci yaklaşım olmak üzere iki kategoride toplanabilir. Kuşkusuz, arada ilginç kimi geçişmeler de söz konusudur.

Bu yazı, özel olarak varoşlar ve kent yoksulları ekseninde kurgulandı. Dolayısıyla, amacım, marksist sınıf tartışmalarının ayrıntılarına inmek değil. Buna karşın, ortada bir zorunluluk var: Genel olarak sınıf tanımı yapmadan, sınıf tanımını ve sınıfa ilişkin kavramları değişik düzeylerde açımlamadan, bir kent yoksulları ya da kent yoksulluğu tanımına ulaşmak kesinlikle mümkün değildir. Geçim ve yaşam standartlarının belirli bir düzeyin altında kalması,

hiç kuşkusuz kent yoksulluğunun tanımında çıkış noktası olabilir. Ama böyle bir çıkış noktası bize sınıf içi kesim tanımında kesin ve nihai ölçütleri vermeyecektir. Üzerinde durulması gereken başka ölçütler, olgular da vardır. Buraya kadar hep genel kavramlar ve tanımlar üzerinde durmamın nedeni de bu.

Yukarıda söylemeye çalıştığım, konunun özünün kavranması açısından yaşamsal önem taşıyor. Belki, şöyle örnekleyebilirim: Mavi yakalı sanayi işçisi, hizmet işçisi, kamu çalışanı, işsiz, emekli, enformel sektörde sigortasız ve güvencesiz olarak çalıştırılan kişi ve başkaları, biz çözümleme yapsak da yapmasak da, sınıfa ilişkin çeşitli tanımlara girişsek de girişmesek de, bizim bu tür girişimlerimizi önceleyen somut varlıklar olarak önümüzde durmaktadır. Buna karşılık, mavi yakalı sanayi işçisini, kamu çalışanını ve diğerlerini "işte" diye teşhis edip göstermedeki kolaylığa, kent yoksulu söz konusu olduğunda sahip değiliz (umarım, işlek bir caddenin köşesinde dilencilik yapan, iki bacağı kesik bir insanı gösterip "işte kent yoksulu" diyen çıkmaz). Bu söylenen, çalışmanın temel savlarından biridir. Bu nedenle yeniden vurguluyorum: Türkiye'de, sınıf çözümlemelerini nesnel olarak önceleyen, ayrı bir kent yoksulları bölmesi yoktur; kent yoksulları, ancak sınıf çözümlemelerinden hareketle tanımlanabilecek, kimi başka verilere başvurulsa bile sonuçta ancak oradan *türetilebilecek* bir kesimdir.

Bununla birlikte, Türkiye solunda, aynı mavi yakalı sanayi işçisi, kamu çalışanı, hizmet işçisi gibi net tanımlanabilecek bir kent yoksulu kategorisi olduğunu düşünenler vardır. Üstelik böyle düşünenler, kent yoksullarını neredeyse büsbütün toplum ve siyaset dışı sayabilmektedirler. Bu yaklaşımı benimseyenlerin, gelişkin kapitalist ülkelerdeki büyük kentlerde yaşayan marjinal kesimlere ilişkin kimi değerlendirmelerin fazlaca etkisi altında kaldıkları söylenebilir. Ayrıca, böyle düşünenlerin, temelde yapısalcı bir yorumu benimsediklerini ve ilerde üzerinde daha ayrıntılı olarak durmaya çalışacağım "dışlanmışlık" vurgusuna da bu nedenle meraklı olduklarını sanıyorum.

Eklemek gerekir: Eleştirilen bu yaklaşım, marksizmin kimi temel kavramlarını ve kategorilerini aşırı daraltılmış biçimde yorumlamaktadır ve sorun da büyük ölçüde buradan kaynaklanmaktadır. Hangi kavramlar ve ne tür daraltmalar? Örnekliyorum: Yalnızca kent yoksullarını yapısal olarak ayrı bir kategori sayanlar değil, sınıf çözümlemelerine yönelen başka birçok marksist de, (i) sınıfı mavi yakalı sanayi işçisi ile;(ii) sömürüyü artı değer sömürüsü ile;(iii) proleterleşmeyi işçileşme ile;(iv) üretimi artı değer üretimi ile; ve (v) yedek işçi ordusunu da işsizlerle özdeşleştirmekte ya da sınırlamaktadır.

Peki bu özdeşleştirmeler ya da sınırlamalar ne tür sonuçlara yol açıyor? Daha sonra ayrıntılandırmak üzere bunları da özetliyorum:

(i) maddi üretim süreci içinde yer almayan ama emek gücünden başka satacak şeyi olmayan çalışanlara, mavi yaka ve üretken emek tutkusu nedeniyle sınıf dışı unsurlar olarak bakılmakta, hatta bu kesimlere "küçük bur-

juva" bile denilebilmektedir. Ondan sonra da "işçi sınıfının toplumdaki nicel ağırlığı azalıyor" diye hayıflanılmaktadır;

(ii) üretim sürecinde artı değer üretmeyen çalışanların hangi mekanizmalarla nasıl sömürüldükleri üzerinde durulmamaktadır. Çalışanların "sömürüye maruz kitleler" olarak topyekun seferber edilebilecekleri siyasal stratejilere de bu nedenle fazla kafa yorulmamaktadır;

(iii) tam anlamıyla mülksüzleşmiş (proleterleşmiş), başka deyişle "doğayı bağımsız biçimde değiştirme gücünü sağlayacak araçlardan yoksun bırakılmış" insanlar, salt üretici sektörlerde istihdam olanağı bulup tam anlamıyla işçileşemedikleri için gene sınıf dışı sayılmakta, bu da başlarda belirtilen darlaşmayı daha fazla pekiştirmektedir;

(iv) üretimin maddi üretim ile sınırlanması ya da özdeşleştirilmesi, artı değer üretimine doğrudan (örneğin taşımacılık sektöründe çalışanlar) ya da dolaylı (örneğin ticaret sektöründe çalışanlar) katkıda bulunan kesimlerin gene sınıf dışı sayılmalarına yol açmakla kalmamaktadır. Bu sınırlandırma, ayrıca, emek gücünün yeniden üretimi gibi temel bir kavramı da gündemden düşürmekte, gözleri fabrikaya sabitlemektedir;

(v) yedek işçi ordusunun işsizlerle sınırlanması, işsizliğin azaldığı konjonktürlerde yedek işçi ordusunun da *aynı oranda* azalacağı gibi yanlış çıkarsamalara yol açmaktadır. Yedek işçi ordusunun, geçici işlerde çalışanları, evlerde parça başı iş yapanları, asgari ücretten uzun işgünü çalıştırılanları vb. da kapsadığı; ücretler üzerindeki baskının, işsizlerin yanısıra bu kesimlerin varlığından da kaynaklandığı gözden kaçırılmaktadır.

Şimdi, bu söylenenleri açmaya çalışalım.

"Toplumsal proletarya" kavramı

Marx'ı özetlemek kolay iş değildir. Üstelik özetleme çabalarının sakıncalarından da söz edilebilir. Ne var ki böyle olmuştur, Marx hep özetlenmiştir. Üstüne üstlük, kimi örnekler verirken Marx da kendini özetlemiştir. Yukarıda değinilen daraltmalarda, hiç kuşkusuz, bu tür özetlemelerinin önemli payı vardır. Marx'ın çözümlemelerinin özünü aktarma adına üretken emeğe, artı değer üretimine ve bu üretimin gerçekleştiği mekana yapılan daraltılmış vurgular, sonuçta kuramı içeriye doğru fazlaca büzmüştür.

Bütün bu daraltmalar karşısında, daha doyurucu sınıf çözümlemeleri için gerekli birçok ipucunu Marx'ın kendi özgün çalışmalarında bulabiliriz. Marx, herşeyden önce bütünlüğe bakan, kurgularında bütünlüğü gözeten bir düşünürdür. Onun için de şunu söyleyebilmektedir: "(...) toplumsal açıdan bakıldığında, işçi sınıfı emek sürecine doğrudan doğruya katılmadığı zaman bile, tıpkı sıradan bir emek aracı gibi sermayenin tamamlayıcı bir parçasıdır.[24] Gene Marx'a göre emekçi "daha kendini sermayeye satmadan önce sermayeye aittir."[25] İşte, gerçek anlamda sınıf mücadelesinin nesnel zemini tam tamına bu aidiyettir.

Marx'ın yukarıdaki vurgusunun, bu çalışmanın içeriği açısından nereye bağlanabileceği, hangi yönde yorumlanabileceği sanırım açıktır. En başta altını çizmek gerekiyor: Proleterleşme, işçileşme ile özdeş olmayan bir olgudur. Başka deyişle, üretim araçlarından koparılma, bu araçlardan koparılan insanın üretim sistemi içinde nereye yerleşeceğinden bağımsız olarak, proleterleşmenin yeterli verisidir. Üretim araçlarından koparılan insanın, hemen ardından bir fabrikada mı, toprak sahibinin tarlalarında mı, belediyede mi, inşaatlarda mı, yoksa o ünlü enformel sektörde mi çalışacağı ya da bir süre işsiz mi kalacağı, bu insanın proleter konumunu tartışmalı kılmaz. Çünkü, "sınıf çözümlemesi, üretim sistemi içinde yerleri olan insanlarla sınırlanamaz."[26] Üretim araçlarından koparılan, artık bir proleterdir. Bir proleter olarak, kendisi gibilerle bir *sınıf oluşturması* ise, gene kendisi gibilerle birlikte yaşayacaklarına, vereceği mücadelelere, geçireceği deneyimlere ve onlarla ortak bir kültür ve kimlik geliştirebilmesine bağlıdır.

Gelinen bu noktada, kent yoksulları üzerine ilk canalıcı belirlemeyi yapabiliriz. Örneğin, kırsal kesimdeki üretim araçlarından şu ya da bu nedenle kopan ve bu anlamda proleterleşen; ardından kırda kalmayıp kente gelen insan, geçici ve güvencesiz işlerde çok düşük ücretle çalıştığı ya da bir iş bulup çalışamadığı, eğitimden sağlığa kadar birçok alanda düşük standartlara mahkum olduğu, kentsel konut olanaklarından büsbütün yoksun kaldığı için "kent yoksulu" olarak tanımlanabilir. Kent yoksulu, kendi emek gücünün yeniden üretiminde, o toplumdaki ortalama ücret düzeyinin sağladığı olanakların bir bölümünden yoksundur ve ilk teşhis ölçütü de burada yatmaktadır. Ne var ki, bu konumdaki insan, kendisi gibi olanlarla birlikte ayrı ve yerleşik (yapısal) bir kategori oluşturmaz. O ve onun gibiler, *toplumsal proletarya*'ya dahildirler. Marx'ın sözlerini anımsarsak, artık sermayeye aittirler. Bunun anlamı ise şudur: Kent yoksulunun ilk teşhis ölçütü özel yoksulluk göstergeleri olsa bile, bu özel yoksulluk göstergeleri son sözü söyleyemez; son sözü söyleyecek olan, kent yoksulunun, toplumsal proletaryanın bir kesimi olarak hangi sınıf içi hareketlilikleri yaşayacağı, hangi mücadele süreçlerine katılacağı, başkalarıyla birlikte hangi deneyimleri yaşayıp ne tür bir ortak kültürde buluşacağıdır.

Yineliyorum: Türkiye'de kent yoksulları, ancak genel proleterleşme ve sınıf oluşumu süreçleriyle birlikte ve bu süreçlerin *içinde* tanımlanabilir. Proleterleşme ve sınıf oluşum süreçleri içinde yer alan kent yoksulları, verili herhangi bir anda, göç etmişlik ve kırsal kökenin yanısıra, emek gücünün yeniden üretimi bağlamında eğitimsizlik, vasıfsızlık, konutsuzluk, işsizlik, daha düşük yaşam standartları gibi göstergelerle teşhis edilebilirler. Ancak, söz konusu göstergelerin bu kesimi diğer emekçilerden yapısal anlamda ayrı kılacak kalın bir sınır çizgisi oluşturması, Türkiye'deki kapitalistleşme ve kentleşme süreçlerinin bugünkü aşamasında mümkün değildir. Yakın gelecekte mümkün olacağa da benzememektedir.

Batılı kimi marksistler, üretim araçlarından büsbütün yoksun kesimleri "toplumsal proletarya" olarak tanımlamanın ötesinde, bence çok yerinde bir başka iş daha yapmaktadırlar: Sömürü kavramını artı değer sömürüsünün ötesinde her tür sömürüyü, üretim kavramını da artı değer üretiminin ötesinde emek gücünün yeniden üretimini de kapsayacak tarzda genişletmektedirler. Yapılan, hiç kuşkusuz Marx'ın belli bir yönde yorumlanmasıdır. Ama bu öyle zorlama, Marx'ın kendi çözümlemelerinden uzaklaşan bir yorum değildir. Çünkü, "her toplumsal üretim sürecinin aynı zamanda bir yeniden üretim süreci olduğunu"[27] söyleyen Marx'ın ta kendisidir .

Dikkat edilirse, burada, ortada dağınık duran taşların yerli yerine konulabilmesi için daha üst soyutlama düzeylerine çıkılmaktadır. Toplumsal proletarya kavramı, "işçi sınıfı" kavramından daha soyuttur; bu nedenle somutun zenginliğini daha fazla kucaklayabilmektedir. Üretim kavramına emek gücünün yeniden üretimini de kapsayacak genişlik tanınması, işyeri dışındaki süreçleri ve ilişkileri de gündeme sokacağı için, daha yetkin bir bakış açısı sağlayacaktır. Sömürü kavramının artı değer sömürüsüyle sınırlanmaması ise, artı değer üretmeseler bile karşılığı ödenmemiş emek zamanı harcayan, dolayısıyla sömürülen diğer emekçileri de kapsayacağı için, hem sınıf tanımına kolaylık getirecek hem de toplumsal proletarya kavramı ile örtüşme sağlayacaktır. "Sömürü kavramının önemi, herhangi bir üretim sistemi içinde yaratıcı bir etken olarak emek gücünün temel konumunu görmesidir. *Toplumsal proletarya* fikrinin üstün yanı ise, üretimi toplumsal alanın tümüne genellemesi, böylelikle de kadınların toplumsal yeniden üreticiler olarak, dışlanmış grupların ise yedek işçi ordusunun bir bölümü olarak oynadıkları yaşamsal önemdeki rolün göz önüne alınmasına olanak tanımasıdır."[28]

Yukarıdakilere bir ek daha yapmak gerekiyor: Sınıf oluşumu kavramı ya da yaklaşımı da, işçi sınıfını, işsizleri ve kent yoksulu denilebilecek kesimleri aynı çözümleme bütünlüğünde biraraya getireceği ve bu kesimlerden herbirini bir sürecin (sınıf oluşumu süreci) etkin katılımcıları ve aktörleri yapacağı için, yapısalcı sınıf kavramlarından çok daha yararlı olacaktır.

Şimdi sıra, burada ileri sürülen ya da başkalarından aktarıldıktan sonra katılınan görüşlerin kötü kullanım olasılıklarına karşı yapılması gereken uyarılara geldi. Yapılan iş, somutun zenginliğinin kafa karıştırıcı ve yoldan çıkarıcı etkilerine karşı, Marx'tan alınan ipuçlarıyla daha soyut ve toparlayıcı kavramlara yönelmekti. Bunun gerekli ve yerinde bir önlem olduğu söylenebilir. Ancak, ne kadar gerekli ve yerinde olurlarsa olsunlar, ulaşılan soyut ve toparlayıcı kavramların içinde eşinip durmaktan kaçınmak gerekiyor.

O halde, bundan sonra yapılması gereken, yeniden daha alt soyutlamalara, yani somutun zenginliğine görece daha yakın düzeylere inmektir. Wright, burada yapılandan farklı olarak, bir uca "yapısalcı" sınıf soyutlamalarını yerleştirdikten sonra, bu çabayı şöyle tanımlıyor: "Çağdaş Marksist sınıf analizi, sınıflara ilişkin soyut, kutuplaştırılmış yapısal haritalama ile, sınıf oluşumuna

ve sınıf mücadelesine ilişkin somut konjonktürel çözümleme arasındaki boşluğu doldurmaya çalışmaktadır."[29]

Toplumsal proletarya kavramı ile, sömürü ve üretim kavramlarının genişletilmiş içeriğinin yapısalcı bir "haritalama" olduğunu sanmıyorum. Bununla birlikte, Wright'ın işaret ettiği bağlantı, kurulması gereken bir bağlantıdır. Buradaki yaklaşım söz konusu olduğunda, bağlantının ilk ucu "uydudan" çekilmiş fotoğraftır. Diğer uçta ise yerinden çekilmiş fotoğraflara gerek var. Bu da, ancak somut bir kapitalizm bağlamında (örneğin Türkiye kapitalizmi) gerçekleştirilebilecek bir iştir. Örneğin, toplumsal proletarya kavramı, batı metropollerindeki "dışlanmış" kesimleri de, İstanbul'un kent yoksullarını da, batı ülkelerinde sosyal yardım alan işsizi de, bizim hiçbir güvenlik şemsiyesi taşımayan işsizimizi de kapsayabilecek bir kavramdır.

İyi de, bundan sonra daha alt düzeylere inip örneğin kent yoksulunun batıdaki ve bizdeki özelliklerini belirlemek ve eğer gerekiyorsa bu iki kent yoksulunu birbirinden radikal biçimde ayrıştırmak gibi bir görev yok mu? Kuşkusuz var. Bu da, özgül olanın araştırılmasını gerektiriyor. Özgül olanın araştırılması ise, en üst düzeydeki soyutlamaların yol göstericiliğinde, giderek daha somuta inmek demektir.

Ama bundan önce, sırada birkaç kavramsal açımlama daha var.

Kapitalizm ve yedek işçi ordusu

Yedek işçi ordusu ya da nisbi fazla nüfus kavramları konusunda ilk başta ulaşılması gereken netlik, bu kavramların salt açık işsizlerle sınırlı olarak anlaşılmasının yanlışlığıdır. Yedek işçi ordusu salt işsizlerden oluşmaz. Ayrıca, yedek işçi ordusunun büyüklüğü ile işsiz kitlesinin büyüklüğünün doğru orantılı olması bile zorunlu değildir. Başka deyişle, açık işsiz oranının azaldığı bir kapitalist toplumda, yedek işçi ordusunun buna karşın büyümesi pekala mümkündür.

Bunun nedeni, yedek işçi ordusunun, açık işsizlerin yanısıra, şu ya da bu işte çalıştırılan çocukları, tarım kesiminden henüz yeni kopanları, özürlüleri, yaşlıları ve Marx'ın "durgun artı nüfus" adını verdiği kesimi, yani asgari ücretten uzun işgünü çalıştırılanlarla evlerine iş alanları da kapsamasıdır.[30] Yedek işçi ordusu, kapitalizmin işleyiş mekanizmaları içinde yerine getirdiği işlevle açımlanan bir kavramdır. Bu işlev de, ücretlerin belirli bir düzeyin üzerine çıkmamasının sağlanmasıdır. Böyle bir işlevin yerine getirilmesi için, bir köşede şu kadar sayıda işsizin hazır beklemesi mutlaka zorunlu değildir. Bir kapitalist toplumda sözgelimi hiç açık işsiz olmasa bile, az önce değinilen özel istihdam biçimleri ücretler üzerinde gene bir baskı yaratacaktır.

Marx'ın yedek işçi ordusuna ilişkin çözümlemeleri, klasik öz-görünüm ilişkisinin çarpıcı örneklerini sergiler. Görünüm, açıklama aranışında, hep nüfus ve nüfus artışı gibi olguları çağrıştırır. Nüfus ve nüfus artışı, yedek işçi ordusunun oluşumunda hiç kuşkusuz belirli bir role sahiptir. Ne var ki, ol-

gunun özünü belirleyen nüfus ve nüfus artışı değildir. Kapitalist toplumlarda artı nüfusu yaratan, kapitalist birikim süreçleridir. Durum böyleyken, aslında kapitalist birikim süreçlerinin ürünü olan artı nüfus, sanki bağımsız bir varlığa ve dinamiğe (nüfus artışı) sahipmiş gibi görünür.[31]

Bu ilişkiye biraz daha yakından eğilmek yararlı olabilir. Bir kere, sermayedeki mutlak artış, emeğe olan talepte aynı ölçüde bir artış yaratmamaktadır. Sonra, işçi sınıfının sayıca artması da, emek arzının gene aynı ölçüde artması anlamına gelmemektedir. Marx'ın deyişiyle, ortada olan, iki bağımsız gücün birbirini etkilemesi değildir (zarlar hilelidir!). Sermayedeki mutlak artış, emek talebini hiç kuşkusuz belirli ölçülerde yükseltmektedir; ancak, aynı anda, sermaye birikim süreçleri belirli toplum kesimlerini mülksüzleştirerek ve emekçileri "serbest" duruma getirerek emek arzının artmasına da yol açmaktadır. Böylece, emek arzı, nüfus artışından görece bağımsız hale gelmektedir.[32]

Sweezy'nin çok eskiden işaret ettiği gibi, bu konudaki yanılgılar, geleneksel ve burada başka boyutlarıyla eleştirilen bir yaklaşıma dayanmaktadır. Bu, *üretim sistemini* sınai istiham alanı ile eşsürümlü (co-extensive) görmekten kaynaklanan bir yanılgıdır. Bir başka deyişle, kapitalist üretim sistemi, sanayi kesimiyle ve burada istihdam edilenlerle tamtamına örtüştürülüyor. Böyle olunca da, sanayi kesiminde istihdam edilenlerin buradaki arz-talep yasalarıyla dengeye oturmuş ücretleri üzerinde baskı yapabilecek tek ögenin nüfus ve nüfus artışı olduğu sanılıyor. Oysa, Marx'ta üretim sistemi hem sınai istihdamı hem de yedek işçi ordusunu aynı anda kapsamaktadır. Dolayısıyla, ücretleri bastıran, sistemin dışından gelmeyip sisteme içsel, sistemin kendisinin ürettiği bir etmendir.[33]

Bütün bu anlatılanlar ve aktarılanlar, yedek işçi ordusunun kapitalist üretim tarzına içsel ve başlıbaşına temel bir kategori olduğunu gösteriyor. Eğer böyleyse, yedek işçi ordusunun nasıl olup da "tam istihdam hedefine kurgulu toplumlar" bağlamında anlam kazanıp başka koşullarda anlamsızlaşan bir kavram sayıldığını kestirmek iyice güçleşiyor. Sweezy'nin, hem sınai istihdamı hem de yedek işçi ordusunu kapsadığına işaret ettiği üretim sistemi, günümüz kapitalizminde enformel sektörü, bu arada kent yoksullarını, büyük kentlere yeni göçenleri, çalışma yaşamına giderek daha fazla katılan kadınları, çocukları ve yaşlıları da içine alıyor. Böylece yedek işçi ordusu, örneğin Türkiye'de de, bir yanda nüfus artışından öbür yanda da açık işsiz kitlesinden görece bağımsız bir dinamik kazanıyor.

Sonuç olarak, fazla nüfus ya da yedek ordu, kapitalist gelişmenin hem zorunlu bir sonucu, hem de kaldıracıdır; hatta Marx'ın deyimiyle, bu gelişmenin "varlık koşulu"dur. Fiilen sömürülenlerin yanısıra, "sömürülmeye hazır insan kitlesi" de toplumsal proletaryanın bir bölümünü oluşturmaktadır. Yedek işçi ordusunun günümüzde açıklayıcılığını yitirdiğini düşünenlerin ise, en başta, "marjinal" saydıkları kesimlerin toplumsal proletaryanın bir bölümünü oluşturamayacak ölçüde dışlanmış, sistemin büsbütün dışına itilmiş

olduklarını; sonra da, enformel sektörün formel sektörden apayrı bir yerde durduğu ikici bir yapının geçerliliğini kanıtlamaları gerekmektedir.

İkisi de kolay iş değildir.

Toparlayıcı bir başka eksen: Emek gücünün yeniden üretimi

Bir örnekle başlayalım: İstanbul'un gecekondularından birinde yaşayan bir aile. "Evin reisi", 10 yıldır bir fabrikada sigortalı olarak çalışıyor. Karısı, son iki yıldır dışarıya temizliğe gidiyor. Evin büyük oğlu bir oto tamir atölyesinde çalışıyor. Küçük kızlar da okula gidiyorlar. Şimdi, bu aileyi nereye koyacağız? Tamam, evin reisi mavi yakalı işçi. Kadının ve büyük erkek çocuğun yaptıkları işler de, diyelim enformel sektör ya da marjinal işler kapsamına giriyor. Aile bireylerinin istihdam biçimlerindeki bu ayrışmışlığı hangi kavramla ve hangi soyutlama düzeyinde yeniden kaynaştırabiliriz?

Emek gücünün yeniden üretimi, bu ve bunun gibi somut ayrışmaları toparlayıp bütünleyici özelliğiyle önem kazanmaktadır. Değişik istihdam biçimleri, formel sektör ile enformel sektör, işyeri ile mesken ve sınıf mücadelesinin ayrı ayrı alanları, emek gücünün yeniden üretimi ekseninde bir çözümleme bütünselliğine oturtulabilir. Örneğin, özellikle büyük kentlerdeki yaşam pahalılığı aile reisinin ücretini emek gücünün yeniden üretimi açısından yetersiz kıldığında, ailenin diğer bireyleri de işgücü piyasasına katılmaktadırlar.[34] Dolayısıyla, enformel sektöre işgücü arzı, kapitalist teknolojinin ve iş örgütlenmelerinin berisinde, emek gücünün yeniden üretimiyle doğrudan bağlantılı bir olgudur.

Wallerstein, özellikle çevre ülkelerde, geçim stratejilerinin biçimlendirilmesinde ve emek gücünün yeniden üretiminde haneye özel önem vermek gerektiği görüşündedir. Hane, "dünya emek gücünün direniş alanı" olarak tanımlanmaktadır.[35] Burada hemen ve önemle belirtilmesi gereken iki nokta var.

Wallerstein'e göre, hanenin toplam geliri içinde ücret gelirinin ne kadar paya sahip olduğu önemlidir. Hane geliri içinde, ücret geliri dışındaki gelirlerin (örneğin küçük meta üretimi, kira geliri, vb.) payı ne kadar büyükse, sermaye ücretli işçiyi o kadar ucuza çalıştırabilir. Çünkü, işçinin emek gücünün yeniden üretimi, ücret dışı başka gelirlerden de sağlanmaktadır. Buna karşılık, hane geliri içinde ücret gelirlerinin payı arttıkça, bu olanak daralacaktır.[36] Bu konuda, Türkiye'deki durum için genellemelere gitmek çok güç. Bununla birlikte, Türkiye'nin büyük kentlerinde hanelerin giderek ücret gelirlerine daha çok bağımlı duruma geldikleri söylenebilir. Aslında, enformel sektör çalışanlarının önemli bir bölümünün gene ücret geliri elde ettikleri varsayılırsa, küçük meta üretimi ve kira (kiraya verilen ikinci bir gecekondu gibi) gelirlerinin hane geliri içindeki payının çok da büyük olmadığı sonucuna varılabilir. Bu da, sermayenin düşük ücretten işçi çalıştırma olanaklarının *bu yönden* daralması anlamına gelir.

Düşük ücretin telafisi için ailenin diğer bireylerinin de işgücü piyasasına

katılmaları, tek yönlü ve tek aşamalı bir süreçten ibaret değildir. Ailedeki başka bireylerin de işgücü piyasasına katılmaları, başka deyişle emek arzının artması, enformel sektördeki yaygınlaşmayı, sermayenin kendi teknolojik rasyonalitesinin ötesinde teşvik edip zorlayabilir. Böylece ilk başta mevcut rasyonalitenin ötesinde yaygınlaştığı izlenimini veren enformel sektör, bir yandan emek gücünün ucuz yoldan yeniden üretimine katkıda bulunurken, diğer yandan emek arzındaki artıştan ücretleri düşürmek için yararlanarak, sektörün öngörülenin ötesinde yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan dengesizliği bir ölçüde giderir. Marx, kapitalizmin, emekçilerin belirli bir kar oranı üzerinden sömürülmelerini sağlamak üzere, zaman zaman gereğinden çok emek aracı ve yaşam gereksinmesi ürettiğine değinmişti.[37] Günümüz kapitalizminde enformel sektör kapitalizmin bu yönelimine de karşılık verecek tarzda yaygınlaşmaktadır.

İşin aslına bakılırsa, anlatılan bu sürecin tümü, sınıf mücadelelerinin özel bir alanda büründüğü özel biçimlerden oluşmaktadır. Sınıfın, emek gücünün yeniden üretimi için başvurduğu geçim stratejileri, özünde sermayeye karşı mücadelenin biçimlerinden biridir: "Hem kapitalist üretimi hem de emek gücünün yeniden üretimini kuşatan bütün etkinlikler, sınıf çatışmasının mekanlarıdır; bu çatışmada genelleştirilmiş proletarya, sermaye birikiminin mantığına karşı aktif bir uç oluşturur".[38] Sermayenin, emek arzının artması karşısında yaptığı tercihler ve yeni iş örgütlenmeleri de, onun emeğe karşı mücadelesinde izlenen yollardan başka bir şey değildir.

Bütün bunlarla anlatılmak ve özellikle vurgulanmak istenen önemli nokta şudur: Kapitalist toplumda mevcut istihdam alanlarını, formel/enformel sektörlerin göreli ağırlıklarını ve devletin sosyal politikalarını belirleyen, tek başına verili teknolojinin ve birikim sürecinin gerekleri değildir. Zarlar "hileli" olsa da, gerekli olanın ötesinde emek aracı ve yaşam gereksinmesi üretimi kapitalizmin içsel bir eğilimi olsa da, bizatihi birikim ve teknoloji kullanım sürecinin kendisi sınıf mücadeleleriyle birlikte ve bu mücadelelerin etkisi altında gelişmektedir. Dolayısıyla, istiham alanlarının, biçimlerinin, formel/enformel sektörlerin göreli ağırlıklarının ve sosyal politikaların nihai biçimlenmesi, belirli bir toplumdaki sınıf mücadelelerinin damgasını taşıyacaktır.

Bu kavramsal açımlamaların ardından, kent yoksullarını artık daha yakından tanıyabiliriz.

Kentlerdeki yoksullar ve "dışlanmışlık" teması

Robert Wise'ın 1961'de Jerome Robbins'la birlikte çektiği Oscar kazanan ünlü filmi, *Batı Yakasının Hikayesi*'ni anımsıyor musunuz? Mekan New York'un karanlık ve pis sokakları; insanlar, New York'un "kent yoksulları". Çoğu Porto Riko kökenli. Ortalık sokak çetelerinden ve bu çetelerin kavgalarından geçilmiyor. Gene 60'lı yıllarda bizim Yeşilçam, modayı sürdürerek Holywood'un iş yapan filmlerinin "uyarlamalarını" çekiyor. Yönetmen Feyzi

Tuna kameranın arkasına geçiyor ve Salih Güney, Kuzey Vargın ve Engin İnal'la (o yıllarda gençtiler) *Batı Yakasının Hikayesi*'nin bir İstanbul versiyonunu çekiyor. O dönemin populizmi, sokak çetesi karşıtlıklarını, tuzu kuru zengin çocukları ile yoksul gecekondu gençleri arasındaki çekişmelerde veriyor. Yani, yoksulların kendi aralarındaki çete kavgaları bize gitmiyor ve işin içine zengin-yoksul boyutu katılıyor. Filmdeki kavgalardan birinde, yoksulların öncüsü genç, arkadaşlarına şöyle sesleniyor: "Haydi bakalım, vitamin çocuklarına karşı kuru ekmek tayfası..."

60'ların naif sol populizmi, kuru ekmekle büyüyenin vitaminle yetiştirileni pataklayabilmesini gerektiriyor ve filmde de öyle oluyor.

60'lı yılların ödül alan ve iş yapan Amerikan-İngiliz filmleri yoksulluğa, özel olarak kent yoksulluğuna ve sınıf olmasa bile toplumsal statü farklılıklarına pek meraklıydı. Örneğin Schlesinger'in gene en iyi film ödülünü alan *Geceyarısı Kovboyu*'ndaki Ratso (Dustin Hoffman) tam tamına "dışlanmış" bir New York yoksulu idi. Carol Reed ise kent yoksullarını, bu kez yüzelli yıl öncesinin İngiltere'sine bir Dickens uyarlamasıyla, *Oliver*'la dönerek anlattı ve o da Oscar aldı! Ama "Oscar" salgını burada bitmedi. Daha sonra, Amerika'lı radikal antropolog Oscar Lewis'e dönüldü ve Anthony Quinn'e gene bir yoksulluk filmi olan *Sanchez'in Çocukları* ile rol döktürme olanağı tanındı.

Bütün bunları anlatmamın nedeni, iki şeyi vurgulamak. Birincisi: Kapitalizmin ilk dönemlerindeki kent yoksulluğu, lumpenlikle çok daha içiçedir (Oliver ya da Oliver Twist). Marx'ın lumpenproletarya tanımlarına özellikle yer vermesi ve bu kesime hiç güvenmemesi, doğrudan doğruya, kapitalizmin o dönemlerine özgü verilerin ürünüdür. Kimi anarşist düşünür ve eylemcileri bir yana bırakırsak, geleneksel marksist liderlikte lumpenlere devrimci mücadelede olumlu rol tanınması Mao ile başlar. Ardından, Marcuse benzer bir eğilimi "sistem dışılık" vurgusuyla sürdürmüştür.

Ancak, kapitalizm gelişip güncelleştikçe, "zavallılık" ve "dışlanmışlık" temaları lumpenlik vurgusunun önüne çıkıyor. Önce buraya bir mim koymak gerekiyor. İkinci vurgu ise, gene özgüllüklerle ve bir soruyla ilgili: New York sokaklarının, zamanında Elvis Presley'in bile kayıtsız kalamadığı Chicago gettolarının ve başka büyük batı metropollerinin dışlanmış insanları ile örneğin İstanbul'un bugünkü kent yoksulları birbirlerine nerelerde benzeşirler, nerelerde birbirlerinden köklü biçimde ayrılırlar? Bana göre, ayrılık noktaları benzerliklerden çok daha ön planda ve belirleyici. Şimdi bunu açmaya çalışacağım.

Bugün genellikle kent yoksulu deyip geçiyoruz. Oysa, batıda, kent yoksulu olarak tanımlanan kesim ve bu kesimin insanları için kullanılan kavramlar ve giderek yakıştırmalar inanılmaz bir çeşitliliğe sahiptir. Bunlardan bir bölümü, akademik ve görece nötr adlandırmalardır. Örneğin kent yoksullarının yanısıra kullanılan "sınıfaltı" ya da "altsınıf" (underclass), "karışık yoksullar" (miscellaneous poor), "dezavantajlı gruplar" vb. gibi. Buna kar-

şılık, gene aynı kesime yönelik popüler tanımlamalar, büyük ölçüde aşağılayıcı ve dışlayıcı içeriktedir. Örneğin "aciz" (feebleminded), "avare" (tramp), "miskin" (shiftless), "haketmeyenler" (undeserving) gibi. Aynı kesim için kullanılan "pauper" sözcüğü düz karşılık olarak "yoksul" anlamına gelmekle birlikte, bu sözcük daha dar anlamda, devletten belirli bir yardım görenleri anlatmak için kullanılmaktadır.

Konunun püf noktası, dikkatli bir okur için açık olmalı: Batıda, lumpen de olmayan bu insanlar için bunca aşağılayıcı ve dışlayıcı sıfat kullanılmasının ardında yatan nedir? Bu sorunun yanıtı, batıdaki kent yoksulluğu ile bizdeki arasındaki temel farklılıklardan birini ortaya koyacaktır. O halde, konuyu biraz daha açalım.

Kent yoksulları için kullanılan ve nötr denebilecek kavramlardan birinin "sınıfaltı" (underclass) olduğunu aktarmıştım. Bu kavramı ilk kez 1962 yılında ünlü iktisatçı Gunnar Myrdal kullanmıştır. Myrdal'a göre, gelişmiş kapitalist toplumlarda işsiz olanlar, istihdamı mümkün olmayanlar ve eksik isdihdam edilenler, giderek bir sınıfaltı toplum kesimi oluşturma yolundaydılar. Bu kesimler, ulusun genelinden giderek daha umutsuz biçimde ayrılıyorlar, ülkelerinin yaşamını, tutkularını ve kazanımlarını paylaşamaz duruma geliyorlardı.[39]

Dışlanmanın ya da dışlanmışlığın bu yorumunun, Türkiye'deki kent yoksullarına bakan kimi solcular tarafından da paylaşıldığına kuşku yok. Örneğin, daha önce atıfta bulunduğum Ömer Laçiner'den çok daha ölçülü, dikkatli ve sağlıklı yazabilen bir başka *Birikim* yazarı, Tanıl Bora bile psikolojik iliştirmelere daha büyük ağırlık tanımaktadır (Bora'nın başvurduğu iliştirmeler arasında "dışlanmışlık"ın yanısıra, "lüzumsuzluk", "insanlıktan ve yurttaşlıktan çıkmışlık" gibi oldukça normatif sayılabilecek yorumlar da yer almaktadır). Bora, bu aceleci iliştirme ve yorumların yanısıra, sözünü ettiği kesimlerin "genel olarak modernleşme/kapitalistleşme süreçlerinden dışlandıklarını" da ileri sürmektedir.[40] Kanımca bu son saptama, riskli psikolojik iliştirmelerin ötesinde, yanıltıcı bir içeriğe de sahiptir. Daha önceki sayfalarda formel sektör/enformel sektör eklemlenmesi, yedek işgücü ordusunun kapitalist üretim tarzına içselliği ve emek gücünün yeniden üretimi bağlamlarında söylenenlerin, "modernleşme/kapitalistleşme süreçlerinden dışlanma" saptamasının yanıltıcı içeriğini ortaya koyduğunu sanıyorum. Yeterli değilse, konuya biraz daha yakından eğilinebilir.

Gunnar Myrdal'ın "sınıfaltı" kavramından günümüze dek, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki kent yoksulluğu olgusu hep refah devleti (welfare state) ve bolluk toplumu (affluent society) bağlamında, bu modellere atıfla tanımlanmış, çözümlenmiş ve kavramlaştırılmıştır. Tek başına bu gerçek bile, Türkiye'nin büyük kentlerindeki yoksulluk olgusunun, giderek "dışlanma" temalarının çok farklı bir zeminde ve çerçevede ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Örneğin dışlanma, insanların kapitalist birikim süreçle-

Tuna kameranın arkasına geçiyor ve Salih Güney, Kuzey Vargın ve Engin İnal'la (o yıllarda gençtiler) *Batı Yakasının Hikayesi*'nin bir İstanbul versiyonunu çekiyor. O dönemin populizmi, sokak çetesi karşıtlıklarını, tuzu kuru zengin çocukları ile yoksul gecekondu gençleri arasındaki çekişmelerde veriyor. Yani, yoksulların kendi aralarındaki çete kavgaları bize gitmiyor ve işin içine zengin-yoksul boyutu katılıyor. Filmdeki kavgalardan birinde, yoksulların öncüsü genç, arkadaşlarına şöyle sesleniyor: "Haydi bakalım, vitamin çocuklarına karşı kuru ekmek tayfası..."

60'ların naif sol populizmi, kuru ekmekle büyüyenin vitaminle yetiştirileni pataklayabilmesini gerektiriyor ve filmde de öyle oluyor.

60'lı yılların ödül alan ve iş yapan Amerikan-İngiliz filmleri yoksulluğa, özel olarak kent yoksulluğuna ve sınıf olmasa bile toplumsal statü farklılıklarına pek meraklıydı. Örneğin Schlesinger'in gene en iyi film ödülünü alan *Geceyarısı Kovboyu*'ndaki Ratso (Dustin Hoffman) tam tamına "dışlanmış" bir New York yoksulu idi. Carol Reed ise kent yoksullarını, bu kez yüzelli yıl öncesinin İngiltere'sine bir Dickens uyarlamasıyla, *Oliver*'la dönerek anlattı ve o da Oscar aldı! Ama "Oscar" salgını burada bitmedi. Daha sonra, Amerika'lı radikal antropolog Oscar Lewis'e dönüldü ve Anthony Quinn'e gene bir yoksulluk filmi olan *Sanchez'in Çocukları* ile rol döktürme olanağı tanındı.

Bütün bunları anlatmamın nedeni, iki şeyi vurgulamak. Birincisi: Kapitalizmin ilk dönemlerindeki kent yoksulluğu, lumpenlikle çok daha içiçedir (Oliver ya da Oliver Twist). Marx'ın lumpenproletarya tanımlarına özellikle yer vermesi ve bu kesime hiç güvenmemesi, doğrudan doğruya, kapitalizmin o dönemlerine özgü verilerin ürünüdür. Kimi anarşist düşünür ve eylemcileri bir yana bırakırsak, geleneksel marksist liderlikte lumpenlere devrimci mücadelede olumlu rol tanınması Mao ile başlar. Ardından, Marcuse benzer bir eğilimi "sistem dışılık" vurgusuyla sürdürmüştür.

Ancak, kapitalizm gelişip güncelleştikçe, "zavallılık" ve "dışlanmışlık" temaları lumpenlik vurgusunun önüne çıkıyor. Önce buraya bir mim koymak gerekiyor. İkinci vurgu ise, gene özgüllüklerle ve bir soruyla ilgili: New York sokaklarının, zamanında Elvis Presley'in bile kayıtsız kalamadığı Chicago gettolarının ve başka büyük batı metropollerinin dışlanmış insanları ile örneğin İstanbul'un bugünkü kent yoksulları birbirlerine nerelerde benzeşirler, nerelerde birbirlerinden köklü biçimde ayrılırlar? Bana göre, ayrılık noktaları benzerliklerden çok daha ön planda ve belirleyici. Şimdi bunu açmaya çalışacağım.

Bugün genellikle kent yoksulu deyip geçiyoruz. Oysa, batıda, kent yoksulu olarak tanımlanan kesim ve bu kesimin insanları için kullanılan kavramlar ve giderek yakıştırmalar inanılmaz bir çeşitliliğe sahiptir. Bunlardan bir bölümü, akademik ve görece nötr adlandırmalardır. Örneğin kent yoksullarının yanısıra kullanılan "sınıfaltı" ya da "altsınıf" (underclass), "karışık yoksullar" (miscellaneous poor), "dezavantajlı gruplar" vb. gibi. Buna kar-

şılık, gene aynı kesime yönelik popüler tanımlamalar, büyük ölçüde aşağılayıcı ve dışlayıcı içeriktedir. Örneğin "aciz" (feebleminded), "avare" (tramp), "miskin" (shiftless), "haketmeyenler" (undeserving) gibi. Aynı kesim için kullanılan "pauper" sözcüğü düz karşılık olarak "yoksul" anlamına gelmekle birlikte, bu sözcük daha dar anlamda, devletten belirli bir yardım görenleri anlatmak için kullanılmaktadır.

Konunun püf noktası, dikkatli bir okur için açık olmalı: Batıda, lumpen de olmayan bu insanlar için bunca aşağılayıcı ve dışlayıcı sıfat kullanılmasının ardında yatan nedir? Bu sorunun yanıtı, batıdaki kent yoksulluğu ile bizdeki arasındaki temel farklılıklardan birini ortaya koyacaktır. O halde, konuyu biraz daha açalım.

Kent yoksulları için kullanılan ve nötr denebilecek kavramlardan birinin "sınıfaltı" (underclass) olduğunu aktarmıştım. Bu kavramı ilk kez 1962 yılında ünlü iktisatçı Gunnar Myrdal kullanmıştır. Myrdal'a göre, gelişmiş kapitalist toplumlarda işsiz olanlar, istihdamı mümkün olmayanlar ve eksik istihdam edilenler, giderek bir sınıfaltı toplum kesimi oluşturma yolundaydılar. Bu kesimler, ulusun genelinden giderek daha umutsuz biçimde ayrılıyorlar, ülkelerinin yaşamını, tutkularını ve kazanımlarını paylaşamaz duruma geliyorlardı.[39]

Dışlanmanın ya da dışlanmışlığın bu yorumunun, Türkiye'deki kent yoksullarına bakan kimi solcular tarafından da paylaşıldığına kuşku yok. Örneğin, daha önce atıfta bulunduğum Ömer Laçiner'den çok daha ölçülü, dikkatli ve sağlıklı yazabilen bir başka *Birikim* yazarı, Tanıl Bora bile psikolojik iliştirmelere daha büyük ağırlık tanımaktadır (Bora'nın başvurduğu iliştirmeler arasında "dışlanmışlık"ın yanısıra, "lüzumsuzluk", "insanlıktan ve yurttaşlıktan çıkmışlık" gibi oldukça normatif sayılabilecek yorumlar da yer almaktadır). Bora, bu aceleci iliştirme ve yorumların yanısıra, sözünü ettiği kesimlerin "genel olarak modernleşme/kapitalistleşme süreçlerinden dışlandıklarını" da ileri sürmektedir.[40] Kanımca bu son saptama, riskli psikolojik iliştirmelerin ötesinde, yanıltıcı bir içeriğe de sahiptir. Daha önceki sayfalarda formel sektör/enformel sektör eklemlenmesi, yedek işgücü ordusunun kapitalist üretim tarzına içselliği ve emek gücünün yeniden üretimi bağlamlarında söylenenlerin, "modernleşme/kapitalistleşme süreçlerinden dışlanma" saptamasının yanıltıcı içeriğini ortaya koyduğunu sanıyorum. Yeterli değilse, konuya biraz daha yakından eğilinebilir.

Gunnar Myrdal'ın "sınıfaltı" kavramından günümüze dek, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki kent yoksulluğu olgusu hep refah devleti (welfare state) ve bolluk toplumu (affluent society) bağlamında, bu modellere atıfla tanımlanmış, çözümlenmiş ve kavramlaştırılmıştır. Tek başına bu gerçek bile, Türkiye'nin büyük kentlerindeki yoksulluk olgusunun, giderek "dışlanma" temalarının çok farklı bir zeminde ve çerçevede ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Örneğin dışlanma, insanların kapitalist birikim süreçle-

rinde yerleştikleri maddi mekanların ötesinde, toplumun, özellikle de diğer emekçi kesimlerin belirli insan gruplarına yaklaşımlarıyla ortaya çıkar.

Özetle, sermaye çevrelerinin ve onların sözcülerinin şu ya da bu yoksul kesimi dışarıda saymaları, toplumsal dışlanma için hiçbir biçimde yeterli değildir. Batı metropollerindeki dışlanmışlık olgusu, dışlama düşüncesine ya da eylemine bizzat emekçi kesimlerin de katılmalarıyla ortaya çıkmıştır. Burada, refah devleti ve bolluk toplumu algılamalarının yanısıra, devletin bu kesimlere yönelik sosyal yardımları önemli rol oynamıştır. Mavi yakalı bir işçinin "ben çalışıyorum, o ise yan gelip yattığı halde yardım alıyor" demesi ya da orta sınıftan birinin "refah devletinin ve bolluk toplumunun yarattığı olanaklardan da yararlanamayan insanlara ne demeli?" diye düşünmesi, dışlanma olgusunun olmazsa olmaz toplumsal temelidir. Batıdaki kent yoksullarına yönelik aşağılayıcı popüler yakıştırmaların ardında yatan da budur.

Türkiye'ye gelince. Buraya kadar değinilen ve temel farklılıkları ortaya koyan kimi noktaların yanısıra, aşağıdaki önemli soruların da ciddi biçimde yanıtlanması gerekmektedir:

(i) Batı'da kent yoksulları (ya da her ne denecekse) daha çok büyük metropollerin merkezlerinde ya da "iç kentte"[41] toplanırlarken, İstanbul'da aynı yoğunlaşmanın kent merkezinin çevresindeki yerleşimlerde ya da varoşlarda ortaya çıkması ekonomik ve sosyolojik açılardan hangi anlama gelmektedir? Getto ile varoş arasında, ilkinin İbranice kökenli ikincisinin ise Macarca oluşu dışında temel bir sosyolojik farklılık yok mudur?

(ii) Batı'daki kent yoksulluğunun, ülke içi kır-kent göçü ile hemen hemen hiçbir ilişkisi yoktur. Türkiye'nin büyük metropollerindeki işsizlerin önemli bir bölümünün ise geldikleri kırsal kesimle önemli bağları vardır. Hatta, bu bağların söz konusu kesim için "etkili bir ekonomik ve toplumsal güvence oluşturduğundan" bile söz edilebilmektedir.[42] Ayrıca, batıdaki yeni kent yoksulları sanayinin değişen yapısı yüzünden *vasıfsızlaşan* işgücünü içerirken, bizde asıl ağırlık taşıyan olgu vasıfsızlaşma değil mülksüzleşme ya da proleterleşmedir. Bütün bunlar çok önemli ve temel farklılıklar değil midir?

(iii) Evsizlik, batı metropollerindeki yoksulların en *ayırdedici* özelliklerinden birisidir. Üstelik, bu kesimlerin kentsel rantlara ortak olmaları gibi bir şans da mevcut değildir. Buna karşılık, çeşitli alan araştırmaları, başta İstanbul olmak üzere, gecekondu da olsa konut sahipliğinin yoksul kesimlerde yaygın olduğunu gösteriyor. Örneğin Boratav'ın yönetiminde gerçekleştirilen bir araştırma, İstanbul'un değişik yoksul mahallelerinde işsizlerin bile %55'inin konut sahibi olduğu göstermektedir.[43] Varoşlarda konut sahipliği, oran olarak, Sema Erder'in Ümraniye araştırmasında %65'e[44], TÜSES Vakfı tarafından yapılan bir başka araştırmada ise gene %55'e ulaşmaktadır.[45] Bu durumda, terkedilmiş eski binalara sığınan New York yoksullarıyla gecekondu sahibi olan ve rant beklentileri henüz tükenmemiş İstanbul'lu emekçinin "dışlanmışlık hissiyatı" arasında ciddi farklılıklar beklenemez mi?

Şimdi, bu soruların yanıtlarını, konuya ilişkin genel bir toparlama ile birlikte vermeye çalışalım.

Dışlanan ve dışlanmayan

Dışlanma temasına kuramsal açıdan eğilirsek, iki düzlem arasında bir ayrıştırma gözetilebilir. Örneğin kapitalist bir düzende, birtakım insanlar, üretim tarzının oluşturduğu genel sistemin ve dinamiklerin dışında kalmış sayılabilirler. Bu, birinci düzlemdir. Bir de, bu insanların toplumsal, siyasal ve kültürel yaşamın bütününden dışlandıkları söylenebilir. Bu da ikinci düzlemdir. Peki, ikisi arasında zorunlu bir nedensellik ilişkisi olduğu söylenebilir mi? Yani, ekonomik sistemden ve dinamiklerden dışlanma, zorunlu olarak, toplumsal, siyasal ve kültürel yaşamdan dışlanmayı da getirir mi?

Burada bir kez daha belirleme-belirlenme ilişkileri alanına girmiş oluyoruz. Benim vereceğim yanıt, bu çalışmanın başka bölümlerindeki değinmelerle tutarlı olacak: Ekonomik dışlanmışlık, toplumsal, siyasal ve kültürel dışlanmışlık için zorunlu temeli ve çerçeveyi oluşturur; ama, böyle bir dışlanmayı doğrudan doğruya kendisi getirmez. İkinci düzeydeki dışlanmanın birinci düzeydeki dışlanmayı izleyip izlemeyeceğini, izlerse bu dışlanmanın hangi biçimler alacağını, verili toplumsal, ideolojik, siyasal ve kültürel koşullar belirleyecektir.

Ancak, daha buralara girmeden, birinci düzlemdeki dışlanmanın, yani ekonominin genel sisteminden dışlanmanın ne kadar gerçek ne kadar rivayet olduğuna bakmak gerekir. Bana göre, bu düzlemden mutlak anlamda dışlanmışlık, ancak özel fiziksel ya da ruhsal sorunlar nedeniyle çalışamayacak durumdakiler için geçerli olabilir. Sahip olduğu vasıflar artık hiçbir işe yaramayan, iş bulamayan ya da emeğine ancak dönem dönem geçici olarak gereksinim duyulan insan, sistemin *bir boyutundan* dışlanmış sayılabilir. Ama bu insan, yedek işçi ordusunun bir neferi olarak, sistemin *öteki boyutundan* dışlanmış değildir. Bu söylenen, batı metropollerinde bizdekinden çok daha köklü ve yaygın olan etnik temeldeki dışlanma için de geçerlidir. Bu nedenle, birinci düzeyden mutlak anlamda dışlanmışlık, ancak az önce sözünü ettiğim özel durumlar için geçerli olabilir. Yoksa, tembellik haklarını kullanmak isteyen sosyalistler bile yedek işçi ordusunun neferleri olarak mevcut sistemin içindedirler.

Birinci düzlemdeki dışlanmışlık söz konusu olduğunda, gelişmiş kapitalist ülkelerle Türkiye gibi ülkeler arasında daha ilk planda temel bir ayırımı gözetmek yerinde olabilir. Örneğin Gans "sanayi sonrası ekonomiden sürülüp çıkarılan işçilerin ekonomik, siyasal ve toplumsal konumlarının, üçüncü dünyanın düşük istihdamlı köylülerinin ve işçilerinin durumundan çok farklı olduğuna"[46] işaret etmektedir. Gerçekten de, azgelişmiş kapitalist ülkelerinin bu konumdaki köylüleri ve işçileri, üretim tarzının ve birikim süreçlerinin *doğrudan* katılımcılarıdır. Buna karşılık, gelişkin kapitalist ülkelerde daha çabuk ve sık iş yitiren vasıfsız kesimlerin de, birikim süreçlerine doğrudan katılmasalar

bile, "sınıfaltı" diye ayrı bir kategoride toplanmaları yanlış olacaktır. Çünkü, böyle yapıldığında söz konusu kesimlerin işgücü piyasasında bu konumlarıyla bile oynadıkları *sistem içi* rol görülemeyecektir.[47]

Şimdi, gelişmiş kapitalist ülkeler gözetilerek yapılan derli toplu bir tanıma başvuralım. Bu tanıma göre, kent yoksulu denilen kesimlerin yaşadıkları "yeni kent yoksulluğu" söyle bir olgudur: "çeşitli nedenlerle ve değişik dönemlerde, nüfusun bir kesiminin, tarihsel ve coğrafi olarak belirlenmiş asgari bir yaşam standardı sağlamaya yeterli kaynaklara ulaşamaması ve bu durumun gerek davranışlar gerekse toplumsal ilişkiler açısından ciddi sonuçlara yol açması".[48]

Bu tanımda geçen kimi sözcüklerin altını özellikle çizmek istiyorum: *Çeşitli nedenler, değişik dönemler, nüfusun bir kesimi, davranışlar* ve *toplumsal ilişkiler*. Bu sözcüklerden ilk üçü, kent yoksulluğunun, önsel olarak tanımlanabilir yerleşik bir sınıfsal ya da sınıf dışı kategori değil, çeşitli etmenlerin bileşkesiyle ortaya çıkan, dönemlere ve içerdiği insanlara göre değişkenlik gösteren bir olgu sayıldığını göstermektedir. Bu tanımdan, yerleşik ve kalıcı bir birinci düzlem dışlanmışlığı çıkarsamak mümkün değildir. Davranışlar ve toplumsal ilişkiler ise, bir yanıyla suç eğilimlerine, uyuşturucu alışkanlıklarına, yıkıcılığa, sokak çetelerine vb. göndermede bulunmaktadır. Ancak, bu tür davranışların ve toplumsal ilişkilerin ne ölçüde "olduğu" ne ölçüde ise "olduruldugu" çok ciddi bir tartışma konusudur.

"Olduruldugu" dedim; gelişmiş kapitalist ülkelerin metropolleri ile örneğin İstanbul gibi bir kent arasında, üzerinde durduğumuz konu ve egemen sınıfların politikaları bağlamında son derece önemli bir farklılık vardır. Gelişmiş kapitalist ülkelerin metropollerinde, sınıfsal bölümlenmeler ile mekansal bölümlenmeler büyük ölçüde örtüşürken, İstanbul'da, İzmir'de, Ankara'da böyle bir durum görülmemektedir. Sınıfsal bölümlenmeleri (i) varlıklı kesimler ile üst ve orta düzey profesyonel yöneticiler; (ii) orta-düşük ücretli mavi ve beyaz yakalı işçiler; ve (iii) en yoksullar olarak sıralayalım. Bu bölümlenmelerin, batı metropollerindeki mekansal karşılıkları ise (i) lüks ve orta sınıf banliyöler; (ii) işçi mahalleleri; ve (iii) "terkedilmiş kent"tir.[49] En önemlisi ise, düzen politikalarının, sınıfsal bölümlenmedeki (i) ile (ii)'yi bir "toplumsal blok" olarak biraraya getirip (iii)'ün karşısına dikmeye, bu anlamda (ii)'yi (iii)'ten koparmaya çalışmasıdır. Üstelik, koşullar da elverişlidir: (ii)'nin (iii)'ten mekansal ayrışmışlığı, bu yöndeki politikalar için nesnel bir zemin oluşturmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, batı metropollerinde, John Carpenter'ın *New York'tan Kaçış*'ta Manhattan için kurguladığı türden büsbütün yalıtılmış adacıklar yaratılmak istenmektedir.

İşte, İstanbul'da, Ankara'da ve İzmir'de olmayan, olamayacak olan budur. Çünkü, birincisi, bu kentlerde lüks sayılabilecek yerleşim alanları (örneğin İstanbul'da Mecidiyeköy, Levent, Ankara'da Çankaya, Gaziosmanpaşa, İzmir'de Alsancak) ile işçi-emekçi ve yoksul mahalleleri arasındaki fiziksel

mesafe hiç de fazla değildir (Bununla birlikte, burjuvazinin böyle bir mesafeye özlem duyduğu, örneğin İstanbul'da Kemerburgaz taraflarında çevreden yalıtılmış "aşırı seçkin mekanlar"a yöneldiği söylenebilir. Ankara'da ise bu kadarı yoktur; ama bu kentte de örneğin Çayyolu yönündeki yeni yerleşimlerin, üst orta sınıfları ve yöneticileri biraraya toplayıp diğer mekanlardan uzaklaştırdığı gözlenmektedir).

İkincisi, kentsel rantların tadından yenmediği bir ülkede, sermayenin, büyük kentin bir metrekaresini bile "terkedilmiş kent" diye başkalarına bırakabileceğini hiç sanmıyorum. Nihayet, üçüncü ve en belirgin ayırım şuradadır: Türkiye'nin büyük kentlerinde, orta-düşük ücretli mavi ve beyaz yakalı işçilerle en yoksulların yaşadıkları mekanlar arasında, ciddiye alınabilecek hiçbir ayrışma söz konusu değildir.

Farklılıklarla sürdürüyorum. Batılı araştırmacılar, metropollerde konutsuzluğun başlıbaşına bir dışlanma nedeni olduğunu söylüyorlar. Türkiye'de ise, varoşlarda yaşayanların önemli oranda konut sahibi olduklarını gördük. Üstelik, Türkiye'nin toplumsal kültüründe, konutsuz olanların bile salt böyle bir nedenle toplumsal yaşamdan dışlanmaları mümkün değildir. Ayrıca, işin çok daha ilginç bir yanı da vardır. Türkiye'de, orta sınıfların ve işi olanların, kent yoksulu denilebilecek kesimlere bir tür inanmazlık içinde baktıkları söylenebilir. Ne var ki, bunun, batıdaki anlamda dışlanmışlıkla hiçbir ilgisi yoktur. Tersine, gecekondululara "bunlar bizden daha varlıklı" diye bakma, bu kesimi "mülkiyet düşkünü" sayma eğilimi görülebilmektedir![50] Bir başka araştırmacı da gecekondunun, istihdam alanları, mal tüketimi, kamu hizmetlerinden yararlanma ve resmi kurumlarla ilişki açısından gerek ekonominin bütünüyle gerekse kamu kesimiyle ileri düzeyde bütünleşme içinde olduğuna işaret etmektedir.[51]

Söylenenleri toparlayıp özetleyecek olursak. Türkiye'de sınıf ilişkileri, içselleşme/dışsallaşma ya da toplum içi/toplum dışı gibi ayırmalarla açıklanması mümkün olmayan geçişmeler ve hareketlilikler içermektedir. Enformel sektörün ve kent yoksulu olarak tanımlanabilecek kesimlerin ekonomi ile bütünleşme düzeyleri, bu tür ayırmaları en azından şimdilik geçersiz kılmaktadır. Türkiye'de, işçilikten ya da düzensiz işlerden kalkıp kendi işini kurmaya geçiş, henüz büsbütün tıkanmamış bir kanaldır. Kuşkusuz, gelecek bu söylenenlerden daha farklı yeni oluşumlara gebe olabilir. Çünkü, deniz yavaş yavaş da olsa tükenmektedir. Örneğin, büyük kentte konut sahibi olmak, giderek daha güçleşmektedir. En kötüsü, nesnel bir temeli olmamasına karşın, egemen çevrelerin işçi sınıfını bir kenarda tutup başkalarını ve yoksulları ona öcü gibi gösterme politikaları, tam tutmasa bile yavaş yavaş belirli bir zemin bulabilmektedir.

Öyle anlaşılıyor ki, egemen çevrelerin bu politikaları önümüzdeki dönemde daha da yoğunlaşacaktır. Egemen çevrelerin bu çabalarının bilinçsiz suç ortakları da, sendika yönetimleri ile birtakım sol yazarlardan ibaret de-

ğildir. Belediye otobüsü yakmayı, olur olmaz yerde cam çerçeve indirmeyi devrimci eylem sananlar da bu politikaların bilinçsiz suç ortaklarıdır.

Yeniden sınıf mücadelesi ve sınıf oluşumu

Gerek bu yazıyı gerekse *Sosyalist Politika*'nın daha önceki sayılarında yer alan kimi başka yazıları dikkatle okuyanlar, sınıf çözümlemeleri söz konusu olduğunda belirli bir yaklaşımın benimsendiğini farketmişlerdir. Bu, yapısalcı sınıf çözümlemelerinin karşısında duran, tarihselci ve oluşumcu bir yaklaşımdır. Aynı yaklaşımın özü bu yazının ana konusu için yinelenecek olursa, şu söylenebilir: Mavi yakalı işçiler, kamu çalışanları, yeni mülksüzleşenler ve şu ya da bu ölçüte göre kent yoksulu olarak tanımlanabilecek kesimler, mücadele süreci içinde, mücadelenin kazandırdığı deneyimlerle, hem nesnel hem de öznel ideolojik-siyasal girdilerle beslenen bir *sınıf oluşumu* süreci içinde yer alırlar. Başka deyişle, ortada, mücadele ve deneyim sürecini önceleyen, yapısal olarak sabitlenmiş (oluşmuş) sınıf kategorileri yoktur. Bir yanda mavi yakalı sanayi işçilerinin, öteki yanda proleterleşmiş kamu çalışanlarının ve bir başka yanda kent yoksullarının ve diğerlerinin, salt üretim süreci içindeki nesnel konumlarıyla nihai olarak oluşmuş sınıf bölmelerini temsil ettikleri görüşü, burada benimsenen yaklaşımın tam karşısında yer alan, yapısalcı bir yaklaşımın uzantısıdır.

Burada benimsenen yaklaşım, sanılabileceği gibi, nesnel ve maddi belirlenimleri yadsıyan, öznelci bir içerik taşımaz. Çünkü, sınıfı oluşturacak ögelerin bu süreci tam tamına nesnel birtakım belirlenimlerden hareketle, bu belirlenimler içinde yaşayacakları kabul edilmektedir. Somutlarsak, *üretim ilişkileri* ile *sömürü olgusu* bu nesnel belirlenimi oluşturmaktadır.[52] Sınıf ögeleri, bu nesnel belirlenimleri kendi gündelik yaşamlarında ve mücadelelerinde belirli biçimlerde algılarlar, bu algılamalar sonucunda belirli tepkiler gösterirler. Mücadele sürecinin kendisi, sınıf ögelerinin kaynaşmalarını ya da tersine birbirinden uzaklaşmalarını getirir. İkisi de sınıf oluşumudur. Ancak, mücadele süreci kesintisiz olduğuna göre, bu oluşum bir noktada tamamlanıp bitmez. Böylece, sınıf oluşumu, bir de *yeniden oluşum* boyutu kazanır.

Az önceki değinmelerde, nesnel ve öznel ideolojik-siyasal koşullardan söz edilmişti. Bunlar, sınıf oluşumu süreçlerini kuşatan koşullardır. Sınıf ögeleri, üretim ilişkilerini ve sömürüyü, daha en başta nötr olarak değil verili ideolojik ve siyasal koşullarda algılarlar. Mücadelelerinde de bu koşulların damgası görülür. Bu koşulların temelinde, tarihsel olarak birikmiş öznelliklerin oluşturduğu nesnellik yatar. Burada dikkat edilmesi gereken, verili *nesnel* ideolojik ve siyasal koşulların, türdeş olmayan, değişik ve aykırı ideolojik-siyasal motiflerin bir tür eklemlenmesiyle oluşmasıdır. Sözünü ettiğim *egemen ideolojik yapı*'dır. Egemen ideolojik yapı, bir genişliği, kapsayıcılığı ve birikmişliği yansıtır.

Dolayısıyla, sınıf ögelerini daha yola çıkarlarken kuşatan egemen ideolojik yapı, doğrudan doğruya egemen sınıfların konumunu yansıtan motifleri

olduğu kadar, geçmişteki sınıf mücadelelerinin ürünü olan sol, eşitlikçi, populist ya da devletçi birtakım motifleri de içerir. Bu nedenle, "Allah çalışanın rızkını verir" tevekkülü kadar "çalışan emeğinin karşılığını alamıyor" tepkisi de egemen ideolojik yapının bir motifidir. Gene aynı nedenle, sermaye sınıfına karşı sol tepkiler veren bir işçinin, aynı zamanda "Türkiye'yi bölmek isteyen dış güçlerin" varlığına inanmasında tuhaf olan hiçbir yan yoktur. Bunlar, yola çıkarken üzerine basılan nesnelliklerdir. İdeolojik mücadelenin, sınıflar *arası* olmanın öncesinde sınıfın *kendisine ilişkin* bir mücadele olduğu görüşü[53], gene aynı nedenle özellikle önemsenmesi gereken bir görüştür.

Öznel ideolojik-siyasal koşullardan kastedilen ise, daha güncel, daha örgütlü, daha sistemli ve özneleri teşhis edilebilen ideolojik-siyasal süreçlerin ortaya çıkardığı sonuçlardır. Üretim ve sömürü ilişkilerini yaşayan sınıf ögeleri, mücaedele sürecinde, kendilerini önceleyen nesnel koşulların yanısıra bir de bu öznel koşulların etkilerine açık olacaklardır. CHP'nin "emekçiden yana olma" iddiası, RP ve MHP gibi partilerin tabancı ve plebyen söylemleri, devrimcilerin ve sosyalist partilerin müdahaleleri, ANAP ve DYP'nin "devlet işlerini bilen kadrolar" imajı ve siyasal bir aygıt olarak devlet ile onun resmi ideolojisi, bu öznel koşulların hazırlayıcı özneleridir.

Sonuçta, mavi yakalı sanayi işçisi de, dar gelirli memur da, enformel sektör çalışanı da, kent yoksulu da, işsiz de, işçi emeklisi de, kendilerini önceleyen üretim ve sömürü ilişkilerini, bu nesnel ve öznel ideolojik-siyasal koşulların etkilediği süreçlerde yaşayacaklardır. Önsel veriler olarak üretim ve sömürü ilişkileri, bütün bu sayılanların hepbirlikte sınıfı oluşturması için gerekli zemini sunmaktadır. Ama, böyle bir zeminin varlığı, sınıf oluşumunun şu ya da bu kanalda gelişmesini kendi başına sağlamaz. Öznel ideolojik-siyasal koşullar, sınıf oluşumunun hangi kanalda gelişeceğini belirleyen etmenleri harekete geçirecektir.

O halde, sınıf ögeleri söz konusu olduğunda, sendikaların ve sosyalistlerin kimi sınıf ögelerine karşı dışlayıcı tavırları; sendikaların fabrikalara ve örgütlü işçi tabanına, giderek ücret sendikacılığına doğru daralıp diğer emekçileri boşlamaları; RP ve MHP gibi partilerin plebyen söylemleriyle sol-sosyalist söylemin görece etkileri; devletin ve resmi ideolojinin ürkütücü ve edilgenleştirici yansımaları ile mücadele çağrıları arasındaki denge ve buna benzer başka veriler, bu ögelerin hepbirlikte bir sınıf mı oluşturacaklarını, yoksa sınıf oluşumlarının ayrı ayrı ve birbirine karşıt kanallardan mı yaşanacağını belirleyen etmenler arasında yer alacaktır.

Sürecin nesnel temeline, başka deyişle sınıf oluşum süreçlerini önceleyen üretim ve sömürü ilişkilerinin yaşanış tarzlarına az önem verildiği sanılmasın. Tersine, özellikle büyük metropoller söz konusu olduğunda konunun bu boyutu özellikle önem kazanmakta, daha çok belirleyici olabilmektedir. Burada genellikle dikkatlerden kaçan bir noktanın altını çizmek istiyorum: Kapitalizmin büyük metropolleri, üretim ve sömürü ilişkilerinin doğrudan al-

gılanması açısından görece *daha az* elverişli, buna karşılık eşitsizlik, adaletsizlik, ezilmişlik gibi daha yüzeye yakın ama dolayımlı olguların algılanması açısından daha elverişli mekanlardır.

Hobsbawm, 19.yüzyıl İngiltere'sinde, sınıf bilincinin ve dayanışmasının, kutuplaşmaların daha net ve dolayımsız algılanabildiği orta büyüklükteki, örneğin 30-40 bin nüfuslu sanayi kentlerinde ve kasabalarında çok daha büyük yerleşimlere göre daha fazla geliştiğine işaret etmektedir. Gene Hobsbawm'a göre o dönemde, madenciliğin ön plana çıktığı kentler ve kasabalarla liman kentleri sınıf bilinci ve dayanışması açısından daha türdeş özellikler gösterirken, büyük kent bu açıdan daha az türdeş ve karışıktır.[54]

19. yüzyıl İngiltere'si için bu söylenenlerin, *mutatis mutandis*, günümüz Türkiye'sine uyarlanabileceğini sanıyorum. Böyle bir uyarlama, Türkiye solunun önüne ürkütücü bir yitirilmiş olanaklar listesi sunacaktır. 19. yüzyıl İngiltere'sine uyan nüfus büyüklüklerini artırıp 100 bin civarına taşırsak, örneğin Zonguldak'ın, Karabük'ün, Ereğli'nin, Seydişehir'in, Bandırma'nın, Kırıkkale'nin İskenderun'un ve kimi başka yerleşimlerin sınıf mücadelesi açısından en azından bir dönem için yitirilmiş mekanlar oldukları söylenebilir. Egemen sınıflar ve devlet, bu tür yerleşimleri ücret politikalarıyla, sosyal haklarla, lojman tahsisleriyle, düzen sendikalarıyla, kırsal bağlarla ve yerine göre merkezci yerine göre gerici-tutucu siyasal güçlerle iyice kuşatıp pasifize edebilmiştir.

Bütün bunlar, İstanbul ve İzmir başta olmak üzere metropollerin sınıf mücadelesi açısından elverişsiz mekanlara dönüştükleri anlamına gelmiyor hiç kuşkusuz. Üstelik, İstanbul, İzmir ve Adana, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki büyük metropollerden farklı olarak, imalat sanayiinin henüz ağırlığını yitirmediği, sanayinin büyük kent dışına kayış sürecinin henüz hızlanmadığı mekanlardır. Dolayısıyla, buraları, geleneksel anlamda sınıf hareketi için bile bereketli mekanlar olma özelliğini korumaktadır. Bununla birlikte, istihdam biçimlerinin ve alanlarının çeşitlenmesi, göç olgusu ve bunlara bağlı olarak da sınıf ögelerinin karmaşık bir toplam oluşturmaları, üretim ve sömürü ilişkilerinin çıplak algılanışını gene de önlemektedir. Bu nedenle, sosyalist hareketin bu kentlerde, dar anlamda mavi yaka fetişizmi yapmayan, ama sınıf temelinden büsbütün uzak ve ne olduğu belirsiz "kentlilik bilinci" gibi söylemlerle de sınırlı kalmayan özel stratejiler geliştirmesi gerekmektedir.

İşsizlik, konutsuzluk ve konut koşulları, mahallelerde halen varolanların ötesinde yeni sosyalleşme mekanları yaratılması, ulaşım, eğitim ve sağlık, kültür etkinlikleri, kadın ve gençlik örgütlenmeleri vb. bu tür özel stratejilere içselleştirilecek temel başlıklar arasındadır.

Çok daha yaratıcı olunabilir; yeter ki, ortada böyle bir konu ve sorun olduğu görülebilsin.

Çelişkili konumlar: Evrilme hangi yönde olabilir?

Daha önceki bölümlerde, nesnel ve öznel ideolojik-siyasal koşulların sınıf

oluşumunda önemli rol oynadıkları vurgulanmıştı. Bu söylenenin, marksizmin belirli bir yorumundan köklü biçimde ayrıldığını yineliyorum. Çünkü, marksizmin bu yorumunda, sınıfların ideolojik ve siyasal yönelimlerinin, maddi üretim süreci içindeki nesnel konumların doğrudan uzantısı olacağı varsayılır.

Marksizmin bu tür mekanik yorumlarını ciddi bir tehlike bekler. Ama, en genel düzeyde kalındığında çok fazla endişelenmemek gerekir. Örneğin, sermaye sınıfının, küçük burjuvazinin ve emekçilerin genel ideolojik ve siyasal yönelimlerinin, bu üç temel sınıfın üretim ilişkileri içindeki maddi konumlarından başlanarak irdelenmesi yanlış bir şey değildir. Yanlış olan, maddi konumlara mutlak belirleyicilik tanımak, nesnel ve öznel ideolojik-siyasal belirlenimlerin bu konumlardan beklenenleri etkisizleştirebileceğini ise görmemektir. Ama, bunu da geçelim. Çünkü, daha tehlikeli olasılıklar var. Örneğin, sınıf oluşumu içinde yer alan ögelere, salt maddi üretim süreci içindeki konumlarından kalkarak peşinen birtakım ideolojik-siyasal-kültürel kimlik kapasiteleri yakıştırılması, oldukça sakıncalı bir yaklaşımdır.

Biraz daha açmaya çalışayım. Daha önce de söylendiği gibi, mavi yakalı, kamu çalışanı, niteliksiz hizmet işçisi, mülksüzleşmiş yeni kent sakini, işsiz, evinde iş alan kadın, işportacı, hamal vb. sınıf oluşumu sürecinin aktörleri olan sınıf ögeleridir. Bunlardan herbirinin, mevcut üretim sistemi içinde ötekilerden ayrıştırılabilecek şu ya da bu maddi konuma sahip olduğu da söylenebilir. Peki, bu görece ayrı maddi konumların, zorunlu olarak, gene ayrı ideolojik-siyasal yönelimler üreteceği de söylenebilir mi?

İşte, bu sorunun yanıtında çok dikkatli olmak gerekir. Mavi yakalı işçi, salt maddi konumundan hareketle ve ideolojik-siyasal koşulları önceleyecek biçimde ne peşinen düzen karşıtıdır ne de ücret uzlaşmacısı. Günümüzün kent yoksulu, ne devrimci radikalizmin asıl taşıyıcısıdır ne de düzen tarafından satın alınmaya yatkın lumpen adayıdır. Evine iş alan kadın ne uğradığı yoğun sömürü nedeniyle "en has proleter"dir ne de sınıf atlamaktan başka bir şey düşünmeyen bir küçük üreticidir. İşportacılık yapan genç, ne işyeri kolektivitesini hiç tanımadığı için basit bir küçük burjuvadır, ne de belediye zabıtasının şahsında düzenle hergün boğuştuğundan ötürü devrimcidir. Bu insanların maddi konumları kuşkusuz önemsiz değildir; kuşkusuz bu konumlar onları şu ya da bu yöne doğru itebilir. Ama, nihai belirlenim, bu insanların toplumsal yaşama nasıl, hangi kanallardan, hangi mekanlarda ve ne tür ideolojik-siyasal koşullar altında katıldıklarıyla ortaya çıkacaktır.

Devam etmek için bir ara saptama yapmak gerekiyor: Mavi yakalıların özel işyeri lojmanlarında oturan sınırlı bir kesimini ayıracak olursak, Türkiye'nin büyük kentlerinde, yukarıda örneklenen sınıf ögelerinin hepsinin iş dışı yaşam alanı olarak aşağı yukarı aynı mekanlarda toplandıklarını, buralarda içiçe yaşayıp birlikte sosyalleştiklerini ve politikleşme (ya da tersine apolitikleşme) süreçlerinin önemli bir bölümünü de gene aynı mekanlarda geçirdiklerini söylemek mümkündür.

Ayrıntılarıyla ve derinlemesine ele alınması gereken konu da burada ortaya çıkıyor. Konunun boyutlarını örneklemek için birtakım sorular sıralıyorum: Mahallelerde, işveren kimliğiyle sermaye sahibinin ötesinde, yerel yönetimlerin, kentsel hizmet vermekle yükümlü kamu kuruluşlarının ve giderek devletin ön plana çıkması, sınıf ögelerinin politikleşmesi ve sınıf oluşumu açısından olumlu mudur, olumsuz mu? Türkiye'nin büyük kentlerinde, sınıf ögelerinin kendi ayrı kültürlerini geliştirmedikleri, hepsinin tek bir genel kültürel potada toplandıkları söylenebilir. Bu kültür ortaklığı, gene politikleşme ve sınıf oluşumu açısından geliştirici midir, yoksa engelleyici mi? Özellikle belediyecilik, imar, güzelleştirme, hizmet akışı vb. eksenlerinde yaşanan bir politikleşme daha üst evrelere taşınabilecek bir politikleşme midir, yoksa politikleşme süreçlerinin daha ileri alanlara uzanmasını boğan bir etmen mi? İşçi-emekçi ve yoksul mahallelerinde görülen toplulukçu (topluluk sözcüğünü "community" nin karşılığı olarak kullanıyorum; "cemaat" de denilebilirdi, ancak Türkiye'de bu sözcük daha çok dinsel bağlantılarıyla kullanılıyor) dayanışma biçimleri bireyleşmeyi engellediği için olumsuz mudur, yoksa bu tür toplulukçu dayanışma biçimlerine başka bir gözle mi bakmak gerekir? İstanbul'un varoşlarında uzunca süredir yaşayanların bile kendilerini İstanbul'lu değil de geldikleri yer neresiyse oralı saymaları "kentlileşme" bilincinin eksikliğiyle mi, yoksa henüz sezgisel düzeyde kalan sınıf tepkileriyle mi açıklanmalı? Yoksul mahallelerinin türdeş olmayışı, yani çok değişik sınıfsal ögeleri barındırması, sınıf bilinci ve sınıf oluşumu açısından büsbütün olumsuz mu sayılmalı, yoksa konu daha başka boyutlarıyla birlikte mi ele alınmalı?

Yukarıdaki tür sorulara, bu aşamada peşinen kesin yanıtlar verilebileceğini sanmıyorum. Ama bu ve benzeri sorulara ilişkin düşünceler, elbette açımlanmak koşuluyla, şöyle bir olasılığı akla getiriyor: Saptanan durumların ve olguların önemli bir bölümü, sınıf oluşumu ve sosyalist hareket açısından kolaylık sağlar gibi göründüğü halde güçlüğe dönüşebilecek ya da tersine büyük bir engel gibi görünmesine karşın avantaja çevrilebilecek içerik taşımaktadır. Başka deyişle, örneklenen bu durumlar ve olgular, öznel siyasal müdahalelerle daha da pekiştirilebilirler ya da tersine bambaşka bir yöne evriltilebilirler.

Örneğin, Türkiye gibi kapitalist ülkelerin yoksul mahallelerinde kavramın gerçek karşılığıyla, burjuva devrimleri dönemine özgü, "katı olan herşeyin buharlaştığı" bir bireyleşme sürecinin yaşanması mümkün değildir. Yalnızca Türkiye değil, azgelişmiş bütün kapitalist ülkeler bu "fırsat"ı tarihsel olarak kaçırmışlardır. Tam tamına neyi kastettiğimi anlatmak için Engels'e başvuracağım: "İnsan, bireyin böyle yalıtılmasının, kendi dar çıkarları peşinde koşar duruma getirilmesinin, nerede olursa olsun toplumumuzun temel ilkesi olduğunu ne kadar bilirse bilsin, bu durum başka hiçbir yerde kentte olduğu kadar yalın ve utanç verici biçimde belirginleşmez. İnsanlığın, herbiri ayrı ayrı ilkelere sahip monadlar, bir atomlar dünyası oluşturacak biçimde çözülmesi, burada (büyük kentte) en uç noktasına ulaşır."[55]

İşte, Türkiye'de, örneğin İstanbul'un ve başka büyük kentlerin emekçi mahallelerindeki toplulukçu dayanışma ve ilişki biçimlerinin büsbütün berhava olacağı bir çözülmenin, yani Engels'in anlattığı anlamda bir atomlaşma sürecinin yaşanması olanaksızdır. Türkiye kapitalizminin, sermayeyle ve kamuyla olan ilişkilerinde büsbütün "monadlaşan" insanları yaygınlaştırma şansı da hiç yoktur. Bu durumda yapılması gereken, sınıf oluşum süreçlerini mevcut topluluk yapıları ve dayanışma biçimleri içinde izlemek ve toplulukçu dayanışma-ilişki biçimlerini *başka yönlere doğru evriltecek* müdahalelerde bulunmaktır.

Ayata'nın da değindiği gibi, bu topluluklar kapalı ve değişmez değillerdir.[56] Ne var ki, açılma ve değişme, Avrupa'daki kapitalistleşme süreçlerinin toplumsal yaşama yansıması sonucu oluşan yerleşik birtakım normlara, örneğin gene Engels'in betimlediği aşamaya doğru değil, kendi özgül rotasında ve kendi ayrıksı uğraklarına doğru gerçekleşmektedir. Bu özgül rotada, topluluğa aidiyet, batı kapitalizmindeki monadlaşmaya hiç benzemeyen, kendine özgü bir tür bireyleşmeyle birlikte yürümektedir. Konu sınıf oluşumu ve sınıf bilici zemininin temizlenmesi açısından ele alındığında, böyle melezleşmiş biçimde yaşanan bir sürecin bireyleşme yanının mı, yoksa topluluk ilişkisi ve dayanışması yanının mı *sınıfa doğru* evrilmeye daha elverişli olduğu, en azından benim için henüz net yanıtı olmayan bir sorudur.

Bir başka konu üzerinde de benzer düşüncelere yönelebiliriz. Örneğin, değişik sınıf ögelerini kucaklayan kültürel benzeşme bir avantaj mı, yoksa dezavantaj mı sayılmalıdır? İngiltere'de işçi sınıfının ayrıksı bir kültür yaratabilmesi, önemli ölçüde, sınıfın dışa kapanması sayesinde gerçekleşmiştir. Burada kastedilen dışlanmışlık falan değildir; 19. yüzyıl işçi sınıfının, yabancı denilebilecek ögelerin çok sınırlı olduğu belirli mekanlarda toplulaşmasıdır. Türkiye'nin büyük işçi kentleri böyle bir zeminden de uzaktırlar. Farklı sınıfsal ögelerle içiçeliğin yanısıra, emekçi kesimler dış kültürel bombardımana hepbirlikte açık durumdadırlar. Popüler kültürü boğan kitle ve medya kültürü, mavi yakalıyı, işsizi, kent yoksulunu, küçük burjuvayı, emekliyi, çalışan ve çalışmayan kadını hepbirlikte etkilemektedir.

Peki, Türkiye'nin büyük kentlerinde oluşan, ayrıksı bir "yoksulluk kültürü"nden söz edilebilir mi ?

"Yoksulluk kültürü", daha önce sözünü ettiğim Amerika'lı antropolog Oscar Lewis'in temel kavramlarından birisidir. Lewis'e göre yoksulluk kültürünün mayasında şu vardır: Üst sınıfların koyduğu değer yargıları çerçevesinde birtakım kesimlerin hedefe ulaştığını gören insanların, aynı başarının herkes (kendi gibiler) tarafından yinelenemeyeceğini bilmekten kaynaklanan düş kırıklıklarını ve çaresizlikleri yenmek için harcadıkları çabaların çeşitli biçimlerde dışavurumu...Türkiye'de aşağı yukarı bu anlamda bir yoksulluk kültürü geliştiği söylenebilir. Ne var ki, bu kültürün özel olarak sınıfın belli bir kesitine, sözgelimi kent yoksullarına ya da "marjinal" kesime

denk düştüğü kesinlikle söylenemez. Türkiye'de belirginleştiği söylenebilecek nüveleriyle yoksulluk kültürü, özel ve dışlanmış bir toplum kesimine ait olmak şöyle dursun, neredeyse orta sınıflara bile uzanmaktadır. Birincisi, bu.

İkincisi, Türkiye'deki yoksulluk kültürü, gerçekten yoksul olan kesimlerin bağımsız ve içe kapanık üretimi olmaktan çok, kitle kültürünün bir türevi olarak biçimlenmektedir. Başka deyişle, bu biçimlenmede, egemen ideolojinin, medyanın, "kitsch"in de büyük payı vardır. Üçüncüsü, yoksulluk kültürünün, maddi yoksullukla eşsürümlü olduğu da hiçbir biçimde söylenemez. Çünkü, gene Lewis'e başvuracak olursak "yoksul, sınıf farkı gözetmeye başlar, sendikalarda militanlaşır, dünya hakkındaki bilgisi genişlerse, ne kadar yoksul olursa olsun artık yoksulluk kültürünün bir parçası değildir."[57] Sonuç, buraya kadar söylenenleri destekleyici niteliktedir: Olduğu kadarıyla yoksulluk kültürü, sınıf eylemi ve deneyimiyle ortadan kalkacak, bu anlamda yerleşik ve yapısal sayılamayacak bir olgudur.

Daha önceki paragrafa dönersek, bir dış kültürel bombardmandan söz edilmişti. Peki, bu kültürel saldırıya karşıt kültürel tepkilerin biçimlenmesinde, klasik sanayi işçisinin özel bir rolü olabilir mi? Yoksa, aynı saldırı altında olan değişik sınıf ögelerinin tepkileriyle oluşacak ortak bir kültür müdür çözüm? Kişisel olarak, klasik sanayi işçisinin, salt kendi maddi konumundan hareketle böyle bir karşıt kültürün sürükleyicisi olabileceğini sanmıyorum. Kültür, yaşananlarla, biriken deneyimlerle oluşur ve biçimlenir. Bu deneyimlerin de yalnızca maddi emek sürecinde edinilebileceğini söyleyemeyiz. Dolayısıyla, değişik sınıf ögelerinin ortak bir karşıt kültürde buluşmaları, ancak, özel iş ve çalışma alanları dışında ortak yaşanan deneyimlerle mümkün olabilecektir.

Çarpık siyasallaşma

Yazının bu son bölümünde, büyük kentlerin gecekondu ya da yoksul yerleşimlerinde yaşanan toplumsallaşma ve siyasallaşma süreçlerine kısaca değinmek istiyorum. Değiniler, hemen hemen bütünüyle, bu tür yerleşimlerde yapılan alan araştırmalarının[58] ortaya koyduğu sonuçlardan yola çıkıyor.

Sözü edilen alan araştırmalarından çıkartılabilecek ve sosyalist hareket açısından büyük önem taşıyan bir sonuç şudur: Mavi yakalı işçileri, kamu çalışanlarını, marjinal ya da enformel sektördekileri, işsizleri ve emeklileri kapsayan kesimin, sömürü karşıtı, ekonomik yaşama müdahaleden yana, eşitlikçi, dayanışmacı, adaletçi, halkçı ve bu anlamda sol sınıfsal sezgileri ve tepkileri, tutucu ve milliyetçi ideolojik motiflerle ve gene aynı içerikteki siyasal yönelimlerle kaynaşabilmektedir. Bu genel sonucu da, yazının başından bu yana vurgulanan bir temanın doğrulanması saymak mümkün: Üretim süreci içindeki maddi konum, bilinçlenme ve ideolojik-siyasal tercihler açısından belirli bir zemin yaratmakta, ancak bu zeminin üzerinde gerçekleşecek nihai oluşumu kendi başına belirlememektedir. Daha somut konuşursak, önce RP'nin, sonra DSP'nin ve nihayet MHP'nin, sol sınıfsal tepkiler üzerine sağ bir

kılıf geçirmeyi başardığını ileri sürenler büyük ölçüde haklıdırlar.

Peki, bu geniş kesim, kendi iç bölümlenmelerine göre önemli yöneliş farklılıkları sergiliyor mu? Başka deyişle, mavi yakalının, işsizin, kent yoksulunun, marjinal kesim çalışanının ideolojik ve siyasal yönelimleri arasında belirgin bir farklılaşma görülebiliyor mu?

Farklılıkların olduğu açık. Ancak, eldeki rakamlar ve oranlar, bu farklılıklardan kimilerinin türsel değil derecesel olduğu izlenimini güçlendiriyor. TÜSES tarafından yapılan araştırma, bu konuda biraz daha ayrıntıya yöneliyor. Bu araştırmada, genel olarak "solda" yer alan denekler "sınıfsal sol" ve "kitlesel sol" olarak ayrıştırılıyor. Hemen anlaşılabileceği gibi, "sınıfsal sol"da kendilerini doğrudan kesin bir sınıf aidiyetiyle tanımlayanlar, "kitlesel sol"da ise kendilerini örneğin "yoksul", "halk" vb. gibi daha genel kategorilere yerleştirenler yer almaktadır. Bu durumda, sendikalı sanayi işçilerinin ağırlıklı olarak birinci grupta, kent yoksulları dahil diğer emekçilerin ise ikinci grupta yer aldıkları söylenebilir.

İlginç olan, ilk grubun, üstünde sağ ve tutucu yönelimlerin de yükselebildiği daha net ve ikirciksiz sınıf sezgileriyle, ikinci grubun ise altı dolmamış bir genel plebyen-populist retorikle tanımlanabilmesidir. Hem ilginç hem de düşündürücü olan ise, RP, DSP ve MHP gibi partilerin, ilk grubun "üstünü" ikinci grubun ise "altını" doldurabilecek bir siyasal etkiye sahip görünmeleridir. Sosyalist hareketin, maddi sınıf konumunun üstünü doldurmaya yönelmeyip sınıfın kendi başına hidayete ermesini beklemesi ve populist motifleri kendine peşinen dışsal sayıp buralara hiç bulaşmaması durumunda, artık merkez solun da ulaşması çok güç olan bu kesimler az önce anılan partilere terkedilmiş olacaktır.

Dikkat çekici bir başka nokta, sınıfsal sol ile kitlesel sol arasındaki farklılıkların, belirli özel konularda derecesel farklılıkları aşan ölçülerde belirginleşmesidir. Örneğin, "demokrasi ve insan hakları sorunu"nu Türkiye'nin en önemli sorunu görenlerin sınıfsal sol içindeki ağırlığı, kitlesel soldan üç kat daha fazladır.[59] Gene bunun gibi, Kürt sorununda demokratik ve Kürt kimliğini tanıyıcı çözümlerden yana olanlar, "kitlesel sol"a göre, "sınıfsal sol" içinde çok daha büyük orandadırlar.[60] Buna karşılık, ulusal sorun, demokrasi, insan hakları gibi konuların daha gerisine, yani çıplak anlamda ekonomik yaşama ve bunun çarpıklıklarına ilişkin konulara geçildiğinde "kitlesel sol" un sol tepkileri daha fazla belirginleşmektedir. Örneğin, Türkiye'nin en önemli sorunu olarak hayat pahalılığını, işsizliği ve adaletsizliği görenlerin toplamı, "kitlesel sol" içinde "sınıfsal sol" a göre daha fazladır.[61] Nihayet, Türkiye'de ezilenlerin ve sömürülenlerin haklarını savunan partilerin olup olmadığı sorusuna "yok" yanıtı verenlerin oranı, iki kesim arasında önemli bir farklılık göstermemektedir.[62] Özetle, içine kent yoksullarını da katabileceğimiz emekçi kesim, eşitsizlik, adaletsizlik, gelir dağılımının bozukluğu, sömürü gibi konular gündeme geldiğinde sınıfsal sola yaklaşmakta, Kürt so-

runu, kadın özgürlüğü, demokrasi ve insan hakları gibi konularda ise sınıfsal soldan ayrılarak bu kesime göre tutuculaşmaktadır.

Batılı bir marksist, sınıfın ayrıştırılması ve tanımında dört düzeye başvurulabileceğini söylüyor. Şöyle: (i) Kapitalist gelişme sürecinin genel yapısı içinde sınıf; (ii) yaşam ve ilişki kalıplarıyla, iş ve iş dışı örgütlülükleriyle sınıf; (iii) yaşanmış deneyimlerini dışa vuran sınıf; ve (iv) örgütlenerek bilincini harekete geçiren sınıf.[63] Bu dört düzeyin şöyle de adlandırılabileceğini düşünüyorum: (i) Teorik sınıf; (ii) pratik sınıf; (iii) kültürel/ideolojik sınıf; ve (iv) siyasal sınıf.

Şimdi, Türkiye'de mavi yakalı işçileri, işsizleri, kamu çalışanlarını, mülksüzleşmiş diğer emekçi kesimleri, kapitalist gelişme sürecinde hepbirlikte *aynı bölmeye* yerleştirmekte hiçbir sakınca, hiçbir yanlışlık yoktur. Başka deyişle, Türkiye kapitalizminde "teorik sınıf"ın tanımı herhangi bir sorun yaratmaz. Buna karşılık, ikinci düzey tanımda kimi sorunlar vardır. Çünkü, çok fazla belirginleşmiş olmasa da, sınıf içindeki ögelerin "yaşam ve ilişki kalıpları"nda, "iş ve iş dışı örgütlülükleri"nde ciddiye alınması gereken farklılıklar gözlenebilmektedir. Sendika üyesi işçi ile hemşeri derneği dışında hiçbir üyeliği olmayan bir başka emekçi farklı ilişki kalıpları içinde yer alacaklardır. Evi tek başına geçindirip çocuklarını okutabilen bir ustabaşı ile karısını temizliğe, çocuklarını ise çıraklığa gönderen bir emekçi tam tamına aynı konumda olamaz. "Pratik sınıf" düzlemindeki bu *maddi* farklılıkların dış müdahale ile giderilmesi olanaksızdır. Buna karşılık, bu tür farklılıkların siyasal müdahaleden muaf kalması, (ii) ve (iv) düzeylere de yansıyacak, bu düzeylerde de farklılaşmalar görülecektir. Demek ki, sınıfın bütünlüğü adına yapılması gereken, (ii)'de, yani "pratik sınıf" düzeyinde gerçekleştirilecek müdahalelerle sınıfı ortak yaşanacak ideolojik, siyasal ve kültürel ortamlarda buluşturmaktır. Böyle bir buluşma, siyasal özne tarafından giderilmesi mümkün olmayan maddi farklılışmaların üzerini örtecek, sınıf bütünlüğünün "pratik sınıf" düzeyinde de sağlanmasına katkıda bulunacaktır.

Söylenenlerin anlamı açık olsa gerek: Türkiye sosyalist hareketinin ve sınıf mücadelesinin genel çıkarları açısından bakılırsa, gerek mavi yaka-kent yoksulu, gerekse işyeri-varoş inatlaşmasının ne kadar aymaz bir yönelim olduğu hemen görülecektir. Türkiye'de ne sendika, ne işyeri ne de yoksul mahallesi şu ya da bu sol-sosyalist kesimin tapulu malıdır. Egemen sınıfların tüm dünyada yapmaya çalıştığı bir işe, emekçi sınıfları bölme ve birbirine uzak düşürme işine, sosyalistlerin de kendi dar görüşleri ve inatlaşmalarıyla ortaklık etmeleri tarihsel bir suç oluşturacaktır.

Son bir nokta daha: Sosyalist hareket, yaşam pahalılığı, eşitsizlik, düşük ücret, sömürü ve benzeri doğrudan sınıfsal temalardan ve somut sınıf mücadelelerinden uzak durup kendini demokrasi, insan hakları, özgürlük ve barış gibi temalarla sınırladığı ölçüde geniş emekçi yığınlardan uzaklaşacak, mavi yakalı kesime bile ulaşamadan bir aydın hareketi olarak yerinde sayacaktır.

NOTLAR

(1) Urs-Müller Plantenberg; "Şili: Gecekondulara Savaş, Konaklara Barış", *Latin Amerika'da Militarizm, Devlet ve Demokrasi* içinde, Çeviren: Yılmaz Öner, Alan Yayıncılık, İstanbul 1985, s. 289.

(2) Ömer Laçiner; "Geçen Ayın Birikimi", *Birikim* , No. 85, Mayıs 1996, s. 5. Dergiye haksızlık etmek istemiyorum. Evet, *Birikim* miladcı bir dergidir; geçmişte Maraş olayları, daha yakın zamanda derginin 12 Eylül sonrasında "hava döndü" sloganıyla yeniden yayınlandığı 89 işçi eylemleri vb. "hep birtakım şeylerin artık eskisi gibi olamayacağı" çıkarsamalarıyla birer milad oluşturmuşlardır. Ama bu miladcılık Türkiye sol hareketinin neredeyse bütününde vardır. Dünyada ve Türkiye'de hep bir şeyler olur ve o şeyler olduktan sonra da artık hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağı düşünülür.

(3) Frederick Engels; "The Condition of the Working Class in England", Marx-Engels, *Collected Works*, Progress Moscow 1977, Vol. 4, s. 325.

(4) Helen I. Safa; "Urbanization in the Informal Economy and the State Policy in Latin America", *The Capitalist City* içinde, Ed. M.P. Smith ve J.R. Feagin, Blackwell; US, 1991, s. 258.

(5) Levin Özgen; "Taşeron Üretim ve Taşeron İlişkiler", *Birikim*, No. 62, Haziran 1994, s. 30.

(6) Sam Marcy; *High Tech, Low Pay: A Marxist Analysis of the Changing Character of the Working Class*, WW Publishers, N.Y., 1986, s. 58.

(7) Aktaran, Ronaldo Munck; *Uluslararası Emek Araştırmaları*, Çeviren: Cenk Aygün, Öteki Yayınları, Ankara 1995, ss. 136-137.

(8) Aktaran, Peter Marcuse; "What's So New About Divided Cities?", *International Journal of Urban and Regional Studies*, Vol. 17, No. 3, 1993, s. 355.

(9) Şebnem Oğuz; "Globalleşme, Avrupa Bütünleşmesi ve Sendikalar", *Toplum ve Bilim*, No. 69, Bahar 1996, ss. 70-71 Ayrıca, gene aynı konuya ilişkin yerinde uyarı ve değiniler için bkz. Ersan Ocak; "Kentin Değişen Anlamı", *Birikim*, No. 86/87, Haziran-Temmuz 1996, s. 34

(10) Aktaran, Hilary Silver; "National Conceptions of the New Urban Powerty", *International Journal...*, s. 339.

(11) Ira Katznelson; *Marxism and the City*, Oxford University Press, N.Y. , 1992, s. 267.

(12) Adam Przeworksi; "Proletariat into a Class: The Process of Class Formation from Kautsky's 'The Class Struggle' to Recent Controversies, *Politics and Society*, Vol. 7, No. 4, 1977, ss. 385-388.

(13) Erol Demir; "İşgücü Piyasası ve Kent Emekçi Sınıfının Yeniden Kavramlaştırılması", *Birikim*, No. 53, Eylül 1993, s. 39.

(14) Karl Marx; *Kapital*, I. Cilt (4. Baskı), Çeviren: Alaeddin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara 1993, s. 563.

(15) Ronaldo Munck; *y.a.g.e.*, s. 62.

(16) Sema Erder; *İstanbul'a bir Kent Kondu: Ümraniye*, İleşitim Yayınları, İstanbul 1996, s. 302.

(17) Erol Demir; "Ekonomi Politikaları ve Kent Emekçi Aileleri", *Birikim*, No. 48, Nisan 1993, s. 70.

(18) Aktaran, Erol Demir; *y.a.g.y.* s., 72.

(19) Mustafa Sönmez; *İstanbul'un İki Yüzü*, Arkadaş Yayınları, Ankara, 1996, s. 74.

(20) Mustafa Sönmez; *y.a.g.e.* , ss. 60-61.

(21) Sema Erder; *y.a.g.e.* s. 207.

(22) Helen I. Safa; *y.a.g.y.* , s 267.

(23) Erik Olin Wright; "Varieties of Marxist Conceptions of Class Struggle", *Politics and Society*, No. 3, 1980, ss. 330-331.

(24) Karl Marx, *Kapital* , I. Cilt, s. 589.

(25) Marx, *y.a.g.e.* , s. 593.

(26) Adam Przeworski; *y.a.g.y.*, s. 344.

(27) Marx; *y.a.g.e.* , s. 581.

(28) David Byrne; "Radical Geography as a Mere Political Economy: The Local Politics of Space", *Capital and Class*, No. 56, Summer 1995, s. 123.

(29) Eric Olin Wright; *Classes*, Verso GB, 1989, s. 283.

(30) Marx; *y.a.g.e.*, ss. 658-661.

(31) *aynı eser* ; s 647.

(32) *aynı eser*; s. 657.

(33) Paul M. Sweezy; *The Theory of Capitalist Development*, MR Press (5. Baskı), N.Y. 1964, s. 91.

(34) Erol Demir; "Ekonomi Politikaları ve Kent Emekçi Aileleri", s. 69.

(35) Immanuel Wallerstein; "Kapitalist Dünya Ekonomisinde Hane Yapıları ve Emek Gücü Oluşumu", E. Balibar-I. Wallerstein, *Irk Ulus Sınıf* içinde, Çeviren: Nazlı Ökten, Metis Yayınları (2. Baskı), İstanbul 1995, s. 139.

(36) Immanuel Wallerstein; "Marx ve Tarih: Kutuplaşma", *y.a.g.e.* içinde, s. 163. Erol Demir'in Wallerstein'ın yanısıra Castells ve Portes'den aktardıklarına göre, enformel sektörün heterojen, düzensiz ve değınık yapısı, bu sektörde bir "emek kültürü" oluşumunu engelleyen, ayrıca bu kesimde çalışanlar ile örgütlü işçiler arasında bir uçurum yaratan olgular sayılmaktadır (Bkz, Erol Demir; "Türkiye'de İşçileşme Süreçleri", *Toplum ve Bilim*, No. 66, Bahar 1995, s. 71). Bunlar hiç kuşkusuz dikkate alınması gereken engellerdir. Ancak, bu engellerin, toplu bir sınıf oluşumunu daha baştan olanaksız kılacak ölçüde yapısal-belirleyici olabileceklerini düşünmüyorum.

(37) Karx Marx; *Kapital*, III. Cilt, Çeviren: A. Bilgi (2. Baskı), Sol Yayınları, Ankara 1990, s. 228.

(38) David Byrne; *y.a.g.y.* , ss. 128-129.

(39) Aktaran, Herbert J. Gans; "From Underclass to Undercaste", *International Journal...*, s. 327.

(40) Tanıl Bora; "İşsizlik, Yoksulluk ve Toplumsal Dayanışma", *Birikim*, No. 61, Mayıs 1994, s. 6. Bana göre oldukça farklı anlamlar içermelerine karşın "dışlanma" ve "marjinalleşme" kavramları birçok kaynakta birbiri yerine kullanılabilmektedir. Başta Birleşmiş Milletler örgütleri olmak üzere uluslararası kalkınma kuruluşları ve NGO'lar, marjinalleşme ve dışlanma temalarına oldukça meraklı, bu temalara sınıfsallık dışı içerik vermekte de gene oldukça titizdirler. Anlatılan, uluslararası ölçekte kimi coğrafi bölgelerin, ulusal ölçekte kimi yörelerin, kentsel ölçekte de belirli nüfus kesimlerinin, olağan sayılan eşitsizliklerin de ötesinde yoksullaşıp ait oldukları bütünden kopmaları, "yoksulun da yoksulu" durumuna gelmeleridir. Bu aşırı yoksullaşmanın nedenleri ise üç olguyla açıklanmaktadır: İhraç ürünlerinin fiyatlarının düşmesi; dış borçlar ve yapısal uyum politikalarının (geçici olduğu iddia edilen) sonuçları.

(41) Erik Hobsbawm; "Labour in the Great City", *New Left Review*, No. 166, 1987, s. 48.

(42) Korkut Boratav; *İstanbul'dan ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 20.

(43) Korkut Boratav; *y.a.g.e.* , s. 50.

(44) Sema Erder; *y.a.g.e.* , s. 263.

(45) TÜSES; *Türkiye'de Siyasi Partilerin ve Sosyal Demokrasinin Toplumsal Tabanı*, Ankara 1995, s. 85.

(46) Herbert J. Gans; *y.a.g.y.* , s. 333.

(47) L.D. Morris; "Is There a British Underclass?", *International Journal...* , s. 408.

(48) Enzio Mingione; "The New Urban Poverty", *y.a.g.d.* içinde, s. 324.

(49) Peter Marcuse, *y.a.g.y.*, s. 363.

(50) Sema Erder; *y.a.g.e.*, ss. 158-159. Bir başka kaynaktan öğrendiğimize göre Stuttgart Üniversitesi'nden bir grup 1994 yılında İzmir gecekonduları üzerinde bir araştırma yapıyor. Varılan en önemli sonuçlardan biri şöyle özetleniyor: "İzmir gecekonduları çok modern malzemelerle inşa edilmişlerdi ve bırakın elektrik, su gibi temel altyapı eksikliklerini, neredeyse tamamında renkli televizyon sahipliğine ulaşan bir konfor düzeyini yakalamışlardı. Oysa onlara göre (dışardan gelen araştırmacılar kastediliyor, m.ç.) gecekondu, çaresizlik içindeki vatandaşların, yalnızca barınma gereksinimlerini karşılamak için, çevreden topladıkları veya ucuz buldukları herhangi bir malzemeyle yaptıkları - inşa ettikleri değil- baraka diyebileceğimiz derme çatma, sağlıksız ve konforsuz yapılardı. Sonuç olarak Türkiye'de gerçek anlamda bir gecekondu sorununun yaşanmadığı, ancak yanlış politikalar, planlamalar ve uygulamalarla desteklenen, denetimsiz ve yaptırımsız, yasal olmayan bir yapılaşma sorununun yaşandığında birleşmişlerdi. " (Bkz. Murat Cemal Yalçıntan; "Eskiyen Gecekondu Söylemi", *Sosyal Demokrat Değişim*, No. 3, 1996, s. 63).

(51) Sencer Ayata; "Toplumsal Çevre Olarak Gecekondu ve Apartman", *Toplum ve Bilim*, No. 46/47, Yaz 1989, s. 104

(52) Ellen Meiksins Wood; *Democracy Against Capitalism*, Cambridge 1995, s. 80.

(53) Adam Przeworski, *y.a.g.y.*, s. 371.

(54) Erik Hobsbawm; *y.a.g.y.*, ss. 40-43.

(55) Frederick Engels; *y.a.g.e.*, s. 329. O dönemde Engels'in "dev kentler" olarak tanımladığı Liverpool ile Manchester'ın toplam nüfuslarının 700 bin civarında olduğunu ekleyelim (*a.g.e.*, s. 313).

(56) Sencer Ayata; *y.a.g.y.*, s. 105.

(57) Oscar Lewis; *İşte Hayat*, Çeviren: Vahit Çelikbaş, E Yayınları, İstanbul, s. LVII. Yeri gelmişken birkaç vurgu daha yapılabilir. Zaman zaman sanıldığının aksine, popüler kültür, kitle kültüründen farklı bir olgudur. Popüler kültürün klasik tanımı, halk kültürüyle ilgilidir. Bugün başka ülkelerde ve Türkiye'de halk kültürünü boğan, kitle kültürüdür. İkincisi, işçi sınıfının bilinç ve mücadelecilik göstergelerinin yükseldiği dönemlere eşlik eden kültür, bir yoksulluk kültürü ya da kitle kültürü değil, popüler kültürdür. Örneğin İngiliz işçi sınıfının 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başlarındaki yükselişinde, ekonomik ve siyasal baskılara yönelik tepkilerin yanısıra, sınıfın "moral kültürü" ve "halk gelenekleri" de etkili olmuştur. İşçi sınıfı bu dönemdeki kültürünü özgürlük, eşitlik, topluluk değerleriyle oluşturmuş ve bu kültürünü halk baladlarında, festivallerde, gösterilerde ve "meyhanelerden sendikalara kadar uzanan demokratik kurumlarda" dışa vurmuştur. (Bkz, Peter Burke; "Revolution in Popular Culture", *Revolution in History* içinde, Ed. Roy Porter ve Mikulas Teich, Cambridge 1986, ss. 210-211).

(58) Burada sıkça atıfta bulunan araştırmalardan Korkut Boratav'ın yönetiminde gerçekleştirileni İstanbul'da Kartal-Pendik ile Eyüp-Bayrampaşa'da; TÜSES araştırması ise Ankara'da Altındağ ile İstanbul'da Zeytinburnu ve Ümraniye'de yaşayan denekleri kapsamaktadır. Sema Erder'in daha farklı bir araştırma çerçevesine sahip olan, bu nedenle siyasal eğilimler konusunda daha dolaylı çıkarsamalar yapılabilen çalışması ise gene Ümraniye'yi kapsamaktadır.

(59) TÜSES; s. 222.

(60) *y.a.g.e.*; s. 238.

(61) *y.a.g.e.*; s. 220.

(62) *y.a.g.e.*; s. 229.

(63) Ira Katznelson; *y.a.g.e.*, ss. 208-209.

SOSYALİSTLER ve KOLLEKTİFLER

Cihan KESKİN

Amacım, bu yazıyla gereksiz tartışmalar ve alınganlıklar yaratmak değil. Bu yazı, sosyalist olmayanlarla ve sosyalistiklerinden kuşku duymayanlarla ilgili değil. İşin güzel tarafı, bu yazının muhatapları arasında kendim de varım. Yazıda, bence bugünün en büyük problemi sayılabilecek bir konuya, sosyalist insana ve kollektiflere bakışı değerlendirmeye çalışacağım.

Böylesi bir değerlendirme için "12 Eylül öncesine" dönmek gerekiyor. Yaşı 35'in üzerinde olup "12 Eylül öncesi" hareketliliği yaşayanlar, eminim bir ya da daha fazla yoldaşını kaybetmiştir. Yaşamlarını kaybeden bu yoldaşlarının yerinde kendilerinin olmamasının tesadüf olduğunu da bilirler. Bu insanlar şunu da çok iyi bilirler: Kendilerinin ya da ölen yoldaşlarının özel yaşam kurma idealleri devrim sonrasına aitti. Bütün hayaller devrim sonrasına kurulurdu. Bağlı bulundukları örgüt onların herşeyi idi. Bir tek eksik vardı, o da siyasal bilinçti. O hareketlilik içerisinde, insanların bu bilinci alma şansları da pek yoktu. 80 silindiri ve Özal bireyciliği daha yaşanmadığı için, devrimcilerin, sosyalistlerin bütün dünyaları ve devrim hayalleri, okul, mahalle ve örgütle sınırlıydı. Mücadelenin öznesinde ise, siyasal bilinç yerine inanç vardı.

Bugün o zamanki inanç kaybolmuş, hayaller kapitalizm içine sıkıştırılmıştır. Örgüt ya da kollektif de bireyciliğe ve özgürlükçülüğe kurban edilmiştir. Bir zamanlar hiç bilinmeyen teoriler hatmedilmiş, ancak bu teorilerden siyasal bilinç oluşturmak yerine, sosyalizmden ve sınıftan kaçış gerekçeleri üretilmiştir. Evet bugün sosyalistlerimiz, 60'lardan 70'lerden daha "bilinçli" ler. O kadar bilinçliler ki, bilimin-teorinin tehlikesini görüp, bunları hem kendi yaşamlarından hem de çevrelerinden uzaklaştırmaya bile çalışıyorlar. Üstelik bu bilinç, siyasi bir partiyi dernekleştirecek noktalara varabiliyor.

Ölüme yatmış devrimci tutsakların ailelerine "bunlar niçin buraya geldiler? Partiyi kapattıracaklar" diyecek kadar da bu bilinci içselleştirmişlerdir. Ya da "bu aileler bizim başımızın tacıdır" deyip, partinin onlarla ve onlar için hiç bir şey yapmamasını sağlayacak ("partiyi kilitlediler hareket edemiyoruz") kadar bu biliçlerini çeşitlendirebiliyorlar.

Ve hatta kapitalizmle mücadeleyi göze alamadıkları için "sınıf artık kalmadı" diyecek kadar bilinçliler.

Bu bilinçlerini bir de bireycilik ve özgürlükçülükle desteklediklerinde, artık şunun hiç önemi kalmaz: "Öznel olarak bir takım haklı gerekçelerle yü-

* sönüm: Bir salınım hareketinin genliğinin türlü dirençlerin etkisiyle küçülmesi.

rütülüyormuş gibi gözüken eylemlerin nesnel olarak nereye "hizmet ettiği"nin iyice anlaşılması, yani tarihsel zorunluluğunun açıklanması gerekmektedir. Eylemin nesnel olarak "Kimin" işine yaradığı saptanabilmelidir."[1]

Özgür birey olmanın gerekliliğini de, kollektifler dışında kendi başlarına hareket etmek ya da kollektiflerinin kararlarını kendi öznellikleri ile değerlendirip reddetmek olarak görürler. Eylemleri de kendi öznellikleriyle sorgularlar insan özgürlüğü ile ilgili olup büsbütün unuttukları ise şudur "insanın özgürlüğünden söz etmek demek o insanın toplumsallığından, toplumsal olarak örgütlülüğünden söz etmek demektir."[2]

İçinde bulunduğumuz nesnellikte, çok rahat bir şekilde, "sosyalist hareketin sınıfla bağı yoktur." diyebiliriz. Bu mutlaka aşılması gereken bir olumsuzluktur. Bundan daha büyük olumsuzluk, sosyalist kadroların sınıfla bağ kurmak gibi çabalarının da olmamasıdır. Sınıfla bağ kurmamak, özünde "sosyalist iktidar" hedefinden uzak durmaktır. Evet bugün sosyalistlerin iktidar perspektifleri yoktur. Oysa ilk önce yapılması gereken, sosyalist hareketin iktidar perspektifini önüne koymasıdır.

Türkiye'li sosyalistler, devrimciler, 30 yıldır devlete karşı verdikleri mücadele de rüştlerini ispat etmişlerdir. Fakat ne 68-71 ne de 76-80 aralığında, Devlet-toplum çelişkisini, emek-sermaye çelişkisine dönüştürememişlerdir. Böylesi bir hedef kayması sonucunda, sosyalist hareket verilen mücadelede ileriye doğru çok fazla kalıcı adımlar atamamıştır. Bunu şu şekilde örnekleyebiliriz: Mahir Çayanlar, Deniz Gezmiş'ler sınıfa ve topluma yönelik örgütlü politikalar üretemediklerinden ve kendilerine hedef olarak ağırlıkla devleti seçtiklerinden, hareketleri 71'de *sönümlenmiştir.

Bütün bu 68-71'den bugüne hafızalarda bireysel kahramanlıklar, efsaneler ve sorgulaması bugün bile yapılmayan mitleştirilmiş bir dönem kalmıştır. 68-71 için yazılanların asıl ağırlığını tamamen ajitasyon ve propagandaya dayalı partizan romanları ("Seni Halk Adına Ölüme Mahkum Ediyorum", "Ve Çeliğe Su Verildi") gibi dönemin incelemesini yargılamasını yapan, dünyaya ve Türkiye'ye bakan yazılar değil, sadece hareketi öne çıkartan yüzeysel yazılar oluşturmuştur. Örnek mi? Sosyalist hareketle yeni tanışanlar bile Deniz Gezmiş'in uçarak bir askeri cipi devirip devirmediği konusunda fikir yürütmüştür de "THKO'nun döneminin siyaset yelpazesindeki yeri" çok az kişi tarafından irdelenmiştir.

Aynı şekilde 76-80 arası hareketlilikte de sosyalist, devrimci hareket kendisine hedef olarak parlamentoyu ya da mahallelerdeki sivil-faşistleri ve polisi seçmiştir. Sonuç, gene hüsran olmuştur. Bugün de sosyalist, devrimci hareket karşısına devleti almış ve ona yönelik saldırılarını yoğunlaştırmıştır. Eğer bu böyle gider sınıfa yönelik politikalar unutulursa, örgüt unutulursa sonuç birkez daha hüsran olacaktır. Bu hüsranın boyutu da şimdiye kadar yaşananlardan daha yıkıcı olacaktır. Çünkü öyle ya da böyle, seksenlere kadar olan örgütlü yapılar bugün artık yoktur.

60'lardan bu tarafa yaşanan bu deneylerden sonra, bir sosyalistin artık kendisine şu soruyu sorması gerekmektedir: İktidarı hedefleyen sosyalist mücadele mi? Günü kurtarmaya çalışan kapitalizmi iyileştirici bir mücadele mi?

Eğer cevap "iktidarı hedefleyen sosyalist mücadeleyse" bunun gerekliliklerini bugünden yerine getirmeye başlamalıdır. Nedir bu gereklilikler? Örgütlülüğün ve marksizmin sahiplenilmesi, özel yaşamcılığın bırakılması. Özel yaşamcılığın bırakılması derken kastım, özel yaşam kurmanın tamamen bırakılması değil elbette, buna esir olunmamasıdır.

"İktidarı hedefleyen sosyalist mücadele" vermek isteyenler şunu unutmamalıdırlar: Bir polis ya da sivil faşist saldırısı düzenli olunduğunda ve biraz da yiğitlikle püskürtülebilir. Bunun için siyasal bilinç gerekmez. Hırs, kin, kararlılık, inanç, bunların herbiri ayrı ayrı yeter. Fakat zor olan, kapitalizmin saldırılarını püskürtmektir. Bunun için bunların hiç birisi yetmez. Kapitalizmin saldırılarını püskürtmek için önündeki düşmanın arkasındakini görmek, ona göre politika üretmek gereklidir. Bu da, düzenliliğin yerine örgütlülüğü; hırsı, kini, kararlılığı; inancın yanına da siyasal bilinci, yani marksizmi koymakla olur.

Özel Yaşamı Düzene Koymak:

Özel yaşamcılığı biraz daha açmak istiyorum. Marks işçi sınıfının devrimciliğini "zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri yoktur" diye tanımlarken bir sosyalist için çok rahat şöyle söylenebilir: Siyasal bilinçlerinden başka herşeylerini kaybetmekten çekinmezler. Bugün yaşadığımız ortamda siyasal bilinçten başka herşey kapitalizmin refah "şeyleri" ise, siyasal bilinci kaybetmek daha kolay oluyor. Çokça yaşadığımız bir örnekle bunu somutlamak istiyorum.

Siyasetin öznesine yukarıda saydığım gereklilikleri koymayan bir sosyalist, diyelim ki üniversite öğrencisi. Muhtemelen sosyalist düşüncelerle üniversitede tanışmıştır. Kaybedeceği şeyleri -kollektifi olsa da olmasa da- pek fazla önemsemez. Hayatını da üniversitesini de kaybetmeyi ani kararlarla göze alabilir. Aldığı kararlar, böyle uçlarda gezen radikal kararlardır. Genellikle son sınıfa kadar da bu böyle sürer. Okulun biteceğini gözüne kestirdiğinde artık şu söylem onu belirleyendir: "Hele bir okulu bitireyim." Ve okul biter, iş aramalar başlar; artık yaşamda sosyalistlikten başka kaygılar vardır. Şanslıysa iş bulur. Böylece kaybedeceği şeyleri kazanmaya başlamıştır. Güngelir çoluk çocuk... Çevrenizde örneği çok olan böyle bir insan ile sohbet ettiğinizde, sohbetin ilk 10 dakikasında şu sözleri duymanız mümkündür. Erkekse karım, kadınsa kocam: "biraz daha fazla para kazansa da ben siyasetle daha yoğun uğraşabilsem. Profesyonel devrimci olabilsem" Verilecek cevap pek yoktur, siyaset yapmanın gerekliliği para değil kollektiftir; profesyonellik ise, siyasal bilinçtir denilebilir, ama...

Bu gerçekte sosyalist mücadeleden kopuşun söylemidir. Artık yoldaşlık ilişkileri bağlamaz sizi. Bu insanlar özel yaşamda dostlardır sadece. Bir de

sosyalist belirlenimlerden uzaklaşmış, fakat bir şekilde hareketin içerisinde olmak isteyenler vardır. Asıl tehlikeli olanlar bunlardır. Bu insanlar dergi bürolarına ve parti lokallerine girdiklerinde kendi yaşamlarından uzak tutmak istedikleri marksizmi, örgütü buralarda da istemezler. Bireycilikleri ve özgür yaşamcılıkları öylesine gelişmiştir ki, kendilerini bağlayacak üst kurumlardan nefret ederler. Çoktandır sınıftan ve devrimden ümitlerini kestikleri için, sosyalizm onlar için hoş bir "ütopya" olup çıkmıştır. Sosyalizmle, partiyle tek bağları işlerinden özel yaşamlarından hatta televizyonlarından arta kalan boş zamanlarıdır. Bu zamanı da belasız bir sosyal çevre olarak kullanmaktır amaçları. O yüzden partilerinin devletle ve sermayeyle, onların çizdiği sınırlar dışında karşı karşıya gelmesini istemezler. kapitalizmin yıkılacağına inanmazlar; en azından kendilerinde bunu yapabilecek beceriyi görmezler.

Bir sosyalist bütün yaşamı boyunca kendisini siyasetin öznesi yapmalıdır. Kişi çok iyi niyetli de olsa, özel yaşamı düzenleyip siyasete dönme şansı vermez kapitalizm kimseye. Dolayısıyla, bir sosyalist için özel yaşamı düzene koymak diye bir şey yoktur. İnsanların ihtiyaçları, bulundukları yaşam seviyelerindeki bağımlılıklarıdır. Her aşamada bu bağımlılıklara daha yenileri ve pahalıları eklenir. Böylece iyi niyetle başlayan "özel yaşamı düzene koymak" kısa zamanda sistemle entegre olmaya ve ideolojiden uzaklaşmaya dönüşür. Niçin böyledir? Yaşamı düzene koymak, iyi bir iş, gelir sahibi olmak. Şunu hepimiz biliyoruz. bu bahsedilen devlet memurluğuysa -657 kelepçesini bir tarafa bırakalım- rüşvet ve yolsuzluk dışında iyi gelir sahibi olamazsın. İkinci hatta üçüncü iş peşinde koşarsın. Eğer iyi işle anlaşılan ticaret yapmaksa, sermaye ve başka hiç birşeye vakit ayıramayacak kadar zamana ihtiyacın vardır.

Oysa özel yaşamın bir tek amacı olmalıdır. Siyaset yapmanın yollarını açmak. Siyaset yapmanın kanallarını tıkamak değil. Şu hiç bir zaman unutulmamalıdır. Sosyalistlerin liberalizme, demokratizme ve yeni toplumsal hareketlenmelere kaymalarının nedeni, bireysel kurtuluşların toplumsal kurtuluşların önüne alınmasıdır. Bireysel ihtiyaçların, örgütün ihtiyaçlarının önüne geçmesidir.

Eğer özel yaşamcılık sosyalistleri bu hızla bozmaya devam ederse, korkarım herhangi bir yardımlaşma veya sanatsal dernekte olduğu gibi, partilerde de "saygın üye" dendiğinde, daha fazla parasal katkıda bulunanlar ve siyaset dışı sohbetleri tatlı olanlar anlaşılacaktır.

Yeni Toplumsal Hareketler ve Sosyalistler

"Sosyalizm, marksizim devrini tamamlamıştır. Artık bir daha bellerini doğrultamazlar" türü sözler elbette yanlış. Eğer bu cümleden bir doğru çıkartmak istiyorsak, o da sadece şudur: Marksist ideoloji sapa sağlam duruyor; belini doğrultamayan sosyalist insandır, sosyalist ilişkilerdir. Türkiye'de sosyalizm bir etik yaratamamıştır. Yarattıkları da kapitalizmin saldırılarıyla savrulmuştur.

Nelerdir, savrulup gidenler? 12 Eylül'le birlikte kelimenin tam anlamıyla "sudan çıkmış balığa" dönen sosyalist kadrolar, o zamana kadar hiç gündeme almadıkları pek çok sorunla başbaşa kaldılar. Üstelik arkalarında güvendikleri bir örgütleri, yanlarında herşeylerini emanet edebilecekleri yoldaşları da kalmamıştı. Elinde kalanlar da yaşamı zora sokan, "yeni hayat" kurmanın önünde duran engellere dönüşmeye başladı. Bbu aşamadan sonra, yılgın birey, geçmişiyle ve marksizmle hesaplaşırken, yaşadığı kötü örgütsel deneyimlerini ve kötü yoldaşlık ilişkilerini baz almaya başladı.

Marksizmden kopuşunu yeni ideolojilerle beslemesi gerekiyordu. Yapması gereken ilk şey de kollektifleri ve örgütlülüğü reddedip, yerine bireyciliği ve özgürleşmeyi koymaktı. Üstelik bu konuda çok fazla kafa patlatması ve uğraşması da gerekmiyordu. Burjuva ideolojisi bu dönüşler için gerekli destekleri hazırlamış, bekliyordu. Neydi bunlar? Sosyalizme hep dudak büken versiyonlarıyla feminizm, gaylık, yeşilcilik ve edilgen, barışçılık... Bütün bunlar kişiye "özgürlük" sunmak ve "özgürlüğü yaşatmak" için hazır bekliyordu. Üstelik bu "hareketler" içerisinde yer alınca kendisini fazla işlevsiz de hissetmiyordu.

Kadının özgürleşmesini, kadın üzerindeki sömürünün kaldırılmasını zaten marksizim de istemiyor muydu? İşte yaptığı da buydu. Onun da çorbada böyle tuzu olacaktı. Üstelik herşey "sosyalist devrim"den sonra halledilecek değildi ya o bu konuda mücadelesini verir, sosyalistler de gerçek özgürlük için... Üstelik sosyalist hareketin lezbiyenliğe ya da "gay"lığa bunca ilgisiz kalması da düşünülemezdi. Bu konuda onları uyarıp bilmeden ayrımcılık yapmalarının önüne geçerdi. Öyleyse "Yaşasın feminizm, lezbiyenlik, gay'lık".

Devrim sonrasında sosyalistlere doğa lazım değil mi? Onlar verdikleri mücadelede bu konuya fazla vakit ayıramazlar. Ben de bugünden doğayı korumaya çalışayım. Böylece sosyalistler iktidar olduklarında doğasız kalmazlar. Öyleyse "Yaşasın yeşilcilik, yaşasın çevre hareketi."

Barışın her zaman savunulması gerekir. İnsanlar ölmesin, doğa tahrip olmasın. Üstelik barış yanlısı olmak, emperyalist sömürüye karşı çıkmak değil"midir? Üstelik aynı ülke sınırları içerisinde bir halkın diğerini ezmesini de engeller. Aynı topraklarda halkların kardeşçe yaşamasını sağlar. Öyleyse "Yaşasın barış".

Bütün bunlar varken, mücadele vermek için illa sosyalist olmaya gerek var mı? Ne güzel, gerek bireyciliğin, gerek özgürlükçülüğün sorğulanmadığı, kimsenin kimseye "görev" vermediği, hiç kimsenin "kullanılmadığı" benmerkezci yaşam... Olabilir, insanlar gerçekten kendi kurtuluşlarını ya da sadece barışı, doğayı, çevreciliği, feminizmi kendilerine ideoloji edinebilirler. Buna karışmıyorum. Anlayamadığım sadece şu: Niçin bütün faliyetlerini propagandalarını sol üzerinden, sol örgütlenmeler üzerinden yürütüyorlar? Kürt illerinde savaş tüm şiddetiyle devam ederken barış pankartlarını neden hep sola açıyorlar? Fabrikalarda, evlerde kadın üzerindeki baskı ve sömürü en

acımasız biçimleriyle devam ederken, neden yalnızca sosyalistleri feminist yapmaya çalışıyorlar?

Yoksa, istediklerinin gerçekleşmesinin tek yolunun sosyalizm'de olduğunu kendileri de biliyorlar mı?

Kollektifler

Bugün sosyalistim diyenlerin, kollektiflerine ve örgütlerine gerekli özeni göstermedikleri sürece, ne bir "dönek liboşa" ne de çevreciye ya da feministe sizler yanlış yoldasınız gerçek kurtuluş sosyalizmdedir, demeye hakları yoktur. Örgütsüzlük ve marksizmden kaçış böyle devam ederse yarının sosyalistleri de bugünün sosyalistlerine aynı şeyi söyleyecektir.

Artık sosyalist mücadeleyi bir hobi, gençlik macerası ya da sosyal çevre aranışı olmaktan çıkartmalıyız. Şunu hepimiz çok iyi biliyoruz: İnsanın sosyal konumu değiştikçe sosyal çevresi de değişir. Zaten bu böyle olmasaydı, yaşamının bir bölümünde hayatını gerçek anlamda tehlikeye atan, yıllarını hapishanelerde geçiren insanlar, şimdi o yaşananları nostaljiyle anılan bir dönem olarak değil, sosyalist.mücadelenin bir mevyesi olarak yaşarlardı.

Bugünün kollektiflerinde sosyalistlere düşen göre, Lenin'in ekonomistler için şu söylediklerini hiç unutmadan rehavete ya da yılgınlığa düşmeden gerçekleştirmek olmalıdır.

"Oysa siyasal devrimi "gerçekleştirecek olan" temel etmen olarak benim aklım da olan bir devrimciler örgütüydü"[3]

"Devrimciler örgütü herşeyden önce ve esas olarak devrimci eylemi meslek edinmiş kişilerden oluşmalıdır."[4]

Son Söz

Günümüz sosyalistleri ve oluşturulan kollektifler böylesine bir bozulmuşluk içerdiği için doğal olarak da ürettiği kendi iç kısırlıklarından kurtulup Türkiye siyasetine müdahale etme şansı da pek olmuyor. Oysa her sosyalist bireyden başlayarak bütün kollektiflere kadar üzerinde ortaklaşılan sermayenin bir kriz yaşadığı gerçeği artık sosyalistlere bir silkinme ve Marksist ideolojiye dönüş gerekliliğini dayatıyor.

Sermayenin ciddi bir şekilde sürdürdüğü ve adım adım da başarıya ulaştığı özelleştirme politikaları bugün; değil sanayi işçisini, Cumhuriyetin ilk yıllarından bu tarafa iş güvencesi ve diğer sosyal haklardan görece daha fazla yararlanan kamu emekçilerini de sosyalist siyasete yaklaştırıyor. Artık hiç bir kamu çalışanı eskisi kadar rahat değil, kendi aralarındaki örgütlenme çalışmalarını daha fazla önem vererek sürdürüyorlar. Bu gün KESK'in 500.000 üyesi olduğundan söz ediliyor. Fakat işçi sendikaları TÜRK-İŞ ya da DİSK den nasıl bürokratik sendika ağalarına terkedilmişlik yaşanıyorsa, Kamu Emekçileri kesiminde de aynı şey yaşanıyor. Sosyalist siyaset asıl hedefi olan bu kesimlere ulaşmakta çok da fazla istekli değli. Bunun sonucu olarak Kı-

zılay'da işçiler Türkiş Başkanını taşlarken sosyalistler yanlarında olamıyor. Ya da 500.000 üyeli KESK'in yaptığı 1000 kişilik eylemlere müdahale edilemiyor. KESK yöneticilerinin bilinçli olarak kitleyi sokağa dökmeme politikası teşhir edilemiyor.

Sosyalistler için siyaset yapma kanalları böylesine verimli bir süreçten geçerken. Artık sosyalistlerin bir an evvel "evlerinin içini" yani kollektiflerini oluşturan "bireyler" üzerindeki ideolojik saldırıyı kırmaları gerekmektedir. Siyaset yapma kanalları açılacak olan sosyalist kollektifler, siyasette edilgen seyirci olma konumundan kurtulacaktır. Böylesi bir siyasallaşma ve örgütlülük sosyalist bireye de sosyalist kimlik kazandıracaktır.

Sermaye sınıfa yönelik ekonomik saldırılarını sürdürürken bir diğer taraftan da sınıfı bölme politikalarını başarıyla uyguluyor. İşin kötü tarafı pek çok sosyalistte bu bölme işinde yeterince uyanık davranamıyor. kamu Emekçilerini işçi sınıfından saymama söylemi sosyalistler arasında da yaygınlık kazanıyor. Oysa her Marksist şunu bilmek zorundadır. Kapitalizm geliştikçe doğası gereği bu ayırım varsa bile onu ortadan kaldıracaktır. Üstelik "yaşamın içinden olan hiç kimse bugün Türkiye'de Kamu Emekçilerinin ekonomik ve sosyal durumunun sanayi işçilerinden iyi olduğunu söyleyemez."

Siyasetin gerekliliği mi? "örgütlü ideolojik formlu siyasal bireyi yaratmak"

NOTLAR:

1 T. OİZERMAN vd; **Sosyalist İnsan ve Etkinlik**, Çev.: K.Durmaz, Ş.Şimşek, Akış Yayıncılık, İst. 1988, s.23.

2 **a.g.e.** aynı yerde

3 V.I.Lenin; **Ne Yapmalı?**, Çev.: M.Kabagil, Sol Yayınları, s.139.

4 V.I.Lenin; **Ne Yapmalı?**, Çev.: M.Kabagil, Sol Yayınları, s.139.

5 **a.g.e.**, aynı yerde.

TEKNOLOJİ ve ENDÜSTRİYALİZM: Nereye Kadar?

A.İlker EGE

Ummak bilmek olur
umut yitince,
Sen gülümse gülüm
yine gizlice...
12 devrimci ölüye,
*a luta continua...**

I

Tüm dünyadaki sosyalistler için reel sosyalizmin çözülüşü, marksizmin sorgulanmasının bir aracı oldu. Kimisi için tövbenin, kimisi için "revize" etmenin, kimisi içinse daha bir inat ve cüretle kavganın. Daha önceki gelişmeler ve tarihle totoloji yaparak ispat edilen haklılıklar, gösterilen yanlışlar sonrasında kimileri için yepyeni, yeniden ama "farklı" bir sosyalizm ortaya çıktı. Öyle ya, marksçı görüş yaşamın her alanına müdahil olabileceğine göre, aynı anda "başka şeylerde" olabilirdi. Biraz daha açarsak, kimisi için, demokrasinin, hem de sosyalist demokrasinin yeniden keşfi, kimileri için sosyalizm tarihinin kıyısında kalmış değerlerin keşfi kimileri içinse sosyalizmin, marksizmin olmasa da, sosyalistlerin eskiden çok da önemli görmedikleri, öncellemedikleri bazı konuların keşfiydi. Belirtmekte yarar var, en son bahsedilen ve genel olarak YTH diye adlandırılan konuyla kendi özgüllüklerinde uğraşanlar zaten vardı, keşif olan ise kimi sosyalistlerin bu alana olan "Özel" ilgileri. Öyle bir keşif ki, örgütlülüğü, örgütü ve bunun ekseninde tüm mücadele tarzını altüst edecek, kimilerine hiçbirşey yapmamanın teorizasyonunu, yeniden çığlıklarıyla attırken, kimilerinde orta yolculuğa övgü düzdürdü. Etkilendikleri alanın kimi doğru vurgularına rağmen, varılan nokta itibarıyle bir "serbest atış, serbest tartışma" süreci yaşandı ve etkileri de hala sürmekte.

Bir yanıyla değişen bir yanıyla da hala "değiştiremediğimiz" bir dünyada yaşıyoruz. Değişen fiziki koşullar, bunu değiştiren olgunun bir kült olarak hala karşımızda olması; yorumun ötesinde değiştirebilmenin koşullarını kendi özgüllüğümüzde üretme çabasının önümüze koyduğu, hiç de yeni olmayan bir çok sorunu daha bir üst perdeden tartışmayı gerektirmekte. Daha bir çok soru olmasına rağmen yazının konusu gereği öncellediğimiz doğanın onmaz bir şekildeki tahribatı bu başlıklardan birisi. Bu konuda, özgül alana sıkışarak politika üretim çabasında olan çevreci ve yeşilleri, sosyalizmle bağını kurmakla birlikte yeşil düşünceyi temel alan toplumcu yeşilleri bir ölçü dışarda bırakılacağını belirtmekte yarar görüyorum.

II

Bir yanda yanan ormanlar, kirlenen deniz, delinen ozon tabakası ve sanki hiç tükenmeyecekmiş gibi kullanılan doğal kaynaklar, nükleer enerji, en sıradan ifadesinde bileşgelinen noktanın rahatsız edici yüzü ve bir yanda da doğanın bu geri dönülmez sömürüsünün ötesinde sınıfsız bir toplumun yaratma kavgası. "Sosyalist bir toplumda tüm sorunlar çözülür" gibi kaba ve kolaycı bir yaklaşımın ötesinde, endüstriyalizmin, sosyalist projeyle bir antoganizma oluşturmasının tespiti ve bunun üzerinden şimdiden yapılmaya çalışılacak açılımların, ne öncelik sorunun bir kenara bırakıldığı gibi bir sonuca varacağım ne de kimsenin siyasi kimliğine "halel getireceğini" zannediyorum.

Marksizm 'mutlak' olanı açıklayan, bu açıklamalarla 'mutlaklığa' varan bir anlayış değil tam da aksi yönde 'mutlak' karşıtı, verili alanı ve konjonktürü açıklamaya yarayan bir 'yöntemdir'. Bu yöntem ifadesini 'diyalektikte' bulmaktadır. Yine bu yöntemin felsefesi, 'materyalizm'dir. Marksizmin temel önermelerinden biri olan 'tarihselçi bakış', kendisini 'tarihsel materyalizm' olarak ifade etmektedir, Marksizmin ünlü 11.tezi ışığında, marksizmin geleceğe dair kurgusu ya da hedefi 'bilimsel sosyalizmde' ifadesini bulur.

Bütün bunlar tekrar niye hatırlatılıyor diye sorulabilir; Marksizmi, leninizmi 'mutlak' tamamlanmış ve artık 'son sözünü söylemiş' olarak gören bir anlayış, reel sosyalizm aracılığı ile, bundan sonra da olacak olanı ipotek altına alıp tümden mahkum etmeye yönelebilir/yönelmektedir. Ve sosyalist anlayışı 'endüstriyalisttir' diye mahkum etme tragedyasının oyuncularının düştüğü durum tam da budur.

Marks yaşamı boyunca 'mutlak'a karşı durmuştur. En başta kendi söylediklerinin kabulaşmasına karşı çıkmıştır ve 'ben marksist değilim' bir yanıyla bunun ifadesidir. Ama Marks'ın mutlaklaştırdığı ve bizim de mutlaklaştırmamız gereken şey, marksizmin tarihselçi ve bütünselci gözlüğünü çıkartmadan elde tutulacak olan 'eleştiriyelliktir'. Tabidir ki septimizme düşmeyen bir eleştiriyellik. Marksizme, sosyalist ideolojiye saldırının en kolay ama en ahmakça olanı, marksizmi 'mutlaklaştırıp', artık Marks'ın gözlemlediği, çözümlediği dünyanın çok değişmiş olduğu, ekonomik toplumsal ilişkilerin tamamen değiştiği söylemidir. Ve bu anlayış, 'ideolojiler öldü' histerisinin farklı bir yansımasıdır. Tam da burada birilerine, değişeni değil de değişmeyeni hatırlatmak gerekli; Kapitalizm, sömürü, vahşet, açlık, dünyanın dört bir tarafında ve de Türkiye'de de sürmekte olan tam boy sınıfa saldırı. Aslında bu sınıfsal körlüğün oluşmasının bir gerekçesi; buna yol açan fenomen, 'yeni' takıntısı. Geçmişi değerlendirirken, yapı; kişi ya da anlayıştan kaynaklanan problemleri baz alarak bunların giderilebilirliği yahut çözümünün üretimi yerine 'suçu' örgütlülükte, örgütlülüğün bir tarzında ve dolayısıyla ideolojide olduğunu ilan etmek ve 'yeni'yi aramak. 'Yeni'yi aramak ilk bakışta ilerletici gibi görünse de; "mutlak 'yeni olan' aranışı içindeki Türkiye sosyalistleri, birincisi, nesnel koşulların ve belirlenimlerin 'yeni olanın'

üretimine doğal sınırlar getireceğini yeterince görememekte, ikincisi, herşeyi yaşamın doğal akışına bırakmanın olası ağır faturasını sezememektedirler".[1] Aslında 'yeni' olan zorlanmalı, ama farklı bir noktadan; Türkiye'nin kendi özgül yapısını, toplumsal/sınıflar arası ilişkilerin, ekonomik, kültürel, etnik yapısının kısacası bütünlüklü olarak yapılacak yapılan çözümlemesi, eleştirisi üzerinde üretilecek bir özgül bağlamlı kuram üretiminde.

Reel sosyalizmin ve özelde de sovyetlerin endüstriyalist yönelimli olduklan yönündeki eleştiriye kısa bir açıklamayla değinerek bu bölümü bitirmek istiyorum; Marksizmin "bilim" yanının olduğu gibi siyasete akıtılmasının sonucu "ekonomizm"dir. Öte yandan siyasetin de, sosyalist siyasetin doğası gereği olan cüretkarlık ve girişimcilik nerede duracağını bilemeden siyasetin arenasına sokulduğunda ise boy veren, gerekli olduğu kadarı değil, bir sapma olarak "iradecilik" olmaktadır. Farklı bir açıdan örneklersek; "...insan emeği ile makine arasındaki çelişkileri, Kapital'deki yönteme uygun olarak, bu çelişkileri içinde hareket edip doğal çözüme ulaşacakları bir ortama (sosyalist topluma) yerleştirerek çözmek gerekir. Böyle bir alanda dıştan zorlama ya da iradi müdahale, sözgelimi yeni bir ludizmden geri teknoloji övgücülüğünden başka sonuç vermez. Ancak şu da var; işçi sınıfı ile küçük burjuvazi arasındaki çelişkilerin çözümü, toplumun kuruluşunda, kaçınılmaz olarak siyasal müdahalelerinde de gündeme getirir. Bu kaçınılmazlık ışığında çözüm, tek başına küçük burjuvaziyi tam bir barış içinde sosyalizm hedefine kazanacak örnek modellerin oluşturulması olamaz. Kısacası, işçi sınıfı ile küçük burjuvazi arasındaki çelişkilerin çözümü, ekonomik temellerin siyasal katkılarla beslenmesini gerektirir. Şunun için söylüyorum; kuşatılmış bir ülkede, tarihte ilk kez sosyalist bir toplum kurma işine soyunanları en başta bu açıdan değerlendirmek gerekiyor."[2]

III

Yaşanılan yüzyılın teknolojisi bilimin ürünüdür. Ve bu süreç tek yönlü işlememektedir. İki ayrı disiplin olarak tanımlayabileceğimiz, bilim ve teknoloji süreç içinde birbirini üretmekteler. Bilim ve teknolojinin birlikte, yükselerek, ilerleyerek bir süreklilik arzetmesinin temelinde bu vardır. Daha farklı bir söylemeyle; Bilim teknolojiyi doğurur, bilim doğurduğu teknolojiyi daha çok bilim üretmek için kullanır ve son olarak da, daha çok bilim daha çok teknoloji üretir.

Bir döngü olarak algılanabilecek bu sürecin bizim için önemi, üretilen bilim ve teknolojinin kullanım amacı ve yöntemidir. Örneğin üniversitelerin, sistemin bekası ve devamı için önemi hepimizce malumdur. Yaşanılan deneyimlerin ve daha ötesi şu anki dünyanın "günlük pratiği" sanayi, tarımsal ve hizmet üretimidir. Sanyai üretim öz ve biçim değiştiriyor, tarımsal üretim öz ve biçim değiştiriyor, değişmeyen şey ise kapitalizmin sömürü histerisi, Kapitalizm varoldukça da ve bu hastalığın tek tedavisi ise kapitalizmi tarihin tozlu sayfalarına gömmekten geçiyor. Yeni insanla, yepyeni düşünüş sis-

tematiğiyle kurulacak olan sosyalist toplum, varılacak son nokta olmanın ötesinde yeni bir başlangıcı tanımlamakta. Bu başlangıca ulaşırken de günümüzün teknolojisi ile hesaplaşmadan bir endüstriyalizm reddiyesi olanaksız görünmekte.

Verili teknoloji ile hesaplaşmak ve endüstriyalizmin reddiyesinin gerekliliği, saptaması, kapitalizmle sosyalizmin aynı üretici güçler temeli üzerinde kurulabilirliği ön kabullü ile çelişir gibi görünmekte. Daha önce yukarıda belirtilen teknolojinin nasıl ve ne amaçla kullanılıyor oluşuna verilen yanıtlar ya da pratik göstergeleri bunun bir çelişki olamayacağını da beraberinde getirmekte. "...Bireylerin, içinde üretimde bulundukları ilişkiler, yani toplumsal üretim ilişkileri, üretimin maddi araçlarının, yani üretici güçlerin değişimi ve gelişimi ile birlikte değiştirilip dönüştürülürler."[3] Burada da çıkarsanabileceği gibi, değişen ve dönüşen üretici güçler olmakta ve bizim için önemli olan yanı, değişen ve dönüştürülenin üretim ilişkileri olduğudur.

Yeni bir dünyaya, yeni bir topluma yönelen bizlerin geçmişten alacağımız bir sürü deneyim birikimi vardır. İnsanın insanı sömürmediği bir dünyanın, doğanın sömürüsü ile devam edemeyeceği de bu birikimin elimizde olan verilerinden biridir.

IV

Kapitalizm kendi mezar kazıcılarını yani, proleterya'yı yaratmıştır. Sosyalizm, sosyalist devlet; proleteryanın, sınıfsız topluma giden ve sönümlenecek olan aracıdır. 'Herkese emeğine göre ilkesi', kendi içinde bir eşitsizliği barındırsa bile, 'herkese ihtiyacına göre'ye doğru atılacak en tutarlı adımdır. Süreklilik-kopuş(ma) mutlak olarak sosyalist devletin içinde de eskiye ait bazı ögelerin varolabileceğinin açılımıdır.". İnsanların, tüm tarihlerinin temelini teşkil eden *kendi* üretici güçlerini seçme serbestisinde olmadıklarını ayrıca belirtmeye gerek yok: Çünkü her üretici güç, devralınıp ele geçen, daha önceki faliyeti olan güçtür. Bu nedenle üretici güçler, pratik insan faliyetinin sonucu olduğu halde, bu faliyetin kendisi de, halihazırda devralınan üretici güçlerce, kendileri daha yokken varolan, bir önceki kuşağın ürünü olan toplumsal biçimce koşullanır. Bu basit gerçek yüzünden, yani yeni gelen bir kuşağın bir önceki kuşağın ulaştığı üretici güçlere sahip çıkıp onları yeniden üretim için hammadde olarak hizmetlerine koşturmaları yüzünden, insanlık tarihinde bir iç tutarlılık sağlanır.[4] Tarihsel olarak var olan bu iç tutarlılık, Marks'ın olduğu gibi bizim de umurumuzdadır. Bir günde her şeyin değişeceği gibi naif bir tutumu içimizde barındıramayız. Hele hele üretim araçlarının devrim oldu diye, insandan bağımsız bir şekilde sosyalistleşemeyeceğini de biliyorsak. Var edeceğimiz, tek ülkedeki sosyalizm ve sonrasında da dünya sosyalist sisteminin ortaya çıkması/çıkmış olduğu, bize üretici güçleri seçme serbestisi vermemektedir, ama bu günden yarına en azından bilinç düzeyinde dahi olsa, yeni dünyada, şimdiki üretim yöntem,tarz ve sisteminin reddiyesi üzerine kurulmalıdır.

Eğer ki kapitalizmden bir kopuşu söz konusu ise, sosyalizm de kendi mezar kazıcısını; ANTİ-ENDÜSTRİYALİZMİ kendi bağrından çıkartmak zorundadır. Bizler var olan teknoloji ile hesaplaşmalı ve buradan anti-endüstriyalizmi üretebilmeliyiz. Özellikle de kapitalistlerin timsah gözyaşları ile gösterdikleri duyarlılıklarıyla ürettikleri; sürdürülebilir kalkınma, her zaman var olacak enerji açığı/ihtiyacı gibi kavramları da çöpe göndererek. Endüstriyalist model, her şart altında, örgütlü bir zor gücüne ihtiyaç duyar. Ham madde kaynakları, her şart ve her sistemde eninde sonunda tükenecektir ve paylaşım savaşlarının en basat gerekçelerinden biridir. Burjuvalar için sınırlar hakim olunan hammadde ölçeğini ifade etmektedir ve son yüzyılda sınırlarla hakim olunamayana, uluslararası tekellerle ve ulus-devlet'e ihtiyaç da duymadan ulaşabilmekteler. Kısacası, endüstriyalist yönelim, kalkınmacı mantık, yaşamımızın tüm alanlarını belirlemekte ve içinde yaşadığımız dünya'nın çöplükten farksız bir hale gelmesine yol açmakta. Bu konuda biraz düşündüğümüzde, kent planlamasından, turizme, üretilebilir enerji kaynaklarından, nükleer enerjiye kadar, nüfus kontrolundan, tüm canlılarla eşit belirlenimlerle yaşamaya dair yeni üretimlerin gerçekleştirilmesi gerekliliği ortadadır. Belki de en önemlisi, bizim yeni insan olarak yaptığımız tanımlamaya, kendiliğinden yetinmecilik gibi bir kavramın dahil olması gerekliliği. Hiç kuşkusuz ki birer cümle ile geçtiğimiz bu konuların hepsi birer çalışma başlığı, bu ayrıntılandırmayı derginin başka sayılarına bırakarak bitirmek istiyorum.

Şu andan, kurulacak yeni toplumun çerçevesini net bir şekilde tanımlayabilmemiz pek olanaklı ve gerekli de değildir. Ama bir Markistin ufkunu devrimle sınırlaması da olanaksızdır. Kuruluş sürecine ait, şu andan yapılacak çıkışlar gerekli olacağı koşullarda ön açıcı, ilerletici olabilecektir. Yapılacak bu tür çalışmaların, yaşanılan süreçte kimsenin "namusuna halel getirmeyeceği" de ortadadır. Sosyalist anlayış, belirli bir coğrafyada kısıtlı kalmadan dünyaya yayılabildiği ölçüde, praksisin uyumunu yaratabilecektir. Teknolojinin varlığı ve ne ölçüde benimsenir olduğu, temel olarak da anti-endüstriyalist bir bakışla yaratılacak yaşam, sınıfsız toplumun olabilirliğinin ön koşullarından biridir.

NOTLAR

* A luta continua : mücadele sürüyor.

1 ÇULHAOĞLU, M; Demokrasi, Sf:2, 11 Nisan 1996-Perşembe

2 ÇULHAOĞLU, M; Tarih, Türkiye, Sosyalizm, Sf:25, Doruk Yayıncılık, 1996, Ankara

3 Aktaran, ÇULHAOĞLU, M; Age, Sf:28
Marx-Engels, Selectd Works (Critigue of the Gotha programme) c3, Sf:19

4 Aktaran, ÇULHAOĞLU, M; Age, Sf:29, age, Sf:58 (To Marx to Annne kov)

DİLİN KEMİĞİ ve MÜNASEBETSİZLİĞİN SINIRI

Cumhur DÜZGÜN

Söz dergisinin 27 Temmuz 1996 tarihli 76. sayısında aynı sayfaya sığdırılan münasebetsizlikler, nedense tepki çekmedi, eleştirilmedi. Aradan uzunca zaman geçmiş olmasına karşın duyarsız kalamadık. Böyle saçmalıkların bir daha tekrarlanmamasını dileyerek anlatıyoruz.

Derginin sözü edilen sayısının 2. sayfasında DYP kongresi ile ilgili bir haber-yorum yazısı yer alıyor. İmzasız bu yazıda, yazar, DYP kongresinde dişe dokunur konulara hiç değinilmemesini, hiçbir tartışma yapılmamasını, Tansu Çiller'in neredeyse oybirliği ile Genel Başkan seçilmesini ve buna benzer başka şeyleri eleştiriyor. Eleştirsin elbette; ama bir de şunları söylüyor: "Ultra Stalinci bir parti bile böylesine monolitik olamaz, ultra Stalinci bir partide bile fraksiyonlar kendilerini böylesine itinayla, dikkatle, büyük bir konspiratif kabiliyetle gizleyemez."

Lahavle çekip aynı safyada yer alan bir başka imzasız yazıya geçiyoruz. Bu yazıda da Şevket Kazan'ın cezaevlerindeki devrimcileri "eğitme" projeleri ele alınıp eleştiriliyor. Bilindiği gibi Kazan bir ara cezaevlerindeki devrimcileri "topluma kazandıracak" eğitici girişimlerden söz etmişti. İşte, bunlar eleştiriliyor. İyi yapılıyor, ama hemen ardından şunlar da söyleniyor: "Biz sosyalistlerin defalarca eleştirdiğimiz sosyalizmin trajik bir döneminde de böyle yöntemlere başvurulmuştur."

Bu sefer lahavle çekip geçmiyoruz, geçemiyoruz.

Ve soruyoruz: Böyle münasebetsizlikler hangi akla hizmet yapılıyor? Bizler, sosyalistler olarak, sosyalizmin hangi döneminde ne olduğunu, ne yapıldığını sonuna kadar ve önyargısız tartışalım. Buna var mısınız? Yoksa, "aman bölünürüz" diye çekiniyor musunuz? Bunu hiç yapmayıp da biri DYP'ni ve Tansu Çiller'i, diğeri ise Adalet Bakanı Şevket Kazan'ı hedef alan kısacık iki yazıda sosyalizmin şu ya da bu dönemdeki şu ya da bu yanlışından söz etmenin alemi ne?

Yazar, böyle yaparak, ne kadar bilgili olduğunu mu göstermek istiyor?

Eski hatalardan ne kadar ders çıkardığını mı anlatmak istiyor?

Burjuva partileri ile ilgili güncel haber-yorum yazılarına bir de "sosyalist tarih eğitimi"mi katmak istiyor?

Söz dergisinin, böyle "objektif" ve "dürüst" değinileri büyük bir takdirle

karşılayıp "artık sosyalistler de adam oluyor" diyecek süper entelektüel ve bilge bir okur kitlesine hitapettiğini mi sanıyor?

Yoksa, sosyalistlerin karşısına geçip "ama sosyalizmin tarihinde de..." türü ukalalıklar taslamayı marifet sayan-anti-komünist bir liberterin olası dokundurmalarına karşı kendince önlem mi alıyor?

Tansu Çiller'i ve DYP'sini, Şevket Kazan'ı ya da bir başkasını eleştirirken tarihten ders almış solcu edasıyla malummatfuruşluk taslamak, münasebetsizliğin de ötesinde, şirazesizliğin, densizliğin ve değer yitiminin göstergesidir.

Kokuşmuş bir düzenin abuk subuk ve çapsız siyasal temsilcilerine laf dokundurmak içni "sosyalizmin tarihsel yanlışları"na atıfta bulunmak, ancak böylelerinin aklına gelebilir.